

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

ATATÜRK'ÜN TÜRK OCAKLARINDAKİ
KONUŞMALARI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Nermin KILIÇ

Danışman:
Prof. Dr. Yaşar AKBIYIK

BOLU-2006

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Nermin Kılıç'a ait Atatürk'ün Türk Ocaklarındaki Konuşmaları adlı çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim/Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Akademik Unvan ve Adı Soyadı

Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Yaşar Akbıyık
Üye : Doç. Dr. Behçet Kemal Yeşilbursa
Üye : Yrd. Doç. Dr. Cemal Avcı

24.01.2006

Prof. Dr. Yaşar AKBIYIK

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdür V.

ABSTRACT

ATATÜRK'S SPEECHES AT THE TURK OCAKLARI

Nermin KILIÇ

Master's Thesis

Department of History

History of the Turkish Republic

Supervisor: Prof. Dr. Yaşar AKBIYIK

December 2005, 184 pp.

Türk Ocakları, were established as a cultural association in Istanbul in 1912, during the period of Second Constitution, as a consequence of a consciousness of being Turkish within the multi-national social structure of the Ottoman State. Türk Ocakları led to the development and spreading of Turkish History, Language and Art scientifically; and to the conveying the elements of national culture to the young generation with contemporary values. They had some activities emphasizing the feeling of unity and solidarity of the Turkish people during the transition period from being an empire to being a nation-state; they fought with Atatürk with all members as well. The number of the centers and of their members rapidly increased soon after the foundation of Turkish Republic with Atatürk's assistance. Türk Ocakları hosted Atatürk's many visits and speeches and the members were his greatest supporters.

In this research, we have aimed to bring together all the speeches Atatürk made on various subjects such as national unity, language, religion, history, economy, education, the revolutions, and health. After Atatürk's visits to the Türk Ocakları have been chronologically determined, his speeches at the centers, what he wrote in his diary, his speeches, and telegraphs have been meticulously tried to be collected without leaving out anything by comparing all the original resources of the period. In this study, Türk Ocakları and Atatürk's views about them have first been dealt with as a whole. Afterwards, in the Speech section, the subjects of the speeches have been briefly explained and then the whole speech has been chronologically given without changing the language or the spelling. In the conclusion part of the study, a general evaluation has been made.

Türk Ocakları, which were united with the CHF (Republican Populist Party) as a result of Atatürk's request in 1931, were reopened in 1949 and have still been working for this goal.

Key words: Atatürk, Türk Ocakları, Independence War, Culture, Türk Yurdu (Turkish Land), Revolution.

ÖZET

ATATÜRK'ÜN TÜRK OCAKLARINDAKİ KONUŞMALARI

Nermin KILIÇ

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yaşar AKBIYIK

Aralık 2005, 184 Sayfa.

Türk Ocakları, Osmanlı Devleti'nin çok uluslu toplumsal yapısı içinde Türklük bilincinin artması sonucunda bir kültür derneği olarak II. Meşrutiyet döneminde 1912 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Türk Ocakları; Türk tarihinin, dilinin, sanatının bilimsel yöntemlerle incelenmesi, gelişmesi ve yaygınlaşması için faaliyetlerde bulunmuş; millî kültür öğelerinin çağdaş değerlerle genç kuşaklara aktarılmasına öncülük etmiştir. İmparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecinde Türk Ocakları, Türk halkının birlik ve beraberlik duygularını ön plana çıkaran çalışmalarda bulunmuş, Millî Mücadele sırasında bütün üyeleriyle birlikte Atatürk'ün yanında yer almıştır. Cumhuriyet döneminde millî devletin oluşumuna katkıda bulunan Türk Ocaklarının Atatürk'ün de yardımlarıyla şube ve üye sayısı hızla artmıştır. Türk Ocakları, Atatürk'ün ziyaretlerine, konuşmalarına ev sahipliği yapmış ve inkılaplarının en büyük destekçisi olmuştur.

Bu araştırmada; Atatürk'ün Türk Ocaklarında millî birlik, kültür, dil, din, tarih, ekonomi, eğitim, inkılaplar ve sağlık gibi konularda yaptığı konuşmalarının tamamının toplanması amaçlanmıştır. Atatürk'ün Türk Ocaklarına yaptığı ziyaretler kronolojik olarak tespit edildikten sonra, döneme ait tüm orijinal kaynaklar karşılaştırılarak Türk Ocaklarındaki konuşmaları, hatıra defterlerine yazdıkları, demeçleri ve telgrafları eksiksiz olarak bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Tezde önce genel anlamda Türk Ocakları ve Atatürk'ün Türk Ocaklarına bakışı üzerinde durulmuştur. Daha sonra Konuşmalar Bölümünde konuşmaların konusu hakkında kısaca açıklama yapılmış, ardından konuşmanın tamamı dil ve imlası değiştirilmeden kronolojik olarak verilmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde de genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1931 yılında dönemin şartları gereği Atatürk'ün isteği doğrultusunda CHF ile birleştirilen Türk Ocakları, 1949'da tekrar açılmış olup, çalışmalarını günümüzde de sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Türk Ocakları, Kurtuluş Savaşı, Kültür, Türk Yurdu, İnkılap.

Aileme

TEŞEKKÜR

Tez danışmanım, Sayın Hocam Prof. Dr. Yaşar AKBIYIK'a çalışmam boyunca gösterdiği anlayış ve rehberliği için en derin saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Yüksek Lisans öğrenimi boyunca ders aldığım hocam Prof. Dr. Mithat BAYDUR'a, öneri ve yardımları için hocam Doç. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA'ya ve diğer hocalarım Yrd. Dr. Mustafa GENCER'e, Yrd. Doç. Dr. Levent KAYAPINAR'a, Yrd. Doç. Dr. Cemal AVCI'ya ve ayrıca katkılarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Bahri ATA'ya, Dr. Yavuz Kartallıoğlu'na, Dr. Yücel HACALOĞLU'na, Okutman Nuray ÖZDEMİR'e, Okutman Mehmet SÜME'ye teşekkür ederim. Destek ve sabırlarından dolayı da eşim ve çocuklarıma teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT	iii
ÖZET.....	iv
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
EKLER.....	ix
KISALTMALAR	x
ÖN SÖZ	xi
GİRİŞ	1

BÖLÜM I

TÜRK OCAKLARININ KURULUŞU, TEŞKİLATLANMASI VE FAALİYETLERİ

1.1. Türk Ocaklarının Kuruluşu	14
1.2. Türk Ocaklarının Teşkilatlanması ve Amaçları	19
1.3. Kuruluşundan I. Dünya Savaşı Sonuna Kadar Türk Ocaklarının Faaliyetleri: ...	21
1.4. Millî Mücadele Döneminde Türk Ocakları ve Faaliyetleri.....	28
1.5. Cumhuriyet Döneminde Türk Ocakları ve Faaliyetleri	35

BÖLÜM II**ATATÜRK VE TÜRK OCAKLARI**

2.1. Atatürk'ün Türk Ocaklarına Bakışı.....	50
2.2. Atatürk'ün Türk Ocaklarındaki Konuşmaları, Demeçleri, Türk Ocaklarına Telgrafları ve Şeref Defterlerine Yazdıkları	62

BÖLÜM III**TÜRK OCAKLARININ KAPATILMASI**

3.1. Türk Ocaklarının Kapatılmasına Giden Süreç	152
3.2. Türk Ocaklarının Cumhuriyet Halk Fırkası'na Devri ve Kapatılması.....	155
SONUÇ	159
EKLER.....	165
KAYNAKÇA.....	174

EKLER

1- 10.05.1924, Ödemiş'te Ermeniler'den kalan müsamere salonunun, Türk Ocağı'na satılması.

2- 02.12.1924, Türk Ocakları'nın kamuya yararlı dernekler arasında olduğunun Bakanlar Kurulunca tasdiki.

3- 03.05.1925, Türk Ocaklarına Bakanlar Kurulu Kararıyla yardımda bulunulması.

4- 30.12.1928, Konya Türk Ocağında yapılan toplantı sonucu Konya Türk Ocağı Başkanının, Meclis-i Umumî Azasının, Halk Fırkası ve Belediye Başkanının Tayyare Cemiyeti Başkanının, Hilal-i Ahmer Başkanının Latin harfleriyle yazdıkları "Millet Mekteplerinin 1/1/1929'da açılması ve devamı" dileklerini içeren telgrafları.

5- 27.04.1930, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, Ankara Türk Ocağında Altıncı Kurultay Delegeleri ile.

6- 13.02.1931, Atatürk'ün Mersin Türk Ocağı'ndaki konuşması.

7- 20.03.1931, Türk Ocaklarının kapatılacağına dair haber.

8- 11.04.1931, Türk Ocaklarının Halk Fırkasına iltihak ettiğine dair haber.

9- 29.12.1931, Gazi Mustafa Kemal ve İsmet İnönü ve CHF umumi katibinin imzalarıyla Türk Ocaklarının borçları, alacakları, menkul ve gayri menkul emlak ve eşyasının tasfiyesi ile ilgili talimatname eki.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
C.	: Cilt
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
ev.	: Çeviren, evirmen
Dr.	: Doktor
haz.	: Hazırlayan
K.K.K.	: Kara Kuvvetleri Komutanlığı
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vs.	: Ve saire
yay.	: Yayınlayan
yay. yn.	: Yayın yönetmeni

ÖN SÖZ

Bu çalışma ile Atatürk'ün Türk Ocaklarında yaptığı konuşmaların tek elde toplanarak, modern Türkiye'nin oluşum sürecinde Atatürk ve Türk Ocakları arasındaki bağın yakın tarihimizdeki rolünün aydınlatılmasına katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Atatürk'ün Türk Ocaklarındaki konuşmalarını içeren bu analitik çalışmanın başında Türk Ocakları ile ilgili yapılan araştırmalar incelenmiş; ancak bu araştırmalar arasında tez konusuyla doğrudan ilgili olan her hangi bir bilimsel çalışmaya ulaşılamamıştır. Türk Ocakları, kurulduğu tarihten itibaren insan unsurunu esas almış, bu unsura eğitim ve kültürle şekil verilebileceğini kabul etmiş ve milliyetçilik fikirlerini yaymak için faaliyetlerde bulunmuştur. Millî Mücadele'de tüm üyeleri aktif rol almış, Cumhuriyet döneminde inkılapların benimsenmesindeki çalışmalarıyla Atatürk'ün en büyük destekçisi olmuştur. Atatürk'ün Türk Ocaklarındaki konuşmalarının Türk Ocakları ve Atatürk'e dair kayıtlara ulaşarak derlendiği bu çalışmada; başta Atatürk'ün Nutku, Söylev ve Demeçleri, Tamim ve Telgrafları olmak üzere, Doğumundan Ölümüne Atatürk Kronolojileri, Atatürk'ün Konuşmaları, Seyahatleri, Hatıra Defterlerine Yazdıkları, Atatürk'le İlgili Anılar, İl Yıllıkları, Dönemin Gazete ve Dergileri, Türk Ocakları Kronolojileri ve Yıllıkları ile Cumhuriyet Arşivi'nden temin edilen birinci derecedeki belgeler başlıca dayanak noktalarıdır. Mütareke Döneminde İngiliz işgali sonucu evraklarının bir kısmı kaybolan Türk Ocaklarının bu dönemi için daha çok makale ve basın haberlerinden yararlanılmıştır.

Bu tez esas itibarıyla giriş, üç ana bölüm, sonuç, ekler ve kaynakçadan oluşmaktadır:

Giriş Bölümünde, dönemin fikrî ve siyasî yapısı ile birlikte Türk Ocaklarının kurulmasına giden süreç anlatılmıştır.

I. Bölümde, Türk Ocaklarının kurulması ve faaliyetlerine yer verilmiştir.

II. Bölümde, Atatürk'ün Türk Ocaklarına bakışı ile kronolojik olarak “Atatürk'ün Türk Ocaklarındaki Konuşmaları” yer almaktadır. Yapılan araştırma sonucunda Atatürk'ün Türk Ocakları ile ilgili Söylev ve Demeçler'de 20 konuşmasına, Tamim ve Telgraflar'da 3 telgrafına ve 4 demecine ulaşılmıştır. Ayrıca Nutuk'ta da Türk Ocaklarının Atatürk'e gönderdiği 1 telgraf bulunmaktadır. Bu

konuşma, demeç ve telgraflar diğer kaynaklardaki bulgularla da karşılaştırılarak çalışmaya yansıtılmıştır. Araştırmada bu konuşmalara; yapılan incelemelerle 13 yeni konuşma, 1 demeç, 2 tebliğ, 7 telgraf, hatıra defterlerine yazdığı 12 yazı, 7 anı ve 56 tane de ziyaretine ait olmak üzere toplam 101 yeni kayıt eklenmiş ve sonuçta 126 kayda ulaşılmıştır. Konuşmalar, Telgrafları veya Hatıra Defterlerine Yazdıkları şeklinde ayrılmamış; tarih sırasına göre bir bütün hâlinde verilerek, konuları kısaca özetlenmiştir. Atatürk'ün Türk Ocaklarına vaktinin darlığı sebebiyle, sadece kısa ziyaretlerde bulunduğu dair kayıtlar Türk Ocaklarına verdiği önemi gösterdiği için sırası bozulmadan belirtilmiştir. Atatürk'ün Türk Ocaklarında tiyatroların açılması, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kurulması, İstanbul Saray Orkestrası'nın Ankara'da ilk olarak Türk Ocaklarında konser vermeye başlaması gibi yeniliklerin yaşanmasına öncülük ettiği günler ve olaylar da tanıklarının anılarından yararlanılarak ifade edilmiştir. Ayrıca Türk Ocaklarının faaliyet alanının genişliği, Atatürk'ün buradaki çalışmalara katılması, konferansları izlemesi, bütün programlarını takip etmesi, birçok derneğin bu çatı altında birleştirilmesi gibi tavsiye ve isteklerine de bu bölümde geniş olarak yer verilmiştir.

III. Bölümde Türk Ocaklarının Kapatılmasına giden süreç ve Cumhuriyet Halk Fırkası'na devri anlatılmıştır.

Sonuç bölümünde ise Atatürk'ün Türk Ocaklarındaki konuşmalarının genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Ardından konuyla ilgili belgeler Ek'ler bölümünde kısaca konuları belirtilerek eklenmiş ve son olarak çalışmada yararlanılan Kaynakça, alfabetik sıraya göre verilmiştir.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde ilan edilen Tanzimat Fermanı (1839)¹ ve Islahat Fermanı (1856)² ile birlikte gelişen fikir akımlarının sonucunda, 1865'te Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Süavi gibi aydınlar Genç Osmanlılar Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Bu aydınların devletin kurtuluşunu anayasalı meşrutî bir yönetimin kurulmasında görmeleri ve Sadrazam Mithat Paşa'nın buna öncülük etmesi sonucu Meşrutiyet düşüncesinde birleşilmiş ve 23 Aralık 1876'da Meşrutiyet ilan edilerek yeni rejim uygulanmaya başlanmıştır. Ancak, Osmanlı-Rus Savaşı'nı gerekçe gösteren Sultan II. Abdülhamit, 14 Şubat 1878'de Mebusan Meclisi'ni kapatmış ve Meşrutiyet yönetimine son vermiştir.³

II. Abdülhamit, meşrutiyeti kaldırıp mutlakiyet rejimine yeniden dönerek siyasî anlamdaki Monarşi karşıtı fikirleri tümünden yasaklayarak baskıya dayalı politika izleyen uzun süreli bir iktidar oluşturmuştur. Bununla birlikte Tanzimat'ın hoşnut edemediği gayri Müslim milletleri Osmanlı birliğinin altında vatandaşlık bağı ile bir arada tutmak düşüncesi yüzyılın realitesiyle hiçbir zaman örtüşmediği gibi bir Müslüman birliği oluşturma düşüncesi de tüm çabalara karşın kurulamamıştır. Bu süreç bazı aydınların mutlakiyet yönetimine son vermek, anayasayı yeniden yürürlüğe koymak gibi düşüncelerle hareket etmelerine ve çalışmalarda bulunmalarına sebep olmuştur. 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarında Türk aydınlarını başlıca üç terim meşgul etmiştir: İttihat (birlik), İtilaf (uyuşma, uzlaşma) ve Terakki (ilerleme).⁴ Kısa sürede bir muhalefet hareketine dönüşen bu hareketlere Jön Türkler yani Genç Türkler muhalefeti denilmektedir.⁵

¹ **Enver Ziya Karal**, *Osmanlı Tarihi*, C.V, Ankara: TTK, 1983, s. 170-172; **F. Hüsrev Tökin**, *Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi (1839-1965)*, İstanbul: Ekin Basımevi, 1965, s. 11-13; *İslam Ansiklopedisi*, C. 12/2, İstanbul: MEB, 1974, s. 355-356.

² *İslam Ansiklopedisi*, C. 12/2, s. 360-361.

³ **Rıfat Uçarol**, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1994, s. 399-400; **Feroz Ahmad**, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alagon, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999, s. 10.

⁴ **Cevdet Küçük**, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi ve Tanzimat", *Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri*, Ankara: TTK, 13-14 Mart 1985, s. 22.

⁵ **Şerif Mardin**, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1989, s. 24-30; **Enver Ziya Karal**, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Ankara: TTK, 1983, s. 511.

Jön Türklerin meşrutiyet yönetimini istemelerinin en önemli sebebi, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını durdurmaktır. Onlara göre meşrutiyet rejimiyle hürriyetin ve adaletin egemen olduğu bir yönetimde İmparatorluktan kopmak isteyenlerin sayısı azalacaktı.⁶ Fransız İhtilali'nin yüzüncü yılı olan 1889'da (21 Mayıs) İttihad-ı Osmanî⁷ adıyla dört tıbbiyeli (İbrahim Temo, Mehmet Reşit, Abdullah Cevdet ve İshak Sukuti) tarafından bir cemiyet kuruldu. Böylece ilk örgütlenmiş muhalefet, İstanbul'daki, askerî ve sivil yüksek okulların öğrencileri arasında taraftar kazanarak büyüdü.⁸

Daha çok gazete, dergi çıkarmak ve bu yolla düşüncelerini yaymak gibi faaliyetlerinden dolayı Cemiyetin bazı üyeleri kısa süre sonra tutuklanmaya başlanınca Jön Türkler daha uygun ve daha özgür şartlarda çalışabilmek için yurt dışına, özellikle de Paris'e kaçtılar. Paris'te Türkçe ve Fransızca olmak üzere Meşveret adlı bir gazete çıkaran Jön Türkler, yazılarında II. Abdülhamit yönetimini sertçe eleştiriyorlardı. Bunlar burada mülteci Osmanlı meşrutiyetçilerinden küçük bir topluluk buldular. Bu topluluğun önde gelen ismi, Bursa eski Maarif Müdürü Ahmet Rıza Bey'di. Ahmet Rıza öteki Jön Türklerle birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti adında küçük bir cemiyet kurmuştu. İstanbul'daki İttihad-ı Osmani Cemiyeti de bazı hususlarda İttihat Terakki Cemiyetiyle birlikte hareket ederek onun adını kullanmaya başlamıştı. Ancak, cemiyet 1896'da giriştiği hükümet darbesinde başarısız olunca, üyelerinin çoğu İstanbul dışına sürgüne gönderildi. Bu arada İttihat Terakki'nin liderliğine liberal eğilimli, eski Mülkiye Hocası Mizancı Murat Bey'in seçilmesi yoluna gidilmiş; ancak Mizancı Murat ve bazı arkadaşlarının reformlarda padişaha yardımcı olmak üzere İstanbul'a gelmeye karar vermeleriyle Ahmet Rıza'nın sürgündeki Jön Türk hareketinin liderliği devam etmiştir.⁹ Bu gelişmeler sırasında Mahmut Celalettin Paşa'nın oğlu Prens Sebahattin'in 1899'da Fransa'ya kaçması cemiyet içindeki dengeleri yeniden değiştirdi. Bir Osmanlı milliyetçisi olan Ahmet

⁶ Mardin, *a.g.e.*, s. 219.

⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler I (İkinci Meşrutiyet Dönemi)*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988, s. 19; Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 514.

⁸ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Ankara: TTK, 1984, s. 194-195.

⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 516-517.

Rıza'nın cemiyet içindeki otoritesi, liberal Prens Sabahattin tarafından tehdit edilmeye başlandı.¹⁰

Bu gelişmelerin devamında 1902'de Paris'te düzenlenen ilk Osmanlı Liberalleri Kongresi'nde Jön Türkler, liberal-anti merkezîyetçi Prens Sabahattin ve devletçi-merkezîyetçi Ahmet Rıza arasında bölündü.¹¹ 1906'da Prens Sabahattin Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkezîyet Cemiyeti'ni kurunca, cemiyet arasındaki bölünme resmîyet kazandı. Aynı yıl Selanik'te kurucuları arasında Üçüncü Ordu'nun kurmay subaylarından Binbaşı Enver'in de bulunduğu Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşti. Diğer yandan Suriye'de 1906 yılı sonlarında faaliyete başlamış olan Vatan adlı bir örgütün çekirdeği üzerine Mustafa Kemal'in oluşturduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti kurulmuştur. Örgütün Yafa ve Kudüs'teki şubelerinden sonra Mustafa Kemal, gizlice Rumeli'ye giderek orada da cemiyetin şubelerini kurmaya çalışmıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa II. Meşrutîyetin ilanından önce, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin Rumeli'deki bütün örgütleri tek çatı altında toplayan Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti ile birleşmenin daha faydalı olacağına inanarak bu oluşum içinde yer almıştır.¹² Bu birleşmede birtakım fikir ayrılıkları yüzünden tam birliktelik sağlanamamakla beraber, II. Abdülhamit'in baskıcı yönetimine karşı meşrutîyeti yeniden ilan ettirmek için ortak mücadele edilmesine karar verilmiştir.¹³ Dönemin aydınları Osmanlı Devletinin uyguladığı iç ve dış politikaları ile özellikle toplumsal ve ekonomik sorunların giderilememesi karşısında sosyal bir değişmeye ihtiyaç duyulduğu düşüncesinde birleşiyorlar, ancak uygulanacak yöntemlerde farklı düşünüyorlardı.¹⁴

Jön Türklerin arasında en çabuk gelişmeyi ve büyümeyi merkezîyetçi ve ihtilalcî olanların toplandığı Ahmet Rıza önderliğindeki İttihat ve Terakki Cemiyeti sağladı. Jön Türklerin ileri gelenlerinden Bahaettin Şakir ve Dr. Nazım'ın da katılmasıyla İttihat ve Terakki, bütün imparatorlukta Türk ve Müslümanlar arasında siyasal olarak örgütlenmiş tek güç haline geldi.¹⁵ Bu cemiyetin programı ve halka

¹⁰ **Mustafa Erdoğan**, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, Ankara: Liberte Yayınları, 1999, s. 32-33.

¹¹ **Erik Jan Zürcher**, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 131-133; **Karal**, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 519-520.

¹² **Tevfik Çavdar**, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İstanbul: İmge Yayınları, 2004, s. 97.

¹³ **Tökin**, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁴ **Tökin**, *a.g.e.*, s. 42.

¹⁵ **Ahmad**, *Modern Türkiye'nin ...*, s. 47.

yaymak istediği düşünceler; II. Abdülhamit'in mutlakiyet rejimini yıkmak için harekete geçilmesi, Türklük bilincinin uyandırılması gereği, basındaki kısıtlamaların kaldırılması¹⁶ ve yeniden kurulacak olan meşrutiyet yönetiminde bazı yeniliklerin yapılmasıydı.¹⁷ İttihat ve Terakki'nin bu düşüncelerini yaymada, siyasî bunalımın merkezi hâlindeki Balkanlar'ın durumu, cemiyetin faaliyetlerini hızlandırmasını sağlamış, bu da II. Abdülhamit'e karşı olan muhâlefet merkezinin Rumeli'ye kaymasına neden olmuştur.

Osmanlı yönetiminin zayıflığı ve dış etkiler Balkanlar'da özellikle de Makedonya'da büyük bir kargaşaya yol açmıştı. Avrupa devletlerinin nüfuz kazanma hırsı, Balkan devletlerinin ihtirasları bölgeyi huzursuz hâle getirmişti. 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nda Rusya'nın yenilmesi, 1907'de İngiltere ile Çin-Tibet-Afganistan-İran üzerinden Anadolu sınırlarına kadar, Asya'da nüfuz bölgelerinin saptanmasında bir anlaşmaya varması, bu iki devletin yeniden Balkan politikasına önem vermelerine neden oldu. Bu da Balkanlar'da yayılmacı emelleri olan Avusturya ve İtalya'yı endişelendirdi. Diğer tarafta Almanya ile Rusya'nın arası açılmaya başladı. 1908 Haziranında Rus Çarı ile İngiltere Kralı VII. Edward'ın Baltık kıyısında yer alan Reval'deki görüşmelerinde Makedonya üzerindeki Osmanlı egemenliğinin aşağı-yukarı kaldırılması konusunda anlaştıkları haberi, Selanik'e ulaşınca İttihat ve Terakki Cemiyeti, harekete geçmeye karar verdi.¹⁸

3 Temmuz 1908'de Rumeli'de 3. Ordu subaylarından Kolağası Niyazi Bey'in asker ve sivillerle Resne'den ayrılarak dağa çıkması ve anayasanın tekrar yürürlüğe girmesini talep eden bir bildiri yayınlamasıyla ilk fiili teşebbüste bulunulmuş oldu.¹⁹ Bu hareket Makedonya'ya da yayıldı; İttihat ve Terakki'nin önde gelen üyelerinden Binbaşı Enver Bey'in katılımıyla daha da güçlendi. 23 Temmuz 1908 günü İttihat ve Terakki Cemiyeti, Selanik ve Manastır'da kendiliğinden II. Meşrutiyeti ilan etti. Aynı gün II. Abdülhamit anayasanın yeniden yürürlüğe konmasını ve Meclis-i Mebusan'ın toplanmasını kabul etti.²⁰

¹⁶ **Yusuf Akçura**, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri: 1928 Yılı Yazıları*, haz. Nejat Sefercioğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 97.

¹⁷ **Karal**, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 521-522; **Erdoğan**, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁸ **Tunaya**, *a.g.e.*, s. 23; **Uçarol**, *a.g.e.*, s. 401-402; **Erich Jan Zürcher**, *Milli Mücadele'de İttihatçılık* çev. Nüzhet Salihoğlu, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1987, s. 83.

¹⁹ **Tökin**, *a.g.e.*, s. 38.

²⁰ **Lewis**, *a.g.e.*, s. 207; **Uçarol**, *a.g.e.*, s. 402-403; **Tunaya**, *a.g.e.*, s. 23.

İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla İttihat ve Terakki'nin resmen iktidara geçmediği; ancak denetleme iktidarı kurduğu bir dönem başladı. Toplum yaşamında büyük bir canlanma oldu ve 24 Temmuz 1908 günü gazeteler yazılarını ilk defa sansürsüz yayınladılar. Gazete, dergi ve kitap yayınında çok büyük bir artış meydana geldi. Osmanlı Devletinde siyasal, sportif ve kültürel amaçlı dernekler kurulmaya, kadın hareketleri (örgütler, yayınlar), işçi hareketleri (grevler) görülmeye başladı.²¹

Bu sürece Prens Sabahattin de liberal birliği amaçlayan Ahrar Fırkası'nı²² kurarak dahil oldu. II. Meşrutiyetin ilanının hemen ardından Osmanlı Mebusan Meclisi için 17 Aralık 1908'de seçimler yapıldı. İttihat ve Terakki Fırkası ülkedeki en etkin siyasal güç olmanın etkisiyle Ahrar Fırkası ve diğer muhalif partilere karşı seçimlerde büyük bir zafer elde etti.²³

İttihat ve Terakki iktidarı, bu yeni dönemde seçimlerde başarısız olan ve parlamento dışında kalan muhâlefetin yasakçı talepleriyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde muhalefet çevreleri tiyatroların kapatılmasından -sınırlı da olsa- kadınlara tanınan hakların kısıtlanmasına varıncaya kadar pek çok alanda sağlanan sosyal, siyasal, kültürel hürriyetlerin kaldırılması için birçok girişimde bulundu. İttihat Terakki karşıtı gruplar 3 Nisan 1909'da Derviş Vahdeti'nin Volkan Gazetesi etrafındaki İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti çatısı altında birleştiler ve İttihat Terakki Yönetiminin uyguladığı politikalara karşı büyük bir propaganda düzenleyerek ayaklandılar (12 Nisan 1909). Ortaya çıkan bu kargaşa ortamındaki otorite boşluğunun ardından 24 Nisan 1909 günü Hareket Ordusu İstanbul'un yönetimine el koydu.²⁴ 27 Nisan'da Meclis-i Umumî-i Millî II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesine ve yerine V. Mehmet Reşat'ın (1909-1918) padişah olmasına karar verdi. Böylece, Temmuz 1908 anayasal devriminin ikinci aşaması sona erdi.²⁵

İttihat ve Terakki'nin tutumu iktidara karşı güçlü bir muhâlefetin ve yeni iç bunalımların doğmasına sebep olmuştur. 1911-1912 yılları arasında İtalyanlar'ın

²¹ **Sina Akşin**, "İttihat ve Terakki", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 1422-1423.

²² **Ahmad**, *Modern Türkiye'nin...*, s. 48.

²³ **Sina Akşin (yay. yön)**, *Türkiye Tarihi 4 (Çağdaş Türkiye 1908-1980)*, İstanbul: Cem Yayınevi, 2000, s. 27.; **Zürcher**, *Modernleşen Türkiye'nin...*, s. 141-143.

²⁴ **Tökin**, *a.g.e.*, s. 40-41.

²⁵ **Feroz Ahmad**, *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Berktaş (Baltalı), İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999, s. 22-23.

Trablusgarb'ı işgali ve Balkanlar'daki devletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmeye hazırlanmaları sonucu Osmanlı Devleti Uşi Anlaşmasını (18 Ekim 1912) imzalamak zorunda kaldı ve ardından Balkan Savaşları başladı. 1912-1913 I. Balkan Savaşı sırasında 22 Ocak 1913 günü sarayda toplanan şurada Sadrazam Kamil Paşa Edirne'nin kaybedilmesi anlamını taşıyan barış kararını açıkladı. Bunun üzerine 23 Ocak 1913 günü İttihatçılar Babıali'ye baskın yaptılar. Başlarında Enver Bey'in bulunduğu küçük bir subaylar grubu zorla kabine odasına girdiler ve Harbiye Nazırı Nazım Paşa'ya suikast gerçekleştirdiler. Bu olayın ardından Kamil Paşa istifasını verdi. İttihat ve Terakki daha güçlü bir şekilde iktidara yeniden geldi. Ancak 11 Haziran 1913'te Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi İttihat ve Terakki'nin daha sert önlemler almasına sebep oldu. II. Meşrutiyet'in ilanıyla ortaya çıkan hürriyet ortamı çok fazla uzun sürmemiş ve 1918 yılına kadar Osmanlı Devleti, Enver (Harbiye Nazırı), Talat (Sadrazam) ve Cemal (Bahriye Nazırı) Paşaların askeri diktatörlüğü ile yönetilmiştir.²⁶ İlerleyen yıllarda görüleceği gibi İttihatçılar, amaçları gereğince Meşrutiyetin, istedikleri biçimde bir Meşrutiyet olması için gerekli tedbirleri almaktan çekinmeyeceklerdir.²⁷

I. Balkan Savaşı sonucunda imzalanan Londra Andlaşması (30 Mayıs 1913), 1913'te II. Balkan Savaşı ve sonucunda imzalanan Bükreş Andlaşması (10 Ağustos 1913) ile Osmanlı Devleti ağır yenilgilere uğramıştır.²⁸ Bu askerî yenilgiler Osmanlı toplumsal yapısında önemli değişikliklere yol açacaktır.

II. Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet ortamı, sosyal ve siyasî yapıda bazı dağılmalara sebep olurken diğer taraftan da değişik milletlerden meydana gelen Osmanlı toplumunda çeşitli fikir akımlarına, gruplaşmalara, cemiyetleşmelere ve partileşmeye doğru adımlar atılmasını sağlamıştır. Osmanlı tarihinde ilk kez düşünen bir toplum manzarası gösteren bu dönem, Aydınlar ve bürokratların büyük bir görev bilinciyle bir soruya cevap aradıkları dönem olmuştur. Bu devlet nasıl kurtulabilir?²⁹ Bu soruya cevap bulabilmek için bir kısmı Tanzimat'la başlayan II. Meşrutiyet

²⁶ Lewis, *a.g.e.*, s. 224-225.

²⁷ Sina Akşin, "İttihat Terakki Üzerine", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XXVI, Mart 1971, No: 1, s.180.

²⁸ Uçarol, *a.g.e.*, s. 420-444.

²⁹ Tunaya, *a.g.e.*, s. 9.

döneminde daha etkin hale gelen fikir akımları İslamcılık, Osmanlıcılık, Batıcılık ve Türkçülük arasında Osmanlı aydınları büyük bir düşünsel tartışmaya girişmişlerdir.

II. Meşrutiyet döneminde hemen her siyasî partinin programında yer verdiği İslamcılık, Batı emperyalizminin dünya çapındaki yayılışı karşısında, ülkelerinin sömürgeleştirilmesine karşı tepki gösteren Müslümanların duygu ve düşüncelerini dile getiren, buna İslamcılıkta çare arayan akım olarak tanımlanabilir. İslamcılık taraftarlarının oluşturdukları görüşler şöyle sıralanabilir:

1- Çağın geleneklerine uymak ve modernleşmek gereklidir. Ancak yenilikler yapılırken kendi özünden uzaklaşmamalıdır.

2- Bu modernleşmenin temeli İslamiyet ve Kuran'a dayanmalıdır. Çünkü her konuda gerekli bilgiler bu araçlarda vardır, zira İslam aslında bilimdir.

3- Uluslararası politika alanında Batı'nın Osmanlı İmparatorluğu ve diğer Müslüman ülkelere uyguladığı politikaları engellemek için "İttihad-ı İslam" politikası izlenilmelidir.

4- İslamî konularda ortaya çıkan düşünce ayrılıklarını gidermek için "Medrese-i Aliye-i İslamiye" gibi aydınlatıcı kurumlar oluşturulmalıdır.

5- Diğer düşünce akımlarının İmparatorluğun kurtuluşu için ileri sürdükleri reçeteler geçersizdir ve bunların uygulanma olanakları yoktur.³⁰

İslamcılık düşüncesinin öncüleri arasında Musa Kazım, Mehmet Akif (Ersoy), Namık Kemal, Cemalettin Efgani, Sait Hâlim Paşa, M. Şemsettin (Günaltay), Babanzade Ahmet Naim, İsmail Hakkı İzmirli, Şehbenderzade Ahmet Hilmi, Mehmet Ali Ayni gibi isimler sayılabilir. Volkan, Beyanü'l-Hak, Sırat-ı Müstakim (daha sonra Sebilürreşad), Hikmet gibi yayın organları etrafında toplanan İslamcılar; ahlak, meşrutiyet, devlet, ilerleme, adalet, kadın hakları, milliyet gibi meselelere dinî yorumlar getirmişlerdir.³¹

³⁰ **Peyami Safa**, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1996, s. 36-39; **Toktamış Ateş**, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul: Der Yayınları, 2001, s. 73-74; **İsmail Kara**, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İslâmcılık Tartışmaları", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 1419-120.

³¹ **Şerif Mardin**, "İslamcılık", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 1401-1404.

Osmanlı İmparatorluğu içindeki tüm etnik ulusların, etnik duyguları üzerinde “Osmanlılık” duygusu yaratmak ve Osmanlı imparatorluğunun çıkarları yönünde çabalamayı özendirmek gibi amaçlara yönelik olan bir düşünce akımı da Osmanlıcılıktır. II. Meşrutiyet döneminde Osmanlılık siyasetinin en önemli savunucusu Tunalı Hilmi’dir. Tunalı Hilmi, İmparatorluğun tek kurtuluş çaresini bütün ulusal bağlantıları aşacak bir Osmanlı kimliğinin yaratılmasında bulmakta ve bunu sağlayan bir devlet modelini alternatif olarak sunmaktadır. Yazılarında Osmanlılık kavramını bir birlik sağlayıcısı olarak kullanmakta, zaman zaman da Türk olmanın karşılığı olarak ele almaktadır.³² Osmanlıcılıkta, temel slogan kabul edilen “ulusların birliği” düşüncesine azınlık uluslar dışında karşı çıkan yoktu. Ancak Balkan Savaşlarındaki yenilgiler ve Müslüman olmayan ulusların İmparatorluktan kopması Osmanlıcılık akımının sonu olmuştur.³³

“Bu devlet nasıl kurtarılabilir?” sorusunun bir diğer yanıtını da Batı’ya benzemekte bulan Garpcılar, ya da yaygın tanınmışlıklarıyla batıcı aydınlar düşünceleri bakımından farklılıklar göstermektedirler.³⁴ Batıcıların önerileri;

1- Batılılaşma, yani Batı devletlerine benzer bir devlet haline gelmek kaçınılmazdır. Bunun için hiç tereddüt edilmeden Batı teknolojisi alınmalı ve benimsenmelidir.

2- İmparatorluğun gelişmesine ve ilerlemesine din, tek başına bir engel değildir. Fakat İslamiyetin yanlış yorumlanması ve bir dizi batıl inançlar gelişmeye engel olmaktadır.

3- Özel girişim desteklenmeli, alfabe ve kıyafet değişikliği yapılmalıdır.

4- Osmanlı İmparatorluğunu oluşturan ulusların birliği sağlanmalıdır.³⁵ Şeklinde sıralanabilir. Bunların yanı sıra Batıcılar; fesin terk edilmesi, yerine yeni bir ulusal başlığın alınması ve askerî kalpakların değiştirilmesi, kadınlara çeşitli hakların verilmesi (tek eşlilik, tıbbiye mektebi açılması), tekke ve zaviyelerin kapatılması, orduda reform yapılması gibi alanlarda batı kurumlarını ve uygulamalarını esas alan

³² **Şükrü Hanioglu**, “Osmanlıcılık”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s.1390.

³³ **Ateş**, a.g.e., s. 65-66.

³⁴ **Hilmi Ziya Ülken**, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları, 1979, s. 200.

³⁵ **Şükrü Hanioglu**, “Batıcılık”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 1385-1386; **Safa**, a.g.e., s. 33-35; **Ateş**, a.g.e., s. 70.

önerilerde bulunmaktadır.³⁶ Batıcılık düşüncesinin başlıca öncüleri, Celal Nuri (İleri), Süleyman Nazif, Kılıçzade Hakkı, Satı Bey, Emrullah Efendi, Prens Sabahattin, Servet-i Fünun ve Ulum-ı İktisadiye ve İctimaîye dergilerinin yazarlarından pozitivist Ahmet Rıza³⁷ ile Abdullah Cevdet'tir³⁸. Batıcı aydınların en önemli yayın organı II. Meşrutiyet döneminde İctihat dergisidir.³⁹

Bu düşünce akımlarının yanı sıra Türkçüler de Türkçülükten, İslamcılıktan, Garpcılıktan oluşan yeni bir ideolojik birleşimle, Osmanlı vatandaşlarına yeni bir hayat vaadediyorlardı. Bu kurtuluş reçetesinin dayandığı fikir ve eylemin temeli Türk milliyetçiliği olacaktı. Türkler önce Osmanlı İmparatorluğunda millî bir bilince sahip olacaklardı. İkinci aşamada da ülke dışındaki Türklerle birleşilecek ve Turan adlı büyük ülke gerçekleştirilecekti.⁴⁰ Jön Türkleri etkileyen Türkçülük akımının şekillenmesinde büyük rol oynayan Mehmet Emin Yurdakul⁴¹, Rıza Tevfik, Ahmet Hikmet'in yanı sıra, Yusuf Akçura⁴² gibi aydınlar yeni bir kurtuluş teorisini formüle etmişlerdir. Özellikle Yusuf Akçura yayınladığı Üç Tarz-ı Siyaset isimli makalesiyle Türkçülüğün siyasi bir renk almasında öncülük etmiştir. İttihad-ı Osmanî'nin kurucularından biri olan Hüseyinzade Ali, Ali Suavi (Muhbir ve Ulûm dergilerinde Türkçülüğü ve Türkçe yazmayı devamlı olarak söz konusu etmiştir)⁴³ gibi aydınların savunduğu, ancak Ziya Gökalp'le özdeşleşen Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak⁴⁴ şeklinde ifade edilen Türkçülük düşüncesinin ana çerçevesi bu süreçte ortaya çıkmıştır.⁴⁵ Türkçülük düşüncesinin amaçları ayrıntılı olarak şöyledir:

1- Tüm Türklere bir ulus bilinci verilmeli ve ulusal hedefler aşılmalıdır.

³⁶ Hanioglu, "Batıcılık", s. 1385-1386.

³⁷ Ülken, a.g.e., s. 135-155; Mardin, a.g.e., s. 129-162.

³⁸ Ülken, a.g.e., s. 240-250.

³⁹ Mardin, a.g.e., s. 163-183; Ülken, a.g.e., s. 200-204; Lewis, a.g.e., s. 234-235.

⁴⁰ Tunaya, a.g.e., s. 10-11.

⁴¹ Mardin, a.g.e., s. 55-56; Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, haz. Mehmet Kaplan, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976, s. 6.

⁴² Yusuf Akçura, "Üç Tarz-ı Siyaset", *Türkiye Günlüğü*, Ankara: Cedit Yayınları, Kasım-Aralık 1994, s. 9; Şükrü Hanioglu, "Türkçülük", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 1396.

⁴³ Ülken, a.g.e., s. 204.

⁴⁴ Safa, a.g.e., s. 13-14; Cemil Meriç, *Ziya Gökalp'in Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: Sebil Yayınları, 1980, s. 110-112.

⁴⁵ Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 38.

2- Türkçülük çağdaşlaşmaya engel değildir. Modernleşmek gereklidir. Ancak bu körü körüne bir Batı taklitçiliği biçiminde olmamalıdır.

3- İslam dünyası ile iyi ilişkiler kurulmalıdır. Türkçülük İslama aykırı bir düşünce değildir. Türk ulusunun güçlenmesi ve İslam dünyasını koruması, İslamların birliğini sağlayabilecek olan bir gelişmedir.

4- Siyasal amaçlara ulaşabilmek için, ulusal bir ekonomi politikası izlenmeli ve özellikle kapitülasyonlardan kurtulunmalıdır.

5- Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünün korunması konusunda yapılan Osmanlıcılık ve İslamcılık politikaları yetersizdir.

6- Siyasal bağımsızlığın sağlanabilmesi için kültürel bağımsızlığın sağlanması gereklidir.. Kültürel bağımsızlık; dilden başlayarak, tarih, din, eğitim alanlarında sürece ve ekonomik bağımsızlıkla amacına ulaşmış olacaktır.

7- Türk Dili Arapça, Farsça kelimelerden arındırılmalıdır, Türk Edebiyatı, Arap, Acem, Avrupa etkisinden kurtarılmalı, halk dili canlandırılmalıdır.

8- Osmanlı İmparatorluğu öncülüğünde tüm Türkleri bir araya toplayacak bir devlet oluşturulmalıdır.⁴⁶ Türkçülük akımı, uluslaşmaya yöneliş, Ulusal Kurtuluş eyleminin yararlandığı en tutarlı düşünce ve çabaları oluşturmuştur. Fakat Türkçülük akımına inananların kendilerini ülke dışındaki Türkleri de kurtarma, onları da imparatorluk sınırları içine alma düşüncesi, Türklerin Birliği, "Turan" düşüncesi bu akımın en tartışılan girişimi olmuştur.⁴⁷

Türkçülük Ziya Gökalp'in elinde çerçevesi çizilerek bir ideal olarak işlenirken diğer taraftan da bunların organize edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle 1908 yılının Aralık ayında Yusuf Akçura, Necib Asım (Yazıksız) ile Veled Çelebi'nin (İzbudak) öncülüğünde, Ahmet Mithat, Emrullah Efendi, Bursalı Mehmet Tahir, Ahmet Hikmet Bey, Korkmazoğlu Celal, Akyiğitzade Musa Bey, Fuat Raif Beylerin katılımlarıyla Türk Derneği kurulmuştur.⁴⁸ Daha sonra bu derneğe, Mehmet Emin (Yurdakul), Gaspıralı İsmail, Ağaoğlu Ahmet, Hüseyinzade Ali, Hüseyin Cahit (Yalçın)⁴⁹ gibi ünlü kişilerin yanı sıra Martin Hartmann, Vladimir Gordlevskiy gibi

⁴⁶ **Safa**, *a.g.e.*, s. 30-32; **Tunaya**, *a.g.e.*, s. 11; **Ateş**, *a.g.e.*, s. 77-78.

⁴⁷ **Suna Kili**, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2002, s. 234-235.

⁴⁸ **Akçura**, *a.g.e.*, s. 188; **Hüseyin Namık Orkun**, *Türkçülüğün Tarihi*, Ankara: Kömen Yayınları, 1977, s. 95; **Hanioğlu**, "Türkçülük", s. 1397.

⁴⁹ **Tunçay vd.**, *a.g.e.*, s. 64.

Türkologlar ile Osmanlı vatandaşı gayri Müslimler de üye olmuşlardır.⁵⁰ Türk milliyetçiliği esasına dayanan Türk Derneği'nin amaçları nizamnamesinin 2. maddesinde şu şekilde açıklanmaktadır:

“Cemiyetin maksadı Türk diye anılan bütün kavimlerin mazi ve asar, efal, ahval ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak yani Türklerin asar-ı atikasını, tarihini, lisanlarını, avam ve havas edebiyatını, etnografya ve etnologyasını, ahval-i içtimaîye ve medeniyet-i hazıralarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp tarıştırıp ortaya çıkararak, bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlasını ona göre tetkik etmektir.”⁵¹

Derneğin amacını gerçekleştirmek ve yaymak için gazeteler, risaleler ve kitaplar yayınlanmış, konferanslar düzenlemiştir. Başlangıçta yayın organı Sırat-ı Müstakim dergisi olan Türk Derneği, 1911 yılında kendi adı ile “Türklüğe dair tettebbuatı havidir. Ayda bir çıkar” serlevhası ile yayınlanan Türk Derneği dergisini yayınlamaya başlamış, ancak bu dergi 7 sayı yayınlanabilmiştir.⁵²

Genel olarak amaç ve faaliyetleri Türkoloji çalışmaları yapmak olan Türk Derneği mensupları kültürel manada Türkçü olmakla birlikte, siyasî açıdan Osmanlıcılık geleneğini ağırlıklı olarak taşımaktadırlar. İttihat Terakki de bu örgüte geniş ilgi duymaktadır. Ancak, Meşrutiyet sonrasında yeniden canlandırılmaya çalışılan Osmanlılık ideali çerçevesinde, böyle bir organizasyonla beraber hareket etmekten çekindiği için bu ilgi ortak çalışma şekline dönüşmemiştir.⁵³

İstanbul'daki Türk Derneği'nin faaliyetlerine paralel olarak İttihat ve Terakki hareketinin merkezi sayılan Selanik'te çıkmaya başlayan Genç Kalemler dergisi, dilde Türkçülük akımına yeni bir hız vererek milliyetçi ideolojinin oluşması bakımından çok önemli bir gelişmeye öncülük etmiştir. Temel amacı, yazı dilini sadeleştirmek ve halk diline yaklaştırmak olan Genç Kalemler hareketinin öncülüğünü ve birleştiriciliğini Ali Canip, Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin (1884-

⁵⁰ Tunaya, *a.g.e.*, s. 414-415.

⁵¹ Orkun, *a.g.e.*, s. 96; Akçura, *a.g.e.*, s. 189.

⁵² Tunaya, *a.g.e.*, s. 414-415.

⁵³ Hanioglu, “Türkçülük”, s. 1397.

1920) yapmıştır.⁵⁴ Balkan Savaşları sonucu Selanik'in elden çıkmasıyla İstanbul'a gelen Genç Kalemler kadrosu Türk Yurdu ve Türk Ocağı bünyesine dahil olacaktır.⁵⁵

Diğer taraftan, Türk çocukları için bir pansiyon açmak, Türklerin sosyal ve kültürel seviyelerinin yükselmesi için bir gazete çıkarmak amacıyla 31 Ağustos 1911'de İstanbul'da Mehmet Emin (Yurdakul)'in öncülük ettiği Türk Yurdu Cemiyeti kurulmuştur.⁵⁶ Türkçülüğün teşkilatlanması açısından önem taşıyan dernekte Ahmet Hikmet (Müftüoğlu), Ağaoğlu Ahmet, Hüseyinzade Ali (Turan), Yusuf Akçura, Dr. Akil Muhtar (Özden) gibi Türkçülük hareketinin önde gelen isimleri bulunmaktadır. Türk Yurdu Cemiyeti üyeleri, kuruluş hazırlıkları yapılan Türk Ocakları arasında yer almış, cemiyet olarak fazla bir varlık gösterememiştir. Ancak, kendi adıyla yayınladığı ve daha sonra Türk Ocaklarının yayın organı olacak Türk Yurdu dergisiyle Türkçülük akımının yayılmasında son derece etkili olacaktır.⁵⁷ Yeryüzündeki bütün Türkleri kültür ve siyaset bakımından birleştirmek ve kaynaştırmak amacına yönelik olarak ortaya çıkan Türkçülüğün öncülerinden Ziya Gökalp'e göre Türkleşmek fikrinin yürütücüsü "Türk Yurdu" mecmuasıdır.⁵⁸ Türk Yurdu'nun yayın politikası incelendiğinde Türklere, Osmanlılık dışında ulusal bir kimlik verme amacında olduğu da görülmektedir.⁵⁹

Bu dönemde daha çok bilimsel çalışmalar yapmak maksadıyla 1913'te Emrullah Efendi Başkanlığında "Türk Bilgi Derneği" kurulmuştur. Bir akademiye benzetilerek kurulan Türk Bilgi Derneği'nde konulara göre türlü şubeler teşkil edilmiş, üyeler de meslek ve çalışmalara göre bu komisyonlara dağılmıştır. Türkiyat, İslamiyat, Hayatiyat, Felsefe ve İçtimaîyat, Riyaziyat, Türkçülük gibi şubeleri bulunan Türk Bilgi Derneği'nin yayın organı Bilgi Dergisiydi. İlk sayısı 1915'te basılan bu dergi kısa bir süre çıkarılabildiği.⁶⁰

Bu cemiyetlerin yanı sıra, Rusya'da Sakin Müslüman Türk Tatarlarının Haklarını Müdafaa Cemiyeti (1916, İstanbul), Halka Doğru Cemiyeti (1917, İzmir),

⁵⁴ Gökalp, *a.g.e.*, s. 9.

⁵⁵ Rafael Muhammedin, *Türkçülüğün Doğuşu ve Gelişimi*, Bilimsel Redaktör: Reşat Emirhanov. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1998, s. 70.

⁵⁶ Tunaya, *a.g.e.*, s. 415-416; Orkun, *a.g.e.*, s. 98.

⁵⁷ Hüseyin Tuncer, *Türk Yurdu Üzerine Bir İnceleme(1911-1931)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1990, s. 11-16.

⁵⁸ Tuncer, *a.g.e.*, s. 36.

⁵⁹ Hanioglu, "Türkçülük", s. 1397.

⁶⁰ Orkun, *a.g.e.*, s. 97-98.

Teavün-ü İctimaî Cemiyeti (1911, İstanbul) gibi cemiyetler kurulmuş, ancak bunlar uzun süreli faaliyetlerde bulunamamışlardır.⁶¹

Osmanlı devletinde yaşayan azınlıkların milliyetçilik duygularının ve yayılmacı tavırlarının karşısında Türkler kendi aralarında tam bir uyum sağlayamamışlardı. Türkçülük düşüncesi sadece aydınlar arasında yayılmakla kalmış, geniş kitlelere ulaşılamamıştı. Türk Derneği, Türk Yurdu gibi oluşumlar bu düşünceyi yaygınlaştırmaya çalışmışlar ancak hedeflenen henüz gerçekleşmemişti. Azınlıkların dayanışması ve milliyetçiliği karşısında kendilerinde Türklük hisleri uyandıran Donanma Cemiyeti gibi maarifi yaymak, okullar açmak için bir cemiyetin kurulması gerektiğini ileri süren Tıbbiyeli öğrencilerin fikir ve raporları doğrultusunda Dr. Fuat Sabit'in⁶² önerdiği Türk Ocağı ismi ile bir cemiyet daha kurulmuştur (25 Mart 1912).⁶³

II. Meşrutiyet döneminde devletin ve toplumun Osmanlılık düşüncesinden Türkçülük düşüncesine geçmesi ve Türkler arasında milliyet bilincinin arttırılması amaçlarıyla kurulan bu derneklerden teşkilatlanması, şube ve üye çalışmalarının genişliği ile Türk Ocakları kendisinden önce kurulan Türk Derneği ve Türk Yurdu gibi kuruluşlardan daha önemli bir konuma sahip olacaktır. Türk Ocakları, Türkçülük akımını sosyal ve kültürel hayata geçirecek, bu düşüncenin en büyük savunucusu olacak, Türk Ocaklarının kürsülerinden yayılan milliyetçi fikirler, Türklere; yeni bir vatan kurma, yeni bir millet oluşturma gücünü ve umudunu verecektir.⁶⁴

⁶¹ **Tunaya**, *a.g.e.*, s. 416-421.

⁶² **Ali Birinci**, "Doktor Fuat Sabit", *Türk Yurdu*, C. 19, S. 139-140-141, Mart-Nisan-Mayıs 1999, s. 45.

⁶³ **Orkun**, *a.g.e.*, s. 98-102.

⁶⁴ **Tarık Zafer Tunaya**, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul: Turhan Kitabevi, 1981, s. 139.

BÖLÜM I

TÜRK OCAKLARININ KURULUŞU, TEŞKİLATLANMASI VE FAALİYETLERİ

1.1.Türk Ocaklarının Kuruluşu

II. Meşrutiyet 1908’de ilan edildikten sonra sağlanan hürriyet ortamıyla dil, edebiyat, sanat, spor ve felsefe kulüpleri açılmış, milliyet fikrine olan ilgi artmaya başlamıştır. Dilde Türkçülük akımı kuvvet kazanmış, saltanatla meşrutiyetin beraber gitmeyeceği fikirleri ortaya çıkmış, milliyetçi görüşleri benimseyip savunan çeşitli dernekler kurulmuştur. Bunlardan başlıcaları kuruluş sırasına göre Türk Derneği (Kasım 1908), Türk Yurdu (Ağustos 1911) ve 25 Mart 1912’de resmen kurulan Türk Ocağı’dır.¹

Osmanlı Devleti içindeki azınlıklar, Osmanlı Devleti’nden ayrılmak ve Osmanlı toprakları üzerinde gizli faaliyetlerle ayrı ayrı devletler kurmak amacıyla dernekler teşkil etmişlerdir. (Yerli Rumlar; Etnik-i Eteryâ, Pontus Rum, Sırplar; İslav İttihadı, Ermeniler; Taşnakyan ve Hınçak, Yahudiler; İlyas İsrail Cemiyeti, Araplar; En Nadi-ş Şarkî, El Müntedi-i Ebedî, Arnavutlar; Başkim² adlı cemiyetleri kurmuşlardır.)³ Sırplar, Romenler, Bulgarlar ve Yunanlılar doğan milliyet çağında birer birer bağımsızlıklarını elde etmek için görünürde ilmî ve edebî aslında tamamen milliyetçi olan kuruluşları oluşturma yoluna gitmişlerdir. Osmanlı Devletinin sınırları içinde yaşayan Ermeniler, Arnavutlar, Araplar, Rumlar, Süryaniler özgürlük, uygarlık ve temel insan haklarından yoksun oldukları savıyla mevcut rejime karşı ayaklanmışlar ve özgürlük kazanmaya çalışmışlardır.⁴ Bu dönemde Türklerden başka her millette millî şuur oluşmuş, Türklerde ise, Türklük şuuru, henüz uyanmamıştı.⁵

¹ Kenan Akyüz, “Türk Ocakları”, *Belleten*, C. 1, S. 196 (Nisan 1986), s. 201; Yusuf Akçura, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri: 1928 Yılı Yazıları*, haz. Nejat Sefercioğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 199.

² Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler I (II. Meşrutiyet Dönemi)*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988, s. 435.

³ Enver Behnan Şapolyo, “Atatürk ve Halkevleri”, *Halkevleri Dergisi*, S. 6, Ankara: 1972, s. 4.

⁴ Feroz Ahmad, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, çev. Mete Tunçay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 18-20.

⁵ Şapolyo, *a.g.m.*, s. 4.

Azınlıkların milliyetçi oluşumlarına karşılık, Osmanlı'nın bünyesinde Türklük bilincine dayalı herhangi bir kuruluş yoktu.⁶

İşte bu ortamda azınlıkların kurduğu milliyetçi derneklere karşı İmparatorluk sınırları içinde yaşayan Türklerin haklarını savunmak üzere Türk Ocağı adıyla bir dernek kuruldu. Dernek, Balkan Harbi'nin başlamasından yalnızca altı ay önce bu yeni hedefin ilk organı ve çekirdeği oldu.⁷

Türkçülüğün önde gelen savunucularından Yusuf Akçura 1904'te yayınladığı “Üç Tarz-ı Siyaset”⁸ adlı makalesinde (1- Osmanlı birliği, 2- İslam birliği, 3- Türk birliği), Türkçülüğü ilk defa bir siyaset şekli olarak ele almıştır⁹, Yine aynı dönemde M. Zekeriya (Sertel), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Ahmet Agayef (Ağaoğlu) ile¹⁰, M. Fuat (Köprülü) gibi daha bir çok Türkçü aydına göre, millet olmak için millî şuura sahip olmak şarttı. Türkçülük, önce Türklere kaybolan öz benliklerini yeniden sağlayacaktı. Türkçüler Osmanlı Devletinin Türkleşerek kalkınabileceğine inanıyorlardı. Türkleşmek, sosyal, ekonomik ve siyasal reformlar getirecekti. Ama her şeyden önce fertler toplanmalı, kaynaşmalı ve kişisel çıkarlar yerine “millet”in ortak çıkarlarını oluşturmak gerekiyordu.¹¹

Bu dönemde milliyet duygularını ön plana çıkartan yayınlarda bir artış görülmektedir. Örneğin Ziya Gökalp, dilde Türkçülüğü amaçlayan “Genç Kalemler” dergisini yayınlamaktaydı. Tanin gazetesinde Türkçülüğü ön plana çıkaran yayınlar hayli fazlaydı.¹² Tercüman-ı Hakikat gazetesinde Türk Derneği kurucularından Ahmet Mithat Efendi; Hüseyin Rahmi ve Ahmet Rasim gibi aydınlara: “Türkçe yazın... Daima Türkçe yazın...Bu kadarla da kalmayın Türk olarak düşünün...” diyordu. Bu edebî faaliyetler Türk Ocakları'na giden yolun birer temel taşıydı.¹³

⁶ Cemal Kutay, *Türk Ocakları ve Türk Milliyetçiliği*, Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1995, s. 7.

⁷ Sadi Irmak, *Atatürk (Bir Çağ'ın Açılışı)*, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 1984, s. 26; Kutay, *a.g.e.*, s. 7.

⁸ Yusuf Akçura, “Üç Tarz-ı Siyaset”, *Türkiye Günlüğü*, Ankara: Cedit Yayınları, Kasım-Aralık 1994, s. 9; Şükrü Hanioglu, “Türkçülük”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 1397.

⁹ *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1983, s. 171; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları, 1979, s. 381-382.

¹⁰ *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, s. 115-116; Ülken, *a.g.e.*, s. 402-403.

¹¹ Tarık Zafer Tunaya, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul: Turhan Yayınları, 1981, s. 140.

¹² Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, s. 433.

¹³ Kutay, *a.g.e.*, s. 72.

Osmanlı tebaası içinde Türkler dışında devlete bağlı başka etnik unsur kalmamıştı Bütün azınlık grupları bağımsızlıklarının peşine düşmüştü. Türk'ün de uyanması yaşanan askerî yenilgilerle mümkün olmuştur. Balkan Savaşları ve ülkedeki azınlıkların kendi millî eğitim ve bağımsızlık adına yaptıkları propaganda çalışmaları, Türklerin bu alandaki yetersizliklerini görmelerini kolaylaştırmıştır Balkan Savaşları sonrasında Osmanlıcılık akımı iflas etmiş, İslamcılık akımı zayıflamış, bunlara karşılık Türkçülük akımı güçlenmiş, toplum, eğitim, kültür ve siyaset tarihimizde önemli bir döneme girilmiştir.¹⁴

Osmanlı İmparatorluğu aslında kuruluşundan beri esas ana unsuru Türk idi ama Tanzimat'la ortaya çıkan Osmanlıcılık veya Osmanlılık politikası Türk'ü devletin aslî unsuru olmaktan uzağa düşürmüştü.¹⁵

Osmanlı Devleti'ndeki Türklerin "kültürel, sosyal ve iktisadî seviyelerinin yükselmesine politikaya girmeden hizmet edebilecek büyük ve ciddi bir milliyetçi derneğin kurulması"¹⁶ fikri, İstanbul'da Fransızca olarak yayınlanan Jeune Turc (Genç Türk) gazetesinde ve daha çok Celal Nuri (İleri)'nin yazılarında ortaya çıkmıştır.¹⁷ Bu görüş; karşılaşılan siyasî, sosyal sorunlara müspet ilim zihniyetiyle daha kolay teşhis koyabilen Türkçülüğün yaygınlık kazandığı Askeri Tıbbiye mektebinde benimsenmiştir.¹⁸ Askerî tıbbiye öğrencilerinin okulları her şeyden evvel bir vatanseverlik ocağıydı ve orada öğrenciler vatanın savunulması fikirleriyle donatılıyorlardı. 1910 yılında İstanbul'a dönen ve İttihat Terakki'nin Merkez-i Umûmi üyesi olan Hüseyinzade Ali'nin tıp profesörü olması, Yusuf Akçura'nın Harbiye Mektebi'nde siyasal tarih dersi okutması da bu bağlamda ele alınabilir.¹⁹

Askerî Tıbbiye'de Türklerin milletçe göstereceği gayretle, sosyal sahada diğer etnik unsurlardan geri kalmaması için Türk gençleri ve aydınlarını birlik hâlinde çalıştıracak bir cemiyet kurulması yolunda en önemli adım, Hüseyin Haşim

¹⁴ **Yahya Akyüz**, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985'e)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1985, s. 273.

¹⁵ **Mustafa Kafalı**, "Türk Ocakları'nın Yakın Tarihimizdeki Yeri", *Türk Yurdu*, C. 8, S.1, Şubat 1987, s. 9.

¹⁶ **Akyüz**, *a.g.m.*, s. 201.

¹⁷ **Ülken**, *a.g.e.*, s. 400.

¹⁸ **Hüseyin Enver Sarp**, "Türk Ocağı Nasıl Kurulmuştu?", *Türk Yurdu*, S. 242, (Mart 1955), s. 668-669.

¹⁹ **Sina Akşin (yay. yön.)**, *Türkiye Tarihi 4 (Çağdaş Türkiye 1908-1980)*, İstanbul: Cem Yayınevi, 2000, s. 48.

(Çinilili) ve Hüseyin (Baydur)²⁰, dan gelmiştir. Bu kişilerin telkinleri üzerine askerî tıbbiye öğrencileri, okullarının (Haydarpaşa’da) üst katında boş olan bir odada ve Karacaahmet’te geceleri gizli toplantılar yaparak fikirlerini olgunlaştırmaya çalışmışlardır. Daha sonra mülkiye öğrencileriyle birlikte diğer sivil okullardaki öğrenciler de bu dernek kurma faaliyetlerine katılacaklardır.²¹

Jön Türk ve Tanin gazetelerinin yaptığı yayınlar daha kapsamlı bir Türkçü dernek oluşturma fikrini kuvvetlendirmiş ve genç Türklere yol göstermiştir.²² Askerî Tıbbiyeliler, milliyet esasına dayanan cemiyet kurma faaliyetlerini yoğunlaştırmışlar ve “190 Tıbbiyeli Türk Evladı” adına bir program hazırlayarak dönemin tanınmış yazar, şair, düşünür ve bilim adamlarına göndermişlerdir. Program başlıca şu konuları kapsamaktadır:

a. Tıbbiyeliler arasındaki birlik ve beraberliği kuvvetlendirmek, yükseltmek, fakat gayeyi tehlikeye düşürmemek için siyasetten çekinmek, uzak durmak. Her genç, siyasî kanaati ne olursa olsun milliyet gayesi etrafında toplanacak ve bu gayeyi her türlü hislerin üstünde tutacaktır.

b. Umumî efkar milliyetperverlik cereyanını pek hoş karşılamayabilir. Yurtta Osmanlılık ve İslamlık siyaseti oldukça kök salmıştır. Bununla birlikte bu cereyanı doğrudan doğruya açıp açmamakta bir tehlike var mıdır? Yok mudur? Bu hususta, memleketin ileri gelenlerinin fikirleri sorulacaktır.

c. Donanma Cemiyeti gibi, bir teşkilat yapılarak, mektep açmak için para toplanacağından umumun emniyetini kazanmak lazımdır. Bu hususta emniyet ve itimatla yürüyebilmek için, memleketin tanınmış şahsiyetlerinin himayeleri rica olunacaktır.²³

Tıbbiye 3. sınıf öğrencisi Hüseyin Baydur’un hazırladığı 11 Mayıs 1911 tarihli bu programın son cümlesi de şöyledir:

²⁰ **Hasan Ferit Cansever**, “Türk Ocağı’nın Doğuşundaki Sebep ve Saikler”, *Türk Yurdu*, S. 276-291, Eylül 1959-Ekim 1961, Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı, 1993, s. 10.

²¹ **Tunaya**, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, s. 434; **Yusuf Sarıncı**, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2004, s. 134-136; **İbrahim Karaer**, *Türk Ocakları (1912-1931)*, Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı, 1992, s. 10.

²² **Hüseyin Namık Orkun**, *Türkçülüğün Tarihi*, Ankara: Kömen Yayınları, 1977, s. 99-100.

²³ **Hüseyin Tuncer - Yücel Hacaloğlu, Ragıp Memişoğlu**, *Türk Ocakları Tarihi (Açıklamalı Kronoloji 1912-1997)*, C. I, Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1998, s. 9.

“...Böyle bir cemiyetin temel taşlarını yüksek okullara giden Türk gençlerinin maddi ve manevî fedakarlıklarıyla atacağız.” Tıbbiyeli öğrencilerin programı sundukları kişilerle yaptıkları ön görüşmelerden sonra, 20 haziran 1911’de ikinci bir toplantı yapılmıştır. Toplantıya 231 Tıbbiyeli öğrenci adına katılan Hüseyin Fikret ve Remzi Osman Bey gibi genç Tıbbiyeliler, dönemin Türkçü aydınlarının (Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Akçura, Rıza Tevfik), siyasetçilerinin (Ahmet Ferit Tek), gazetecilerinin (Hüseyin Cahit Yalçın) katılımıyla onların maddi manevi desteğini alarak milliyet fikrine dayalı bir cemiyet oluşturulmasına karar vermişlerdir. Dr. Fuat Sabit Bey’in teklifi üzerine kurulacak cemiyete Türk Ocağı ismi verilerek kurucu ve geçici idare heyeti üyelerini tespit etmişlerdir.²⁴ Nihayet Türk, kendi adıyla ortaya çıkmış, Türk milletinin kendine dönüş, kendini bulma hareketi başlamış ve Türk Ocağı, diğer derneklerde görülmeyen hars heyeti vasfı ile doğmuştur.²⁵

Türk Ocağı’nın Kurucu Heyeti Üyeleri şunlardır: Mehmet Emin, Ahmet Ferit, Ahmet Ağaoğlu, Fuat Sabit. Geçici İdare Heyeti Üyeleri: Mehmet Emin: Başkan, Yusuf Akçura: İkinci Başkan, M. Ali Tevfik: Katip, Fuat Sabit: Veznedar.²⁶

İlk toplantılar İstanbul Sultanahmet’teki Akbıyık semtinde Yusuf Akçura’nın Türk Yurdu mecmuası idarehanesinde yapılmıştır.²⁷ Türk Yurdu mecmuası Türk Ocaklarına büyük destek olmuş, daha sonra Türk Ocağı’nın resmî yayın organı haline gelmiştir. Bunun yanı sıra; Yusuf Akçura, Gaspralı İsmail Bey gibi Rusya’dan göç eden aydınların da aktif katılımlarıyla Mizan, Halka Doğru ve Türk Sözü gibi dergiler çıkarılmaya başlanmıştır.²⁸ İttihat Terakki Fırkası’ndan Talat, Enver ve Cemal Paşalar ve bazı Osmanlı Hanedanına mensup kişiler hem manen hem de maddeten Türk Ocağı’na yardımlarda bulunmuşlardır. Maddî olanakların

²⁴ **Ahmet Temir**, *Yusuf Akçura*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, s. 43-44; **Yusuf Sarıay**, *Atatürk’ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1990, s. 34; **Füsun Üstel**, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği, Türk Ocakları (1912-1931)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 51-55; **Orkun**, *a.g.e.*, s. 100-102.

²⁵ **Kafalı**, *a.g.m.*, s. 9.

²⁶ **Orkun**, *a.g.e.*, s. 102.

²⁷ **Cansever**, *a.g.m.*, s. 11.

²⁸ **Nadir Devlet**, *İsmail Bey (Gaspıralı 1851-1914)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988, s. 126.

sağlanmasıyla Beyazıt'ta Divan yolundaki müstakil bina Türk Ocaklarının olmuş, bu sayede Darülfünun öğrencileriyle daha yakın ilişkiler kurulmuştur.²⁹

20 Haziran 1911 günü fiilî olarak kuruluşu gerçekleştirilen Türk Ocaklarının, resmen kurulduğu tarihe kadar yapılan toplantılarında genellikle nizamnamenin hazırlanması üzerinde durulmuştur. Türk Ocakları İttihat ve Terakki'nin merkezinde Ziya Gökalp'in de katıldığı bir toplantıdan sonra 25 Mart 1912'de resmen kurulmuştur. Resmî kuruluş, mesul murahhas olarak seçilen Kahya Emin Ağaoğlu, Hâlis Turgut tarafından Tanin gazetesinde ilan edilmiştir. İlk yönetim kurulu üyeleri şunlardır:

Ahmet Ferit (Tek): Başkan, Yusuf Akçura: İkinci Başkan, Mehmet Ali Tevfik: Umumî Katip, Dr. Fuat Sabit: Veznedar.³⁰

2 Eylül 1912'de Başkan Mehmet Necip Bey, Sekreter Mustafa Necati, İdare Heyetinde de Raif Nezihi ile Vasıf Çınar Beylerin seçilmesiyle de İzmir Türk Ocağı açılmıştır.³¹

1.2. Türk Ocaklarının Teşkilatlanması ve Amaçları

20 Haziran 1911 toplantısında esasları belirlenen Türk Ocağı'nın ilk nizamnamesinde (1912) yer alan "Ocak, maksadını tahsile çalışırken sırf millî ve içtimai bir vaziyette kalacak, asla siyasetle uğraşmayacak ve hiçbir vakit siyasî fırkalara hadim bulunmayacaktır" maddesi bir yandan siyasal Türkçülüğe, diğer yandan da İttihat ve Terakki'ye mesafe koyma çabasını ifade etmektedir.³²

Türk Ocağı 1912 sonlarında Balkan Savaşlarının yarattığı karışıklık ve ümitsizlik ortamı ile Türk milliyetçiliğine karşı olanların Türk Ocağı'nı İmparatorluğun çeşitli unsurları arasına ayrılık sokmakla suçlamaları sonucu önemli bir sarsıntı geçirmiştir. Maddî imkansızlıklar ve Ahmet Ferit'in Millî Meşrutiyet Fırkası'nı³³ kurmak üzere Ocağın başkanlığından ayrılması sonucu, Aralık 1912'de

²⁹ Orkun, a.g.e., s. 103.

³⁰ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, s. 432.

³¹ Günver Güneş, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İzmir'de Türkçü Örgütlenme: İzmir Türk Ocağı ve Faaliyetleri (1912-1931)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yıl 1, S.1, Bahar 2005, s. 57.

³² Akyüz, a.g.m., s. 202; Füsün Üstel, "Türk Ocakları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Milliyetçilik)*, C. 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 263-264.

³³ F. Hüseyin Tökin, *Türk Tarihinde Siyasal Partiler ve Siyasal Düşüncenin Gelişmesi*, İstanbul: Ekin Basımevi, 1965, s. 51-52.

766 sıra numarası ile üye olan Hamdullah Suphi³⁴, 18 Mayıs 1913'te büyük bir çoğunluğun oyuyla başkan seçilmiştir.³⁵ Yusuf Akçura: İkinci Başkan, Hâlis Turgut: Umumî Katip ve Dr. Akil Muhtar, Dr. Hüseyin Ertuğrul'dan oluşan İdare Heyeti ile yeni görevine başlamıştır.³⁶ Başkanlığa getirilen Hamdullah Suphi'nin etkili konuşmaları ve organizasyon yeteneği sayesinde Türk Ocakları yeniden canlanmaya başlamış, bunalımlı dönem atlatılmış, maddî sorunlara çözüm bulunmuştur. Türk Ocakları, bu ilk faaliyet döneminde yalnızca konferanslar, konserler, yayın faaliyetleri ile kitle eğitimi yönlendirmekle kalmamış, aynı zamanda milliyetçilik bilincinin yükselmesine de önemli katkılarda bulunmuştur.

1912 tarihli ilk Türk Ocağı Esas Nizamnamesi'nde amaçlar şöyle açıklanmaktadır: İlk madde heyet ile ilgilidir.

Madde 2.“Ocağın amacı, İslam kavimlerinin en mühimlerinden olan Türkler'in millî terbiye, sosyal, iktisadî ve ilmî seviyelerinin ilerletilmesiyle Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır.”

Madde 3.“Ocak amacına ulaşmak için, Türk Ocağı adlı kulüpler açarak dersler, konferanslar, müsamereler düzenleyerek, kitap ve risaleler yayınlarak, mektepler açmağa çalışacaktır. Millî serveti korumak ve çoğaltmak için her türlü meslek ve sanat erbabıyla görüşerek iktisadî ve ziraî teşvik ve irşadlarda bulunacak ve bu gibi müesseselerin doğup yaşamasına elinden geldiği kadar yardım edecektir.”

Madde 4.“Ocak, amacına ulaşmaya çalışırken sırf millî ve içtimaî bir vaziyette kalacak, asla siyasetle uğraşmayacak ve hiçbir vakit siyasî fırkalara hadim bulunmayacaktır.”³⁷

1914'te, Nevsal-i Millî'de yayınlanan “Türk Ocakları” başlıklı yazısında Ocağın ilk başkanı Ahmet Ferit (Tek) de, Türk Ocağı'nın amaçlarını şöyle anlatmaktadır:

“...Türk'ün maruz olduğu sefaletleri gidermek, onu düçar olduğu hastalıklardan kurtararak zinde ve faal bir hâle koymak, tufengi omzunda serserilik etmekten çekerek, çitine, çubuğuna, destgahına, katarına, dükkanına, pazarına

³⁴ Tuncer vd., a.g.e., s. 16.

³⁵ Akyüz, a.g.m., s. 202; Sarıay, *Türk Milliyetçiliğinin...*, s. 144;

³⁶ Üstel, a.g.e., s. 58.

³⁷ *Türk Ocağı'nın Nizamname-i Esas ve Dahilîsi*, İstanbul: Tanin Matbaası, 1328; Hüseyin Tuncer, *Türk Yurdu Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1990, s. 17.

sevketmek ve bu faaliyet-i bedeviye ve iktisadiyenin temin edeceği refaha müsteniden onu okutmak, yükseltmek ve çoğaltmak, vatanında teksif ve takviye ile cidal ve rekabete müsait bir seviyeye çıkarmaktır.”³⁸

1.3. Kuruluşundan I. Dünya Savaşı Sonuna Kadar Türk Ocaklarının Faaliyetleri:

Türk Ocağı’nın kuruluşundan sonra Ocağın yayın organı hâline gelen Türk Yurdu dergisi, “Türklüğe hizmet etmek, Türklere faide dokundurmak istiyoruz...” dilekleriyle ilk sayısı olan 30 Kasım 1911’de amaçlarını şöyle açıklamışlardır: Dili sade olacaktır, faydalı konular seçilecektir, zor konular bile anlaşılır şekle getirilerek anlatılacaktır, bütün Türklerce geçerli olan bir ideal yaratmaya çalışılacaktır, Türklerin tanışmalarına, iktisaden ve ahlakça yükselmelerine ve Malumat-ı Fenniyece zenginleşmelerine hizmet edecek mevzular, en ziyade yer alacak, siyaset bunlardan sonra gelecektir...” Yusuf Akçura’nın yönetiminde 32 sayfalık bir forma hâlinde 15 günde bir yayınlanan Türk Yurdu dergisi, genellikle milliyetçi özlemleri yansıtan şiirlere ayrılmış edebiyat sütununda, sosyoloji, tarih, ekonomi, eğitim gibi sorunları dile getiren makalelere yer vermiştir.³⁹

Türk Ocağı’nın amaçladığı, Türkçe’nin “kemaline çalışmak” bir yandan Türk Yurdu’nda yayınlanan dilbilim makaleleriyle, öte yandan da konferanslar ve açık tartışmalarla sürdürülmüştür. Türk Yurdu, özellikle 1913’ten sonra, bütünüyle İttihat ve Terakki’nin denetiminde olmayan ender yayın organlarından biri olmuştur. Akçura, Jön Türkler tarafından uygulanan politikanın temel noktalarını benimsememiştir.⁴⁰ Türk Yurdu Mecmuası yanı sıra, Halka Doğru (1913) ve Türk Sözü (1914) adlı haftalık dergiler ve 1917’de çıkarılan Yeni Mecmua, Manastır’da çıkan Yeni Fikir, Üsküp’te yayınlanan Yeni Mektep gibi vilayet gazeteleri de Türk Ocağı’nın diğer yayın organları olmuştur.⁴¹

³⁸ Üstel, a.g.e., s. 79; Sarımay, *Türk Milliyetçiliğinin*, s. 153.

³⁹ François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, çev. Alev Er, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 69; Tuncer, a.g.e., s. 15-16; Rafael Muhammedtin, *Türkçülüğün Doğuşu ve Gelişimi*, Bilimsel Redaktör: Reşat Emirhanov, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1998, s. 71

⁴⁰ Georgeon, a.g.e., s. 63.

⁴¹ Sarımay, *Atatürk’ün Millet ve...*, s. 45-46.

Doğrudan Türk Ocakları veya Türk Yurdu ile ilgili olan bu dergilerin yanı sıra Millî Tettebbular, Büyük Duygu, İktisadiyat Mecmuası, Yeni Mecmua, Büyük Mecmua vb. gibi dergilerle desteklenen Türkçülük fikri, geniş kitlelere yayılma imkanı bulmuştur.⁴² Bu yıllarda, dilimizin Arapça ve Farsça kelimelerden arındırılması için birçok Türk Ocaklı'nın üye olduğu Islah-ı Huruf Cemiyeti⁴³ ile Türkçe'nin sadeleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Türkçe ve yabancı dillerdeki eserlerden oluşan 1250 kitaptan meydana gelen bir kütüphane Türk Ocaklarının bu faaliyet döneminde kurulmuş, Türkiye ve Avrupa'da ve Türk dünyasının diğer bölgelerinde yayınlanan bazı gazete ve dergilerin de devamlı gelmesi sağlanmıştır. Türkistan, İran, Irak, Suriye, Anadolu, Rumeli, Mısır, Tunus ve Cezayir'de Türk hanedanları tarafından yapılan, çini, hat sanatı ve resim gibi eserlerden bir koleksiyon oluşturulmuş Türk kültür eserleri canlı tutulmaya çalışılmıştır.⁴⁴

Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı arasındaki dönemde Türk Ocakları, devrin ihtiyaçları ve heyecanlarını temsil ettiği için kısa zamanda ilim ve fikir adamları ile gençleri bünyesinde toplayarak büyük bir gelişme göstermiştir. 1913 yılı başlarında Yunanlıların baskısı sonrası göç etmek zorunda kalan Türklere mensup Selanik Sultanisi İttihat ve Terakki mekteplerinden 25'e yakın talebe İzmir Türk Ocağı'nın himayesine alınmış, yiyecek ihtiyaçları ve okul masraflarının karşılanması için de Ocak bünyesinde yardım sandığı oluşturulmuştur. Yine aynı tarihlerde Selanik'ten kaçan hukuk talebelerinin korunması, bu talebelerin isteği ile İzmir'de Hukuk Mektebi açılması girişimleri Türk Ocağı'nın öncülüğünde başlamıştır. Pek çok dilin konuşulduğu kozmopolit İzmir'de Türkçe'nin hakimiyetinin sağlanması için Ocak tarafından başlatılan kampanyaların ardından Türkçe kullanılmayan sinemalar uyarılmış, ıslık ve düdüklerle gürültü yapılmış, Rumca ve Fransızca levhâlar değiştirilmeye çalışılmış bununla ilgili bir komite oluşturulmuştur.⁴⁵

Osmanlı Devleti'nde Türk olmayan etnik unsurlardan her birinin koyu bir milliyetçi tutum ve dayanışma içinde bulunduğu ve Tanzimat'tan beri devletin resmî politikası olarak görülmekte olan "Türk olan ve olmayan bütün unsurlarla birlikte bir

⁴² Akyüz, *a.g.m.*, s. 204.

⁴³ Tunçay, *a.g.e.*, s. 64.

⁴⁴ Sarımay, *Türk Milliyetçiliğinin...*, s. 171.

⁴⁵ Güneş, *a.g.m.*, s. 58.

karma Osmanlı Milleti kurmak”⁴⁶ fikrinin tamamıyla boş ve zararlı olduğu açıkça anlaşılmış ve Türk aydınları, devleti milliyetçi bir çizgiye getirmeyi başarmışlardır.⁴⁷ 1914 yılında, açılan Türk Ocağı sayısı 16 olmuş, üye sayısı 3000’i geçmiştir.⁴⁸

16 Ocak 1914’te kurulan Altay İdmanyurdu İzmir Türk Ocağı’nın koruyuculuğunda hızlı bir gelişme göstermiştir. Kuruluşundan bir yıl sonra, Karşıyaka, Midilli, Trablusgarp futbol takımlarının katıldığı turnuvada birinci olmuş, ardından kendisinden yıllarca önce kurulmuş köklü Rum ve İngiliz takımlarına karşı başarılar kazanmıştır. İzmir Türk Ocağı, İzmir’deki spor hareketlerini yönlendirmiştir.⁴⁹

İzmir’in yanı sıra kozmopolit kültürlerin yer aldığı Türk ve Arap kültürleri arasında geçiş bölgesinde yer alan Antakya’da da halkta Türklük bilincini canlandırmak amacıyla İttihat ve Terakki Fırkası’nın desteğiyle “Antakya Türk Ocağı” şubesi kurulmuştur. Dernek, 1914 yılında Dr. Melekzade Abdurrahman Efendi, Abdülğani Türkmen, Ahmet Türkmen Cemil, Yahyazade Kemal tarafından kurulduktan sonra bölgedeki siyasî ve kültürel faaliyetlerini Milli Mücadele döneminde ve sonrasında da sürdürmüştür.⁵⁰

Balkan Savaşları sonrasında Türk Ocaklarına katılan Genç Kalem’lerin aydınları tarafından yazılan birçok tarihî, edebî eserin konusunu “Turancılık”⁵¹ oluşturmaktadır. Turancılık, Türkçülük cereyanı ile birleşince sadece aydınlar ve gençler arasında değil, İttihat ve Terakki liderleri nezdinde de itibar kazanmaktadır. İşte böyle bir ortamda Osmanlı Devleti Almanya’nın yanında I. Dünya Savaşı’na girmiş ve hem Türkçülük hem de İslamcılık birer fikir akımı olmaktan çıkmış, düşmanlara karşı kullanılan bir savaş stratejisine dönüşmüştür. Türk milliyetçiliği fikrinin fikriyat sahasında tanzimine, sistem hâline getirilmesine Türk Ocağı’ndaki konferans ve sohbetleriyle, Türk Yurdu’ndaki makaleleriyle çalışan Ziya Gökalp⁵², 1914-1918 arasında yazdığı Millet, Lisan, Kızıl Destan gibi şiirlerinde siyasal

⁴⁶ Akyüz, *a.g.m.*, s. 203.

⁴⁷ Akyüz, *a.g.m.*, s. 204.

⁴⁸ Tuncer vd., *a.g.e.*, s. 33.

⁴⁹ Güneş, *a.g.m.*, s. 59; Tuncer vd., *a.g.e.*, s. 29.

⁵⁰ Mehmet Tekin, “Antakya’da Türk Ocağı’nın Kuruluşu ve Etkileri”, *Türk Yurdu*, C. 19, S. 139-140-141, 1999, s. 241.

⁵¹ Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, haz. İbrahim Kutluk, Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976, s. 79.

⁵² Akçura, *a.g.e.*, s. 203.

yayımla niyetleri taşımadığı gibi bir manevî birlik duygusu ve dil, edebiyat, kültür bakımından birleşmeyi öngörmüştür.⁵³ Yine Savaş'ın başlamasından hemen önce yazdığı “Kızıl Destan (1914)” şiirinde de:

“Düşmanın ülkesi viran olacak, Türkiye büyüyüp Turan olacak” demektedir.⁵⁴ Fransız Sosyolog Emile Durkheim'in toplum ve millet kavramına ilişkin açıklamalarını Osmanlı toplumuna uyarlamaya çalışarak, Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunu “Millî Devlet”in kurulmasında gören Ziya Gökalp'in bu dönemdeki milliyetçiliği, sınırları belirsiz yurt ve soyut bir millet anlayışına dayanmaktadır.⁵⁵

Ziya Gökalp'in, Ocak ailesine katılması, İttihat ve Terakki ile ocak arasındaki ilişkiyi kopmayacak biçimde güçlendirmiştir. Ocak'la Fırka arasındaki koşutluk kaynaşmaya dönüşmüştür. Kültürel alanda Ocak, Fırka'ya oranla daha etkin olmuştur. 1913-1914 yıllarında yapılmış olan ankete, valilerin ve mutasarrıfların verdikleri resmî cevaplarda, Türk Ocağı'nın, Türk Gücü ve benzeri derneklerle beraber İttihat ve Terakki lokallerinde çalıştığı, yönetim kurullarında İttihatçıların da bulunduğu açıklanmıştır.⁵⁶

Bu arada yapılan müsamerelerden kazanılan paraların yarısı Hilal-i Ahmer'e yarısı da Müdafaa-i Millîye Cemiyeti'ne teslim edilmiştir. Enver Paşa'nın da Türk Ocağı'na maddî yardımda bulunduğu, Türk Tarih Kurumu Arşivi'nde bulunan kendi el yazısı ile “Ahmet Agayef Bey'e bin lira veriniz” şeklinde yazdığı bir nottan anlaşılmaktadır.⁵⁷

Kadınların sokağa çıkmasını yasaklayan bildirilerin yayınlandığı bir dönemde Ocak, Türk kadınıni sosyal hayata dahil etme konusunda da önemli mesafeler katetmiştir. Kadınların Ocağa üye olabilmeleri 1918 yılındaki kongrenin sonunda kabul edilmiştir ve kadınların kalabalık yerlerde bulunmalarının yasaklandığı sıralarda Türk Ocakları, ilk defa kadınlarla erkekleri, aynı salonda bir

⁵³ **Taha Parla**, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 72-73.

⁵⁴ **Ziya Gökalp**, *Kızıl Elma*, haz. Hikmet Tanyu, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1976, s. 5; **Bernard Lewis**, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Ankara: TTK, 1984, s. 349.

⁵⁵ **İhsan Güneş**, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s. 116.

⁵⁶ **Tunaya**, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, s. 434-437.

⁵⁷ **Tuncer vd.**, *a.g.e.*, s. 37, 41.

araya getirmeyi başarmıştır.⁵⁸ Hamdullah Suphi Tanrıöver'in; "...Türk vatani üzerinde ilk defa olmak üzere Türk kadını Türk Ocağı'nın sahnesinde bir Avrupa kadını gibi hür olarak ortaya çıktı. Erkek ve kadından mürekkep bir kalabalığa ilk defa Ocak sahnesinden hitap etti. Şiirini orada okudu, piyanosunu orada çaldı, hitabesini orada söyledi. Türk kadını sahneye çıkmaktan menetmek isteyen hükümete karşı Hâlîde Edip Hanım'la bir isyan nutku irat ettik."⁵⁹ şeklindeki açıklamalarında da görüldüğü gibi, Türk kadınının erkeklerle eşit olarak hayata katılmaları, bu dönemde başlamış, Türk kadının kazandığı hürriyetlere Türk Ocağı önderlik etmiştir.⁶⁰ Falih Rıfkı Atay'ın ifadesiyle; "Hamdullah Suphi, Türk Ocaklarında Türk kadını piyano konserleri veya konferans vermek üzere sahneye çıkardığı zaman bu, zamanın büyük hadiseleri arasına geçmişti."⁶¹

Ocak'ta periyodik olarak yapılan konferansların yanı sıra önemli günlerde özel programlar da düzenlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 614. kuruluş yıldönümü, 30 Aralık 1913 tarihinde Osmanlı Darülfünunu ve Türk Ocağı'nda "İstiklal Günü" törenleri ile kutlanmıştır. Bu mutlu güne katkı olarak "Türk Yurdu" dergisi, 1. Tertip, yıl: 3, cilt: 5, (8 Ocak 1914) tarihli 8. sayısına ilave olarak 32 sayfalık "İstiklal Günü Yادigarı" hazırlamıştır. (Osmanlı Türk devletinin istiklal gününü hatırlatmak üzere düzenlenip Ocaklılara tavsiye olunan bu mini takvimin ön kapağı içersinde sahibinin adı, işi, oturduğu yer, doğduğu yer, Ocağındaki sayısı ve en kuvvetli düşüncesi sahibi tarafından yazılacaktı.)⁶² Tören konuşmaları ve tören hakkında bilgi içeren İstiklal Yادigarı ile birlikte ileride Türkiye Cumhuriyeti'nin Bayrağı olacak, kırmızı zemin üzerinde ayyıldızlı bayrak da hediye olarak verilmiştir (Yıldız içindeki portre, Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Bey'e aittir.).⁶³

⁵⁸ **Mustafa Baydar**, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, İstanbul: Menteş Kitabevi, 1968, s. 54-55; **Tunaya**, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, s. 435.

⁵⁹ **Hamdullah Suphi Tanrıöver**, "Türk Ocağı'nın Tarihçesi ve İftiralara Karşı Cevaplarımız", *Türk Yurdu*, S. 36-230, Birinci Kanun, 1930, C. 5-25, s. 12; **Cansever**, *a.g.m.*, s. 37; **Tuncer vd.**, *a.g.e.*, s. 25.

⁶⁰ **Abdülhak Şinasi Hisar**, "Türk Ocağı Hatıraları", *Türk Yurdu Mecmuası*, S. 234-247, Temmuz 1954-Temmuz 1955, Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı, 1993, s. 92; **Baydar**, *a.g.e.*, s. 56-57.

⁶¹ **Falih Rıfkı Atay**, *Çankaya*, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2004, s. 446.

⁶² **Ali Birinci**, "Türk Yılı-1928", *Türk Ocakları Yıllığı* (1996), Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1997, s. 1-12, s. 1.

⁶³ *Türk Ocakları Belgeseli (Belgeler/Resimler 1912-1994)*, haz. Mehmet Uzun-Yücel Hacaloğlu, Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı, 1994, s. 63.

Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli cephesi olan Çanakkale'ye yurdun her köşesinden birçok Türk Ocaklı gitmiş, savaşmanın yanı sıra, millî duygu ve vatan sevgisinin bu savaşta itici bir güç haline gelmesinde de önemli rol oynamışlardır. Bu dönemde 9 ve 16 Ocak 1915'te Mehmet Necip, İzmir Türk Ocağı'nda Türklük, milliyet ve vatanperverlik konularında iki konferans vermiştir.⁶⁴

7-8 Mayıs 1915'te Türk Bilgi Derneği, Türk Ocağı ve Türk Yurdu tarafından, vatani müdafaa uğruna yaralanan gazilerimize, Türk Ocağı'nda bir müsamere düzenlenmiş, Türk Yurdu nüshasının yaralı gazilerimiz menfaatine çıkarılması kararlaştırılmıştır.⁶⁵

18 Mart 1916 günü Mekteb-i Tıbbiye'nin açılması münasebetiyle toplanan Ocaklılara Hamdullah Suphi Bey tarafından "Türk Ocağı'nın Faaliyetleri"ne dair on beş maddeden oluşan şu konuşma yapılmıştır:

"1. Harb başlayalı, Türk Ocağı'nda, 150 kadar ilmî, edebî, ahlaki, fennî, terbiyevî ve içtimaî konferanslar verilmiş ve bu rakamlardan hariç olmak üzere, diniyat, edebiyat ve içtimaiyat üzerine serbest ve münakaşalı dersler tertib olunmuş,

2. Hepsi ve İslam medeniyet-i kadîmesine ait olmak üzere 2000 aks-i cami tedarik edilmiş ve muhtelif vakitlerde erbab-ı hevese sinema ile gösterilmiş,

3. Millî ve ilmî maksatlarla kadın ve erkek tenezzüh seyahatleri tertip olunmuş ve bu cümleden Bursa'ya bir seyahat-ı mükemmele icra edilmiş,

4. Üç dört defa resim sergisi yapılmış ve bu suretle Türk ressamı himaye olunmuş ve eserleri tervic edilmiş, neticede yalnız İstanbul'da "şayan-ı dikkat, şayan-ı hürmet ve muhabbet" 35 kadar Türk ressamı mevcut olduğu görülmüş, bu resim sergilerinden birinde mizahî resimler, karikatürler teşhir olunmuş,

5. Birçok yuvasız, mektepsiz kalan gençlerin mekteplere yerleşmelerine, mektepte olup da muavenete muhtaç olanlara yardım edilmiş,

6. Cihan Harbi dolayısıyla burada mahsur ve parasız kalan Rusyalı Türk-İslam gençlerine bir hayli muavenette de bulunulmuş (temiz, iyi bir oda verilmiş, odalarına elektrik ışığı getirilmiş, açıkta kalanlar mektebe yerleştirilmiş, oturdukları yerde Almanca okumaları ve musıkî öğrenmeleri için hususî muallimler getirilmiş,

⁶⁴ Abdülkadir Yuvalı, "Millî Mücadele ve Türk Ocakları", *Türk Yurdu*, C. 17, S. 122, 1997, s. 17; Tuncer vd., a.g.e., s. 37.

⁶⁵ Tuncer vd., a.g.e., s. 37.

sinemalar, tiyatro ve konferanslar onlar için daima açık bulundurulmuş, para yardımıyla bulunulmuştur.),

7. Açıkta ve işsiz kalan İstanbullu ve Anadolu'lu bir çok Türklere iş bulunmuş,

8. Biri Türkçe, diğeri Fransızca olmak üzere, iki kütüphane tesis edilmiş,

9. Müzeyyen ve mükemmel bir konferans salonu yaptırılmış, bununla tiyatro ve temsil için de imkan bulunarak, birkaç defa tatbik ve temsil de edilmiş,

10. Sinema, elektrik, telefon gibi “muasır vesait” getirtilerek, onlardan istifade olunmağa başlanılmıştır,

11. Ocağın muhtelif salon ve odalarını süslemek ve Türk asar-ı nefisesini sevdirmek için muhtelif resim ve güzel yazı koleksiyon ve levhâları alınmış,

12. Askerliğe giden ocakçıların ailelerine yardım edilmiş,

13. Ocak maddeten iyileşmiş, güzelleşmiş; Millî san'at eserleri olan mobilyalar alınmış, tefriş edilmiş, salon ve odaları boyatılmış,

14. Ocak, artistlere, san'atkar-ı kalem ve fırçalara, Türk ve Osmanlı musikişinaslarına daima bir baba gibi hareket etmiş, onlara her vakit himaye gözüyle bakmış, eserlerini teşhir ve tervic etmiş,

15. Ocak, herkes ile muamelatında insaniyet ve melamiyet dairesinde harekette bulunmuş, söylediği sözü, ettiği vaadi vaktinde ifaya çalışmış, ticarethaneler ile olan münasebatında, bu muamelatı ona emin bir “itibar-ı malî” kazandırmıştır.”⁶⁶ Hamdullah Suphi'nin bu açıklamalarında faaliyetlerin içeriği ve ne denli çok yönlü olduğu görülmektedir.

Türk Ocakları, Soyadı Kanunundan evvel hem milletin mazisini benimseyerek, hem de garplılık ananesine uyararak, Ocaklıların birer soyadı almalarını da istemiştir.¹⁷ Temmuz 1917'de, III. Kolordu Komutanı olan İsmet Paşa (İnönü), 2320 numara ile Türk Ocağına üye olmuş ve İnal soyadı ile kayıt olmuştur. Hamdullah Suphi'nin ise Özkul soyadı ile kayıt olduğu görülmektedir.⁶⁷

1911'lerde Yeni Turan adıyla siyasal bir roman yazan Hâlide Edip'in 30 Haziran 1917'de Vakıf Gazetesinde Asya ve Kafkaslardaki Türklere önderlik

⁶⁶ Tuncer vd., *a.g.e.*, s. 45-46.

⁶⁷ Akyüz, *a.g.m.*, s. 203; Tuncer vd., *a.g.e.*, s. 52. Baydar, *a.g.e.*, s. 55; Hisar, *a.g.m.*, s. 93.

etmekten vazgeçip, “bu memleketin” sorunlarına eğilinmesini istemesi, Ziya Gökalp’in Türkçülük yerine Türkiyeciliği savunmaya başlaması, Osmanlı İmparatorluğu’nda yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmaktadır.⁶⁸

Türkçü aydınlar, I. Dünya Savaşı’nı amaçlarını gerçekleştirecek bir olay olarak görmüşler ve Osmanlı Devleti’nin savaş politikasına tam destek vermişlerdir. Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali, Mehmet Emin, Çelebizade ve M. Beycan’dan oluşan Türk ve Tatar Heyeti 1915 yılının Aralık ayı başlarında Almanya’ya gitmişler Kafkasya, Kırım ve Kazan havalisindeki Türk ve Müslümanların hukukunu müdafaa için görüşmelerde bulunmuşlardır. Almanya’daki ziyaretlerini tamamlayan heyet 1916 Mayıs ayında ABD Başkanı Wilson’a “Rusya’daki mazlum milletlerin şikayetlerinin dikkate alınması talebini içeren bir telgraf çekmiş, Temmuz’da Zürich’e gitmiş Lenin ile görüşmeler yapmıştır. 1917-1919 yılları arasında Yusuf Akçura, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Murahhası olarak Batı Avrupa ve Rusya’da çalışmalarda bulunmuştur.⁶⁹ Tüm bu yaşananlarda ve faaliyetlerde görüldüğü gibi 1914-1917’lerde Türk fikir ve sanatının nabızı İstanbul’da Beyazıt’taki Soğanağa sokağında Türk Ocağında atmaktadır.⁷⁰

1.4. Millî Mücadele Döneminde Türk Ocakları ve Faaliyetleri

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de ayakta kalabilmiş tek ideoloji, milliyetçilikti. 1918’den sonra meydana gelen olaylar da, milliyetçiliği Turancılıktan temizleyip genişletmekten başka çıkar yol bırakmıyordu.⁷¹

14 Haziran 1918’de başlayan Türk Ocakları kongresinin başkanlığına Mehmet Emin (Yurdakul), katipliklere Darülfünun felsefe öğretmeni Mehmet Emin (Erişirgil) ve Dr. Ahmet Fethi seçilmişlerdir. Kuruluşunun üzerinden yaklaşık altı yıl sonra toplanan kongre sonucu Ocağın bünyesinde Türkçülük ve Matbuat, Türk Gücü, Köy Teşkilatı, Bakım, Neşriyat ve Sanayi olmak üzere altı encümen oluşturulmuştur.

⁶⁸ Güneş, a.g.e., s. 116.

⁶⁹ Ahmet Bican Ercilasun, “Yusuf Akçura ve Türk Fikir Tarihindeki Yeri”, *Ölümünün 50. Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu Tebliğleri* (11-12 Mart 1985), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1987, s. 111; Temir, a.g.e., s. 47-62.

⁷⁰ Ahmet Bican Ercilasun, “Türk Ocaklarının Türk Kültürü ve Sanat Hayatındaki Yeri”, *Türk Yurdu*, C. 8, Şubat 1987, s. 20.

⁷¹ Mehmet Kemal Hasım Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)*, İstanbul: Afa Yayınları, 1996, s. 47.

Ocağın çatısı altında İhtiyat Zabitleri (İzmir Türk Ocağı, Mütarekeyle birlikte İhtiyat Zabitleri cemiyetiyle beraber çalışacağını kamuoyuna açıklamıştır)⁷², Teavün Cemiyeti gibi çeşitli dernekler de kurulmuş, kongreleri Ocak salonunda yapılmıştır.⁷³

Türk Ocakları, İzmir'in işgali üzerine yapılan protesto hareketinde önemli bir rol oynamıştır. 11 Aralık 1918'de toplanan Millî Kongreye, Türk Ocağı, Millî Tâlim ve Terbiye Cemiyeti, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Hukuk, Tıp, Fen ve Edebiyat Cemiyetlerinden temsilciler, yerel milliyetçi direniş grupları (Trakya-Paşaeli, İzmir, Vilayet-i Şarkiye) katılmışlardır.⁷⁴ Ulusal direnişi örgütlemeye yönelik olarak oluşturulmaya çalışılan Millî Kongre'nin Beyannamesi aynı günlerde yine bir Türk Ocaklı Kâzım Nâmi⁷⁵ tarafından çıkarılan Türk Dünyası Gazetesinde yayınlanmıştır.⁷⁶ 1919 seçimlerine kadar faaliyetini sürdüren Millî Kongre, Anadolu'daki Milliyetçilerin davasını desteklemiş, onlarla fiilen işbirliği yapmıştır.⁷⁷

Türk Ocağı üyelerinden bir bölümü, 25 Kasım 1918'de fiilen, 18 Mart 1919'da ise resmen kurdukları Köycüler Cemiyeti⁷⁸ ile "Köylüler arasında insaniyetkar bir tarzda çalışmayı ve sıhhat, maarif hususlarında kendilerine yardım etmeyi ve Türk köylüsü ile Türk münevveri arasındaki uçurumu yoketmeyi"⁷⁹ amaçlamışlar, Halka Doğru dergisini yayın aracı olarak kullanmışlardır.⁸⁰ Yusuf Akçura, köylüleri hem "Türk milletinin temel unsuru", hem de en fazla yardıma ihtiyacı olan ve bunu hak eden kesimi olarak görüyordu. Daha sonraları bu düşüncenin yansıması, Mustafa Kemal'in "Köylü milletin efendisidir" deyişinde görülecektir.⁸¹

⁷² Güneş, a.g.m., s. 61.

⁷³ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, s. 435.

⁷⁴ Toktamış Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul: Der Yayınları, 2001, s. 89.

⁷⁵ Nejdî Bilgi, "Millî Mücadele Döneminde Turancılık Kavramı Üzerine Küçük Bir Tartışma" *Türk Yurdu*, C. 19, S. 139-140-141, 1999, s. 300.

⁷⁶ *Millî Mücadele Dönemi Beyânnâmeleri ve Basını*, haz. Zekâi Güner, Orhan Kabataş, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1990, s. 92-95; Fahrettin Savaş Konar, "Bozkurtlu Türk Bayrağı", http://www.orkun.com.tr/inc/dokum.asp?Makale_Nu=!PR/.../!&sayi=8, 2005.

⁷⁷ Erik Jan Zürcher, *Millî Mücadelede İttihatçılık*, çev. Nüzhet Salihoğlu, Ankara: Bağlam Yayıncılık, 1987, s. 143; Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, s. 435.

⁷⁸ Üstel, a.g.e., s. 111-121; Karaer, a.g.e., s. 154.

⁷⁹ Hamdullah Suphi Tanrıöver, "Köycülük", *Atatürk Devri Fikir Hayatı I*, haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Zeynep Kerman, Necat Birinci, Abdullah Uçman, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 226-227.

⁸⁰ Tuncer vd., a.g.e., s. 67.

⁸¹ Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Berktaş (Baltalı), İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999, s. 82-83.

18 Aralık 1918’de kurulan İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, Teceddüt Fırkası ve Türk Ocağı şubelerinin yardımıyla 13 Mart 1919’da bir miting düzenlemiş, 17 Mart’ta İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa ve Balıkesir’den gelen temsilcilerle yerel bir kongre yapmıştır.⁸²

Anadolu’daki işgaller, Türk halkında bir direniş ruhu yaratmış; İstanbul Anadolu’ya, bir selin oraya akışı gibi subaylar, mücahitler, teşkilatçılar, önderler ve nihayet bir Mustafa Kemal göndermiştir. 19 Mayıs 1919’da Mustafa Kemal’in Samsun’a çıkmasıyla Türk Millî Mücadele ve Kurtuluş Hareketi yepyeni bir şekil almış; bütün mahallî kuvvetlerin birleştirilmesiyle ordunun yeni baştan intizama sokularak silahlandırılması ve düşmanlara kati darbenin indirilmesi için imkan doğmuştur.

İzmir’in işgal edildiğinin duyulmasıyla birlikte, başta İstanbul olmak üzere tüm yurttaki derin bir infial uyanmış, İstanbul Fatih ve Sultanahmet Meydanı’nda "Karakol Cemiyeti" ve "Türk Ocakları"nın organize ettiği bir dizi protesto mitingi yapılmış, beyannameler yayınlanmıştır. İşgaller karşısında Türklüğün haklı davasını dünya kamuoyuna duyurmak amacıyla kurulan Millî Kongre Cemiyeti ve Millî Türk Fırkası⁸³ gibi kuruluşların oluşmasına yardımcı olan Türk Ocağı, Redd-i İlhak Cemiyeti tarafından İzmir’de merkez yapılarak çalışmalarda bulunulmuştur. 14 Mayıs 1919’da Halit (Moralı) Bey tarafından Türk Ocağı’nda kaleme alınan Redd-i İlhak Beyannamesi⁸⁴ 15 Mayıs 1919’da yine Türk Ocağı’nda toplanan direnme taraftarlarınca Anadolu’nun diğer illerine telgrafla bildirilmiş, İzmir halkı mitinge davet edilmiştir.⁸⁵

18 Mayıs 1919 günü Türk Ocağı salonundaki toplantıda, bir gün sonra Fatih’te düzenlenecek “Fatih Mitingi”⁸⁶ için hazırlıklar yapılmış, 19 Mayıs 1919 günü Mitingde Türk Ocağı’nın bir önceki Başkanı Ahmet Ferit, idare heyeti azasından Hüseyin Ragıp, Türk Ocağı kurucularından Dr. Fuat Sabit ve İhtiyat Zabıtlarından Tahsin Fazıl Beylerle, Hâlide Edip, Nakiye Hanım ve Ahmet Ferit’in

⁸² Zürcher, *Millî Mücadelede İttihatçılık*, s. 167.

⁸³ Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, s. 438; *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri...*, s. 88-98.

⁸⁴ *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri...*, s. 77-78.

⁸⁵ Güneş, *a.g.m.*, s. 63.

⁸⁶ Özakman, *a.g.e.*, s. 62.

eşi, romancı Müfide Hanım konuşmuşlardır.⁸⁷ Darülfünun Konferans Salonunda, Türk Ocağı ve Fatih Parkı'nda yapılan toplantı ve mitinglerin ardından 22 Mayıs 1919'da Sultanahmet Mitingi için beyanname⁸⁸ dağıtılmış, Haziranda büyük İstanbul halkının katılımıyla meşhur "Sultanahmet Mitingi" yapılmıştır.⁸⁹ Şevket Süreyya Aydemir; "6 Haziran 1919'da İstanbul Türkü, Sultanahmet Meydanı'nda bir tek vücut gibiydi. Sultanahmet minarelerinde, kubbelerinde kırmızı, siyah bayraklar; hem ümit, hem yasın dalgalanışı gibi havada uçuyorlardı ve Hâlîde Edip kürsüdeydi."⁹⁰ şeklinde o günleri ifade etmektedir.

Faaliyetlerin merkezi olan Türk Ocakları, işgalleri protesto için düzenlenen mitinglere öncülük ederken, aynı zamanda milletvekili seçimlerinin yapılması için sokaklara afişler asmış ve ulusal direnişe katkıda bulunmuştur. İtilaf devletleri ve hükümet çevrelerini rahatsız eden bu mitinglerde "Yaşamak isteriz", "İzmir Türktür, Türk kalacaktır" yazılı pankartlar ve rozetler hakim olmuştur.⁹¹

Bütün bu millî gelişmeleri heyecanla takip eden Türk Ocaklılardan, Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Akçura, Hüseyin Ragıp, Türk Dünyası Başyazarı Nebizade Ahmet Hamdi Bey ve Ahmet Ferit (Tek) tarafından "Millî Türk Fırkası" kurulmuştur. Fırkanın amaçları, 14 maddelik beyannamelerinde kısaca şöyledir: Emperyalist ve şoven olmayan hakikî millî cereyanın siyaset sahasındaki emellerine tercüman olacak, bu şekilde kuvvetini bizzat milletin ruhundan aldığı için hayati kabiliyetlere sahip hakiki bir fırka, bir uzviyet-i siyasiye olmak kabiliyetini gösterecektir.⁹² Fırka İmparatorluğun son Mebusan Meclisi seçimlerine katılmış, Hamdullah Suphi Bey mebus seçilmiştir.⁹³ Bu arada Yusuf Akçura, bir taraftan "Türk Ocağı"nda çalışmış, diğer taraftan Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'na katılma planlarını hazırlamış ve Ekim ayında "Millî Türk Fırkası"na katılmıştır.⁹⁴

⁸⁷ Akyüz, a.g.e., s. 298.

⁸⁸ Millî Mücadele Dönemi Beyânnâmeleri..., s. 78.

⁸⁹ Millî Mücadele Dönemi Beyânnâmeleri..., s. 78; Mehmet Şahingöz, "Millî Mücadele'de Protesto ve Mitingler", *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 726-728; Tuncer vd., a.g.e., s. 73.

⁹⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal (1919-1922) C. II*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999, s. 82-83.

⁹¹ Şahingöz, a.g.m., s. 728; Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi (Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938))*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1996, s. 82-83.

⁹² Millî Mücadele Dönemi Beyânnâmeleri..., s. 88-91.

⁹³ Yusuf Bayraktutan, *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları (1912-1931)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1996, s. 197.

⁹⁴ Birinci, a.g.m., s. 4.

Türk Ocakları Genel Başkanı Hamdullah Suphi, Yunanlıların İzmir’i işgalleri sırasında bölgede yaptıkları zulümleri incelemek amacıyla kurulan Tahkik-i Mezâlim Heyeti ile birlikte İzmir’e gitmiş, gelişmeleri yakından takip etmiştir. Yunan kuvvetlerinin Gediz vadisi içinde ve Ödemiş yönünde ilerleyişi üzerine Uşak’ta ilk direniş hazırlıklarını İbrahim (Tahtakılıç) Bey ile Müftü Hafız Ali Efendi öncülüğündeki Uşak Türk Ocağı başlatmıştır. Batı Anadolu’da Vasıf (Çınar) Bey, Kazım Özalp’la birlikte çalışarak, Ayvalık, Bandırma ve Balıkesir bölgesinde Kuva-yı Milliye’nin organizasyonunda önemli hizmetlerde bulunmuştur. Diğer taraftan Köycülük faaliyetleri için Kütahya’da bulunan Dr. Reşit Galip ve arkadaşları bu bölgede Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin kuruluşunda görev almışlardır. Antep Türk Ocakları adına Mustafa Kemal Paşa’ya çekilen iki telgrafta da, tamim ve tâlimatlarından haberdar oldukları vurgulanmakta, İngiliz işgaline karşı tedbir alınması istenmekte, Antep’in ilelebet Türk kalması için çalışan Antep gençliğinin Mustafa Kemal’e bağlılığı bildirilmektedir.⁹⁵

Bu arada, 20 Eylül 1917’de Mustafa Kemal’in, Hâlep’ten Talat ve Enver Paşalara gönderdiği uyarı mahiyetindeki gizli raporu⁹⁶, henüz İstanbul İngiliz işgali altında iken, 15 Ekim 1919’da -tam metin hâlinde- yine Türk Dünyası gazetesinde yayınlanmıştır.⁹⁷

Son Osmanlı Mebusan Meclisi’ne Antalya ve Saruhan milletvekili olarak giren Hamdullah Suphi, Mustafa Kemal tarafından gönderilen Misak-ı Millî metninin Meclis’te okunması üzerine 22 Ocak 1920’de Anadolu hareketinin desteklenmesini isteyen şu önemli konuşmayı yapmıştır:

“Anadolu’da vatan müdafaası için ortaya çıkmış olan Kuva-yı Millîye’yi tanıdığımızı, millî hareketi tasvip ettiğimizi ve bu harekete istinad etmekte olduğumuzu dünyaya ilan etmeliyiz.

Dağınık sürüye yol gösterecek çoban yıldızı, millî bir ümit hâlinde Anadolu topraklarının üzerinde doğup yükselmiştir. Bugünkü vazifesi vatan müdafaasından ibaret olan Millet Meclisi, bu müdafaada yalnız olmadığını, son vazife için yeni bir mücadelenin lüzum gösterdiği bütün fedakarlıklara razı olarak, mücadele ve istiklal

⁹⁵ Yusuf Sarımay, “Millî Mücadele’de Türk Ocakları”, *Türk Yurdu*, C. 17, S. 122, 1997, s. 20.

⁹⁶ Ateş, a.g.e., s. 100-107.

⁹⁷ Konar, “Bozkurtlu Türk Bayrağı”, <http://orkun.com.tr.2005>.

bayrağını çeken Anadolu hareketiyle, bizim aramızdaki iştirak ve vahdeti kayıt ve ilan etmelidir. Ancak bundan sonra söz söylemek, müzakere etmek, karar vermek hakkını haiz oluruz.”⁹⁸

Türk Ocakları, aktif politikaya girmemeyi prensip olarak kabul etmesine ve politikanın her şeye bulaştığı harp yıllarında bile bu prensiplerine bağlı kalmasına rağmen, Millî Mücadele yıllarında, gerek işgalci kuvvetlere karşı ve gerekse millî ve şerefli bir politika takip etmekten yana aciz kalan devlete karşı tavır almak ve günlük olaylara dahil olmak durumunda kalmıştır. Buna karşılık, işgal kuvvetleri de, milliyetçi direnmenin ana kaynaklarından biri olarak gördükleri Türk Ocakları ile ilgilenmekte gecikmemişlerdir.⁹⁹

Mütareke döneminde işgal kuvvetlerinin, özellikle İngilizlerin işgaline uğrayan Türk Ocakları’nın merkezi basılarak evrakları, kütüphane ve koleksiyonları dağıtılmıştır. Üyelerinden ve yöneticilerinden birçoğu Malta’ya sürülmüştür. Kıymetli vesikaları, birçoğu fedakar ocaklıların evlerinde saklanarak kurtarılabilmıştır. Bütün bu takip ve baskılara rağmen Türk Ocağı dağılmamış, Türk milliyetçilerinin millî mücadeledeki etkili rolü engellenememiş, onların tutuşturduğu milliyet ateşi İstiklal Savaşı’nın itici gücü olmuştur.¹⁰⁰

Şubat 1920’de İstanbul’da ilk işgal edilen yerlerden biri olan Türk Ocakları genel merkezi, Millî Tâlim ve Terbiye Cemiyeti’nin Binbirdirek’teki binasına taşınmış ancak burası da 9 Mart 1920’de İngilizler tarafından işgal edilmiştir.¹⁰¹ Mustafa Kemal’e durumu bildiren Hamdullah Suphi, ne yapmaları gerektiğini sormuştur.

Bir konuşması sırasında Hamdullah Suphi, bu hususta; “Türk’e bir tek Ocağı’nı fazla gördüler. Fakat sıkılmayın, Ocak bizim içimizde yanacaktır. Bir tanesini kapatırlar, yüz tanesini açarız.” şeklinde duygularını dile getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu durum karşısında alınacak önlemleri bir telgrafla bildirmiş; “durumun yabancı elçilikler nezdinde protesto edilmesi, ayrıca protesto mitingleri

⁹⁸ Tanrıöver, “Türk Ocağının Tarihçesi..., s. 17.

⁹⁹ Akyüz, *a.g.m.*, s. 205; Ercilasun, *a.g.m.*, s.20.

¹⁰⁰ Temir, *a.g.e.*, s. 46; Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, s. 438; Ercilasun, *a.g.m.*, s. 20.

¹⁰¹ *Türk Ocakları Belgeseli*, s. 3; Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, s. 438.

tertiplenmesi” tavsiyesinde bulunmuştur.¹⁰² Mustafa Kemal’e bu telgrafı çekerek Millî mücadeleye verdiği desteği ve Türk Ocaklıların bu konudaki düşüncelerini ortaya koyan Hamdullah Suphi ve diğer Türk Ocağı mensupları bir taraftan bu tavsiyelere uyarken, diğer taraftan İstanbul’un tamamen işgaline paralel olarak Mustafa Kemal Paşa’nın yanında Millî Mücadele’ye katılmak üzere gizli yollarla Anadolu’ya geçmeye başlamışlardır.¹⁰³

Mustafa Kemal’in çağrısına koşan yurtseverlerin çoğu, başta Ahmet Kemal adıyla 8 Nisan 1920’de geçen Hamdullah Suphi gibi, Türk Ocaklarında Türklük bilinciyle donanmış olanlardır.¹⁰⁴ Hâlîde Edip, Müfide Ferit Hanımlarla Ahmet Ferit, Hüseyin Ragıp, Ahmet Ağaoğlu gibi birçok Ocaklı gizlice Ankara’ya gidip Millî Mücadeleye katılmışlardır.¹⁰⁵ Yine Nisan 1920’de Yusuf Akçura ve Mehmet Emin (Yurdakul) Karadeniz ve İnebolu üzerinden Ankara’ya giderek, millî harekete dahil olmuşlardır.¹⁰⁶

Hamdullah Suphi’nin gelişinden Mustafa Kemal çok memnun olmuştur. Onun etrafında bir fikir halkası teşekkül ediyordu. Çankaya’da Atatürk’ün fikir arkadaşlarının hepsi de Türk Ocaklı idi. Kazım Karabekir Paşa dahil olmak üzere, Hamdullah Suphi (23 Nisan 1920’de Birinci Büyük Millet Meclisi’nde Antalya’dan milletvekili seçilmiştir)¹⁰⁷, Yusuf Akçura, Hâlîde Edip, Ağaoğlu Ahmet, Reşit Galip, Mustafa Necati, Mahmut Esat, Vasıf Çınar, Celal Sahir, Ruşen Eşref, Veled Çelebi, İzzet Ulvi, Besim Atalay, Tunalı Hilmi gibi hepsi de ateşli ve gayeye inanmış Ocaklı milliyetçilerdi.¹⁰⁸ Hamdullah Suphi, bu dönemde Ocağın ve Ocaklıların faaliyetlerini şu cümlelerle anlatmaktadır:

¹⁰² **Akyüz**, *a.g.m.*, s. 205; **Tunaya**, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, s. 438; **Kemal Atatürk**, *Nutuk*(1919-1927), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, s. 285-286; **Yusuf Akçura**, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri: 1928 Yılı Yazıları*, haz. Nejat Sefercioğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 208-209.

¹⁰³ **Akçura**, *a.g.e.*, s. 205.

¹⁰⁴ **Vasfi Rıza Zobu**, “Müşidim Tanrıöver” *Türk Yurdu*, C. 4-2, Hamdullah Suphi Özel Sayısı, 1967, s. 31; **Bayraktutan**, *a.g.e.*, s. 198.

¹⁰⁵ **Feridun Kandemir**, “Türk Ocakları”, *Resimli Tarih Mecmuası*, Ekim 1955, s. 4105; **Sarınay**, *a.g.m.*, s. 20.

¹⁰⁶ **Georgon**, *a.g.e.*, s. 126-127; **Temir**, *a.g.e.*, s. 63; **Birinci**, *a.g.m.*, s. 4.

¹⁰⁷ **Mazhar Müfit Kansu**, *Erzurum’dan Ölümine Kadar Atatürk’le Beraber*, C. 2, Ankara: TTK, 1988, s. 571.

¹⁰⁸ **Enver Behnan Şapolyo**, “Millî Mücadele’de Hamdullah Suphi”, *Türk Kültürü*, C. IV, S. 45, Temmuz 1966, s. 800; **Bayraktutan**, *a.g.e.*, s. 199.

“Anadolu’da Kuva-yı Millîye henüz teşekkül etmemişti. Meclis toplanmamış ve hükümet kurulmamıştı. O zamanki Türkiye’de mevcut 28 Ocağın merkezi olan İstanbul Türk Ocağı kendi reisini (Mustafa Kemal’i) tanımakta müşkilat çekmedi. Yanıbaşındaki Babıali’ye ve karşısındaki Saraya değil, fakat Anadolu’nun uzak bir köşesinde millî ümidin timsali olarak çıkan genç kahramana şikayetlerini yazdı, böylece merciini tanıdı ve O’nun etrafında sınıksız toplandı.”¹⁰⁹

1912 yılından 1920 yılına kadar Osmanlı Devleti sınırları içinde yaklaşık 35 şubesi açılan Türk Ocakları, 9 Eylül 1922’de kazanılan büyük zaferden sonra çok büyük ilgi görmüş, 1922 yılı Aralık sonuna kadar 19 Ocak daha açılmıştır.¹¹⁰ Konya’da 28 Haziran 1920 tarihinde kurulan Türk Ocağı, gençlere “Türk Genç Kardeşler” başlığı ile ilan vererek, üye olmaya davet etmiş; çeşitli kurslar düzenlemişlerdir.¹¹¹

Türk Ocakları çevresindeki aydınlar, Osmanlı Devletinin yerine kurulan Millî Türk Devleti’ni, Türkçülük anlayışlarının somut bir ifadesi olarak görmüşler, Millî Mücadele’den itibaren Mustafa Kemal Paşa’nın yanında yer almışlar, yeni rejime temel konularda destek vermişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti’nde önemli görevler alan Türk Ocağı mensupları, millî devlet içinde 1922-1923 yılından itibaren Türk Ocaklarını yeniden ülke çapında teşkilatlandırmışlardır. İstiklal Savaşı’nı takip eden o zamanki Avrupa basını, bu hareketten daima nasyonalist “mouvement” yani “milliyetçi hareket” olarak bahsetmiştir. İstiklal Savaşı’nın ardından devletimizin aldığı yeni şekilde, Türk Ocaklarının işleyip geliştirdiği milliyetçilik en temel prensip olarak yer almıştır.¹¹²

1.5. Cumhuriyet Döneminde Türk Ocakları ve Faaliyetleri

Zafer kazanılıp Cumhuriyet ilan edilince, Atatürk’ün arzusu ile Türk Ocakları Ankara’da yeniden açılmış, Müdafaa-i Hukuk’un toplandığı salonda ocaklılar toplanmış, bir kalpak içinde numaralar çekilerek Atatürk’e I numara verilmiştir. İlk bina hükümet konağının arkasında bir kahvehanede açılmıştır. Ocağın

¹⁰⁹ Karaer, *a.g.e.*, s. 14-15.

¹¹⁰ Karaer, *a.g.e.*, s. 18.

¹¹¹ Ahmet Avanas, *Millî Mücadele’de Konya*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998, s. 225-259.

¹¹² Ercilasun, *a.g.m.*, s. 20.

üyelerinin yarısından fazlası Atatürk'ün arkadaşları, mebuslar, yazarlar ve öğretmenlerdir. En kalabalık dernek ocaklar olmuştur.¹¹³

Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, bütün yönetim kademeleri Türk Ocaklarını yeni rejimin ilkelerinin benimsenmesi ve yayılması için üzerine dayanılması gereken bir güç olarak görmüşler, yoğun bir ilgi göstermişler ve destek sağlamışlardır. Cumhuriyetin ilanından sonra başlatılan inkılapların başlıca destekçisi ve yayıcısı Türk Ocakları olmuştur. Hamdullah Suphi, Cumhuriyet'in en büyük inkılap olduğunu vurgulamakta, vatanın ve Cumhuriyetin Cumhuriyetçi gençlere emanet edildiğini "Cumhuriyetten sonra, Cumhuriyetçi" sözleriyle ifade etmektedir.¹¹⁴

Türk ocakları Milli Mücadele sırasında faaliyetlerini halka Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yayınlanan dergi ve gazetelerin yayınlarıyla duyurmuştur. Örneğin Adana'da "Altınyurd; Balıkesir'de, İzmir'e Doğru; Sinop'ta Türk Bahçesi; Konya'da Babalık ve Yeni Mecmua gibi yayın organları Türk Ocaklarının etkinliğini daha geniş kitlelere ulaştırmada aracı olmuşlardır. Kurtuluş Savaşının hemen ardından yeniden bir teşkilatlanmaya gidilmiş¹¹⁵, Ekim 1922'de Büyük Zafer'den sonra İzmir'de ilk sivil örgütlenme Türk Ocağının açılmasıyla başlamış, bunu Bursa Türk Ocağı'nın açılması takip etmiş, Mayıs 1923 sonunda yurt genelinde 43 şubeye ulaşılmıştır.¹¹⁶ Bu sürecin ardından 1 Haziran 1923'te İstanbul Türk Ocağı yeniden açılmış, 13 Eylül 1923'ten itibaren Yeni Mecmua Türk Ocaklarının resmî yayın organı olmuştur. 29 Aralık 1922'de fiilen açılan Ankara Türk Ocağı ve 1923 sonunda Edirne, Adana, Konya, Manisa, Soma, Salihli, Ödemiş, Edremit, Aydın, Afyon ve diğer şehirlerde açılan Türk Ocaklarının sayısı 60'a ulaşmıştır. 23 Nisan 1924'te 71'e, 1926'da 217'ye, 1927'de 266'ya çıkmış; 1928'den itibaren sayıdaki artış kısmen yavaşlamaya başlamıştır. 1928'de 5 yeni Ocak açılırken maddi imkansızlıklar sebebiyle 5 Ocak da kapanmıştır. 1928-1930 döneminde 9 yeni Ocak daha açılmıştır.¹¹⁷ Bu arada, 15 Mart 1923 ve 1 Ekim 1924 tarihli Türk Yurdu

¹¹³ Şapolyo, *a.g.m.*, s. 4.

¹¹⁴ Hamdullah Suphi Tanrıöver, "Gazi'nin En Büyük Eseri", *Türk Yurdu*, C. 3-23, Ağustos 1929, s. 53.

¹¹⁵ Güneş, *a.g.m.*, s. 64.

¹¹⁶ Üstel, *a.g.m.*, s. 264.

¹¹⁷ Üstel, *a.g.e.*, s. 125-133; Sarımay, *Türk Milliyetçiliğinin...*, s. 272-280; Tuncer vd., *a.g.e.*, s. 85-114.

sayılarındaki başlangıç yazılarında Türk Yurdu'nun inkılapçı bir fikir manzumesinin ürünü olarak ortaya çıktığı ve Cumhuriyet döneminde takip edeceği amaçlar şöyle açıklanmaktadır:

“Türk Yurdu, yeni Türkiye’ye istinatgah olan fikirleri takviye ve neşir edecektir... vaktiyle olduğu gibi Türk Ocaklarının harsî ve ilmî faaliyetlerini tesbit edecek, Türk milletinin harsî birliğine çalışacaktır. Aynı zamanda Türk Yurdu, garp medeniyetini benimseyen ve Türk milletini garp milletleri ailesine sokmak isteyenlerin, bir telkin vasıtasıdır.”¹¹⁸

Açılan Türk Ocaklarının hazırladığı ortamda Türklük bilincinin uyandırılması, ulus gerçeğinin kafalara, gönüllere yerleştirilmesi gibi idealist düşünceler, yeşermeğe başlamıştır. Harun Aliçe Bey, Mustafa Rahmi Bey, Hamdullah Suphi, Rüşdi Bey, Zekeriya (Sertel), Ağaoğlu Ahmet, Yahya Kemal Beyler tarafından konferanslar verilmiş, Haziran 1923’te, Simav gençlerinin oluşturdukları “Gençler Çalıştırma Yurdu” almış oldukları bir kararla Simav Türk Ocağı ile birleşmiştir. Ziya Gökalp; “Türk Ocağı birçok adlarda da teşekkül etmiştir: “Türk Gücü”, “Türk Derneği”... Bazısı sporla, sağlıkla, uğraşmayı amaç edinmiş, bazısı bilimsel incelemelerde bulunmayı amaçlamıştır. Türk Ocakları bunları Türk milliyetçiliği fikrinde birleşmelerini, sosyal alanlara eğilmelerini sağlamıştır... Ocak mütarekeden sonra olduğu gibi vatan tehlikeye düştü mü, vazifesini yapar. Ocaklar milletin cümle-i asabiyesi, şirazesi, amud-ı fıkarsidir. Milletler maddî bağlarla bağlı olmazlar; manevî bağlardır ki, o heyet-i mecmuayı, o vahdeti yaratırlar. Manevî bağ olmazsa o şiraze, o şirazeyi takviye eden müesseseler olmazsa, millet mahvolur.”¹¹⁹ demektedir.

Yine Ziya Gökalp; “...Halk Fırkasının annesi olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, büyük müncimiz olan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin irşad ve rehberliğiyle bir taraftan Türkiye’yi düşman istilalarından kurtarıırken, diğer taraftan da devletimize, milletimize, lisanımıza hakiki adlarını verdi ve siyasetimizi mutlakliyetin ve unsurlar siyasetinin son izlerinden bile kurtardı. Hatta, diyebiliriz ki,

¹¹⁸ Karaer, a.g.e., s. 120.

¹¹⁹ Ziya Gökalp, “Ocaklar Ne Yapmıştır, Vazifesi ve Gayesi Nedir?”, *Atatürk Devri Fikir Hayatı II*, haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Zeynep Kerman, Necat Birinci, Abdullah Uçman. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 636-637, 646.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, hiç haberi olmadan Türkçülüğün siyasî programını tatbik etti. Çünkü hakikat birdir, iki olamaz. Hakikati arayanlar başka başka yollardan hareket etseler bile, neticede aynı hedefe vasıl olurlar. Türkiye’de Allah’ın kılıcı halkçıların pençesinde ve Allah’ın kalemi Türkçülerin elinde idi. Türk vatani tehlikeye düşünce, bu kılıçla bu kalem izdivaç ettiler. Bu izdivaçtan bir cemiyet doğdu ki adı Türk milletidir.” şeklinde açıklamalarda bulunmakta ve “Siyasette mesleğimiz Halkçılık, harsta mesleğimiz Türkçülüktür.” sözleriyle Atatürk ve Türk Ocaklıların amaç ve duygu birlikteliğini ifade etmektedir.¹²⁰

Cumhuriyet’in ilanı üzerine Mustafa Kemal Paşa’ya kutlamada bulunmak üzere (Ankara Türk Ocağı tarafından Hamdullah Suphi, Celal ve Harun Aliçe beylerden oluşan üç kişilik heyet seçilmiş) heyetler gittiği gibi, telgraflar da çekilmiştir. Örneğin Mersin Türk Ocağı Başkanı Dr. Reşit Galip Bey’in telgrafı şöyledir:

“Ankara’da Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

İnkılap altında atılan büyük ve müteyemmin adımları derin meserret ve heyecan hisleri içinde şükranla karşılıyoruz. Memlekette mütebaki irticai kale ve sedlerinin de tamamen yıkılması temenniyatını arz ile ellerinizden öperiz.”

Mersin Türk Ocağı Reisi Dr. Reşit Galip¹²¹

24 Aralık 1923’te 164 milletvekilinin imzası ile TBMM Başkanlığı’na verilen bir önergede, Ankara’daki Türk Ocağı’nın bulunduğu ve “emval-i metrukeden olan” binanın, Türk Ocaklarına tahsis edilmesi istenmiştir.¹²²

Bu dönemde Ankara’ya taşınmış olan Genel Merkez’de birçok bilimsel ve sosyal toplantılar, kültürel etkinlikler düzenlenirken çok sayıda da eser yayınlanmış, şubeler de kendi imkanları çerçevesinde halk okulları, dispanserler, gibi başka sosyal kuruluşlar kurarak topluma yararlı olmaya çalışmışlardır. Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi’nin ifadesiyle; “Türk Ocağı üç fikrin merkezidir: Evvela müteceddidir. Türk Ocağı dar milliyetperverlik gütmmez. Ocaklı bilir ki bu müessese Şarkda Garbın mümessilidir. Türk Ocağı Garpcıdır. Kendimizi Avrupalı hissettikçe

¹²⁰ **Ziya Gökalp**, *Türkçülüğün Esasları*, haz. Mehmet Kaplan, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976, s. 177-178; **Cemil Meriç**, *Ziya Gökalp’in Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: Sebil Yayınları, 1980, s. 99.

¹²¹ **Gündüz Artan**, “Mersin’de İlk Türk Ocağı”, *Türk Yurdu*, C. 20, S. 158, 1999, s. 40.

¹²² **Karaer**, a.g.e., s. 24-25.

Türk kalacağız. Türklüğümüzü Avrupalı olmaya yüz tuttuğumuz zaman bildik. Türk Ocağı bilir ki medeniyet birdir ve Türk genci ulu, canlı, eski, yeni bütün medeniyetleri bilmek ve tanımak ister. Medeniyet birdir, yalnız şekli başkadır. Fakat Türk Ocağı medeniyetin garptaki şeklini ister. Bilir ki o medeniyette, hayat, ateş, can vardır.”¹²³

Halifeliğin kaldırılmasına dair kanun (3 Mart 1349 tarih ve 431 sayılı) Meclis’te görüşülürken lehte söz alan Afyonkarahisar Mebusu İzzet Ulvi Bey, Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey, Saruhan Mebusu Vasıf Bey¹²⁴, Ocak üyesidirler. Türk Ocakları, Hilafetin kaldırılmasını desteklemişler, Mustafa Kemal’e tebrik telgrafı çekmişlerdir (Denizli, Adana, Çeşme, Gerede, Kadınhanı, Mersin, Biga vs.):

Denizli Türk Ocağı’nın Telgrafı:

Ankara’da Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine,

Büyük ve aziz milletimizin inkişafı uğrunda yapılan inkılaba bu defa da terakki ve faaliyetimizin başlıca derece-i hailleri olan hilafet heyulasını ilga etmek suretiyle siyasî ve ictimai bir safha daha ilave eden büyük müncilerine Denizli gençliği şükranlarının arzını vecibe addeyleyler.

Denizli Gençliği namına

Denizli Türk Ocağı Katib-i Umumîsi Ahmet Refet¹²⁵

Yurdun her tarafında şubeleri açılan Türk Ocaklarına dönemin olumsuz koşulları altında bina temini için son derece duyarlı davranılmıştır. Örneğin 19 Mayıs 1924’te Ödemiş’te Ermeniler’den kalmış olan temsil ve müsamere salonunun takdir edilecek bedel karşılığında Türk Ocağı’na satılması ifade edilirken (Ek: 1)¹²⁶, 11 Ekim 1924 tarihli belgede de Trabzon Türk Ocağı’nın kullandığı Ermeniler’e ait gayri menkullerin takdir edilecek bedellerle Trabzon Türk Ocağı’na satılması söz konusudur.¹²⁷

1924 yılında, İzmir Türk Ocağı, üyeler arasında dayanışmayı sağlamak amacıyla geziler düzenlemiş, Ankara Türk Ocağı’nda Köprülüzade Mehmet Fuad

¹²³ Baydar, a.g.e., s. 56-57; Üstel, a.g.m., s. 264.

¹²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 7, Ankara: TBMM Basımevi, 1980, s. 28-65.

¹²⁵ Karaer, a.g.e., s. 66-67.

¹²⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 538, Fon Kodu: 30.18.1.1. Yer No: 9.26.15.

¹²⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 1. Büro, Fon Kodu: 30.01. Yer No: 40.237.13.

Bey (Millî Tarih Hakkında Tedkikat), Müverrih Sadri Maksudi Beyler konferans vermişler, İstanbul ve Ankara Türk Ocağı'nda, Ziya Gökalp adına anma törenleri düzenlenmiş, hayatı ve eserleri hakkında konuşmalar yapmışlardır. Ankara, İstanbul Türk Ocaklarında yabancı dil (İngilizce, Fransızca, İtalyanca) dersleri verilmiş, Bursa Türk Ocağı gece mektebi açmış; okuma, imla, yazı, hesap, medenî bilgiler, Türk tarihi ve coğrafyası okutulmuştur. Ankara ve Edirne Türk Ocaklarında müzik dersleri verilmiş, yine Ankara Türk Ocağı, Kalaba ve Solfasol köylerinde sıtma mücadelesi yapılmış, Bursa Türk Ocağı'nda 16 Ağustos 1924 tarihinde açılan muayenehanede pek çok hasta muayene edilerek ilaç dağıtılmıştır.¹²⁸

Bu faaliyetlerinden dolayı 2 Aralık 1924'te Bakanlar Kurulu'nda kabul edilen 1117 numaralı kararname ve 1186 karar numara ile,

“On iki senedir halkçılık ve milliyetçilik düsturlarını memleketin en uzak köşelerinde neşir ve tamime çalışan Türk Ocakları'nın ifa-yı vazife hususunda daha ziyade mazhar-ı teshilat olunabilmesi zımnında menafi-i umumîyeye hadim cemiyetler meyanına ithâli için Cemiyetler Kanununun on yedinci maddesi mucibince tasdik olunması talebini havi Dahiliye Vekaleti Celilelerinin 8 Eylül 1340 tarih ve Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti 17744/4498-30185 numaralı tezkeresi İcra Vekilleri Heyetinin 2/12/1340 tarihli içtimasında ledel kıraat Türk Ocakları'nın menafi-i umumîyeye hadim olduğu kabul edilmiştir. 2/12/1340.”

Türkiye Reis-i Cumhuru Mustafa Kemal (Ek: 2)¹²⁹

Türk Ocaklarının kamu yararına çalışan dernekler statüsüne alınması kabul edilmiş, kararın bütün ülkeye duyurulması için vilayetlere tebliğler gönderilmiştir.

1925 yılına gelindiğinde Türk Ocakları tarafından İstanbul, Edirne, Hayrabolu, İnebolu, Samsun, Elmalı, Kars, Gerze, Nevşehir, Bayramiç, Senirkent, Bornova vs. yerlerdeki kütüphanelere yeni kitaplar alınmış, yeni kütüphaneler kurulması için çalışmalarda bulunulmuş, konferanslar verilmiş, yoksul çocukların bakım ve eğitimi sağlanmıştır.

Başbakan İsmet İnönü, 28 Nisan 1925 tarihli Vakit gazetesine göre, Türk Ocaklarının 1925 yılı kurultay delegelerini kabulü sırasında şu konuşmayı yapmıştır:

¹²⁸ Tuncer vd., a.g.e., s. 120-129.

¹²⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı:1186, Dosya No:79-8, Fon:30..18.1.1., Yer No: 12.58..16.

“Sizi bir ocaklı kalbiyle selamlamış olmaktan bilistifade birkaç söz söylemek isterim. Biz, açık milliyetperveriz. Bunu gerek dahilde, gerek hariçte pervasızca söylemek için artık vehim ve vesvese gösterecek hiçbir nokta yoktur. Milliyet yegane iltisak vasıtamızdır. Vazifemiz, bu vatan içinde bulunanları, behemahâl Türk yapmaktır. Vatana hizmet edeceklerde arayacağımız vasıflar, her şeyden evvel Türk ve Türkçü olmasıdır.

Ocakların, müşkilat gördükçe cesaretleri artmalıdır. Ocaklar, bu memlekette artık hakiki mevkilerini almışlardır. Gazi Paşa Hazretlerinin ocaklara atfettikleri kıymeti, her vesile ve vasıta ile tebarüz ettirmekle resmî ve umumî vaziyeti ifade etmiş oluyorum. Ocakları Türk medeniyetini temsil eden, Türklerin beynelmilel medeniyet ailesinde mevkii olduğunu iddia eden bir müessese biliriz...”¹³⁰ şeklinde devam eden konuşmasında İnönü, konuşmasının başında görüldüğü gibi kendisini bir Türk Ocaklı olarak tanımlarken, Atatürk’ün Türk Ocaklarına verdiği önemi de özellikle vurgulamaktadır. Bu konuşma aynı zamanda Şeyh Said İsyanı nedeniyle hükümetin görüşlerini ortaya koyması bakımından da özel bir önem taşımaktadır.

Bakanlar Kurulu’nun 3 Mayıs 1925’teki toplantısında, Türk Ocakları’na yardım edilmesi kararlaştırılmıştır. Karar aynen şöyledir:

“Harsî ve medenî inkişafımıza başlıca avamilden addolunan Türk Ocaklarının vazifelerinde muvaffak olmalarını temine çalışmak Hükümetin siyaseti icabatındandır. Binaenaleyh rüesa-yı İdarenin Türk Ocaklarına müzaheret-i mütemadiye ile bunların terakki ve tekamüllerine muavenet edilmesi mültezimdir.” (Ek: 3).¹³¹

Türk Ocakları Merkez Heyeti azaları, 17 Mayıs 1925’te toplantılarında Latife Hanım’ın Türk Ocakları fahrî başkanlığına getirilmesine karar vermişlerdir:

“Latife Gazi Mustafa Kemal Hanımefendi’ye

Pek Aziz ve Muhterem Hanımefendi Hazretleri,

Merkezî Heyet geçen pazar günü akdettiği bir içtimada zat-ı alinizi kendi azası arasında görmekten mütevellid hiss-i iftihar ve teşekkürünü kaydettikten sonra

¹³⁰ **Kandemir**, *a.g.m.*, s. 4106.

¹³¹ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Sayı: 1850, Dosya No: 79-10, Fon Kodu: 30...18.1.1., Yer No: 13.26.4.

heyetimiz Riyaset-i fahriyesinin ismetanelerinden kabulünü reca etmeye karar vermiştir. Müstesna mevkii itibariyle olduğu kadar şahsî evsaf ve liyakatiyle de kalbimizde çok mümtaz bir mevkii olan büyük hemşiremizin bu intihabı tasvib ve kabul etmesini reca ederek merkezi Heyetin ihtiramat-ı mahsusasını arz ve tekrar ederim.

18 Mayıs 1925

Merkez Heyeti Namına Hamdullah Suphi

Latife Hanım'ın 24.5.1925 tarihli cevabı ise şöyledir:

“Türk Ocakları Merkez Heyeti Riyaset-i Aliyesine Muhterem Beyefendi,

Fahri Riyasete intihab suretiyle merkez Heyetinin hakkımda gösterdiği teveccühten son derece mütehassisim. Muhterem arkadaşlarıma teşekkürümün ve selamlarımın iblağını reca ederim efendim.

Latife Gazi Mustafa Kemal”¹³²

Bu arada, İş Bankası Genel Müdürü olan Celal (Bayar) Bey Türk Ocakları Muhasipliğine getirilmiştir.¹³³ Yine 1925 yılında bütün Türk Ocağı şubelerinde kütüphane kurulması faaliyetleri son derece hızlı ilerlerken, Akhisar Türk Ocağı'nda, oldukça önemli eserlerden oluşan halka açık bir kütüphane ile çocuklar için Türkiye’de ilk defa çocuk kütüphanesi açılmıştır.¹³⁴

İsmet Paşa, 28 Mayıs 1925’te Samsun Türk Ocağı’nı ziyaretinde; “Türk Ocakları, Türk vatanında medenî ve harsî davalarımızın mümessilidirler. Ve icra-yı hükümet eden kuvvet Türk Ocağı’nın mefkurelerinden ibarettir.” demiş, hükümetin Türk Ocağı’nın fikirlerinin aynı çizgide olduğunu beyan etmiştir. İnönü, İstanbul Türk Ocağı’na 3.000 lira bağışta bulunarak maddî destek de sağlamıştır. 8 Haziran 1925 tarihli “Babalık” gazetesinin verdiği bilgiye göre, Adana Türk Ocağı, aşarın kaldırılmasını Köylü Bayramı olarak kutlamaya karar vermiştir.¹³⁵

1925 yılında toplanan Ankara, Antalya ve Trabzon Türk Ocağı Kongrelerine sunulan idare heyeti raporlarında, Ankara Türk Ocağı’nda diyapozitif koleksiyonu oluşturulduğu, Türk anıtlarını, şehirlerini, memleket manzaralarını

¹³² *Türk Ocakları Belgeseli*, s. 44; **Bayraktutan**, a.g.e., s. 202-203.

¹³³ **Üstel**, a.g.e., s. 175.

¹³⁴ **Karaer**, a.g.e., s. 57, 69.

¹³⁵ **Karaer**, a.g.e., s. 144.

konuşmalar yapmışlardır. Ocağın İrşad Heyeti halka cumhuriyet ve demokrasi konusunda bilgiler vermiştir. Ordu Türk Ocağı zengin bir kitaplık oluşturmuş, kütüphanenin alt kısmı Gazi Paşa kütüphanesine ayrılmıştır.¹⁴⁰ Türk Ocakları Merkez Heyeti'nin desteğiyle Ocaklılar tarafından “Türkçe Konuşturma ve Yayma Cemiyeti” kurulmuştur.¹⁴¹

Türk Ocağı'nın Merkez Heyeti Binası'nın temel atma (21 Mart 1927) törenine Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal adına İsmet Paşa katılmış, törende yaptığı konuşmada “Hepimiz Ocakların hizmetinde elimizden gelen maddî ve manevî her türlü yardımı ifa etmek arzusundayız” demiştir. Tören sırasında, Hamdullah Suphi Tanrıöver de yaptığı konuşmada; “Efendiler, Türk Ocağı'nın muayyen birkaç emeli vardı: Dinî bir zümre hâlinde yaşayan cemaati bir millet hâline is'ad etmek...Bugün Türk halkı, bir millettir. Ve bütün milletler arasında şerefli mevkiî tutmuş bir millettir. Türk Ocağı, Türk milletini durmuş, ölmüş ve kendi içinden çürümüş bir medeniyetten çekerek, bütün dünyaya hakim, canlı ve yeni bir medeniyete götürmek istedi. O medeniyet zihinlerinizde hazır duran garp medeniyetidir. Türk milletinin mürşitleri, reisleri, selahiyettar lisanlarıyla bu istikameti memlekete gösterdiler, bugün Türk milleti garba teveccüh etmiştir...” diyerek, Türk Ocaklarının kuruluşundan itibaren amaçlarına tek tek ulaştığını ifade etmiştir.¹⁴²

Fevzi (Çakmak) Paşa, 1927'de Doğu vilayetlerine yaptığı bir gezi dönüşünde Bakanlar Kurulu toplantısında “Sizden Ocakları Şarkta takviye etmenizi rica ediyorum” demiştir.¹⁴³

1927 yılında toplanan Türk Ocakları Kurultayında, Türk Ocağı Yasası'nda değişiklik yapılarak “Ocak, Cumhuriyet Halk Fırkası ile devlet siyasetinde beraberdir” şeklindeki değişiklikten sonra Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Nizamnamesinde yer alan 40. madde ile CHF'nin “kontrolü altında bir kuruluş” sayılmıştır.¹⁴⁴ Hamdullah Suphi, CHP ile Ocak arasındaki bu ilişkiyi şöyle ifade

¹⁴⁰ **Tuncer vd.**, *a.g.e.*, s. 175-195.

¹⁴¹ **Karaer**, *a.g.e.*, s. 174.

¹⁴² **Hamdullah Suphi Tanrıöver**, “Merkez Heyeti Binası”, *Atatürk Devri Fikir Hayatı II*, haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Zeynep Kerman, Necat Birinci, Abdullah Uçman, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 629-630; **Tuncer vd.**, *a.g.e.*, s. 192, 208, 220.

¹⁴³ **Tuncer vd.**, *a.g.e.*, s. 222.

¹⁴⁴ **Üstel**, *a.g.e.*, s. 227.

etmektedir: “Türk Ocakları, inkılapçı ve cumhuriyetçi hükümetin mesaisine, kendi mesaisini ilave ederek, bu yolda çalışmaktadır ve gitgide büyüyen teşkilatı ile bu maksat için çalışmaya devam edecektir.”¹⁴⁵

Yerli malların kullanılmasını teşvik eden Türk Ocakları Merkez Heyeti tarafından hazırlanan tamim ülke çapında dağıtılmış, 1927 yılında İstanbul Türk Ocağı’nda “Yerli Malları Koruma Encümeni” oluşturmuştur.¹⁴⁶ 1 Temmuz 1927’de İzmir Türk Ocakları yayın organı olan ve on beş günde bir çıkan ilim ve sanat mecmuası “Fikirler”i yayınlamaya başlamış, 30 Ekim 1927’de İzmir Türk Ocağı yeni binası (Bahribaba’da) resmen hizmete açılmıştır.¹⁴⁷ Ankara Türk Ocağı’nda her hafta Perşembe günleri saat 12’den itibaren çocuklara ait konuşmalar yapılmaya başlanmıştır. Tire, Karadeniz Ereğlisi, Avanos, Senirkent ve Sivas Türk Ocakları oluşturmuş oldukları kütüphaneleri halkın hizmetine açmıştır. Hükümet ve mahallî idareler Ocaklara bina alımında yardımcı olmuşlar, özel bütçeler ayırmışlardır.¹⁴⁸

Teşkilatlanmadaki yardımlaşma ve işbirliğinden ideolojik bir beraberlik de doğmuş ve 1927’de CHF’nin bir kültür şubesi hâline gelen Türk Ocakları, bir devlet kuruluşu gibi muamele görmüş, devletin yardımları da giderek artmıştır. Bu çerçevede 16 Ocak 1927’de Türk Ocakları merkezinde kurulan matbaaya, bütün resmî işlerin (düsturların, anlaşmaların, kamuya yararlı derneklerin baskı işlerinin) verilmesi ilan edilmiştir.¹⁴⁹

Bakanlar Kurulu, 17 Şubat 1928 günü Ankara Türk Ocağı’na 2.000 lira yardım yapılmasına karar vermiştir. 1928 yılında toplanan Beşinci Kurultay’da, ülke ekonomisine hakim olan azınlıklara karşı ne tür tedbirler alınabileceği görüşülmüş, Türk Ocaklarının ekonominin millîleştirilmesi konusundaki düşünceleri, Ocak faaliyetlerine de yansımıştır. Maraş Türk Ocağı ile ilgili bir haberde, Ocağın öncelikle halkın memleket ekonomisine hakim olması için çalıştığı, bu amaçla ticarete altın yerine para kullanılması için tüccarların aydınlatıldığı, sermaye sahibi

¹⁴⁵ Tanrıöver, “Merkez Heyeti Binası”, s. 631.

¹⁴⁶ Irmak, *a.g.e.*, s. 286, Karaer, *a.g.e.*, s. 163.

¹⁴⁷ Güneş, *a.g.m.*, s. 67.

¹⁴⁸ Tuncer vd., *a.g.e.*, s. 207-223.

¹⁴⁹ Üstel, *a.g.e.*, s. 286-287.

kişiler bir araya getirilerek Rençber Birliği Anonim Şirketi'nin kurulduğu belirtilmektedir.¹⁵⁰

Diğer taraftan İçişleri Bakanlığı da 26 şubat 1927 tarihinde Türk Ocaklarının maddî ve manevî yönden desteklenmesi için aşağıdaki genelgeyi yayınlamıştır:

"Yıkılan imparatorluğun enkazı arasında istiklaline ve memleketine sahip bir Türk Milletinin doğuşuna saik olan esbap meyanında şüphesiz milliyet fikirlerinin ilk mübeşşiri ve naşiri olan Türk Ocaklarını hürmetle anmak lazımdır. Gençliği ve münevver zümreyi, millî ve içtimaî gayeler etrafında şuurlu ve mütesanit bir kitle hâlinde toplayan bu kıymetli müessesemizin takviye ve inkişafını temin ile vatanın her noktasında teshil eylemek çok mühimdir. Binaenaleyh, Ocaklara vilayetlerin imkanının azami nispetinde maddî ve manevî muaveneti diriğ etmemelerini suret-i mahsusada rica ederim efendim." Dahiliye Vekili M. Cemil.¹⁵¹

TBMM'de 20 Mayıs 1928 tarihinde 1288 sayılı "Beynelmilel Erkamın Kabülü Hakkında Kanun"a destek olmak üzere Türk Ocakları Merkez Heyeti, Uluslararası Rakamların kabulü ve halka öğretilmesi hakkında 8 Temmuz 1928 günü, bir bildiri yayınlamıştır:

"Şimdiye kadar İnkılab ve teceddüde aid hususlarda halka hizmeti kendisine şiar edinen Ocaklarımız için yeni bir mesai sahası tecelli etmiştir. Eski rakamlara faik olduğu malum bulunan Millet meclisince kabul buyrulan Kanun mucebince zamanı gelince, bütün muamelatta kullanılacak olan beynelmilel rakamların halka öğretilmesi, tedris edilmesi için Ocaklarımız derhâl faaliyete geçmelidirler. Aynı zamanda bütün Ocaklarımızın muamelatında beynelmilel rakamları kullanmasını muvafık bulmaktayız. Bu hususlarda muntazam bir say ile Türklüğe hizmet edilmesini himmet ve gayretlerinizden bekler ve mesai derecesine dair merkeze peyderpey malumat verilmesini reca ederiz. Selam ve muhabbetlerimizi sunarız aziz kardeşlerimiz." Türk Ocakları Merkez Heyeti Reisi namına Umumî Katibi İzzet Ulvi¹⁵²

¹⁵⁰ Sarmay, *Türk Milliyetçiliğinin...*, s. 352-353, Üstel, *a.g.e.*, s. 161.

¹⁵¹ Üstel, *a.g.e.*, s. 232.

¹⁵² Karaer, *a.g.e.*, s. 70-71

Daha sonra Türk Ocaklarının Merkez Heyeti tarafından, Atatürk'ün 10 Ağustos 1928 tarihinde Sarayburnu'nda açıkladığı Harf İnkılabına sahip çıkılmış, 20 Ağustos 1928'de Harf İnkılabı ile ilgili genelge yayınlanmıştır. Bu genelge;

“Lisanımıza büyük bir inkişaf verecek ve Türk'ün her sahada tecelli eden kudretini lisan sahasında da gösterecek olan yeni harflerimizin her sınıf halkımız tarafından süratle öğrenilmesi hepimiz için bir mefkûre olmalıdır...”¹⁵³ şeklinde devam etmektedir.

Türk Ocakları tarafından 20-31 Ağustos 1928 tarihleri arasında, 49 Ocak'ta, 20 Ağustos-20 Eylül 1928 tarihleri arasında 76 Ocak'ta kurs açılmış, 1929 yılının başlarında 50.000 kişiye yeni harfler öğretilmiştir.¹⁵⁴ 21 Eylül 1928'de Mustafa Kemal'in “Yeni Harflerin Tatbikatını Kolaylaştırmak için Başvekalet-i Celileye Tebligatı”, “Büyük İnkılap”, “Yeni Harflerimiz ve Türk Ocakları”, “Ocakların Harf Seferberliği Hararetle Devam Ediyor ‘gibi alfabe değişikliğine ilişkin destek yazıları Türk Yurdu dergisinde aynı günlerde yayınlanmıştır.”¹⁵⁵ Türk Yurdu bu dönemde, Şubat 1929'dan başlayarak yeni Türk harfleri ile Türk Ocağı'nın yeni yapısındaki kendi basımevinde basılıp yayınlanmaya devam etmiştir. 1928'de başlatılan yeni harflere geçiş denemeleri ile Türk Yurdu, harf inkılâbını benimseyip uygulayan ilk yayın organlarından biri olmuştur.¹⁵⁶

Medenî Kanun'un (17 Şubat 1926) kabulünden önce İstanbul Türk Ocağı'nda ilk defa iki genç Ocaklının nikahlarının yapıldığı haberi 1 Eylül 1925 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde yer almaktadır. 30 Nisan 1928'de aynı gazetede “Karaköse Haberleri” başlıklı yazıda Vali Süreyya, Fırka Komutanı Ali Necip, Türk Ocağı Reisi İsa Mansur Beyler ve Ocaklılar huzurunda Baytar Ulvi Bey ile Huriye Hanımın, Medeni Kanuna göre nikahlarının Türk Ocağı'nda yapıldığı görülmektedir.¹⁵⁷ Millet Mektepleri'nin açılması sebebiyle, 30 Aralık 1928 tarihinde Konya Türk Ocağı tarafından, “Millet Mektepleri'nin muzahir ve müdavimi olacaklarını arz eylerler” (Ek: 4).¹⁵⁸ şeklinde yeni harflerle çekilen telgrafta

¹⁵³ Karaer, *a.g.e.*, s. 72-73.

¹⁵⁴ Tuncer vd., *a.g.e.*, s. 254-256.

¹⁵⁵ Tuncer, *a.g.e.*, s. 218-223.

¹⁵⁶ Necmeddin Sefercioğlu, “Doksanıncı Yıllarında Türk Ocağı ve Türk Yurdu II”, http://www.orkun.com.tr/asp/yazi.asp?Makale_nu=898, 2005.

¹⁵⁷ Karaer, *a.g.e.*, s. 70.

¹⁵⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 98-25, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 117.816.20.

Ocakların inkılapların sivil savunuculuğunu yaptıklarını görmekteyiz. Bu dönemde başta Türk Yurdu'nda olmak üzere basında, Latin harflerinin kabulüne, Mustafa Kemal'in bu devrimi kısa sürede gerçekleştirdiğine ve yeni harflerin milletin aydınlanmasındaki önemine dair yazılar yer almaktadır.¹⁵⁹

1929'da Türk Ocağı İstanbul Şubesi, 23 Nisan çocuk bayramı şenlikleri için 170 sayılı ve Muhterem Valide şeklinde başlayan bir program hazırlayarak kutlamaları sivilleştirme amaçlamıştır.¹⁶⁰ Aynı yıl, Türk Matbaacılığının 200. yıldönümü münasebetiyle "Matbuat Cemiyeti" tarafından "Matbaacılık Sergisi", Türk Kadınları Esirgeme Derneği tarafından "El İşleri Sergisi", Ulusal Egemenlik Bayramı dolayısıyla Türk Ocağı tarafından düzenlenen çocuk haftasında "Çocuk Sergisi" ve Eylül ayında "Genç Ressamlar Sergisi" açılmıştır.¹⁶¹

1930'lu yıllara gelindiğinde Türk Ocaklarının, 42 şubesinde musiki kolu, 44 şubesinde spor teşkilatı kurulduğu, müzik dersleri verildiği, atıcılık, binicilik, güreş gibi ata sporlarının yanı sıra, voleybol, basketbol, izcilik, futbol ve deniz sporları gibi dallarda faaliyetler yapıldığı, Türk Ocakları Merkez kütüphanesinin 40.000 ciltlik bir ihtisas kütüphanesi hâline getirildiği görülmektedir.¹⁶²

Türk Ocaklarının 24 Nisan 1930'da yapılan Altıncı Kurultayında Atatürk'ün bilgisi ve isteği ile Aksaray delegesi Afet Hanım ve 40 arkadaşının hazırladıkları önerge oybirliğiyle kabul edilerek Türk Ocakları bünyesinde "Türk Tarihi Tetkik Heyeti"nin kurulması sağlanmıştır.¹⁶³

Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti'nin 11 Kasım 1930'da yaptıkları toplantıda Türk Ocaklarının ideallerine dair aldıkları kararlar ve kararı imzalayan dönemin kalburüstü aydınları ve fikirleri hakkında bilgi vermektedir. Şöyle ki: "Türk Ocağı'nın kurulduğu günden beri daima çok ehemmiyetle takip ettiği idealler malûmdur. Bu idealler milliyetçiliktir, halkçılıktır, garpçılıktır. Laik Cumhuriyetin esasları da bunlardır. Laik Cumhuriyetçilik Türk Ocağı'nın öz mefkûresidir. Bu mukaddes esasları korumak, yaymak ve hayatta git gide daha fazla tahakkukuna

¹⁵⁹ **Mithat Ömer Karakoyunluoğlu**, "Mustafa Kemal'i İdrak", *Türk Yurdu*, C. 3-23, Şubat 1929, s. 22.

¹⁶⁰ *Türk Ocakları Belgeseli*, s. 78.

¹⁶¹ **Tuncer vd.**, *a.g.e.*, s. 304.

¹⁶² **Sarımay**, *Türk Milliyetçiliğinin...*, s. 349-352.

¹⁶³ **İrmak**, *a.g.e.*, s. 27-28; **Bekir Tünay**, "Atatürk ve Milli Birlik", *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998, s. 206; **Turan**, *a.g.e.*, s. 85.

çalışmak için bütün Ocaklıların bu Türkçülük ideali uğrunda şuurla ve hassasiyetle çalışmaları birinci vazifeleridir. Türk milliyetçiliğinin vazifeleri eksilmemiştir, artmıştır. Türk gençliğini millî mefkûre bayrağı altında sınıksız toplanmaya ve uyanık bulunmaya davet ediyoruz.” İmzalar: Veled Çelebi (aza), Ahmet Ağaoğlu, (aza), Saffet (Umûmî kâtip), Mehmet Emin (Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti Reisi), Ruşen Eşref (aza), Yakup Kadri (aza), Sadri Maksudi (aza), Yusuf Akçura (aza), Samih Rıfat (aza), Necip Âsım (aza), Falih Rıfkı (aza).¹⁶⁴

23 Aralık 1930’da Menemen’de rejime ve inkılaplara karşı meydana gelen irticaî olaylara Türk Ocakları sert tepkiler göstermiş, 2 Ocak 1931’de Türk Ocakları merkezinde yapılan toplantıda konuşan Hamdullah Suphi, Menemen’de meydana gelen olayı, ülkemizde en az 150 yıldan beri devam eden, eski-yeni mücadelesinin bir devamı olarak değerlendirmiş, bildiri yayınlarak vatanın her köşesinde inkılabın savunulması için görevlerini yapmaya hazır olduklarını belirtmiştir.¹⁶⁵

Türk Ocağı Merkez Heyeti 4 Şubat 1931’de Ahmet Ağaoğlu’nun konferansını ilk defa olarak Ankara radyosundan yayınlamış, Ocaklardan verilen konferanslardan ve konserlerden daha çok vatandaşın yararlanması amaçlanmıştır.¹⁶⁶

Atatürk, 24 Mart 1931 günü Türk Ocaklarını dönemin şartları gereği Cumhuriyet Halk Partisi ile birleştirme kararını almıştır.¹⁶⁷ Bu karar üzerine Türk Yurdu Dergisi de 233. sayı ile yayın hayatına tekrar ara vermiştir.¹⁶⁸

10 Nisan 1931’de Ankara’da Türk Ocaklarının son ve olağanüstü kongresi toplanmış, Türk Ocaklarının CHF’ye katılması ve bütün mallarının CHF’ye devredilmesi kararını tespit eden metin oy birliği ile kabul edilmiştir (Ek: 8).¹⁶⁹

¹⁶⁴ Baydar, *a.g.e.*, s. 55-56.

¹⁶⁵ Tuncer vd., *a.g.e.*, s. 364.

¹⁶⁶ Karaer., *a.g.e.*, s. 91.

¹⁶⁷ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri III, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1997, s. 90.

¹⁶⁸ Akyüz, *a.g.m.*, s. 224-225; Sefercioğlu, *a.g.m.*, s. 3.

¹⁶⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 11 Nisan 1931, Sayı: 2489.

BÖLÜM II

ATATÜRK VE TÜRK OCAKLARI

2.1. Atatürk'ün Türk Ocaklarına Bakışı

Türk milletinin Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde verdiği Bağımsızlık Savaşında Türk Ocakları; mensuplarıyla birlikte son derece önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Anadolu'nun değişik bölgelerinde oluşturulan Türk Ocağı şubeleri, halkı Millî Mücadele konusunda bilgilendirmede, millî duyguları güçlendirmede, millî politikaların oluşmasında yaptıkları faaliyetlerle vatanın düşman işgalinden kurtarılmasında üzerlerine düşen sorumlulukları I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi Kurtuluş Savaşı'nda da yerine getirmişlerdir.

Millî Mücadele sona erdikten sonra da Mustafa Kemal'in başlattığı modern Türkiye'nin oluşturulması için yapılan yeni mücadelede Türk Ocakları, bütün üyeleriyle birlikte Türk Devriminin liderinin yanında yer almışlardır. Bu tarihsel gelişim Mustafa Kemal'in Türk Ocaklarının idealleriyle aslında daha ilk gençlik yıllarında örtüşmeye başlamıştır.

“Benim yaradılışımda fevkalade olan bir şey varsa, Türk olarak dünyaya gelmemdir.”¹ diyen ve Onuncu yıl nutkunu “Ne mutlu Türk'üm diyene”² sözüyle bitirerek milliyetçi yönünü açıkça belgeleyen Mustafa Kemal, Erzurum Kongresinin üyelerinden biri olarak hatıra defterine “Hepimiz Ziya Gökalp'in manevî evlatlarıydık”³ şeklinde yazmıştır. Başka bir sözünde de “Hissimin babası Namık Kemal, fikrimin babası Ziya Gökalp”⁴ diyerek kendini ifade eden Atatürk, Anadolu'da başlattığı Türk Millî Hareketi ile millî bir Türk devleti meydana getirmeyi hedef alıyordu. Türk Ocakları, gayet tabî ve mantıkî olarak bu harekete katılmış, İstanbul'da yapılan millî mitinglere öncü olmuştur. Batı Anadolu'daki

¹ **Hikmet Tanyu**, *Atatürk ve Türk Milliyetçiliği*, Ankara: Töre Devlet Yayınları, 1981, s. 144; **Falih Rıfık Atay**, *Çankaya*, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2004, s. 18.

² **Aydın Taneri**, *Türk Kavramının Gelişmesi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1983, s. 28-29.

³ **Tarık Zafer Tunaya**, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul: Turhan Kitabevi, 1981, s. 135; **Şükrü Hanioglu**, “Türkçülük”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 1399.

⁴ **Taha Parla**, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 9.

müdafaa teşkilatlarıyla münasebetlerde bulunmuşlar ve millî hareketin başı Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılık ve itaatlerini arzemişlerdir.⁵

Mustafa Kemal Paşa, Meşrutiyet döneminde milliyetçi, halkçı ve medeniyetçi fikirleri savunan, Türk aydınlarını ve gençliğini çatısı altında toplayan, Mütareke döneminde milli uyanışı sağlamada büyük yararlıkları görülen Türk Ocaklarını, maddî ve manevî yönden destekleyerek, Ocaklar vasıtasıyla çağdaş Türkiye ülküsünün halk arasında yayılmasını amaçlamıştır. Bu gayesini gerçekleştirmek için, Türk Ocaklarına dönemin bütün olumsuz koşullarına rağmen 1922'de İstanbul Türk Ocağı'na, 1923'de Ankara Türk Ocağı'na, Mart 1923'de İzmir vilayetinde kurulmakta olan Türk Ocaklarına harcanılmak üzere maddî yardımlarda bulunmuştur.⁶ Bunun dışında çıktığı yurt gezilerinde özellikle Türk Ocaklarını ziyaret etmiş, devlet ve millet açısından bir çok önemli konuşmayı buralarda yapmış, ocakların şeref defterlerine onurlandırıcı yazılar yazmıştır.

Türk Ocaklarına olan bağlılığını ve Türk Ocaklı olduğunu her fırsatta dile getiren Atatürk, bunların düşman taarruzuna uğrayışlarını da affetmediğini, Adana Türk Ocağı defterine: “Bu ocağı kapatacakların ocağı yıkılsın.” şeklinde yazarak belirtmiştir.⁷ 15 Mart 1923'te Adana Türk Ocağı hatıra defterine; “Adana, Türklük nurunun feyyaz membaı olsun. Bu ocağın ateşi çok, pek çok eskidir. Onu asırlarca, söndürmeye çalışmaktan uzak kalmadılar. Fakat buna her girişenin ocağı söndü. Çünkü o müteşebbisler düşünmüyorlardı ki, Adana en asil Türk Ocaklarının kızgın ateşleriyle tenmiye olunmuştur. Ocağın bugünkü nuru ve alevi her kalbi aydınlatıyor...”⁸ şeklindeki duygularını yazarak en derin hislerini Ocaklılarla paylaşmıştır.

Aynı gün, Türk Ocakları Adana üyeleri Atatürk'e, Kemalist rejimi destekleme güvencesi vererek, şu yemini etmişlerdir: “Gazi Paşa, İzmir'de annenizin

⁵ **Yusuf Bayraktutan**, *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları (1912-1931)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1996, s. 197.

⁶ **Hüseyin Tuncer – Yücel Hacaloğlu, Ragıp Memişoğlu**, *Türk Ocakları Tarihi (Açıklamalı Kronoloji, 1912-1997)*, Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1998, s. 86-89-91; **İbrahim Karaer**, *Türk Ocakları (1912-1931)*, Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı, 1992, s. 19.

⁷ **Feridun Kandemir**, “Türk Ocakları”, *Resimli Tarih Mecmuası*, Ekim 1955, s. 4105; **Mustafa Kafalı**, “Türk Ocakları'nın Yakın Tarihimizdeki Yeri”, *Türk Yurdu*, C. 8, S.1, Şubat 1987, s. 9.

⁸ **Tuncer vd.**, *a.g.e.*, s. 93; <http://www.kirsehirturkocagi.org/ataturk.html>. 2005; **Utkan Kocatürk**, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999, s. 328; **Karaer**, *a.g.e.*, s. 20.

mezarı üzerinde yemin etmişsiniz. Biz de aziz annenin mezarı başında yemin eden Gazi Müncinin huzurunda yemin ediyoruz. Allah şahit olsun, vatan ve hakimiyet-i millîye tehlikeye düştüğü gün icap ederse hayatımızı sizinle beraber feda edeceğiz.”⁹

Ziya Gökalp, Mustafa Kemal’e, yazdığı “İstida” adlı yedi kıtalık şiirinde:

“Sen dahisin, buna çoktan inandık..

Mefkuresiz rehberlerden pek yandık..

Garpta, şarklı yaşamaktan usandık

Kurtar bizi bu karanlık zindandan!”¹⁰ diye seslenmekte, Atatürk’ün fikirlerine olan güvenlerini ve böyle bir rehberle duyulan ihtiyacı belirtmektedir. Türkçülüğün Esasları adlı kitabında ise Gökalp, “Türkçülüğe dair bütün hareketler akim kalacaktı, eğer Türkleri Türkçülük mefkuresi etrafında birleştirerek büyük bir inkıraz tehlikesinden kurtarmağa muvaffak olan büyük dahi zuhur etmeseydi! Bu büyük dahinin ismini söylemeğe hacet yok, bütün cihan bugün Gazi Mustafa Kemal Paşa ismini mukaddes bir kelime addederek her an hürmetle anmaktadır. Evvelce Türkiye’de, Türk milletinin hiçbir mevki yoktu. Bugün, her hak Türk’ündür. Bu topraktaki hakimiyet Türk hakimiyetidir, siyasette, harsta, iktisatta hep Türk halkı hakimdir. Bu kadar kat’i ve büyük inkılabı yapan zat Türkçülüğün en büyük adamıdır. Çünkü; düşünmek ve söylemek kolaydır. Fakat, yapmak ve bilhassa muvaffakiyetle neticelendirmek çok güçtür.”¹¹ şeklinde açıkladığı görüşlerinde, Türk milletinin sahip olduğu mevkiyi Mustafa Kemal’in Türkçülükle ilgili çalışmalarına, kararlılığına, yapıcılığına bağlamakta ve Atatürk’ün giriştiği zor devrimi desteklemektedir.

Türk Ocaklarıyla Atatürk arasındaki sıcak bağın bir diğer örneği de Konya Türk Ocağı ile ilgili yaptığı konuşmada görülmektedir: 20 Mart 1923’te Konya’da Türk Ocağı’nda yaptığı konuşmada “Benim bildiğime göre, memleketimizde çok yıllardan beri açılmış ve bugün de kutsal ateşlerle yanan ve alevi onun üyesi olanın

⁹ **Fusun Üstel**, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 140; **Yusuf Sarımay**, *Türk Miliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1994, s. 339.

¹⁰ **Ziya Gökalp**, *Şaki İbrahim Destanı ve Bir Kitapta Toplanmamış Şiirler*, haz. Şevket Beysanoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976, s. 117-118.

¹¹ **Ziya Gökalp**, *Türkçülüğün Esasları*, haz. Mehmet Kaplan, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976, s. 11; **Bozkurt Güvenç**, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Eğitim ve Kültürel Yapı”, *Uluslararası Atatürk ve Çağdaş Toplum Sempozyumu (DEGEV)*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, Eylül 2002, s. 228.

kalp ve vicdanını aydın kılan Türk Ocaklarının esas amacı, ulusa böyle olumlu bir özyapı kazandırmaktır. Türk Ocakları, ulusun kültürü üzerinde önemli etkiler yapmalıdır. Zaten bunu yapıyorlar ve daha çok yapacaklardır.”¹² demiş, Türk Ocaklarının amaçlarına değinmiştir. Atatürk, 21 Martta da Konya Türk Ocağı’nın şeref defterine: “Konya, muhtelif Türk Devletleri yaşamış öz Türk vatanıdır. Konya, asırlardan beri tüten büyük bir nurun ocağıdır. Türk kültürünün esaslı kaynaklarından biridir. Konya Türk Ocağı, Konya Türklüğünün hakiki bir timsali olmalıdır...”¹³ yazmıştır.

Mustafa Kemal’in Ocaklarda bulunması, o günün protokol ziyaretleri gibi algılanmamalıdır. Gittiği yerlerde karşılama törenlerinin yapılmasına karşı çıktığı halde, halk onun gittiği yerlere dökülmüş, özellikle gençler yanından ayrılmamıştır. Bu ziyaretlerin bir zorunluluktan dolayı olmayıp buralarda bulunulmasının her iki taraf için de bir mutluluk ve kıvanç kaynağı olduğu Afyon Türk Ocağı’nın kayıtlarında şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

24 Mayıs 1923’te Afyonkarahisar Türk Ocağı hatıra defterine: “Afyonkarahisar azası ile bugün müşerref oldum. Ocakta geçen dakikalar birbirimizi anlama ve dinlemek için güzel vesileler bahsetti...”¹⁴

Millî kültürün beslediği “millî benlik” devletin varlığıyla adeta özdeşdir. Bunun en iyi örneği de İstiklal Harbimizdir. 16 Mart 1923’te Adana Türk Ocağı’nda yaptığı konuşmada Atatürk, İstiklal Harbi’ni bütün maddî imkanlardan mahrum olan Türk Milletinin imanı, inancıyla, manevî kültür mirasıyla, millî şuurunun kuvvetliliğiyle kazandığını açıklamakta; “...vuzuhla ve kemal-i iftiharla ilan ederim ki, bu millet millî benliğini idrak ve bunu bütün dünyaya ispat eylemiştir. Milletimiz son zaferleri hep bu havası, bu idraki sayesinde kazandı.”¹⁵ demektedir.

¹² Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi (Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938))*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1996, s. 83; Tanyu, a.g.e., s. 110-113.

¹³ Mehmet Önder, *Atatürk Konya’da*, Selçuk Üniversitesi Yayını, 1986, s. 32; Ahmet Avanas, *Millî Mücadele’de Konya*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998, s. 265; Mehmet Önder, *Atatürk’ün Yurt Gezileri*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1975, s. 247 Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)*, Ankara: TTK, 1988, s. 330; Mehmet Önder, *Atatürk Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Gaye Matbaası, 1990, s. 93.

¹⁴ Osman Atilla, *Atatürk ve Büyük Zafer*, Ankara: Güven Matbaası, 1972, s. 58.

¹⁵ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1997, s. 121.

Mustafa Kemal'in Türk Ocakları'na karşı gösterdiği bu ilgi ve destek, sadece kişisel olarak kalmamış, kısa zamanda devlet politikası hâlini almıştır. 24 Aralık 1923'te 164 milletvekilinin imzası ile TBMM Başkanlığı'na verilen bir önergede, Türk Ocağı'nın geçmişteki durumu ve hizmetleri anlatıldıktan sonra, Ankara'da Türk Ocağı'nın bulunduğu binanın, Türk Ocaklarına tahsis edilmesi istenir ki bu önerge aynı zamanda Türk Ocaklarının kısa bir tarihçesini ve amaçlarını kapsayan bir metin olarak kabul edilebilir:

“Riyaset-i Celileye

Bundan on bir sene evvel Türk milleti içinde, milliyet fikirlerini neşretmek ve Türk gençliğini siyasî fırkaların fevkinde, millî bir mefkure etrafında toplamak üzere (Türk Ocağı) namıyla bir müessese vücuda getirilmişti. Bu müessese, eski imparatorluğun, her biri, kavmî maksatlar takip eden anasırı arasında, Türkleri vahdet-i millîye şuuruna malik kılmak için, şifahi ve tahriri telkinin her şeklinden istifade etti. İstanbul'da ve taşrada mütarekeden evvel açılmış olan 30 şubesiyle, konferanslar, serbest dersler, müsamereler, sergiler tertip etmek suretiyle, İstiklal Harbi'nin ve bugünkü hükümet-i millîyenin istinatgahı olan düsturlara çok meşkur hizmetlerde bulundu. Türk Ocağı'nın harsî ve ilmî mesaisi yanında, hayra ait birçok gayretleri de sebkât etti. Aileden ve servetten mahrum yüzlerce Türk çocuğunu himayesi altına alarak, mekteplere yerleştirdi. Tedavi ettirdi. İhzari dersler tertip ederek mekteplere kabullerini mümkün kıldı. Türk Medeniyetini tanımak için koleksiyonlar vücuda getirdi. Türk Ocağı'nı, milliyet düsturu namına, cihan muvacehesinde, İstiklal mücadelemizin ruhuna azami surette hizmet etmiş bir müessese diye tanıtıyoruz. İstanbul'da İngilizler, İzmir ve Bursa'da Yunanlılar ve diğer müstevliler, Türk Ocaklarını öteki millî müesseselerden evvel kapattıktan sonra, ani bir hareketle Anadolu'nun ve Rumeli'nin muhtelif köşelerinde altmış kadar Türk Ocağı açıldı. Çünkü Türk halkı, bu müesseselerin hizmetlerini her tarafta takdir etmiştir. Harsî, ilmî, iktisadî ve medenî vazifesi, her zamandan daha büyük olan Türk Ocağı'nın, bir masrafla, mükemmel bir hâle ifrağ edilmiştir. Emval-i metrukeden olan bu binanın, hayat-ı millîyesi, bütün cihanca maruf olan Millî Meclis

tarafından, Türk Ocağı'na, kıymet-i mukadderesi mukabilinde terk ve tahsis edilmesini teklif ediyoruz.” 164 Mebus imzası, 1923¹⁶

Bu önerenin kabul edilmesiyle birlikte Türk Ocaklarına düzenli bir maddî gelir sağlamak amacıyla; Reji İdaresi, 1923 yılından sonra bütçesinden her yıl Türk Ocakları için 3.000 lira ayırmayı kararlaştırmıştır.¹⁷ Bir sonraki yıl da 2 Aralık 1924 tarihli 1117 numaralı Bakanlar Kurulu Kararı ile Türk Ocaklarının kamu yararına çalışan dernekler statüsüne alınması kabul edilmiş ve vilayetlere tebliğ gönderilmiştir (Ek: 2).¹⁸

Atatürk, 1924 yılından itibaren Türk Ocakları Genel Kurultayı delegelerinin temsilcilerini kabul etmiş ve yaptığı konuşmalarda Türk devletinin yücelmesi ve inkılapların halka anlatılmasında Ocakların rolünü vurgulamıştır. Diğer taraftan Türk Ocaklarının 1924 Genel Kongresine katılan delegelerin 64'ünden 42'sinin TBMM üyesi olması, diğerlerinin de büyük kısmının yüksek dereceli memurlardan oluşması, başta Hamdullah Suphi olmak üzere, ileri gelenlerinin bakanlık statüsünde görevler üstlenmesi, Ocağın yeni yönetim ile olan ilişkileri hakkında bilgi vermektedir.

Türk Ocaklarının sanat, eğitim, kültür faaliyetlerine katılan halk, birçok yeniliği burada görmüş ve yaşamıştır. Örneğin, Ankara Türk Ocağı salonunda yeni yaşama biçimini sembolize eden kadınla erkeğin bir arada bulunduğu, eğlendiği baloların düzenlenmesi,¹⁹ seksen beş kişilik çok sesli Batı müziğini icra eden Saray orkestrasının yeni adıyla Cumhurbaşkanlığı Orkestrasının ilk olarak burada konser vermesi gibi.²⁰

Atatürk'ün farklı isimlerde olup aynı amaçlarla çalışan derneklerin birleşmesini istemesi (19 Eylül 1924 günü, Giresun'dan Ordu'ya geçtiğinde: “Ordu Gençler Kulübü”nün, Türk Ocağına çevrilmesi ve Türk Ocağı etrafında toplanmaları tavsiyesinde bulunması)²¹ üzerine kısa sürede Türk Ocağı çatısı altında benzer

¹⁶ **Karaer**, *a.g.e.*, s. 24-25.

¹⁷ **Sarımay**, *Türk Milliyetçiliğinin...*, s. 293-294.

¹⁸ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Sayı:1186, Dosya no:79-8, Fon:30..18.1.1., Yer No: 12.58..16.

¹⁹ **Lord Kinross**, *Atatürk (Bir Milleti Yeniden Doğuşu)*, çev. Necdet Sander, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1994, s. 490; **Atay**, *a.g.e.*, s. 449.

²⁰ **Niyazi Ahmet Banoğlu**, *Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk*, İstanbul: Yeni Tarih Dünyası, 1955, s. 76.

²¹ **Tuncer vd.**, *a.g.e.*, s. 120.

amaçlar için faaliyet gösteren cemiyetler bir araya gelmeye başlamış, 1924 yılı Nisan’ında Türk Ocakları, 71 şubeye ulaşmış, üye sayısı her geçen gün artmıştır.

Atatürk, 24 Nisan 1924’te Türk Ocakları Kurultayı’nda delegelerden oluşan heyeti kabul ettiğinde “Yeni Türk Devletinin kuruluşunda en çok Türk Ocaklarına güvendiklerini”²² belirtmiştir. Atatürk’ün bu konuşması, Ocakla Atatürk arasındaki ilişkinin ne derece kuvvetli olduğunu göstermektedir.

Yine Nisan 1924’te kongre nedeniyle yaptığı açıklamada; “Milletin bütün müstakbel ümitleri Türk Ocakları etrafında toplanmış olan Türk gençliğine matuftur.”²³ diyen Atatürk, Türk Ocaklarına verdiği önemi bir kez daha vurgulamakta, Türk milletinin gelecekle ilgili ümitlerini Türk Ocaklarına bağlamaktadır. 26 Nisan 1925 günü Türk Ocakları ikinci kurultayında yaptığı konuşmada da Türk Ocakları gibi sosyal kuruluşlara duyulan ihtiyacı belirterek, "Bu boşluğun Türk Ocakları tarafından doldurulduğunu ve Türk inkılabının Ocaklara dayandığını"²⁴ ifade etmektedir.

Bu arada Türk Ocaklarına maddi manevi yardımlar devam etmiş bu kapsamda Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından 3 Mayıs 1341 (1925) tarihinde Türk Ocaklarına yardım kararı alınmış, Kararname Dahiliye Vekaleti’ne gönderilmiştir (Ek: 3).²⁵

Atatürk’ün Türk Ocaklarıyla kurduğu iletişim Ocağın resmî yayın organı Türk Yurdu dergisinde de sık sık yer almıştır. Bu amaçla Cumhurbaşkanı Atatürk’ün Ekim 1925 tarihli Türk Yurdu’nda, Bursa Türk Ocağı’nı ziyaretine yer verilmiş, Atatürk’ün konuşması yayınlanmıştır.²⁶

Genç Cumhuriyetin en zor yıllarında da Atatürk’le Türk Ocağı arasındaki bağ hiçbir zaman kopmamıştır. Atatürk, 26 Nisan 1926’da da “inkılapların halka anlatılmasında Ocakların büyük hizmetleri olduğunu”, “Ocakların faaliyetlerinden memnun olduğunu”²⁷ ifade etmiş, Ankara’da Türk Ocakları delegelerine “Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz; Cumhuriyetimizin

²² **Karaer**, *a.g.e.*, s. 21.

²³ **Üstel**, *a.g.e.*, s.159.

²⁴ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II*, s. 215; **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 373.

²⁵ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Sayı: 1850, Dosya: 79-10, Fon Kodu: 30.18.1.1. , Yer No: 13.2.26.4.

²⁶ **Tuncer vd.**, *a.g.e.*, s. 154.

²⁷ **Üstel**, *a.g.e.*, s. 191; **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 389; **Kocatürk**, *Atatürk ve ...*, s. 453.

dayanağı Türk topluluğudur.”²⁸ şeklinde devam eden bir demeç vermiştir. Burada da en köklü inkılapların gerçekleşme aşamasında Türk Ocağının, Atatürk’ün en önemli dayanak noktası olduğu görülmektedir.

21 Mart 1927’de Ankara’da Türk Ocağı Merkez Heyeti Binasının (“I. Ulusal Mimarlık Dönemi”nin bütün özelliklerini taşıyan bu binanın mimarı, A. Hikmet Koyunoğlu’dur. 1926 yılında Türk Ocağı merkez binası için açılan proje yarışmasında birinci olmuştur. Atatürk’ün suluboya resminden beğenip onayladığı binanın inşaatına 21 Mart 1927’de başlanmıştır. Atatürk, binada Türk süslemelerinin kullanılmasını ve yalnızca Türk işçilerinin çalışmasını istemiştir.)²⁹ temel atma töreninde bir konuşma yapan Hamdullah Suphi Tanrıöver, “...biz Türk istikbalinin engin ufuklarına bakan binamıza başlıyoruz. Bu dakikalarda mümkün müdür ki, Gazi’yi hatırlamayalım? Asker, siyasî, teşkilatçı, reis, telkinci ve ıslahatçı olarak öyle evsafi vardır ki, her biri ayrı ayrı bir adamın ömrünü asırlara ve ebediyete raptetmeğe kafi gelir. Milletın en karanlık günlerinde o bir kenarda duran müthiş bir kuvveti imiş. Türkçülüğün bütün rüyalarını tahakkuk ettiren aziz reisimizi şimdi hürmetle, huşu ile selamlıyorum. Onun muhabbeti bizim kalbimizde bir dindir.”³⁰ şeklindeki açıklamalarıyla Atatürk’ün Türk Ocaklarına, Türkçülüğe verdiği değer ve Türk Ocaklarının Atatürk’e verdiği önem ve bağlılığı da ifade etmiştir.

28 Nisan 1927’de Atatürk, Türk Ocakları IV. Kurultayı üyelerini kabul etmiş, dinî ve millî laik eğitim üzerine konuşmalar yapmıştır :

“Arkadaşlar!.. Türk Ocaklarının başlıca iştigal mevzularından biri, şu şekilde prensiplendirilmiştir:

Terbiye ya millî olur, ya dinî olur. Biz, dinî terbiyeyi aileye bıraktık. Millî terbiyeyi de devlete aldık...”³¹ Bu konuşmasından da anlaşıldığı gibi Atatürk, ilk değişiklikleri Ocak mensubu eğitimli aydınlarla paylaşmış ve bu yolla inkılapları halka daha iyi anlatabileceğini düşünmüştür.

²⁸ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri III*, s. 118; *Üstel*, a.g.e., s. 191; *Kocatürk, Doğumundan...*, s. 389.

²⁹ **Metin Sözen**, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1996, s. 31; <http://www.kulturturizm.gov.tr/gsanatlar/rhmuze.asp?belgeno=2706>, 2005.

³⁰ **Hamdullah Suphi Tanrıöver**, “Merkez Heyeti Binası”, *Atatürk Devri Fikir Hayatı II*, haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Zeynep Kerman, Necat Birinci, Abdullah Uçman, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 631.

³¹ **Ahmet Bekir Palazoğlu**, *Atatürk İnkılapları (Devletin Laikleşmesi)*, Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi, 1998, s. 490; *Kocatürk, Doğumundan...*, s. 399.

Atatürk, Türk Ocaklarını Cumhuriyet yönetimine bağlı, çağdaş ve gerçekçi bir kültür ulusçuluğunun işlendiği kuruluşlar hâline getirmeye çalışmıştır. Cumhuriyet’le birlikte 1927’de, ocakların yasasında bazı değişiklikler yapılmış, amaca ilişkin maddeler, şu biçimi almıştır: Madde 2- Türk Ocağı’nın amacı, ulusal bilincin kuvvetlenmesi, uygar ve sağlıklı ilerleme ve ulusal ekonominin gelişmesidir. Madde 3- Cumhuriyet, ulusçuluk, çağdaş uygarlık ve halkçılık ülkülerini izleyen Türk Ocağı, bu ülküleri gerçekleştirmekte olan Cumhuriyet Halk Fırkası ile devlet siyasasında beraberdir. Türk Ocağı, bu ülküleri yaymak ve aşlamak için bilim, hars ve toplum alanında mücadele eder, çaba gösterir.³²

1928 yılında toplanan Türk Ocakları 5. Kurultay delegeleri adına konuşan Yusuf Akçura, Türk Ocaklarının Atatürk’e olan bağlılığını bir kez daha şu anlamlı sözlerle ifade etmiştir: “Türkçülük fikri bugün tahakkuk etmiştir, vakalar hâlinde tecelli ediyor. Böyle büyük fikirleri tahakkuk ettirenlere beşeriyet dâhi ve kahraman der. Türk âleminde Türk idealini tahakkuk ettiren dâhi ve kahraman, Türkiye devletinin banisi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk Cumhurreisi Gazi Mustafa Kemal Hazretleridir.”³³

Türk Ocağı’nın faaliyetlerinde, inançta ve ruhta Atatürk’ün icraatlarına sıkı bir bağlılık ve karşılıklı memnuniyet hisleri sürekli bir şekilde dikkatleri çekmektedir. Atatürk, Türk Ocakları merkez binasının yapımını yakından takip etmiş, bina hizmete girdikten sonra da buradan yürütülen çalışmaları yakından izlemiştir.³⁴

Atatürk’ün Çankaya Köşkünde düzenlediği ünlü yemekli toplantılarının başlıca konukları da Ocak mensubu aydınlar olmuştur. Bu toplantıların birinde, 1930 yılının başlarında Atatürk, Türk Ocaklarının çalışmalarına ilgi göstermekle söze başlar ve sonra biraz sert bir sesle:

-“Ne yapar bu ilim ve Kültür Heyeti?” diye sorar.

Etraftakiler bir azar tonuyla sorulmuş bu soru karşısında şaşırırlar. Atatürk de şöyle devam eder:

³² Turan, a.g.e., s. 83-84.

³³ Yusuf Akçura, *Yeni Türk Devletin Öncüleri: 1928 Yılı Yazıları*, haz. Nejat Sefercioğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 212.

³⁴ Turgut Özakman, *1881- 1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi (Açıklamalar, Kaynaklar, Temel Belgeler ve Devrim Yasaları)*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999, s. 226.

-Haydi diyelim ki ilim mensupları tarihimizi araştırıyorlar. Ya harsı temsil edenler? Onlar ne yapar? Atatürk, bu soruyu bilhassa Mehmet Emin Bey'e bakarak sorar ve ısrarla:

-Evet, ediplerimiz, şairlerimiz ne yapıyorlar? “Ben bir Türk’üm, dinim, cinsim uludur” anladık. Fakat o zamandan beri koskoca bir İstiklal Harbi, bir Millî Mücadele geçirilmiş. Hani bunu mevzu yapan millî şairlerimizin millî şiirleri?

Mehmet Emin Bey, bu sözler karşısında son derece şaşırır, dili tutulur ve cevap veremez. Fakat kendisini Millî Şairi korumakla görevli sayan Hamdullah Suphi Bey şöyle der:

-Türk Milletinin İstiklal Mücadelesi başlı başına bir destan mevzuudur. Destanlar ise, uzun çalışmalarla meydana gelir. Firdevsi Şehnameyi otuz yılda yazmıştır. Elbette Millî Şairimiz Türk’ün Epopesi’ni yazmaya başlamıştır bile... Atatürk “öyle mi” der gibi şaire bakınca, o da şu sözleri söylemeye mecbur olur:

- Millî kahramanları terennüm etmek biz şairlerin vazifesidir. Benim de büyük emelim budur. Yeter ki, kalemim sizin yarattığınız harikaları anlatmaya layık olsun...³⁵ Bu konuşmalardan da anlaşılıyor ki Atatürk, Türk Ocağı’nın değerli aydınlarını, edebiyatçılarını, şairlerini sürekli yeni fikirler çerçevesinde yönlendirmekte, yeni toplumun, ulusun tarihini, edebiyatını bu aydınlarla ulusal bir edebiyat anlayışıyla oluşturmayı amaçlamaktadır.

“Türk çocuklarında kabiliyet, her milletinkinden üstündür. Türk kabiliyet ve kudretinin tarihteki başarıları meydana çıktıkça, büsbütün Türk çocukları kendileri için lâzım gelen hamle kaynağını o tarihte bulabileceklerdir. Bu tarihten Türk çocukları bağımsızlık fikrini kazanacaklar, o büyük başarıları düşünecekler, harikalar yaratan adamları öğrenecekler, kendilerinin aynı kandan olduklarını düşünecekler ve bu kabiliyetle kimseye boyun eğmeyeceklerdir.”³⁶ Diyen Atatürk, 27 Nisan 1930’da Türk Ocakları Umumî Kurultayı’na bizzat katılmış, delegelerle görüşmüş, Türk Tarihi tezini ortaya atmış, “Büyük devletler kuran ecdadımız, büyük ve kapsamlı medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, tetkik etmek, Türklüğe

³⁵ **Adile Ayda**, *Böyle İdiler Yaşarken*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1984, s. 25-26.

³⁶ **Utkan Kocatürk**, *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s. 115; **Ahmet Çermeli**, “Tarihimiz ve Atatürk”, *Millî Kültürümüz ve Atatürk (Sempozyum)*, K.K.K. Fakülte ve Yüksek Okullar Askeri Öğrenci Komutanlığı Atatürkçülük Çalışma Merkezi Yayınları, Ankara, Mayıs 1986, s. 35.

ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur.”³⁷ “Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanı şaşırtacak hâl alır.”³⁸ diyerek tarihçiye büyük bir sorumluluk düştüğünü ifade etmiştir. Atatürk, düşüncelerini gerçeğe dönüştürmek üzere, Türk tarihinin belli ilkeler doğrultusunda araştırılmasının, yazılmasının ve kurumlaşmasının zamanının geldiğini Türk Ocakları Kanunu’na koydurduğu şu maddenin ilavesiyle belirtmiştir: “Türk tarih ve medeniyetini ilmî bir surette tetkik ve tettebbu eylemek vazifesiyle mükellef olmak üzere bir Türk Tarih Heyeti Teşkil eder.” “Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti” Hamdullah Suphi başkanlığında çalışmalara başlamıştır. (Ek: 5)³⁹

18 Aralık 1930'da İstanbul Türk Ocağını ziyaretinde azaların durumu hakkında bilgi aldıktan sonra Atatürk; “Son seyahatimde ziyaret ettiğim bütün ocaklarda beni çok memnun eden bir faaliyete, canlılığa şahit oldum. Bilhassa Türk ocaklarının bulundukları merkezlerde faydalı bir takım hizmetlerle halk üzerinde çok müsait bir tesir bıraktıklarına şahit oldum...” demiş, ocaklardan duyduğu memnuniyetle birlikte görevlerini dile getirmiştir.⁴⁰

21 Aralık 1931 günü Kırklareli Türk Ocağı’nda Atatürk, Türk Ocaklarının en önemli görevini vurgulamıştır: “Türk Ocakları, Türk tarihinin kutsallığını, Türk milletin asaletini, dünyaya ilk tarihi kuranın kendi soyları olduğunu anlatmayı başardıkları gün vazifelerini yapmış olacaklardır...”⁴¹

Atatürk, 1931 yılında Türk Ocakları tarihinde yeni bir süreci başlatmıştır. Bu tarihte çıktığı yurt gezilerinde (Bursa, İzmir, Aydın, Nazilli, Balıkesir, Adana, Konya) "Ocakların Cumhuriyet Halk Fırkası ile birlikte çalışması" gerektiğini

³⁷ **A., Afetinan**, *Atatürk Hakkında Hatıra ve Belgeler*, Ankara: Türkiye İşbankası Yayınları, 1981, s. 297; **Sadi Irmak**, *Atatürk (Bir Çağ'ın Açılışı)*, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 1984, s. 27-28; **Bekir Tünay**, *Atatürk ve Milli Birlik*, *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998, s. 206; **Turan**, *a.g.e.*, s. 85.

³⁸ **Enver Ziya Karal**, *Atatürk'ten Düşünceler*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986, s. 89; **Çermeli**, *a.g.m.*, s. 34-35.

³⁹ **Azmi Süslü**, “Atatürk ve Tarih”, *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998, s. 133-154, s. 146-147; **A., Afetinan**, *Atatürk'ten Mektuplar*, Ankara: TTK, 1981, s. 12-13; **Afetinan**, *Atatürk Hakkında ...*, s. 193; **Türk Ocakları Belgeseli**, s. 19; **Mahmut H. Şakiroğlu**, “Atatürk Döneminde Başlatılan Tarih Çalışmaları ve Halk Bilgisi Alanındaki Gelişmeler”, *Erdem (Atatürk Kültür Merkezi Dergisi)*, C. 4, S. 12, Eylül 1988, s. 835.

⁴⁰ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, s. 290-291; **Hüseyin Tuncer**, *Türk Yurdu Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1990, s. 108-109; **Tuncer**, *a.g.e.*, s. 108-109; **Necati Çankaya**, *Atatürk'ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri*, İstanbul: Tifdruk Matbaacılık, 1985, s. 284.

⁴¹ **Nazif Karaçam**, *Atatürk Kırklareli'nde (20 Aralık 1930)*, Edirne: Trakya Üniversitesi Matbaası, 1998, s. 79; *Kırklareli İl Yıllığı*, İstanbul: 1968, s. 193-194.

belirterek, 3 Şubat 1931 Salı günü Aydın Türk Ocağı'nı ziyaretinde Ocağın CHF ile ilgisini şöyle ifade etmiştir: "Türk Ocakları, Cumhuriyet Halk Fırkasının hars şubesidir. Fırka millete mürebbilik yapacak, ilim, iktisat, siyaset ve güzel sanatlar gibi bütün hars sahâlarında vatandaşları yetiştirmek için pişvalık edecektir. Ocaklılar, Cumhuriyet Halk Fırkasının programını vatandaşlara izah etmekle asıl vazifelerini yapmış, mefkurelerine en büyük hizmeti ifa etmiş olurlar..."⁴² Yine şubat başlarında aynı amaçlarla ayrı adlar altında çalışan derneklerin, Türk Ocağı adı altında birleşmelerini, öğretmen ve gençlerin Ocaklarda toplanmalarını tavsiye etmiştir.⁴³

Dönemin ağır koşullarına rağmen Atatürk halkla diyalog kurmada bir aracı unsur olarak gördüğü Ocaklardaki etkinlikleri sürdürmeye devam etmiştir. Bu amaçla, 17 Şubat 1931'de Adana Türk Ocağı'nda da Türk Ocağı ve siyasetten bahsederek bu konudaki düşüncelerini geniş bir şekilde anlatmış, Ankara'ya dönüşünde de: "İçerden ve dışardan gelecek tehlikelere karşı milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetleri bir noktada toplamak lazım" demiş⁴⁴, Türk Ocaklarının Cumhuriyet Halk Fırkası ile birleştirilmesine karar vermiştir.⁴⁵

10 Nisan 1931 tarihinde toplanan Türk Ocakları olağanüstü Kurultayı'na sunulan Merkez Heyeti ve Murakıp raporlarında Türk Ocaklarının kapatılıp CHF'ye dahil edilmesine ilişkin karar alınır.⁴⁶

Böylece Türk Ocaklarının kapatılmasıyla yeni bir döneme girilmiş, Ocak faaliyetlerinin başka bir adla, CHP çatısı altında sürdürmeye devam etmesi istenmiş ve Halkevleri ortaya çıkmıştır.

⁴² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s. 300; Önder, Atatürk'ün Yurt Gez..., s. 59; Kocatürk, Doğumundan..., s. 441.

⁴³ Cumhuriyet Gazetesi, 9 Şubat 1931, Sayı: 2430, s. 3; Cumhuriyet Gazetesi, 13 Şubat 1931, Sayı: 2434, s.1.

⁴⁴ Tanyu, a.g.e., s. 192.

⁴⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s. 130; Mustafa Baydar, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları, İstanbul: Menteş Kitabevi, 1968, s. 75-76; Tuncer vd., a.g.e., s. 382-383; Kocatürk, Doğumundan..., s. 444.

⁴⁶ Türk Ocakları Belgeseli (Belgeler/Resimler 1912-1994), haz. Mehmet Uzun-Yücel Hacaloğlu, Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı, 1994, s. 3-4.

2.2. Atatürk'ün Türk Ocaklarındaki Konuşmaları, Demeçleri, Türk Ocaklarına Telgrafları ve Şeref Defterlerine Yazdıkları:

Bu bölümde, tezin ana konusu “Atatürk'ün Türk Ocaklarındaki Konuşmaları” yer almaktadır. Burada Atatürk'ün Türk Ocakları ile ilgili yaptığı konuşmaları, ziyaretleri, şeref defterlerine yazdıklarını tarih sırasıyla dönemin en önemli kaynaklarından (Nutuk, Söylev ve Demeçler, Atatürk ve Türk Ocakları ile ilgili kronolojiler, gazeteler, dergiler, anılar) aktarılırken kaynaklardaki bilgiler arasındaki farklılıklar da karşılaştırarak en doğrunun tespiti amaçlanmıştır. Ayrıca Türk Ocaklarıyla aynı dönemde benzer amaçlar için çalışmalar yürüten cemiyetlerin (Gençler Derneği, Türk Gücü, Türk Derneği, Fikir ve İdman Yurdu gibi)⁴⁷ daha sonra Atatürk'ün isteği doğrultusunda Türk Ocağı adı altında birleşmelerinin sağlanması⁴⁸ sebebiyle bu cemiyetlerdeki Atatürk'ün konuşmalarının, ziyaretlerinin ve hatıra defterlerine yazdıklarının da teze alınması uygun görülmüştür.

Türk Ocakları ile birleşen derneklerden birisi olarak tespit edilen **Kırşehir Gençler Derneği'nde**⁴⁹ **24 Aralık 1919'da** Atatürk'ün Gençlere Hitaben yaptığı konuşma ilk konuşma olarak verilmiştir.

Atatürk'ün millî sınırlar dahilinde yabancıların etkisi ve müdahalesi olmadan, serbestçe yaşanabilmesi için güvenliğin tam anlamıyla sağlanmak zorunda olduğu, millî kuvvetlerin ve millî iradenin ülkenin geleceğini tayin edeceği ve millî kuvvetlerin acilen teşkilatlanması gerektiği hususlarındaki bu konuşması; başkanı olduğu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'nin 19 Mayıs 1919'da Samsun'da başlayan ve 27 Aralık 1919'da Ankara'da sona eren Türk Milleti'nin yeniden diriliş serüveninde, son gittiği yer olması ve bu sıfatla ilk kez olarak sivil bir dernekte konuşma yapması, vatanın kurtuluşu için gençlere seslenerek

⁴⁷ **Ziya Gökalp**, “Ocaklar Ne Yapmıştır, Vazifesi ve Gayesi Nedir?”, *Atatürk Devri Fikir Hayatı II*, haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Zeynep Kerman, Necat Birinci, Abdullah Uçman, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 636-637, 646.

⁴⁸ **Mustafa Selim İmece**, *Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1975, s. 41; **Karaer**, a.g.e., s. 18-19, 28; **Ahmet Bekir Palazoğlu**, *Başöğretmen Atatürk I (1919-1928) ve II (1928-1938)*, Ankara: MEB, 1991 s. 177, 687-688; **Tunaya**, *Devrim Hareketleri ...*, s. 1-2; *Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri* (Günümüz Diline ve Yeni Harflere çev. Nuri Onat), İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1984, s. 88; **Karaçam**, a.g.e., s. 70; *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Şubat 1931, Sayı: 2430, s. 3; **Çankaya**, a.g.e., s. 289; *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Şubat 1931, Sayı: 2434, s. 1.

⁴⁹ <http://www.kirsehir.gov.tr/tarih.htm>. 2005; **Tuncer vd.**, a.g.e., s. 98, 104, 120.

birlik çağrısında bulunması ve daha da önemlisi Misak-ı Millî sınırlarının 20 Ocak 1920 tarihinden önce düşünülmüş olduğunun işaretlerinin verilmesi açısından son derece önemlidir. Tüm bunlara dayanarak bu konuşma ve hatıra defterine yazılanlar, Atatürk'ün Türk Ocakları ile olan ilişkisini gösteren ilk belge olarak kabul edilebilir.

Atatürk, Kırşehir Gençler Derneği'ndeki konuşmasında şunları söylemiştir:

“Milletimiz teşkilat fikrini henüz zihnine sokmamıştır. Ekseriya bunu hükümete terk eder. Bu, milletimizin öteden beri itiyat ettiği bir ahlaktır. Büyüklere hürmet iyi bir ahlaktır. Fakat zaman, hadisat ve tecarüb gösterdi ki bizatihi milletin mütehassıs ve mütefekkir olması lazım. Her ne şekil ve vasıfta olursa olsun ahara terk etmemek lazımdır, ederse bugünkü netice hasıl olur.

Nazarımızı tarihe çevirecek olursak, millet derece-i hakimiyetinden aşağı doğru inmeğe başlamıştır. Fakat, düşününüz! Milletimizin her ferdi mütefekkir ve mütehassıs bir tarzda yetiştirilmiş olsaydı muhakkak bu hâle gelmiyecekti. Memleketi ve milletin idaresini deruhde etmiş olanlar, içtihadatında hata etmiş olur, fakat bütün bu hataların netice-i müellimesinden millet mutazarrır olmuştur.

Mütarekeyi müteakip milletimiz, teessüfle söylenir, mukadderatının müsamahakarı bir hâlde bulunuyor, mevcudiyetimizi imhaya hahişker olan düşmanlar, acı darbeler indiriyorlar, memleketimiz parçalanmağa namzed bulunuyordu. Şayan-ı teşekkürdür ki, bazı ahval, haiz-i kıymet olan milletimizi teyakkuz ve intibaha getirdi. Yer yer efrad-ı milletimiz, yekdiğerini aramağa, bulmağa başladı. Bunun neticesi olarak, teşkilat meydana geldi. Devletimizin istiklalini mahvetmeğe çalışan ecanib, milletimizden böyle bir ruhun tecelli edeceğine intizar etmiyorlardı. Burada yaşayan insanları hissiz mahlukattan ibaret zannediyorlardı. “Böyle bir milletin hakkı bekası olamaz!” kararlarını ittihazda bir millet mevcudiyeti nazar-ı dikkate alınmadı, milletimizin hadisat ve darebat neticesi olarak yer yer taazzuv etmesine ehemmiyet vermemişlerdir. Bu ehemmiyet verilmeyen parçaların müdafaa etmek istedikleri ve verdikleri karar ve bütün milletin kabul ettiği nokta-i esasi: Kuva-yı millîyenin amil, irade-i millîyenin hakim olmasıdır. Ve bu teşkilatın ruhu budur. Bu maksatla teşkilatı teşmile başladığı zaman, ecanip nazar-ı dikkatini Türkiye'ye çevirmeğe başladı, mahiyet-i asliyesine inanamadı; muhtelif memurlar, heyetler gönderdiler: bizde bir hiss-i hayat keşif ve onu yakından temas ile tetkike başladılar. Ve binaenaleyh anladılar ki: miskin bir

millet değildir, altı yüz sene ve daha evvelden beri hakimiyetini ispat etmiş, efendilik yapmış bir millet, onların tasavvur ettiği gibi esir bir millet değildir. Binaenaleyh ecanip tamamen kani olmalıdır ki: Türkiye ve Türkiye’de yaşayan Millet başlı başına bütün cihan milletleri içinde müessir bir mevcudiyete maliktir, bu izale edilemez. Elhamdülillah devletimiz ve milletimizin istiklali mevzuu bahsolmaktan çok uzaklaşmıştır. İstiklâlimize her suretle hürmet edilmesi tahakkuk etmiştir. Bu bizim için kafi değildir, bu maksat ve gayemizi temin edemez, maddeten takarrürünü görmek mecburiyetindeyiz, tamamen mutmain olmak, atideki küşayış ve temeddünü bihakkın temin edebilmek için vatan sahibi olarak görüşmeliyiz. Müstakil yaşamak için feyizli vatanın teminine muhtacız. Çizdiğimiz bir hudud vardır, bu hududu ecanibin elinde bırakmıyacağız, emniyetimiz pek kavidir.

Bu teşkilat henüz bir şekilden ibarettir, bugün yarın buna bir şekl-i hendesi gibi bakamayız, buna ruh verebilmek için de her ferdi milletimizin dimağını inkişaf ettirmek, heyet-i umumîyenin mukadderatına vukubulacak taarruz ve tecavüzden kendilerini muhafaza edebilmek için teşkilata müttehiden tevessül etmek lazımdır.

Vahdet-i vatana ait fikirlerimiz kısa oluyor, diğer vatandaşımıza vuku bulacak zarardan müteessir oluyoruz. Bütün millet bir vücut gibi bir hâle getirilmelidir. Her millette olduğu gibi bizde de bir işe Müteşebbisler başlar, en son ferde ve yukarıya doğru sirayet ettirilir. Az zamanda matlup vechile istikamet-i hakikiyeye sevk edebilmek için münevverler daha çok vazifedardır. Münevverlerin vazifeleri gayet büyüktür. Hiçbir millet yoktur ki ahlak esasatına istinad etmeden tefeyyüz etsin. Münevverlerimiz vatan ve millet fikirlerini vermekle beraber rakip milletlere karşı muhafaza-i mevcudiyet için lazım olan hususatı temin ederlerse vazifelerini daha vasi surette ifa etmiş olurlar.”⁵⁰

Bu konuşmaların ardından Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa’nın, Sivas’tan Ankara’ya gelirken Kırşehir’i ziyareti esnasında aynı gün **Gençler Derneği Hatıra defterine** kendi el yazısıyla yazıp yanında bulunan Heyet-i Temsiliye üyesi arkadaşlarına da imzalatarak gençlere armağan ettiği satırlar şöyledir: “Kırşehir gençlerinin vatanımızda gençliğin kıymetli bir enmuzeci

⁵⁰ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, s. 2-4.

olduklarını ispat edecek efkar-ı metine ve musibe ile mütehalli bulundukları kanaatiyle vaz-ı imza eyleriz.”

Mustafa Kemal, Ahmet Rüstem, Mazhar Müfit, Hüseyin Rauf, Hakkı Behiç.⁵¹

Bu ziyaret ve konuşma sonrasında Türk milletinin birlik ve beraberlik duyguları daha da güç bulmuş, yurdun her tarafında millî kuvvetlerin oluşturulmasına başlanmıştır.

Daha sonra Atatürk'ün Türk Ocaklarıyla olan ilk iletişiminin İstanbul'un işgali sürecinde yapılan bir dizi yazışmalarda gerçekleştiği görülmektedir.

İtilaf kuvvetleri İstanbul'u fiilen işgal edince, resmî kurumlardan sonra ilk önce Türk Ocağı'nın boşaltılmasını istemişlerdir. Bu durum karşısında Türk Ocağı'nın çalışmalarını sürdürmesi güçleşmiştir. **16 Şubat 1920**'de başta İngilizler olmak üzere yabancı kuvvetler İstanbul'da; Harbiye, Bahriye Nezaretlerini, telgraf merkezlerini, **Türk Ocağı**'nı ve diğer kurumları resmen işgal etmişler, idareye hakim olmuşlardır.⁵² Batı Anadolu'yu işgal eden Yunanlılar da benzer bir uygulamayla bölgedeki İzmir ve Bursa Türk Ocaklarını kapatmışlardır.

Yusuf Akçura'nın ifadelerine göre; Türk Ocakları Merkez Heyeti Başkanı Hamdullah Suphi Bey, kendi imzasıyla Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekmiş ve bu durum karşısında ne yapmaları gerektiğini sormuştur.⁵³ Nutuk'ta, “İstanbul'un İşgali” başlığı altında bu konu Mustafa Kemal tarafından şöyle anlatılmaktadır:

“Efendiler, İstanbul'da 10. Tümen Komutanlığı'ndan Ankara'da 20. Kolordu Komutanlığı'na 9 Mart 1920 tarih ve 456 sayılı şifre olarak 14 Mart 1920 günü bir yazı geldi. Çözölmüşü şuydu:

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne özel:

“İngilizler tarafından Türk Ocağı binasının işgali üzerine Millî Tâlim ve Terbiye binasına taşınan Ocağın, bu yeni taşındığı bina, dün öğle vakti İngilizler

⁵¹ **Yalın İstenç Kökütürk**, *Atatürk'ü Anlamak (Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları)*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1999, s. 164; **Palazoğlu**, *Başöğretmen...*, s. 18-19; **Utkan Kocatürk**, *Atatürk'ün Hatıra Defterlerine Yazdıkları*, Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1971, s. 5.

⁵² **Şevket Süreyya Aydemir**, *Tek Adam Mustafa Kemal (1919-1922)* C. II, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999, s. 199.

⁵³ **Kenan Akyüz**, “Türk Ocakları”, *Belleten*, C.1, S. 196 (Nisan 1986), s. 205; **Akçura**, *a.g.e.*, s. 208-209.

tarafından yeniden işgal edilmiştir, efendim.” 9 Mart 1920⁵⁴ (Bu telgraf, TBMM öncesi Atatürk’ün yurdun her köşesinde tanınıp bir kurtarıcı, önder olarak benimsendiğini de göstermektedir.)

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-ı Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal’in bütün vali ve komutanlara çektiği telgrafta Türk Ocaklarının telgrafına da cevap özetle şöyledir: “Durumun yabancı elçilikler nezdinde protesto edilmesi, ayrıca protesto mitingleri tertiplenmesi”⁵⁵ yolunun izlenilmesi tavsiyesidir. Mustafa Kemal Paşa’nın önerisi üzerine, Türk Ocakları, İstanbul’da düzenlemiş olduğu mitinglerle işgali tel’in etmiştir. Bu sırada Millî Fırka’yı destekleyen Ocaklılar, yeni TBMM seçimlerinde Hamdullah Suphi ile Ahmet Ferit’in temsilcileri olarak Meclis’e seçilmesini sağlamışlardır. İngilizlerin işgal ve baskıları üzerine, İstanbul’da kendilerini güvende hissetmeyen Ocaklılar, Mustafa Kemal’in yanında Millî Mücadele’ye katılmak için Anadolu’ya geçmeye başlamışlardır.⁵⁶

Atatürk, **1 Nisan 1921**’de Türk Ocağının kurucularından olup Millî Mücadele’ye katılmak üzere İstanbul’dan İnebolu’ya geçen millî şair Mehmet Emin (Yurdakul) Bey’e, Anadolu’ya geçişinden büyük memnuniyet duyduğunu bildiren şu telgrafi çekmiştir:

“İnebolu’da Millî Şairimiz Mehmet Emin Beyefendiye,

Türk milliyetperverliğinin ilahî mübeşşiri olan şiirleriniz bugünkü mücadelemizin ruh-ı hamasetine ufk-ı tulu olmuştur. Teşrifinizden duyduğum memnuniyeti beyan ile sizi milletimizin mübarek babası olarak selamlarım.”

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemal⁵⁷

Millî Mücadele’de Ankara’ya geçen Türk Ocağının ilk üyelerinden Hâlîde Edip’in **16 Ağustos 1921**’de Mustafa Kemal’e bir telgraf çekerek gönüllü asker olmak istediğini bildirmesi⁵⁸ üzerine, Mustafa Kemal’in cevabı da şöyledir:

“Hâlîde Edip Hanımefendi Hazretlerine,

⁵⁴ **Kemal Atatürk**, *Nutuk*(1919-1927), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, s. 281.

⁵⁵ **Atatürk**, *Nutuk*, s. 285-286; **Akçura**, *a.g.e.*, s. 208-209.

⁵⁶ **Tuncer vd.**, *a.g.e.*, s. 77; **Yusuf Sarıay**, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1994, s. 257.

⁵⁷ **Fethi Tevetoğlu**, “Atatürk’ün Toplanmamış Yazıları”, *Belleten*, Ağustos 1986, S. 197, s. 532; **Kökütürk**, *a.g.e.*, s. 120; **Ercilasun**, *a.g.m.*, s. 20; **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 249.

⁵⁸ **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 261.

Garp Cephesi (Acildir.)

Ordu safları arasında vatanımızın müdafaasına fiilen iştirak için şiddet-i arzu ile vuku bulan müracaat-ı vatanperveraneleri orduca memnuniyetle telakki olundu. Hizmet-i fiiliye-yi askeriyeye kabul ve Garp Cephesine memur edildiğinizi tebliğ ederim. Keyfiyet cephe kumandanlığına da iş'ar kılındı. İlk vasıta ile cephe karargahına müracaat ve oradan vazifenizin telakki buyurulması rica olunur.”

18 Ağustos 1921

Başkumandan Mustafa Kemal⁵⁹

Türk Ocağının kurulduğu tarihten itibaren aktif roller üstlenen Hâlîde Edip, Millî Mücadeleye katılmasından dolayı Divan-ı Harb-i Örfî tarafından idama mahkum olan tek Türk kadındır.⁶⁰

20 Kasım 1922’de Atatürk, Millî Zafer’i (9 Eylül 1922) kutlayan **İstanbul Türk Ocağı** Genel Sekreteri Dr. Fethi (Erden) Bey’in tebrik telgrafına şu cevabî telgrafi çekmiştir:⁶¹

“Dersaadet’te Türk Ocağı Katib-i Umumîsi Doktor Fethi Beyefendiye,

Yeni Türkiye’nin istinatgahı olan millet ve milliyet fikrinin inkişafı için senelerce muvaffakiyetle telkinat ve neşriyatta bulunmuş olan Türk Ocağı’nın millî zafer dolayısıyla gönderdiği tebrikata teşekkür eder ve temenniyat-ı mahsusasına iştirak ederim efendim.”

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan Mustafa Kemal (Hakimiyet-i Millîye: 21 Kasım 1922)⁶²

Bu telgraf, Atatürk’ün TBMM Başkanı ve Başkumandan sıfatıyla Türk Ocağı’na çektiği ilk telgraftır.

Atatürk’ün zaman zaman yurt gezilerine çıkarak halkla bütünleştiği, içinde bulunulan koşulları halkın daha iyi algılayabilmesi için doğrudan vatandaşları bilgilendirdiği görülmektedir. Özellikle Millî Mücadele’nin hemen ardından

⁵⁹ **Kökütürk**, a.g.e., s. 121; **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 262.

⁶⁰ **Mazhar Müfit Kansu**, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, C. 2, Ankara: TTK, 1988, s. 580-586; **H. Murat Arabacı**, *Millî Mücadele Döneminde Halide Edip Adivar*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/tezozet/>, 2005.

⁶¹ **Çankaya**, a.g.e., s. 193.

⁶² *Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, yay. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: TTK, 1991, s. 506-507; **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 314.

başlatılan toplumsal değişimi millete anlatmak üzere yapılan bu tür faaliyetlerde Atatürk, Anadolu'daki Türk Ocağı şubelerini en önemli araç olarak görmüştür. Bu merkezlerde verdiği mesajlarla içinde bulunulan koşulları değerlendirmiştir. Bu nevi faaliyetlerden ilki Mustafa Kemal'in 1923 başlarında yaptığı Batı Anadolu gezilerinde Türk Ocaklarında gerçekleştirdiği ziyaretlerde görülür. Tarih sıralamasıyla buralardaki ziyaretleri ve konuşmaları şöyledir:

Mustafa Kemal, Aralık 1922'de İstanbul Türk Ocağı'na üç bin lira, 29 Ocak 1922'de fiilen kurulan Ankara Türk Ocağı'na Ocak 1923'te bin lira maddî yardımda bulunmuştur.⁶³

14 Ocak 1923'te bir ay sürecek olan Batı Anadolu gezisine çıkan Atatürk, 15 Ocak 1923'te Eskişehir, 16 Ocak'ta Arifiye, 16-17 Ocak'ta İzmit, 18 Ocak'ta İzmit, 22-23 Ocak'ta Bursa⁶⁴, 25-26 Ocak'ta Alaşehir, 26 Ocak'ta Salihli İstasyonu, 26 Ocak'ta Turgutlu, Manisa, 27-29-30-31 Ocak'ta İzmir'de bulunmuş, 5 Şubat'ta Akhisar'da, 6 Şubat'ta Kırkağaç'ta⁶⁵, 7 Şubat'ta Balıkesir'de, 17 Şubat'ta İzmir'de, 19 Şubatta Uşak'ta⁶⁶ Türk Ocaklarını ziyaret etmiştir.

Atatürk, bu ziyaretleri sırasında **5 Şubat 1923'te Akhisar** Belediyesi tarafından akşam **Türk Ocağı**'nda onuruna düzenlenen çay partisinde Ocak Başkanı Dr. Şemsettin'in konuşmasına karşılık olarak Lozan Konferansı'nda görüşmelerde bulunulan ülkelerin Türk milletinin istiklâline dair düşündükleri, Türk milletinin haklarının sonuna kadar savunulacağı, milletin azmine, kuvvetine ve kabiliyetine olan inancı konularında konuşmuştur:

“Muhterem Efendiler,

Beyfendinin memleket namına ve Türklük namına söylediği sözlerden fevkalade mütehassis oldum. Şahsıma ait olan teveccühkar kelimelere karşı suret-i mahsusada beyan-ı teşekkür ederim. Efendiler, dünyada hiçbir millet yoktur ki, büyük veya küçük, zulümlere maruz kalmamış olsun. Çünkü her millet yaşamak mecburiyetindedir. Yaşamak için mücadele şarttır. Şimdiye kadar pek çok milletler birçok darabata maruz kalmışlardır. Bu darabatın neticesi iki manzara arzeder.

⁶³ Karaer, *a.g.e.*, s. 19; Tuncer vd., *a.g.e.*, s. 89.

⁶⁴ Karaer, *a.g.e.*, s. 19.

⁶⁵ Palazoğlu, *Başöğretmen...*, s. 103; Tuncer vd., *a.g.e.*, s. 90.

⁶⁶ Arı İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Ankara: TTK, 1982, s. 1.

Birincisi bu darbeler bir milletin benliğini, mevcudiyetini mahveder. İkincisi, bu darabat şekl-i hazırı yıksa bile unsur-ı asliyi imha edemez. Bu gibi darbelere maruz kalan bir memlekette ikinci neticenin husule gelebilmesi için o memleketin istinad ettiği milletin çok kıymetli olması lazımdır. İşte Türk milleti böyledir. Türk milleti maruz kaldığı darbeler karşısında muhafaza-i mevcudiyet etmiştir. Gerçi hariçten gelen bu darabatin sonuncusu Osmanlı devletini yıktı, fakat unsur-ı asli olan Türk milletini mahvedemedi. Türk milleti idame-i mevcudiyet edebilmenin ne gibi esbab ve şeraite mütevakıf olduğunu takdir ederek onları ihzar ve yeni bir devlet vücuda getirdi. Efendiler, filhakika Akhisar düşman darbelerinin ilk hedeflerinden birini teşkil etti, fakat bu darbe karşısında dağılmadı. Derakap bir namus cephesi vücuda getirerek mücahedeye fedakarane bir surette devam etti. Bundan dolayı bütün Akhisarlılar milletin tahsisine sezadır. Bugün Akhisarlılarla yakın temas etmekliğim vesilesile ben de kendilerini tebrik ederim. Badehu Lausanne Konferansı müzakeratına nakl-i kalam ederek demişlerdir ki:

Sulhun tesisi lüzum-ı gayr-ı kabil-i inkar bir hakikattir. Biz bunu samimî olarak takdir etmiş bulunuyoruz.

Muhataplarımızdan aynı samimîyeti memul ederek muzaffer ordularımızı tevkif ve heyet-i murahhasamızı Lausanne Konferansına izam eyledik. Fakat hakikatin tasavvur ettiğimiz gibi tezahürünü görmek henüz mümkün olmadı. Heyet-i murahhasamızdan her gün aldığımız malumattan tasavvuratımızı teyit etmesini beklerken, aksi neticeye şahit oluyoruz. Konferansta gördüğümüz bütün har niyetlere ve samimîyetlere rağmen, muhataplarımız hâla bizi imha etmek istemekte ve bize müstakil bir devlet muamelesi yapmamak zihniyetinden uzaklaşmadıklarını göstermektedirler. Hâlâ bize muhill-i istiklal olan imtiyazatı kabul ettirmek ısrarında bulunuyorlar. Bu ısrarda ileri gidenlerin İtalyanlar ve bilhassa Fransızlar olduğunu hayretlerle görüyoruz. Nihayet Lausanne müzakeratı mesail-i iktisadiyeden dolayı inkıtaa uğramıştır. Bunu bittabi gazeteler yazacak ve hepiniz okuyacaksınız. Bundan zerre kadar hayrete düşmemekliğiniz icabeder. Mesuliyeti bize ait olmıyan ve olmıyacak olan muhasematın safahatı, ne olursa olsun, bizim, hukuk-ı meşruamızı her suretle temine muvaffak olacağımıza mutmainiz. Milletin azmi, kuvvet ve kabiliyeti bunu kafildir ve zamindir."

Bundan sonra Belediye tarafından verilen bu partinin Türk Ocağı binasında tertip edilmesindeki isabetten bahs ve elli altmış asırlık muazzam bir tarihe malik olan Türk milletinin milliyetine ve şerefine fevkalade ehemmiyet vermesi lazım geldiğini bildirmiştir.⁶⁷ Atatürk'ün Batı Anadolu'daki ziyaretlerinin bir önemli durağı da Uşak Türk Ocağı'ndaki ziyaretleri ve konuşmaları olmuştur.

Atatürk, **19 Şubat 1923'te Uşak'a** gelmiş, Latife Hanım'la beraber Hükümet Konağı'nı ziyaret etmiş, konak balkonundan halka konuşmuştur. Daha sonra **Türk Ocağı**'nda verilen çay partisine eşi ile birlikte gelmiş, Ocak'ta Atatürk'e hitaben üç kişi konuşmuştur:

1. Gençlik adına Alaattin (Tiridoğlu)
2. Türk Ocağı Başkanı ve İdadi Müdürü Ethem Ruhi (Alper)
3. Uşak adına İdadi öğrencisi Sadri (Us)

Türk Ocağı Başkanı da olan İdadi Müdürü ve Edebiyat Öğretmeni Ethem Ruhi (Alper) Bey, önce Büyük Kurtarıcı'nın Uşak'ı teşriflerinden mahrum bırakmadığından dolayı candan teşekkürlerini, Uşaklılar ve Türk Ocağı adına söyledikten sonra sözlerinin arasında Mustafa Kemal'i Bismark ve Napolyon'la karşılaştırmaya başlaması üzerine Atatürk, konuşmanın bu yerinde hemen ayağa kalkmış, konuşmacıya yüzünü çevirmiş;

“Dur bey biraderimiz. (Dinleyicilere döndü) Arkadaşlar! Arkadaşımızın izinleriyle, burada bir noktayı aydınlatmak için sözlerini kesiyorum. Bu arkadaş beni Bismark ve Napolyon'la mukayese etmeye başladılar. Napolyon kimdir? Tac ve macera peşinde koşan bir insan... Bismark'sa tacidara hizmet eden bir adam. Ben bunlardan hiçbirini değilim ve olamam” demiş, yerine oturmuştur.

Ruhi Bey pek sıkılmış;

- Affedersiniz Paşam, sizin şan ve şerefizden bahsetmek istiyordum, demiştir. Atatürk, tekrar ayağa kalkarak:

- “Dur bey biraderimiz; tekrar ikinci hataya düştünüz. Benim şan ve şerefimden bahsetmek de hatadır. İyi dinleyiniz. Benim nasihatım budur ki, içinizden herhangi bir adam çıkar, şan, şeref, davası güder ve teferruat etmek isterse, başınızın

⁶⁷ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri II*, s. 96-98; **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 323; **Karaer**, *a.g.e.*, s. 19-20.

belasıdır. İlk önce kafası kırılacak adam budur. Mensup olduğum Türk Milletinin şanı şerefi varsa benim de bir ferdi olmak sıfatıyla şanı, şerefim vardır. Asla gayri değilim.

Millî harsını ihmal eden milletlerin atisi musibet, izmihlal olmuştur. Türkler, her şeyden ziyade hars-ı millîlerinde çok kuvvetlidirler. Bu kuvvet sayesinde ki, asırların vurduğu darbeler karşısında mevcudiyetini müdafaaya muvaffak olmuştur.”⁶⁸

Üçüncü konuşmayı Uşak adına öğrenci Sadri (Us) yaptı. Sadri, Ethem Ruhi Bey tarafından hazırlanan konuşmasının son taraflarında:

“...Hukukumuzu teslim etmeyen ve istiklal-i tamımızı tanımayan Avrupalılara karşı ne yapmak icabediyorsa emrediniz. Bütün millet emrinize amadedir.” demiş;

Atatürk’ün öğrenci Sadri’ye cevabı;

“-Şu mini mininin de sözlerine cevap vermek istedim. Evladım; biz zâlim değiliz ki, Avrupalıların beyinlerinde patlayalım...Mazlum hiç değiliz, onların hakir zincirleri altında inleyelim. Burada diyeceksin ki (Yumruğunu sıkıp işaret parmağını batıya çevirerek):

“Garbin cebini zâlimi, affetmedim seni!

Türk’üm ve düşmanım sana, kalsam da bir kişi!...”

Şeklinde olmuş ve “Elveda Arkadaşlar!...” diyerek Türk Ocağı’ndan ayrılmıştır.⁶⁹

Atatürk, Batı Anadolu’da gerçekleştirdiği gezilerin ardından Mart 1923’te ziyaret ettiği İzmir Türk Ocağı’na Ankara şubesine yaptığı yardım gibi iki bin lira maddî yardımda bulunmuştur.⁷⁰

Atatürk, Büyük Zafer’den sonra bu kez de Anadolu’nun güney bölgelerini kapsayan yurt gezilerine çıkmıştır. Buralarda da halka vermek istediği mesajları Türk Ocakları aracılığıyla vermeyi tercih etmiştir. 15 Mart 1923’te Adana’dan başlattığı

⁶⁸ Önder, *Atatürk’ün Yurt Gez...*, s. 348-349; Tuncer vd., *a.g.e.*, s. 90; Kocatürk, *Doğumundan...*, s. 325; Karaer, *a.g.e.*, s. 20.

⁶⁹ Palazoğlu, *Başöğretmen...*s. 107-108.

⁷⁰ Tuncer vd., *a.g.e.*, s. 91.

bu yurt gezisi sırasında, 20 Mart 1923 günü Konya'ya gelmiş, Konya'da 3 gün kalarak, 23 Mart 1923'te Afyon'a hareket etmiştir.

Atatürk'ün Güney illerine yaptığı ziyaretlerinden ilki Adana'da gerçekleşmiştir.

Atatürk, **15 Mart 1923'te**, eşi Latife Hanım'la beraber **Adana**'ya gelmiş ve **Türk Ocağı**'nda bölgenin özellikleri, Çukurova'nın tarımsal değerleri ve ulusça Kurtuluş Zaferinden sonra da daha çok çalışılması gerektiğini içeren bir konuşma yapmıştır. Türk Ocağı üyeleri adına Ferit Celal (Güven)'in gençler adına yaptığı konuşmaya cevap olarak:

“Muhterem Arkadaşlar,

Genç kardeşimizin gençlik namına söylediği sözler bende çok büyük hisler, rikkatler ve azim emniyet ve itimatlar hasıl etti. Bütün ciddiyetimle arzederim ki, bu intibaat vicdanımda çok büyük saadetlere zemin-i inkişaf olmuştur. Bende bu hissiyatın tecellisine sebebiyet verdiklerinden dolayı kendilerine teşekkür ederim. Bu dakikada muvacehelerinde bulunmakla mesut olduğum Adana gençlerinin de aynı hassasiyete malik bulundukları nasiyelerinde okunmaktadır. Bu hassasiyette bulunan ve hassasiyetlerini ifadedeki kuvvetlerini gösteren sizin gibi gençlere malik bulundukça bu vatan ve milletin, şimdiye kadar ihrazına muvaffak olduğu zaferlerin üstüne daha azametli zaferler koyabileceğine hiç şüphe etmiyorum.” (Adana üyeleri de, Kemalist rejimi destekleme güvencesi vererek, yemin etmişlerdir.)⁷¹

“Genç arkadaşlarım! Şüphe yok ki, ben ve benim gibi sevdiğiniz birçok arkadaşlarımla beraber milletin en feci günlerinde vicdanımıza terettüp eden vazifeyi yaptık. Bu hususta bize cesaret veren siz ve sizi vücuda getiren büyük kalpli analar ve babalarınız ve bu millettir. Acı günlere ait olmakla beraber, bu memlekete ait kıymetli bir hatırayı yad etmek isterim.

Efendiler, bende bu vakayii ilk teşebbüs hissi bu memlekette, bu güzel Adana'da vücut bulmuştur. Bilirsiniz ki Suriye felaketinden sonra ben, Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'nı almak üzere buraya gelmişim. O zaman burada bütün memleketin, bütün milletin nasıl bir geleceğe sürüklenmekte olduğunu

⁷¹ Üstel, a.g.e., s. 140; Tuncer vd., a.g.e., s. 94.

görmüştüm. Buna engel olabilmek için derhâl girişimde bulunmuştum. Fakat, girişimimi o zaman için sonuca götürmek mümkün olamadı.”⁷²

“Efendiler, memleketiniz, Güzel Adana’nız bilirsiniz ki, tarihin malum devirlerinden beri tamamen bir Türk memleketidir. Fakat bu Türk memleketi vatanın aksam-ı sairesinden daha az sadmeler, felaketler, inkılaplar geçirmemiş değildir. Lakin bu memleketin güzide evlatları daima o felaketlere mukabele etmiş, mukavemet göstermiş, muhafaza-yı mevcudiyet için çalışmışlardır. Bana milletin halâsı yolunda ilk teşebbüs hissinin bu mukaddes topraklardan gelmiş olması hasebiyle, hemşehrisi olmakla mübahi olduğum bu toprakları tebci ederim.

Arkadaşlar, genç kardeşimizin söylediği gibi üç dört sene içinde yapılan şeyler, ihraz edilen muvaffakiyat ve inkılabat bu müddete sığmayacak kadar kesiftir. Bu kesafeti ancak sizin gibi evlatlara malik bir millet omuzlarında taşıyabilir. Arkadaşlarımızın anlattığı dönüm noktalarından suhuletle geçilmemiş; bu millet namütenahi yoksulluk elim ıztıraplar içinde bırakılmıştır. En büyük düşmanlık da bu milletin başında bulunanların, bu millet içinde ifsadatta bulunmaları idi. Yer yer dahili isyanlar oldu, bir çok kanlar aktı ve millet neticede hakikatın nerede olduğunu anladı. Bütün milletin iftihar edeceği bu netayici, henüz emin addetmek gaflet olur. Henüz hakikatı görmekten uzak kimseler var. Lakin bilerek veya bilmeyerek milletin şerefine ve haysiyetine mütearruz kimseler olsa bile bu gibiler sizin gibi vicdanı ve dimağları inkişaf etmiş gençler karşısında baş kaldırmağa imkan bulamayacaklardır. Efendiler, millet vasıl olduğu mertebe-i saadette daha çok seneler dikkat ve intibahla hemahenk olarak çalışmağa mecburdur. Hakiki zafer muharebe meydanlarında muvaffak olmak değil, asıl zafer muvaffakiyetlerin menabiini kuvvetlendirmek, milleti yükseltmektir.”⁷³ Memleketimiz baştan nihayete kadar hazainle doludur. Biz o hazineler üstünde aç kalmış insanlar gibiyiz. Hepimiz bütün bu hazaini meydana çıkarmak ve servet ve refahımızın menabiini bulmak vazifesiyle mükellefiz. Bu vezaiin suhuletle ifa edileceğini kabul etmek doğru değildir. Eminim ki gençler yalnız nazariyatla meşgul değillerdir. Sanat’ın, zıraatin, ticaretin ne olduğunu anlayan ve bunları fiilen tatbik eden gençlerdir. Hakiki muzafferiyete ancak bu gibi

⁷² **Uluğ İğdemir**, *Atatürk’ün Yaşamı (1.Cilt 1881-1918)*, Ankara: TTK, 1998, s. 136.

⁷³ **Çankaya**, *a.g.e.*, s. 210.

müsmir sahalardaki faaliyetle varacağız. Huzurunuz beni memnun ve mesut etti. Asıl en büyük saadetim ise sizin gibi hissettiklerinizi, bütün milletin de hissetmesi vatanımızın en ücra yerlerinin de sizin gibi tenevvür eylemesi ve hakayıkı vuzuhla görmesi olacaktır. Ancak ondan sonradır ki milletimiz yekpare bir çelik kütlesi manzarası arzedecektir. Cümlenize teşekkür eder ve bahtiyarlığımı arzederim (Hakimiyet-i Millîye: 18 Mart 1923).”⁷⁴

Bu konuşmanın ardından Atatürk **Adana Türk Ocağı** hatıra defterine şunları yazmıştır:

“Adana Türk Ocağı, Türklük nurunun feyyaz membaı olsun. Bu ocağın ateşi çok, pek çok eskidir. Onu asırlarca, söndürmeye çalışmaktan uzak kalmadılar. Fakat buna her girişenin ocağı söndü. Çünkü o müteşebbisler düşünmüyorlardı ki, Adana en asil Türk Ocaklarının kızgın ateşleriyle tenmiye olunmuştur. Ocağın bugünkü nuru ve alevi her kalbi aydınlatıyor. Ben bugün bu alevin sıcak temasında derin sevinç ve saadet hisleri duydum!”

Mustafa Kemal⁷⁵

Bu özlü sözlerden sonra eşi Latife Hanımefendi de Ocak üyelerini yücelten zarif cümlelerle **Adana Türk Ocağı** hatıra defterine şunları yazmıştır:

“Bu zengin topraklara, böyle münevver gençlere malik olan Adana’nın Ocağı daima tütsün.”⁷⁶

Bu ziyaretin ardından ertesi gün 16 Mart 1923’te Atatürk’ün, **Adana Türk Ocağı**’nda çiftçiler tarafından şerefine verilen davette milletin efendisinin çiftçiler olduğu, Adana’nın topraklarının bir devleti idare edebilecek derecedeki verimliliği, gerçek zaferin ziraat, sanat ve ticaret sahasında emniyetli adımlarla yürüyerek kazanılabileceği, şerefin bir adama değil ancak bütün millete maledilebileceği, milletin hayatı tehlikeye girmedikçe harbin cinayet sayılacağı, TBMM hükümetinin özellikleri ve Cumhuriyet dönemi genel tarım politikasına yön verecek görüşlerinden oluşan bir konuşma daha yapmıştır:

⁷⁴ Atatürk’ün *Söylev ve Demeçleri II*, s. 117-118; **Önder**, *Atatürk’ün Yurt Gez...*, s. 14-16; **Tuncer vd.**, *a.g.e.*, s. 93; **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 328; **Palazoğlu**, *Başöğretmen...*, s. 113; **Taha Toros**, *Atatürk’ün Adana Seyahatleri*, Adana: Seyhan Basımevi, 1939, s. 14-20.

⁷⁵ *Türk Ocakları Belgeseli*, s. 65; **Kökütürk**, *a.g.e.*, s. 165-166; **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 328; **Karaer**, *a.g.e.*, s. 20; **Toros**, *a.g.e.*, s. 15; **Kocatürk**, *Atatürk’ün Hatıra...*, s. 7.

⁷⁶ *Türk Ocakları Belgeseli*, s. 65; **Tuncer vd.**, *a.g.e.*, s. 94.

“Aziz çiftçi kardeşlerim;

Diyebilirim ki hayatımda yaşadığım en ulvî, en sade, en mesut ve samimî gece bu gecedir. Çünkü bu gece çok derin hürmetlerle, muhabbetlerle merbut olduğumuz milletimizin ekseriyet-i azimesini teşkil eden çiftçilerimizle bir sofrada bulunuyorum. Bu sofrada onların emekleriyle husul bulmuş ekmeği onlarla beraber yiyoruz.⁷⁷

Arkadaşlar, dünyada fütuhatin iki vasıtası vardır. Biri kılıç, diğeri sapan. Başka yerde de söyledim ve burada bir daha tekrarı faydalı buluyorum. Zaferinin vasıtası yalnız kılınçtan ibaret kalan bir millet, birgün girdiği yerden koğulur, terzil edilir, sefil ve perişan olur. Öyle milletlerin sefaleti, perişanlığı o kadar azim ve elim olur ki, kendi memleketinde bile mahkum ve esir bir hâlde kalabilir. Onun için hakiki fütihat yalnız kılınçla değil, sapanla yapılandır. Milletleri vatanlarında takarrür ettirmenin, millete istikrar vermenin vasıtası sapandır, sapan, kılınç gibi değildir. O kullanıldıkça kuvvetlenir. Kılınç kullanan kol çok geçmeden yorulduğu hâlde sapanını kullanan kol zaman geçtikçe toprağın daha çok sahibi olur. Kılınç ve sapan bu iki fatihten birincisi, ikincisine daima mağlup oldu.⁷⁸ Tarihin bütün vak’aları ve hadiseleri hayatın bütün müşahedeleri bunu teyid ediyor. Milletimiz çok büyük elemeler, mağlubiyetler, facialar görmüştür. Bütün olanlardan sonra yine bu topraklarda bulunuyorsa bunun hikmet-i aslîsi şundadır: Çünkü Türk çiftçisi bir eliyle kılınıcı kullanırken, diğeri elindeki sapanla topraktan ayrılmadı. Eğer milletimizin ekseriyet-i azimesi çiftçi olmasaydı biz bugün dünya yüzünde bulunmayacaktık.

Arkadaşlar, felaketler, elemeler, mağlubiyetler milletler üzerinde birtakım amiller vücut bulmasına sebebiyet verir. Bu amillerin başlıcası, öyle kara günlerinden sonra milletlerin intibah ve vakarını bulması, kendi benliğini duymasıdır. Uzun asırların elemeli netayici nihayet bizim milletimizde de bu havası tevhit eyledi. Kemal-i emniyetle söylerim ki, milletimiz baştan başa böyle bir intibaha nail olmuş, tamam ve kamil bir millet hâlinde. Vuzuhla ve kemal-i iftiharla ilan ederim ki, bu millet millî benliğini idrak ve bunu bütün dünyaya ispat eylemiştir.

⁷⁷ Kocatürk, *Atatürk’ün ...*, s. 194.

⁷⁸ Arı İnan, *Düşünceleriyle Atatürk*, Ankara: TTK, 1983, s. 136.

Milletimiz son zaferleri hep bu havası, bu idraki sayesinde kazandı. Milletleri yükselten bu havasa bir amil daha ilave edelim; intikam hissi...Milletlerin kalbinde hissi intikam olmalı. Bu alelade bir intikam değil, hayatına, ikbaline, refahına düşman olanların mazarratlarını izaleye matuf bir intikamdır. Bütün dünya bilmeli ki, karşımızda böyle bir düşman oldukça onu affetmek elimizden gelmez ve gelmeyecektir. Düşmana merhamet aciz ve zaaftır. Bu, insaniyet göstermek değil, insanlık hassasının zevalini ilan etmektir. Arkadaşlar, milletleri kurtaran bu havası ve avamilin inkişafını en ziyade çiftçilerimizden temin etmeliyiz. Çünkü çiftçi ve çoban bu millet için unsur-ı aslidir. Vakıa diğer unsurlar bu unsuru asli için lazım ve faydalıdır. Lakin hiçbir tevehhüme kapılmadan bilmeliyiz ki o unsur-u asli olmazsa diğer anasır da yoktur.

Mustafa Kemal Paşa, bundan sonra topraklarımızın kıymetini ve bilhassa Adana vilayetinin toprağındaki bereketi belirtmiştir :

Hemşehrisi olmakla müftehir bulunduğum bu vilayetin kuvve-i intibatiyesindeki, toprağındaki serveti anlamak için Adana ile Mısır arasında ufak bir mukayese yapacağım. Bilirsiniz ki Mısır toprağı feyziyle, münbit ve mahsuldar olması ile “Altın Yuvası” denmekle tanınmıştır. Hâlbuki güzel Adana’mız hiçbir vakit Mısır’dan aşağı değildir. Bunu anlamak için muayyen birkaç noktayı işaret edeceğim. Bildiğime göre Mısır’ın asıl kıymetli sahası olan delta kısmı 16 bin kilometre murabaındadır. Hâlbuki Adana’nın aynı kıymette bulunan toprakları 50 bin kilometre murabaındadır. Bu saha içinde ovalar parçası ile Seyhan ve Ceyhan arası 20 bin kilometre murabbaındadır. Görüyorsunuz ki yalnız bu kısım bile mesaha itibariyle Nil deltasından büyüktür. Sonra Mısır toprakları asırlardan beri işlene işlene çok eskimiştir. O topraklar yorgundur, ancak gübre ve fen sayesinde kuvvetini muhafaza edebilmektedir. Hâlbuki Adana toprakları henüz genç, dinç, her türlü feyze hazır ve amadedir. Mısır toprakları vesait-i fenniyeden istifade edebilmek sayesinde ancak bire on veriyor, hâlbuki Adana alelade ve basit hâllerde bire on daima vermektedir. İtina edildiği takdirde bire yirmi, otuz verebilir. Adana’nın Mısır’a müreccah havassı yalnız bunlardan ibaret değildir. Bizim vilayetimiz denizli, körfezli, limanlı, ovalı, dağlı, tepeli, güneşli, yağmurlu, sıcaklı, serinli muhtelif iklimlerin heyeti umumîyesinden mürekkep bir mecmuadır. Bu mecmua içinde hububata ait havasdan başka, Mısır bu vilayetin ormanlarında yetişen keresteden

mahrum bulunmaktadır. Bu vilayetin ağnam ve hayvanatından Mısır mahrumdur. Meyvelerin her nevi Mısır'da yetişmez. Bu itibarla da Adana'mız Mısır'a müreccahtır.

Arkadaşlar, buraya kadar Adana ile Mısır arasında hep göğüslerimizi kabartacak, bizi şükür ve iftihara sevkedecek mukayeseler yaptım. Bir de elem verecek makus mukayeseler de var, onları da söyliyeyim. Biliyorsunuz ki Mısır'ın hayatı Nil'dir ve Nil'in menba-ı hayat oluşu ise tesisat-ı fenniye sayesinde. Adana'yı da üç büyük nehir irva ediyor. Fakat bu nehirler ilim ve fennin o tesisatından mahrum olduğu için, tuğyanlar da fayda yerine zarar veriyor. Gayr-i muntazam cereyanlar yüzünden münakalat münkati, hasıl olan bataklıklar yüzünden ovalar sıtmalıdır. Bu hastalıklar yüzünden halk çalışmağa gayr-i muktedir kalıyor ve vilayetin nüfusu tenakusa mahkum oluyor. Demin dedim ki Adana vilayetinin yalnız ova ve nehirler arası bile Mısır'dan fazladır. Hâlbuki bir de her iki kıt'anın nüfusunu düşününüz. Adana'daki 400 bin nüfusa mukabil Mısır'da onbeş milyon nüfus var. Bunun dokuz milyonu Adana ovasından daha küçük olan Mısır deltasında bulunuyor. Demek ki deltanın nüfusu Adana ovasından yirmi misli fazladır. Ve demek ki bu feyizli vilayetin ovaları daha yirmi misli nüfusu müreffeh, mes'ut, zengin etmeğe kafidir. Bu nüfusu bugünkü şerait-i tabiiye ve müşkile içinde az zamanda temine imkan yoktur. Tezyid-i nüfusa ait bütün tedbirlerimizi ittihaz etmekle beraber bu tedabir ne kadar geniş ve kuvvetli olursa olsun, bu nüfus boşluğunu telafiye kafi değildir. Bu boşluğu ancak makine ile telafi edeceğiz.

Arkadaşlar, Adana vilayeti bir devleti başlı başına idareye kafi bir servet menbaidir. Harb-i Umumîden evvel Mısır yedi buçuk milyon kantar pamuk istihsal ediyordu. Bu pamuk (35) milyon altın lira getirirdi. Vüsati, kuvve-i inbatıyesi itibariyle Mısır'dan aşağı kalmıyan Adana'nın bu mikdarda pamuk istihsaline hiçbir mania yoktur. Adana senevi 35 milyonu yalnız pamukla pekala temin edebilir. Biz bunların inşallah hepsini temin edeceğiz. Yalnız bunun için bir şeye ihtiyaç vardır. İktisadiyatımızda istiklal-i tam. Güzel vatanımızı fakre, memleketi harabiye sürükleyen esbab-ı muhtelifi içinde en kuvvetli ve en ehemmiyetlisi iktisadiyatımızda istiklalden mahrumiyetimizdir. Şayan-ı şükr ve mahmedettir ki bu istiklali bugün fi'len istihsal etmiş, bir mevkide bulunuyoruz. Ancak fi'len sahip olduğumuz bu istiklali düşmanlarımıza şeklen ve resmen de tasdik ettirmek

lazimedendir. Devletin ve milletin son hedefi işte bu noktayı temine matuftur. Kuvvetle ümit ediyoruz ki, bu noktayı teminde muvaffakiyet hasıl olacaktır. Bu nokta o kadar hayati ki onu behemehâl elde edeceğiz.

Devletler şimdiye kadar bize şu ve bu mesailde alayışlı müsaadelerde bulunuyorlar gibi görünüyorlar. Lakin iktisadî esaretle bizi felce uğrıyorlardı. Öteden beri bize bazı şeyleri vermiş gibi, bizim bazı haklarımızı tanımış gibi vaziyet alırlar, hakikatte iktisatta elimizi kolumuzu bağlarlardı. Bu esarete katlanan rical memnundu. Çünkü zahiren azametli bir istiklal temin etmişlerdi. Fakat hakikat-i hâlde milleti manen hufre-i meskenete atmışlardır. Bunlar iktisadî mahkumiyeti gayr-i müdrik bedbaht hayvanlardı. Fakat artık bugün milletimiz hayat noktasının nerede olduğunu pek güzel anlamıştır. Bilhassa Adana'nın münevver halkı, bu hakayiki çok iyi idrak etmekte bulunuyor. Arkadaşlar, şimdiye kadar büyük muzafferiyetler kazandık. O zaferleri hayat için, saadet için, milletin refahı için kafi sandık; bu suretle gafletten gaflete düştük. Hâlbuki zafer ve fütuhattan sonra derhâl sanat ve iktisadiyat sahasında seri hatvelerle yürümek lazımdı.

Bilirsiniz, Ruslar İsveç'in mahkumuydu. Büyük Petro çok kanlı mücadelattan sonra Rus İsveç istiklalini temin etti. Fakat istiklali kurtarır kurtarmaz derhâl memleketin içinde ziraat ve sanatı asırların icabatına göre yürütmeğe tevessül etti. Bizler de selameti hakikiyeye ermek istiyorsak, çok kan dökerek, kazandığımız muzafferiyetlerden sonra çok fedakarlık yaparak ziraat, ticaret, sanat sahasında emniyetli adımlarla yürümeğe bakalım.”⁷⁹

Mustafa Kemal Paşa, burada kağıdı ile otomobilin, yelkenli gemiyle vapurun rekabet edemeyeceğini, memleketimizdeki vasıtaların ne iptidaî mahiyette olduğunu, medeniyette nasıl geri kaldığımızı, bu vesaitsizlik yüzünden Amerika unları ile rekabet edemediğimizi, milletin kendi sahillerindeki vatandaşlarını besleyememesindeki acılığı anlattıktan ve yalnız kendimizi bilmek değil etrafımızdaki komşuları, milletleri ve onların hangi vasıta ile mücehhez olduğunu da bilmek lazım geldiğini ve bugün İslam âleminin ne hâlde bulunduğunu izah ettikten sonra sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Arkadaşlar,

⁷⁹ Palazoğlu, *Başöğretmen ...*, s. 117.

Milletimizin içinde bulunduğu bu gafletin sebab-i aslisi nedir? Bu millet ki asırların gafleti içinde en nihayet gözünü açtığı zaman, kendini adem mezarının kenarında bulmuştur. Bir an ve bir adım daha, dini adem mezarının kenarında bulmuştur. Bir an ve bir adım daha, artık ebediyen gözünü açmamağa mahkum kalacaktı. Bundan sonra inşallah milletin intibah gözleri bir daha kapanmıyacak, artık bundan sonra o gözler nurlu, şuleli ve dikkatli kalacaktır. Fakat bunun böyle olmasını temin için eski hâlin sebab-i aslisini aramak ve bir daha tekerrürüne meydan bırakmamak lazımdır.

Bizi mezara götüren o sebab-i asli nedir? Bunu hiç şüphesiz mahiyet-i idaremizde aramalıdır. Demin arkadaşlarımız Ramazan Ağa çok güzel izah etti: “Ben hiç mektep, medrese görmedim, cahilim kusura bakmayın” dedi. Keşke mektep, medrese görmiyenlerin hepsi Ağa hazretleri gibi olsaydı. Çünkü kendileri çok âlimce ve daha hakiki malumat sahibidir. Ümmî olan Ramazan Ağa, cahil olmadığını demin müshabemiz esnasında pek güzel ispat etti. Ezcümle demiştir ki:

“Eski Osmanlı hükümeti sopaya malikti. Biz çalışırız, mahsulatımızı elimizden alırlar. Yine karşımızda sopayı görürdük. Dinliyecek makam yoktu. İştirdik birtakım insanların sarayları, cariyeleri varmış, onların başında sultan varmış. Meğer bizim bütün mal ve mülkümüz onlarınmış. Bizi her şeyden mahrum eden meğer o saraylar, o sultanlarmış.”

Evet arkadaşlar, o saraylar ve o sarayların etrafını çeviren hainler asırlarca bu milleti gaflette bıraktılar; onu nura koşmaktan menettiller. Onlar bu milleti ve bu memleketi yalnız iki zamanda düşünürlerdi. Biri paraya, diğeri askere muhtaç oldukları zaman! Bir baştan memleketi soyarlar, diğeri yandan milletten aldıkları askerle Viyana’yı, Mısır’ı, İran’ı zapt için fütuhata kalkarlardı. Hâlbuki milletin o fütuhatta hiçbir emel-i millîsi, arzu-yı vicdanisi ve menfaati yoktu. Onların hırsı, onların şan ve şerefi için, bu milletin evlatları bir daha dönmek üzere onların arkasından sürüklenirlerdi. Sonra onların, saraylardaki debdebe ve daratı temin için paraya ihtiyaçları vardı. Bu parayı milletten sopa ile alırlardı. Bütün bunların neticesi milleti fakre, harabiye, nihayet ölümün kıyısına götürdü. İşte bu tarz-ı idareye padişahlık idaresi denir. Arkadaşlar, bu idareyi bir daha dirilmemek üzere tarihe gömdük. Bugün eski idareden büsbütün ayrı yeni bir Türkiye devleti var. Bunu idare eden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’dir. Kemal-i cesaretle diyebiliriz ki,

bugün bir halk hükümetimiz vardır. Bu halkın mukadderatı artık ebediyen bu halkın elindedir. Vakıa bugün bu hükümetin bütün prensiplerini, bütün usullerini bu yeni idarenin icabatına göre tatbik edemedik. Lakin insafla düşünmeli, yeni idarenin hayatı kaç seneliktir ve nasıl bir zamanda doğdu ve nasıl şeraitle büyüdü? Arkadaşlar, bir hükümet iyi midir, fena mıdır? Hangi hükümetin iyi veya fena olduğunu anlamak için, hükümetten gaye nedir? Bunu düşünmek lazımdır. Hükümetin iki hedefi vardır. Biri milletin mahfuziyeti, ikincisi milletin refahını temin etmek. Bu iki şeyi temin eden hükümet iyi, edemiyen fenadır. Eski Osmanlı hükümeti bu iki gayeyi temin etmiş midir? Bu suale kemal-i kat'iyetle verilecek cevap menfidir. O Hükümet bir defa milleti muhafaza edemediği gibi, daima ve daima kırdırmıştır. Bilir misiniz, yalnız son kırk beş seneden beri Yemen'de mahvolan askerlerimiz ve dönmiyen evlatlarımızın adedi bir buçuk milyona karibdir? Balkanları, Suriye'yi, şurayı, burayı düşününüz.

Birçok yerlerde bekçilik yapmak için öldürülen hadsiz, hesapsız evlatlarımızı düşününüz. O hükümetin bu milleti nasıl doğrattığını anlarsınız. O hükümet birinci gayesini yapamadı. Bari ikinciye yaptı mı, bari kalanlar mes'ut ve zengin midir? Bunu hiç düşünmeğe mahal yok. Maatteessüf memleket baştan nihayete kadar harabezardır. Her yerde baykuşlar ötüyor. Milletin yolu yok, serveti yok, hiçbir şeyi yok. Bütün millet acınacak bir fakr ü sefalet içindedir.

İşte eski tarz-ı hükümet milleti bu hâlde bıraktı. Çiftçi arkadaşlar, herkes sizler gibi vicdanlı, saf ve nezih kalpli olsaydılar onlara eski hükümetin fenalığını anlatmağı zait addederdim. Fakat kendisini malumatlı zanneden birtakım akılsız ahmaklar, vicdansız hainler var. Bunlar benim fena olarak izah ettiğimi, size iyi olarak anlatacaklardır. Onlara verilecek cevabın ne olması lazım geldiğini sizlere terk ediyorum.

Şimdiki şekl-i hükümetimiz, bizim için en iyi ve en muvafık olanıdır. Henüz üç buçuk dört yaşında olan bu hükümetin, bu müddet zarfında yaptığını vahid-i kıyasi olarak alınız ve aynı vahitle bundan sonrayı da tetkik ediniz. Bu tarz-ı hükümetin dört senede ne yaptığını düşününce, bundan sonra da ne yapılabileceğini anlarız. Dört senelik kısa bir zaman içinde mevcudiyeti milliyetimizi, şerefimizi, şahsiyetimizi muhafaza ile kalmadık, asırların omuzlarımıza yüklettiği seyyiatı da temizledik ve onların faili olmadığımızı cihan-ı beşeriyete fi'len ispat ettik. Vakıa bu

tarzı hükümet, bu kısa müddet içinde milleti müreffeh ve mes'ut yapamadı. Bin türlü mihnet ve meşakkatler içinde ilk adımlarını atan bu tarz-ı hükümetin semeratını henüz maddî bir hâlde görmüş değiliz. Lakin yapılan şeyler bize, yapılacak şeyleri de pek güzel gösteriyor. Hepimiz vicdanlarımızda en kuvvetli kanaatler ve emniyetlerle biliyoruz ki milletimiz behemehâl zengin, müreffeh ve mes'ut olacaktır. Hükümetimizin tarz ve mahiyeti bu gayeyi temine kafidir, kafildir ve kudreti iyidir.

Mustafa Kemal Paşa bundan sonra irade-i millîyeden, milletin hakimiyetini artık kimseye vermiyeceğinden, hakimiyetin bir millet için hayat, namus ve her şey olduğundan, artık milletin namus ve hayatını başkasına tevdi edemiyeceğinden, bu milletin elinden hakimiyetini almak isteyen hain ve iğfalkarların artık muvaffak olmalarına imkan olmadığından bahisle sözü kendi haklarında gösterilen tezahürata naklederek sözlerine devam etmişlerdir :

Yalnız şunu bir hakikat olarak biliniz ki, şeref hiçbir vakit bir adamın değil, bütün milletindir. Eğer yapılan işler mühimse, gösterilen muzaffariyetler barizse, inkilabat calib-i dikkatse her fert kendini tebrik etmelidir. Çünkü böyle büyük şeyleri ancak çok kabiliyetli olan büyük milletler yapabilir ve bu milletin her ferdi böyle en kabiliyetli ve büyük bir millete mensup olduğunu düşünerek kendini tebrik etsin.

Mustafa Kemal Paşa bundan sonra milletteki tesanütten, fikir, his ve azim birliğinden, bu üç şeydeki birlikle muvaffakiyete erdiğimizden, milletin bir kitle-i tesanüt olması sayesinde Yunanın denize döküldüğünden ve bundan sonraki mücadelede de bu tesanüdü daha ziyade kuvvetlendirmeğe ihtiyacımız olduğundan bahsederek sözlerine şöyle devam etmiştir :

Üç dört sene evvel mebd-i teşebbüsâtımda, kuvvetli sözler söylemiştim. Bu milletin derece-i kabiliyetini yakından ve içinden görmek itibarıyla kuvvetli sözler söylemiştim. O zaman onları hiffet telakki eden hafif dimağlı kimseler vardı. Fakat sırf milletimizin ruhundaki büyük kabiliyete güvenerek vukuundan evvel söylediğim o sözlerin, hakayik ve fiiliyat ile maddeten teyyüt ettiğini görmekle bahtıyım. Hiçbir sözümde millete karşı ric'at vaziyetinde kalmadım. Onları söylerken bir hayalperest gibi, hayal terennüm eden bir şair gibi değil, onları söylemekliğim bu milletteki kabiliyet unsurlarını bilmekliğimden idi. Yine aynı anasıra güvenerek siz muhterem çiftçilere kat'iyetle söylüyorum ki atiye ait söylediklerim de kolaylıkla

kabil-i husuldür ve husul bulacaktır. Yeter ki birbirimize olan emniyet ve itimat münselip olmasın.

İyi biliniz ki bu emniyet ve itimadı ihlale sai olanlar vardır. Sizi iğfal ve izlal etmek isteyenlere açıkça sorunuz. Biliniz ki o iğfalkarlar açık sözden kaçınırlar. Onlar kulağa söylemeği tercih ederler. Siz onlara “fısıldama istemiyoruz” deyiniz. O hainlerin fısıltısı kısılsın, millet her şeyi açıkça öğrensın ve açıkça sorsun.

Mustafa Kemal Paşa burada harb ve sulh hakkındaki kanaatlerini açıkladıktan sonra sözlerine tekrar devam etmiştir:

Behemehâl şu ve bu sebepler için, milleti harbe sürüklemek taraftarı değilim Harp zarurî ve hayatî olmalı. Hakiki kanaatim şudur: Milleti harbe götürünce vicdanımda azab duymamalıyım. Öldüreceğiz diyenlere karşı, “ölmiyeceğiz” diye harbe girebiliriz. Lakin, hayat-ı millet tehlikeye maruz kalmayınca, harb bir cinayettir.

İnşallah iyi ve şerefli bir sulh yapacağız. Sulhün imzasıyla önümüzde bir çalışma devri açılacak. O zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi vazife-i tarihiyesini ikmal etmiş olacağı için, tabiatıyla yeni intihabat yapılacaktır. Muhterem çiftçiler, yeni intihabı çok mühim bir vatan meselesi olarak telakki ediniz. Çünkü bundan sonra içtima edecek olan meclisin memlekete, millete yapmağa mecbur olduğu vazifeler çok güç, çok ağır, çok mühimdir. İçinizde memleketi ve milleti en çok seven, aklına, ferasetine, vicdanına en çok güvendiğiniz insanları intihap ediniz. Ancak bu sayede meclis sizin arzularınızı ifaya, layık olduğunuz refahı temin kudretine malik olacaktır. Bana gelince millet beni tekrar intihap ederse, bu yeni meclise dahil olurum. O zaman vazifemi emniyetle yapabilmek için, bir Halk Fırkası teşkili emelindeyim. Fırkanın programını zaman-ı lazımda bütün millete bildireceğim. Memnun olursanız iyi bulduğunuz yerler olursa onu kabul, tashih ederim. İstiyorum ki o program şahsî olmasın, bütün milletin programı olsun.

Mustafa Kemal Paşa sonra siyasî duruma geçerek düşündüklerini anlatmış ve sözlerine şöyle devam etmiştir:

Devletlere verdiğimiz son mukabil cevabı biliyorsunuz. Basit, meşru, hayatî olan şartlarımızı devletler kabul etmezler de bizi harbe sevkederlerse, sakın telaş etmeyiniz. Emin olunuz ki o zaman belki şimdikinden daha kuvvetli bir devre nail

olacak, daha müsait şerait temin edeceğiz. Ordularımız da her tarafta maddî ve manevî teminatı istihsale kafi bir kudrettir.

Mustafa Kemal Paşa çiftçilere teşekkür ederek daha müsait zamanlarda kendileriyle hususiyet dairesinde etraflı görüşeceklerini temin eyleyerek iki saat onbeş dakika devam eden konuşmasına aşağıdaki cümle ile nihayet verdi:

Muhterem çiftçiler, sizler hepimizin babasısınız, hepimizin efendimizsiniz.” (Hakimiyet-i Millîye: 21 Mart 1923).⁸⁰

Atatürk, Adana’da çiftçilerle yaptığı görüşmeden sonra **16 Mart 1923’te Adana Türk Ocağı**’nda tertiplenen Esnaf Cemiyeti Çayı’nda Heyet-i İdare Reisi Ahmet Remzi (Yüregir)’in “Biz Adana esnafları, aziz Müncimizin göstereceği hak yolunda daima beraber yürüyeceğiz.”⁸¹ şeklinde biten konuşması üzerine sanat ve sanatçının önemi, insanların toplum olarak yaşamak mecburiyetinde oldukları, bu memleketin ebediyen Türk olarak yaşayacağını vurgulayan görüşlerini dile getirmiştir.

“Adana’nın muhterem sanatkarları,

Hepinizi samimîyetle, takdirle, muhabbetle, selamlarım. Arkadaşlarımızın verdiği izahattan fevkalade memnun oldum. Bir milleti yaşatmak için birtakım temeller lazımdır ve bilirsiniz ki, bu temellerin en mühimlerinden biri sanattır. Bir millet sanattan ve sanatkardan mahrumsa tam bir hayata malik olamaz. Böyle bir millet bir ayağı topal, bir kolu çolak, sakat ve alil bir kimse gibidir. Hatta kastettiğim manayı bu söz de ifadeye kafi değildir. Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş olur.⁸² Yalnız şunu söyleyeyim ki, milletlere ferdan sanatkar yetiştirmek kafi değildir. İnsanlar ferdi olarak çalışırlarsa muvaffak olamazlar. Çünkü Allah insanları yaratırken onlara öyle bir hacet vermiştir ki her insan hemcinsi insanlarla çalışmağa mecbur ve mahkumdur. Bu iştirak faaliyeti adeta bir ihtiyac-ı ilahî olunca, maksatları birleştirmenin nasıl zaruret olduğunu kolayca anlarız. İlk hakikat olarak anlarız ki herhangi sanatta emniyetle terakki arzu edilirse aynı meslek ve sanatta bulunan insanların mütesanit bir şekil altına girmesi lazımdır.

⁸⁰ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, s.129-132; Kocatürk, Doğumundan..., s. 328; Çankaya, a.g.e., s. 210-211.

⁸¹ Toros, a.g.e., s. 20-22.

⁸² Enver Ziya Karal, Atatürk’ten Düşünceler, İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1986, s. 108; Turan, a.g.e., s. 56.

Sizlerin bir sene evvel kendi sanatlarınız dahilinde birer şekil aldığınızı işitmek ve teşkil ettiğiniz cemiyetle bu şekillerin böyle umumî bir mecmua husule getirdiğini görmek, benim için en ciddî ve en fahraver bir bahtiyarlıktır. Bir millet sanata ehemmiyet vermedikçe büyük bir felakete mahkumdur. Birçok unsurlar o felaketin derecesini fark etmez. Fark ettiği gün de ne kadar müthiş bir faaliyetle çalışmak lazım geldiğini tahmin eyleyemez. Artık tarihe karışan Osmanlı hükümeti, maatteessüf asırlarca yanlış bir zihniyet sahibi oldu. Çünkü onlar sanatı ve sanatkarları kendi milletlerinden yetişmiş görmekten zevk almazlardı. Hatta en şevketli Osmanlı padişahlarından biri, zannedersem Kanuni Sultan Süleyman, askerlerinden bir Türk müslümanın saraçlık sanatına sahib olduğunu görünce, fevkalade meyyus müteessir olmuştu. Onların nazarında sanatkarların gayr-i müslimden olması müraccahtı. Onlar sanattaki hayat menbalarını başka milletlerin elinde bulundurmanın zararlarını göremiyorlardı. Asil milletimiz sanattan mahrumdu. Sanatkarlar azdı. Mevcut olanlar da icabeden derecede sanatta mahir değildi. Arkadaşımız beyanatında demişlerdir ki, Adanamıza müstevli olan anasır-ı saire, şunlar, bunlar, Ermeniler sanat ocaklarımızı işgal etmişler ve bu memleketin sahibi gibi bir vaziyet almışlardır. Şüphesiz haksızlık ve küstahlığın bundan fazlası olamaz. Ermenilerin bu feyizli ülkede hiçbir hakkı yoktur. Memleketiniz sizindir, Türklerindir. Bu memleket tarihte Türktü, o hâlde Türktür ve ebediyen Türk olarak yaşayacaktır. Gerçi bu güzel memleket kadim asırlardan beri çok kere ecnebi istilalarına maruz kalmıştı. An'asıl Türk ve Turanî olan bu ülkeleri İraniler zaptetmişlerdi. Sonra bu İranileri mağlup eden İskender'in eline düşmüştü. Onun ölümüyle memalik taksim edildiği vakit Adana kıtası da Silifkelilerde kalmıştı. Bir aralık buraya Mısırlılar yerleşmiş, sonra Romalılar istila etmiş, sonra Şarkî Roma yani Bizanslılar eline geçmiş, daha sonra Araplar gelip Bizanslıları kovmuşlar, en nihayet Asya'nın göbeğinden tamamen kaynıyan Türkler soyundan ırkdaşlar buraya gelerek memleketi, hayat-ı sabıka ve asliyesine iade ettiler. Memleket en nihayet yine sahib-i aslilerinin elinde takarrür etti. Ermeniler vesairenin burada hiçbir hakkı yoktur. Bu bereketli yerler koyu ve öz Türk memleketidir. Arkadaşlar, bu memleketin halkı üzerinde kimsenin hak ve salahiyeti olmadığı gibi bu memleketi harice muhtaç ettirmemek de size terettüp eden bir vazifedir. Sanatın ehemmiyetini takdir etmeli ve bu takdirin bugünün icabatına göre, lazım gelen vesaite tevessül ile

olacağını anlamalıyız. Sizler ki çok çalışıyorsunuz. Çok çalışanlar o nisbette havaya, sükuna, istirahatata muhtaçtırlar. Cuma günlerini teneffüs ve tatil günü yapmakla çok makul bir iş yapmış oldunuz. Birer haftada bir günlük tatil hem sıhhatiniz için, hem de din icabı olarak lüzumludur. Biliyorsunuz ki, şeraitte Cuma namazından maksat herkesin dükkanlarını kapatarak, işlerini bırakarak bir arada toplanmaları ve İslamların umuma ait meseleler hakkında dertleşmeleri idi. Cuma günü tatil yapmak şeriatın da emri icabıdır. Bu kadarcık bir hakikati size herhangi bir zatın, meb'us olsun, ben olayım, hacı olsun, hoca olsun “bu yapılan şey mugayir-i dindir” demesi kadar küstahlık, dinsizlik, imansızlık olamaz. Muhterem sanatkarlar, aziz arkadaşlar, bizi yanlış yola sevkeden habisler bilirsiniz ki alekser din perdesine bürünmüşler, saf ve nezih halkımızı hep şeriat sözleriyle aldata gelmişlerdir. Tarihimizi okuyunuz, dinleyiniz...görürsünüz ki, milleti mahveden, esir eden, harab eden fenalıklar hep din kisvesi altındaki küfür ve melanetten gelmiştir. Onlar her türlü hareketi dinle karıştırırlar.⁸³ Hâlbuki, elhamdülillah hepimiz müslümanız, hepimiz dindarız, artık bizim dinin icabatını öğrenmek için şundan bundan derse ve akıl verdikleri dersler bile, bize dinimizin esasatını anlatmağa kafidirler. Buna rağmen hafta tatili dine mugayirdir gibi, hayırlı ve akla, dine muvafık meseleler hakkında, sizi iğfal ve izale çalışan habislere iltifat etmeyin. Milletimizin içinde hakikî ve ciddî ulema vardır. Milletimiz bu gibi ulemasıyla müftehirdir. Onlar milletin emniyetine ve ümmetin itimadına mazhardırlar. Bu gibi ulemaya gidin. “Bu efendi bize böyle diyor, siz ne diyorsunuz?” deyiniz. Fakat suret-i umumîyede buna da ihtiyaç yoktur. Bilhassa bizim dinimiz için herkesin elinde bir miyar vardır. Bu miyar ile hangi şeyin bu dine muvafık olup olmadığını kolayca takdir edebilirsiniz. Hangi şey ki akla, mantığa, menfaat-i ammeye muvafıktır; biliniz ki o bizim dinimize de muvafıktır. Bir şey akıl ve mantığa, milletin menfaatine, islamın menfaatine muvafıksa kimseye sormayın. O şey dinidir. Eğer bizim dinimiz aklın, mantığın tetabuk ettiği bir din olmasaydı ekmel olmazdı, ahir din olmazdı.

Arkadaşlar, cemiyetinizi teşkil edeli henüz bir sene olmuş, bir sene uzun bir zaman değildir ve düşününüz ki bu bir seneyi de harb içinde geçirdiniz. Buna rağmen bir sene içinde elde ettiğiniz neticelerden memnun ve müsterih olmalısınız. İnşaaallah

⁸³ İnan, a.g.e., s. 145.

harb muvaffakiyetle biter. Sulh günleri gelecektir. Çalışmanızın semeratını asıl o zaman göreceksiniz. Yalnız gördüklerimizle iktifa etmiyelim. Bu görgü bugün için kafi değildir. Babalarımız, babalarımızın babaları sanatla, millete hayat ve saadet verecek sahâlarla lüzumu kadar iştigal ettirilmemiş, kendi evlerini ve kendi işlerini bırakmışlar; yabancıların bekçiliğini yapmışlar. Hâlbuki bizi mahvetmek isteyenler sanatın her şubesinde terakki etmişlerdir. Bugünkü tezgahla Amerika ve Avrupa'ya karşı mücadelenin nasibi mağlubiyettir. Kendi derecemizi bilelim. Munsif olalım. Neyi öğrenmek lazımsa onu öğrenelim. Bize din de Allah da bunu emrediyor.

Büyük dinimiz çalışmıyanın insanlıkla alakası olmadığını bildiriyor. Bazı kimseler asrî olmayı kafir olmak sanıyorlar. Asıl küfür onların bu zannıdır. Bu yanlış tefsiri yapanların masadı, İslamların kafirlere esir olmasını istemek değil de nedir? Her sarıklıyı hoca sanmayın, hoca olmak sarıkla değil, dimağladır.

Bu gece milletin hakikî tabakasına mensup siz esnaf ve sanatkarlarla bir sofrada bulunmakla çok memnun ve mes'udum. Bu memnuniyet ve saadetim asıl siz sanatkarların ufak dükkanlarınız yerine muhteşem fabrikalar yapıldığını gördüğüm gün, en hakikî ve en yüksek derecesini bulacaktır. Bir senelik faaliyetiniz, yaptığınız teşkilat bana bu neticeye varacağımız emniyetini verdi. Şimdiden memnuniyetlerimi izhar ederim (Hakimiyet-i Millîye: 21 Mart 1923).⁸⁴

Atatürk, Adana'daki ziyaretinden sonra **17 Mart 1923'te** eşi Latife Hanım'la beraber Adana'dan hareketle **Mersin'e** gelmiş, Hükümet Konağını, Belediye'yi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni ziyaret etmiştir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti merkez binasının alt katındaki Gençler birliğinde kendisini bekleyen gençlerle samimi sohbetinde, Birliğin bağlı bulunduğu bir merkezin olmadığını öğrenince, onlara “Umumî merkezi olan bir cemiyete, mesela Türk Ocağı'na bağlanamaz mısınız?” diye sorar. Gençlerden topluca “çok iyi olur” cevabını alan Atatürk, “iyi, çok iyi çalışmalarını” tavsiye eder, yanındaki bir yetkiliye bin lira yardımda bulunulmasını bildirir.⁸⁵

⁸⁴ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri II*, s. 129-132; **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 329; **Kemal Aytaç**, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk (Din Politikası Üzerine Konuşmalar)*, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1986, s. 10, 109-110; **Palazoğlu**, *Başöğretmen ...*, s. 117; **Toros**, *a.g.e.*, s. 22-25; **Çankaya**, *a.g.e.*, s. 211-212.

⁸⁵ **Gündüz Artan**, “Mersin'de İlk Türk Ocağı”, *Türk Yurdu*, C. 20, S. 158, 1999, s. 39.

Atatürk, aynı gün Millet Bahçesi'nde **-Türk Ocağı**'nın tertipledeği-toplantıda konuşmuştur. Bütün Türk ocaklarını ziyaretlerinde olduğu gibi ocağa parasal yardımda bulunmuştur.⁸⁶ Buradaki konuşma sırasında yaşanan ilginç bir gelişme de bize Atatürk'ün sade kişiliğini ve halkla iç içe yaşama arzusunu göstermektedir. Mersin'de Millet Bahçesi denilen yerde düzenlenen tören alanında meydanın orta yerine Atatürk eşiyle beraber otursun diye birkaç basamakla çıkılan, yüksekçe bir yer yapılmış. Kral ve kraliçeye mahsus gibi yaldızlı iki koltuk konulmuş. Atatürk, Latife Hanım'la buraya oturmayı reddederek çok anlamlı bir mesaj vermiş ve bu hareketiyle kraliyet veya saltanat özentisi bir hayatı benimsemediğini göstermiştir.

Bu arada konuşma yapmak için son derece heyecanla bekleyen Türk Ocağı Başkanı Doktor Reşit Galip'e Mustafa Kemal, eşi Latife Hanım'ın da aracı olması sonucu izin vermiştir.

Genç doktor kürsüye çıkar: Atatürk'ün muhtelif cepheden büyüklüklerini saydıktan sonra "Senin asıl büyüklüğün, bütün o büyüklüklere rağmen milletin ferdiyim diye öğünmendir." "Milletin Ferdi... Şef'in boralı çehresinde, ani bir rüzgarla bulutlarını dağıtan bir görüntü var. Ferd, milletin ferdi; o tek kelime, bir tılsım gibi, dört beş saatlik öfkeyi bir anda uçuruveriyor."⁸⁷

Atatürk bu konuşmaya cevap olarak; "Hayatımın sonuna kadar milletimin hizmetçisi olacağım." demiş, Mersin'in Türkiye'nin en önemli ticaret noktası olduğuna inandığını ifade etmiştir.

"Aziz kardeşler,

Genç ve çok kıymetli doktorunuz Reşit Bey'in sözleri bence iki nokta-i nazardan kabil-i taksimdir.

Birincisi doğrudan doğruya kalbinin, vicdanının ve muhterem Mersin halkının vicdanının, benim kalbimdeki hissiyata tercüman olan hissiyatıdır. Buna teşekkür ile iktifa edeceğim. Hakikaten muhterem doktorun dediği gibi, benim için dünyada en büyük mevki ve mükafat milletin bir ferdi olarak yaşamaktır. Eğer

⁸⁶ Hikmet Tanyu, *Atatürk ve Türk Milliyetçiliği*, Ankara: Töre Devlet Yayınları, 1981, s. 132.

⁸⁷ Tanyu, *a.g.e.*, s. 132-133.

Cenab-ı Hak beni bunda muvaffak etmiş ise, şükür ve hamdlar ederim. Bugün olduğu gibi ömrümün nihayetine kadar milletin hâdımı olmakla iftihar edeceğim.

Muhterem Mersin halkı, bugün hakkımda gösterdiğiniz samimî ve heyecanlı tezahürattan size ayrıca teşekkür ederim. Ayrıca itiraf etmek mecburiyetindeyim ki geldiğim günden bu ana kadar hissiyatımın, memnuniyetimin derecesini biliyorum, mutmain ve emin bulunuyorum ki her taraftaki kardeşlerim gibi burada da bana muhabbet ve itina eden kardeşler var. Mersinliler, memleketiniz Türkiye'nin çok mühim bir noktası bulunuyor, çok mühim bir ticaret noktasıdır. Memleketiniz bütün dünya ile Türkiye'nin en mühim bir irtibat noktasıdır. Bunu sizler benden iyi biliyorsunuz. Memleketinize sahip olabilmek için çektiğiniz elemeler, azaplar, mahrumiyetler büyük olmuştur. Bunu sizler takdir edersiniz. Hepimiz arzu edelim ki acı günler tekerrür etmesin. Buna hakikaten layık olmak lazımdır. Muharebe meydanlarında kıymetli evlatlarımızın süngü ve silahlarının muzafferiyeti kafi değildir. Bu muzafferiyet ve muvaffakiyet çok büyüktür. Ancak hakikî refah ve saadete malik olabilmek için, asıl bundan sonra çalışmak lazımdır. Sizin için zafer ve terakki sahası iktisadiyatta, ticarettedir.⁸⁸ Bunu takdir ediyorsanız, çok çalışmağa mecbursunuz.⁸⁹ Aksi takdirde memleketin sahib-i hakikisi olduğunuzu söylemeniz bile, kimseyi inandıramazsınız. Bu hakikatle dolu sözlerimle bu hakikati ifade ediyorum. Gönül arzu eder ki; burada bir saat, bir gün değil, uzun müddet kalayım, daha hususî hasbihâller yapalım. Fakat şimdilik buna imkan yoktur. Sözümü kesmek mecburiyetindeyim. Son söz olmak üzere bu memleketin hakikî sahibi olunuz, diyeceğim. Burada geçirdiğim saatler benim için pek kıymetli olmuştur. Derin muhabbetlerle cümlenize veda ediyorum; Allahaismarladık arkadaşlar.” (Hakimiyet-i Millîye: 21 Mart 1923).⁹⁰

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni ve Gençler Yurdu'nu ziyaret eden Atatürk, bu iki cemiyetin Türk Ocakları ile birleşmeleri tavsiyesinde bulunmuştur.⁹¹

Atatürk, aynı gün Tarsus'ta Gençlik Yurdu'nda Türk Gençliğine olan güvenini vurgulayan şu konuşmayı yapmıştır:

⁸⁸ Palazoğlu, *Başöğretmen...*, s. 118-119.

⁸⁹ Çankaya, *a.g.e.*, s. 212.

⁹⁰ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri II*, s. 132-133; Önder, *Atatürk'ün Yurt Gez...*, s. 278; Önder, *Atatürk Bildirileri*, s. 87-93; Kocatürk, *Doğumundan...*, s. 329.

⁹¹ <http://www.mersin.gov.tr/contents.php?cid=50.2005>.

“Tarsus gençlerini takdirle selamlarım. Fertler hayatta üç devre geçirir. Devletlerin hayatı da bu edvarı geçirebilir. Eski Osmanlı hükümeti bu edvar-ı hayatiyenin üçünü yaşadıktan sonra tarih-i ademe karışmıştır. Onun yerine tarihi cihanda bir yeni Türkiye devleti kaim oldu. Yeni Türkiye devleti bütün Türklük secayasını, yani onun dinç, azimkar, faziletli avamilini kendisinde cemetmiştir. Gençler, biz size maziden, mazinin hurafatından, mevcudatı maziye den ari bir mevlûd, sizin pek kıymettar iştirakinizle, münevver müzaheretinizle çıktı. Bu mevlûdu büyütüp yükseltmek bizlerden sizlere teveccüh eder. Bu vazifede muvaffak olacağınıza gördüğüm delail sayesinde pek çok kuvvetlerle iman edenlerdenim. Muhterem gençler, hayat mücadeleden ibarettir. Bundan dolayı hayatta yalnız iki şey vardır. Galip olmak, mağlûp olmak. Size, Türk gençliğine terk ve tevdi ettiğimiz vedia-i vicdaniye, yalnız ve daima galip olmaktır ve eminim daima galip olacaksınız. Milletin esbap ve şerait-i tealiisi için yapılacak şeylerde, atılacak hatvelerde katiyen tereddüt etmeyin. Milleti o merhale-i tealiye götürmek irfanlarınıza, malumatınıza, icabederse bileklerinize, bazularınıza bacaklarınıza müracaat edecek, fakat neticede mutlaka ve mutlaka o gayeye varacağız. Gerek burada ve gerek seyahat ettiğim bütün yerlerde genç arkadaşlarınız, hep sizler gibi hisli, azimkâr ve cesurdur. Binaenaleyh şimdiden âtinin parlak ufuklarını görmekle mesuttur. Bu millet sizin gibi evlatlarıyla layık olduğu mertebe-i kemali bulacaktır. Beni çok memnun ettiniz. Huzurunuzla ve bilhassa azimkâr sözlerinizle mesudum. Size, arkadaşlarınıza ve Tarsus halkına müteşekkirim (Hakimiyet-i Milliye: 25 Mart 1923).⁹²

18 Mart 1923 günü Mersin civarında Şelale dolaylarında bulunan Sadık Paşa'nın un fabrikasına giden Atatürk ve Latife Hanım, burada sabah kahvaltılarını yaptıktan sonra, Şeyh Süni'sinin evini ziyaret etmişlerdir. Buradan **Tarsus Türk Ocağı**'na giden Atatürk, gençlere seslendikten sonra, hatıra defterine de şunları yazmıştır:

“Tarsus Türk Derneği altında birleşen ve Türklük harsını yükseltmek gibi kıymetli vazife ifa eden Türk Gençliği'ni takdir ederim. Temenni ederim ki; dernek

⁹² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s. 137.

bu dakikadan itibaren Tarsus’da Türk’ün sönmez ocağının yandığını ismi ile de ilan etsin.”⁹³

Mersin’deki ziyaretlerini bitiren Atatürk, eşi ve beraberindeki heyetle birlikte Konya’ya hareket etmiş, **20 Mart 1923’te** Konya’ya gelmiştir. Atatürk’ün Konya’ya 5. gelişi olan bu gezi sırasında, aynı günün gecesini Konyalı gençler, Türk Ocağı’nda bir toplantı düzenleyerek Atatürk’ü davet etmişlerdir. Bu daveti memnurlukla kabul eden Atatürk, beraberinde eşi Latife Hanım, Kılıç Ali, Salih Bozok, İsmail Habib Sevük, Recep Zühtü ve yaveri olduğu hâlde alkışlar arasında Türk Ocağı Salonu’na gelmiştir. Ocak Başkanının (Hoş Geldiniz!) konuşmasından sonra kürsüye gelen Atatürk, salonu dolduran ve çoğu ayakta kalan gençlere, İslamın Tanrı ile kul arasında aracı kabul etmeyen bir din olduğu⁹⁴, devrim hareketlerinin, ihtilal ahlakının karşısına çıkan din sömürücüleri hakkında konuşmuş⁹⁵, kendi benliğimize sahip çıkmamızın şart olduğunu, geleceğimize kastedecek düşmanlara karşı tek kişi kalana kadar mücadele edilmesi gerektiğini ve dini siyasete alet edenlere karşı gerekirse tek başına savaşacağını belirtmiş⁹⁶, dinin siyaset, menfaat ve istibdat vasıtası yapılmaması konusunda ve Türk Milliyetçiliği üzerinde uzun bir konuşma yapmıştır.⁹⁷

“Muhterem gençler,

Türk Ocağı namına hakkımda söylenen sözlerden, izhar olunan muhabbet ve emniyetten dolayı ocak aza-yı kiramına suret-i mahsusada teşekkür ederim.

Arkadaşlar, hakikaten bu millet asırlarca kendi arzusu hilafında, milletin amel ve menafii hilafında olarak sevk ve idare edilmiş, millet hiçbir devre-i tarihiyede meftur olduğu kabiliyeti inkişaf ettirecek saha-i mesaiye malik olamamıştır. Ve bu adem-i mazhariyet yüzünden birçok felaketlerin zebunu kalmıştır. O acı felaketler milleti mevte kadar isal edebilecek mahiyeti haizdi. Şayan-ı teşekkürdür ki en son ölüm darbeleri millete en hayatî intibahları tevlide medar oldu. Ancak o sayededir ki üç buçuk dört senedir milletin hemahenk mesaisi

⁹³ <http://www.mersin.gov.tr/contents.php?cid=50.2005>.

⁹⁴ **Aytaç**, *a.g.e.*, s. 11-12.

⁹⁵ **Tunaya**, *Devrim Hareketleri...*, s. 133-134.

⁹⁶ **İlker Alp**, “Atatürk ve Türk Gençliği”, *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998, s. 235-236; **Turan**, *a.g.e.*, s. 51.

⁹⁷ **Önder**, *Atatürk Bildirileri...*, s. 87-88.

neticesindedir ki millet cümlemizi memnuniyette, dünyayı hayrette, düşmanları dehşette bırakan muzafferiyata, muvaffakiyata ve tevfikata mazhar oldu. Bizi kendi benliğimize sahip yapan bu intibaha; bize kendimizi bulduran bu hakikî teyakkuza daha evvel malik bulunsa idik, daha eskiden kendi mevcudiyetimiz, kendi selametimiz, kendi gayemiz için çalışmış olsaydık, bugünkü netice daha parlak olur ve biz son badirelere düşmiyerek dünyanın en bahtiyar milleti olurduk. Milletimiz en yüksek derece-i temeddünde, en parlak mertebe-i kemalde, en şanlı izzet-i ikbalde iken, diğer bir takım milletler ancak milletimizin darebatı karşısında kendi benliklerini bularak o darebatı geçirdikten sonra bugünkü vaziyetlerini bulmuşlar, biz ise onlardaki intibaha bedel, çok derin gafletler içinde puyan olup gelmişiz.

Arkadaşlar, her yerde söylüyoruz, her yerde söylüyor ve tekrar ediyoruz, milletin bugünkü muzafferiyatı pek parlak olmakla beraber henüz milletimizi hakikî hâlasa mazhar kılmamıştır. Belki bundan sonraki mesaimiz, zafer-i istihsalde olduğu gibi aynı himmetle, aynı fedakarlıkla yapılacak mesai neticesindedir ki asıl gayeye vasil olacağız. O gayeye varmak için de her şeyden evvel bizi şimdiye kadar gaflet içinde bırakan esbab ve avamili tahlil etmek, meydana çıkarmak, vird-i zeban etmek lazımdır. Bu hakayiki, vicdanı milletin kulağına isal etmek, bu hakayiki milletin vicdanına iyice hakketmek için onları bir daha, beş daha söylemek, onları daima ve daima tekrar etmek lazımdır. Milleti uzun asırlar gaflette bırakan esbab-ı mütenevvia arasında hakikî noktayı, bir kelime ile ifade etmiş olmak için diyebilirim ki bütün sefaletlerimizin sebep-i kat'isi zihniyet meselesidir. İnsanlar ve insanlardan mürekkep olan cemiyetler her şeyden evvel bütün fertleriyle sâlim bir zihniyete sahip olmalıdırlar. Zihniyeti zayıf, çürük, sakim, sehif olan bir heyet-i içtimaîyenin bütün mesaisi hebadır. İtiraf mecburiyetindeyiz ki, bütün İslam âleminin cem'iyat-ı içtimaîyesinde hep yanlış zihniyetler hüküm sürdüğü içindir ki şarktan garba kadar İslam memleketleri düşmanların ayakları altında çiğnenmiş ve düşmanların zinciri esaretine geçmiştir.

Bu fikrimi izah etmek arzusuyla biraz daha tafsilat vermek isterim. Cümlenizce malumdur ki, cenab-ı Peygamber ahkam-ı hususu tebliğe memur olduğu tarihte, etraf ülkelerde muhtelif akvam vardı. Din-i İslamı bütün beşeriyete kabul ettirmek için, fisebilillah sell-i seyfeden mücahidin-i Arap, asırlarca yüksek medeniyetler yaşamış millî mazilerine ve örf ü ananelerine sahip birçok akvamı,

Türkler, İraniler, Mısırlılar, Bizanslılar gibi akvamı az zamanda daire-i İslamiyete aldılar. Yine fennen, ilmen, maddeten görüyorsunuz ki herhangi bir kavim yeni bir şekil alınca, devleti bütün esasatıyla tekabbül etmekte, hazmetmekte, duçar-ı müşkülât oluyor. Daima uzun bir mazinin kendi mevcudiyetinde yaşadığını görüyor. Daima asırlık medeniyetinin kendi bünye-i içtimaîyesinde tekrarr ettirdiği itiyadata, itikadata merbut kalıyor ve böyle her yeni bir şey alan kavimlerde yeniyle eskinin birbirine karıştığını, yeni şeyin esasatıyla kendinde mevcut eski esasatın mezcedildiğini görüyoruz. Bu kaide-i tabiiye, kabul-i İslam eden milletlerde de aynen tecelli eyledi. Din-i mübin-i İslamın çok ulvî, çok kıymetli esasat ve hakayikini bu milletler olduğu gibi almamakta muannit bulundular. İslamiyetin ilk parlak devirlerinde mahsul-i mazi olan adat-ı sakime bir zaman için kendini göstermeğe ve ika-ı nüfuza muktedir olamamışsa da, biraz sonra hakayik-i islamiyeye temessük, esasat-ı İslamiyeye tevfik-i hareket etmekten ziyade mazinin mevrusatından olan adat ve itikatı, dine karıştırmağa başlamışlardır.

Bu yüzden cemiyet-i İslamiyeye dahil birtakım kavimler İslam oldukları hâlde sukuta, sefalet, inhitata maruz kaldılar. Mazilerinin sakim veya batıl itiyadat ve itikadıyla İslamiyeti teşviş ettikleri ve bu suretle hakikat-ı İslamiyeden uzaklaştıkları için kendilerini düşmanların esiri yaptılar.

Bu akvam-ı İslamiyenin içinde bizim milletimiz olan Türkler ananat ve teamül-i millî itibariyle sakim şeylere malik değillerdi. Türk ananat-ı içtimaîyesinin pek çoğu hakikat-i İslamiyeye mutabık ve yakındı. Lakin Türkler bulundukları saha, yaşadıkları menatik itibariyle bir taraftan İran ve diğer taraftan Arap ve Bizans milletleriyle hâl-i temasta idiler. Şüphe yok ki, temasların milletler üzerinde tesirleri görülür. Türklerin temas ettiği milletlerin o zamanki medeniyetleri ise tefessühe başlamıştı. Türkler bu milletlerin sakim adatından, fena cihetlerinden müteessir olmaktan men'i nefis edememişlerdir. Bu hâl kendilerinde müşevveş, gayr-i ilmî, gayr-i insanî zihniyetler tevlidinden hâli kalmamıştır. İşte sukutumuzun belli başlı sebeplerinden birini bu nokta teşkil ediyor.

Yine biliyorsunuz ki İslam âlemine dahil cem'iyat ile âlem-i Hristiyaniyet kitleleri arasında birbirini gayr-i kabil-i af gören bir husumet mevcuttur. İslamlar, Hristiyanların, Hristiyanlar İslamların ebedî düşmanları oldular. Birbirlerine kafir, mutaassıp nazariyle baktılar. İki dünya yekdiğeriyle asırlardan beri bu taassup ve

husumetle yaşıadı. Bu husumetin neticesidir ki islam âlemi garbın her asır bir şekil ve reng-i nevin alan terakkiyatından uzak kalmıştır. Çünkü ehl-i İslam o terakkiyata adem-i tenezzülle, nefretle bakıyordu; aynı zamanda, iki kitle arasında uzun asırlardır devam eden husumet ilcasiyle İslam âlemi silahını biran elinden bırakmamak mecburiyetinde bulunuyordu. İşte silahla bu işigali daimî, hissî husumetle garbin teceddüdatına adem-i iltifat, inhitatımızın esbab ve avamilinden diğer mühim bir sebebini teşkil eder. Bu saydığım sebeplerden başka asıl bizim milletin, bilhassa, münevveranımızın çok dikkatle, çok ehemmiyetle nazar-ı itibara alacağı bir sebep vardır ve bence bu sebep şimdiye kadar terakki edemeyişimizin baştan başa bir harabe oluşunun sebab-i aslisidir. İnhitatımızın bu ana sebebini şu nokta teşkil ediyor: İslam âlemi iki sınıf ayrı heyetlerden mürekkeptir. Biri ekseriyeti teşkil eden avam, diğeri ekaliyeti teşkil eden münevveran. Bozuk zihniyetli milletlerde ekseriyet-i azime başka hedefe, münevver denen sınıf başka zihniyete maliktir. Bu iki sınıf arasında zıddiyet-i tamme, muhâlefet-i tamme vardır. Münevveran kitle-i asliyeyi kendi hedefine sevk etmek ister; kitle-i halk ve avam ise bu sınıf-ı münevvere tâbi olmak istemez. O da başka bir istikamet tayinine çalışır. Sınıf-ı münevver telkinle, irşadla kitle-i ekseriyeti tevessül eder. Halka tahakküm ve tecerrübe başlar; halkı istibdatla bulundurmağa kalkar. Artık burada asıl tahlil-i noktaya geldik. Halkı ne birinci usul ile ne de tahakküm ve istibdat ile kendi hedefimize sürüklemeye muvaffak olamadığımızı görüyoruz; neden?

Arkadaşlar,

Bunda muvaffak olmak için münevver sınıfla halkın zihniyet ve hedefi arasında tabii bir intibak olmak lazımdır. Yani sınıf-ı münevverin halka telkin edeceği mefkureler, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalı. Hâlbuki bizde böyle mi olmuştur. O münevverlerin telkinleri milletimizin umk u ruhundan alınmış mefkureler midir?

Şüphesiz hayır, münevverlerimiz içinde çok iyi düşünenler vardır. Fakat umumîyet itibariyle şu hatamız da vardır ki tetkikat ve tettebbuatımıza zemin olarak alelekser kendi memleketimizi, kendi tarihimizi, kendi ananelerimizi, kendi hususiyetlerimizi ve ihtiyaçlarımızı almayız. Münevverlerimiz belki bütün cihanı, bütün diğer milletleri tanır, lakin kendimizi bilmeyiz.

Münevverlerimiz milletimi en mes'ut millet yapayım der. Başka milletler nasıl olmuşsa onu da aynen öyle yapalım der. Lakin düşünmeliyiz ki, böyle bir nazariye hiçbir devirde muvaffak olmuş değildir. Bir millet için saadet olan bir şey diğer millet için felaket olabilir. Aynı sebep ve şariat birini mes'ut ettiği hâlde diğerini bedbaht edebilir. Onun için bu millete gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden, keşfiyatından, terakkiyatından istifade edelim, lakin unutmayalım ki, asıl temeli kendi içimizden çıkarmak mecburiyetindeyiz.

Milletimizin tarihini, ruhunu, ananatını sahih, sâlim, dürüst bir nazarla görmeliyiz. İtiraf edelim ki, hâla ve hâla münevveranımızın gençleri arasında halk ve avama tetabuk muhakkak değildir. Memleketi kurtarmak için bu iki zihniyet arasındaki ayrılığı durdurmak, yürümeğe başlamadan evvel bu iki zihniyet arasındaki tetabuku tevlid etmek lazımdır. Bunun için de biraz avam kitlesinin yürümesini tacil etmesi, biraz da münevverlerin çok hızlı gitmesi lazımdır. Lakin halka yaklaşmak ve halkla kaynaşmak daha çok ve daha ziyade münevverlere teveccüh eden bir vazifedir.

Gençlerimiz ve münevverlerimiz ne için yürüdüklerini ve ne yapacaklarını evvela kendi dimağlarında iyece takarrür ettirmeli, onları halk tarafından iyice kabil-i hazim ve kabil-i kabul bir hâle getirmeli, onları ancak ondan sonra ortaya atmalıdır. Ben çok ümitvarım ki, gençlerimiz bunu yapacak derecede yetişkindir. Biliyorum ki ihtiyarlarımız gibi gençlerimizin de tecrübeleri vardır. Zira milletimizin yakın senelere ait gördüğü elim dersler, yakın senelerin en kesif vekayi ile meşbu oluşu, devrimizin gençlerini eski devirlerin ihtiyarları kadar ve belki onlardan fazla vakayiin şahidi, binaenaleyh gençlerimizi ihtiyarlar kadar tecrübe sahibi yaptı. Herhangi gencimiz yaşadığı devrin belki üç misli nisbetinde vakayie şahit olduğu için her gencimiz üç misli yaş sahibi addedebilir, onları da ihtiyarlar gibi tecrübeli telakki edebiliriz. Gençlerimizin gördükleri bu tecrübelerden istifade ederek faal, memlekete hadim ve azm ü imanla mücehhez olarak vazifelerini bihakkın ifa edeceklerine eminim.

Arkadaşlar,

Bizim halkımız çok temiz kalpli, çok asil ruhlu, terakkiye çok kabiliyetli bir halktır. Bu halk eğer bir defa muhatablarının samimîyetle kendilerine hadim

olduklarına kani olursa her türlü hareketi derhâl kabule amadedir. Bunun için gençlerin her şeyden evvel millete emniyet bahşetmesi lazımdır.

Bunun için mefkuremizi vuzuhla ifade etmeliyiz. Onu, imanla duymalı ve onu çok sebatkarane takip etmeliyiz. Şahsi menafiimizden, hasis emellerimizden tecerrüde ancak böyle canlı ve alevli mefkure sayesinde muvaffak olacağız. Gençlerin kardeşleriyle, babalarıyla, tecrübedide ihtiyarlarıyla, ruhu İslamiyete vakıf hakiki ulema-yı kiramiyle beraber mesaisinde muvaffakiyete mazhar olacağı muhakkaktır.

Fakat bütün hüsnüniyete, gösterilen bütün sebata, azim ve metanete, ibraz edilen bütün vahdet ve tesanüde rağmen yine en güzel, en musib, en doğru zihniyetleri ve mefkureleri bozmağa çalışacak insanlara tesadüf edilecektir. Öylelerine karşı bütün efrad-ı millet çok şedit mukabelede bulunmalıdır. Hepimiz için öylelerine karşı kahir bir kitle-i vahdet şeklinde tecelli etmekliğimiz en zarurî bir lazime-i vicdaniyedir.

Zira bu hususta müfsitlik yapacak insanlara müsamaha göstermek, ulvicenab ibraz etmek eser-i terbiye değil, belki bir milletin saadetine, şerefine, namusuna göz dikmiş insanlara müsamahadır ki, hiçbir vakit, hiçbir ferd buna müsaade edemez. Hiç kimse buna müsaade etmek hakkına malik değildir ve siz de olmamalısınız.

Arkadaşlar,

Bir milletin namuskar bir mevcudiyet, şayan-ı hürmet bir mevki sahibi olması için, o milletin yalnız âlim ve mütefennin bulunması kafi değildir. Her ilmin, her şeyin fevkinde bir hassaya sahip olması lazımdır ki, o da o milletin muayyen ve müspet bir seciyeye malik bulunmasıdır. Böyle bir seviyeye malik olmıyan fertler ve böyle fertlerden mürekkep milletler hiçbir dakika hakiki bir devlet teşkil edemezler. Böyle milletler birer fesat ocağı olurlar. Benim bildiğime göre memleketimizde çok senelerden beri açılmış ve elan mukaddes ateşlerle yanan, ve alevi her mensup olanın kalb ve vicdanını münevver kılan Türk ocaklarının esas gayesi millete böyle müspet bir seciye vermektir. Türk ocakları milletin harsı üzerinde mühim tesirler yapmalıdır. Zaten bunu yapıyorlar ve daha ziyade yapacaklardır. Biz milliyet fikirlerini tatbikte çok gecikmiş ve çok tekasül göstermiş bir milletiz. Bunun zararlarını fazla faaliyetle telafiye çalışmalıyız. Bilirsiniz ki milliyet nazariyesini, millet mefkuresini inhilale sai

olan nazariyatın dünya üzerinde kabiliyeti tatbikiyesi bulunamamıştır. Çünkü, tarih, vukuat, hadisat ve müşahadat hep insanlar ve milletler arasında, hep milliyetin hakim olduğunu göstermiştir ve milliyet prensibi aleyhindeki büyük mikyasta fiili tecrübelerle rağmen yine milliyet hissinin öldürülemediği ve yine kuvvetle yaşadığı görülmektedir.

Bahusus bizim milletimiz, milliyetinden tegafül edişinin çok acı cezalarını gördü. Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki akvam-ı muhtelif hep millî akidelere sarılarak, milliyet mefkuresinin kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlara yabancı bir millet olduğumuzu sopa ile içlerinden, koğulunca anladık. Kuvvetimizin zaafa uğradığı anda bizi tahkir, tezlil ettiler. Anladık ki, kabahatimiz kendimizi unutmaklığımızmış. Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak evvela bizim kendi benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissen, fikren, fiilen bütün ef'al ve hareketimizle gösterelim; bilelim ki millî benliğini bulmayan milletler başka milletlerin şikarıdır.

Mevcudiyet-i milliyemize düşman olanlarla dost olmalıyım. Böylelerine karşı bir Türk şairinin dediği gibi,

(Karşı duvardaki levhayı işaret ederek)

Türküm ve düşmanım sana, kalsam da bir kişi diyelim. Düşmanlarımıza bu hakikatı ifade ettiğimiz gün, kanaatimize, mefkuremize, istikbâlimize yan bakan her eli şiddetle kırdığımız, milletin önüne dikilecek her haili derhâl devirdiğimiz gün, hâlas-ı hakikiye vasıl olacağız. Ve sizler gibi münevver, azimli, imanlı gençler sayesinde bu hâlase vasıl olacağımıza emin olabiliriz.

Türk Ocağı azasından Operatör Eyüb Sabri'nin "Milletimizin inkılabına muhâlefet eden ve kendisini din irşadiyle mükellef telakki eyliyen bir sınıf var, bu sınıfa karşı ne gibi tedabir alınmıştır?" suali üzerine Mustafa Kemal ayağa kalkarak sözüne tekrar başlamıştır :

Bu suali soran arkadaşımızı müsaadeleriyle bir noktada tenkit edeceğim. Sualleri mühimdir. Ancak vuzuha malik değildir. Evvela soruyorum. Bu suali sorarken bu ibham bulutlarına ne ihtiyaç vardı. Bu meseleden bahsederken adem-i vuzuha sebep nedir? Biz bir şeyi vicdanen iyi yaptığımıza, sözlerimizin hakikat olduğuna kani isek ondan olduğu gibi açık, vazıh, tereddüt ve ibhamdan ari olarak bahsetmeliyiz. Ben kendilerinin sualini izah edeyim; buyurdular ki bu millet esasen

her şeye kabiliyetlidir, fakat bazı insanlar vardır ki hakikatı idrak edecek kadar mütekamil değildir. Bu sebeple, halkın saf vaziyetinden istifade ederek, halka muzir fikirler vererek, halk için müfsit mevkiinde kalabilirler. Bunlara karşı tedbir var mıdır? Eğer sual böyle irad edilse idi, işte burada hazırın içinde muhtelif mesleklerde bulunan arkadaşlar var, asker var, tüccar var ulema var, vesair mesleklerden ve sınıflardan zevat var. Şüphesiz hepimiz aynı kanaatte olduğumuzu söyledik.

Her şeyden evvel şunu en iptidai bir hakikat-i diniye olarak bilelim ki bizim dinimizde bir sınıf-ı mahsus yoktur. Ruhbaniyeti reddeden bu din inhisarı kabul etmez. Mesela ulema, behemehâl tenvir vazifesi ulemaya ait olmadıktan başka dinimiz de bunu kat'iyetle meneder. O hâlde biz diyemeyiz ki, bizde bir sınıf-ı mahsus vardır. Diğerleri dinen tenvir hakkından mahrumdur. Böyle telakki edersek, kabahat bizde, bizim cehlimizdedir. Hoca olmak için, yani hakayik-i diniyeyi halka, telkin etmek için, mutlaka kisve-i ilmiye şart değildir. Bizim ulvi dinimiz her müslim ve müslimeye amme taharrisini farz kılıyor ve her müslim ve müslime ümmeti tenvir ile mükelleftir.

Efendiler, bir fikri daha tashih etmek isterim. Milletimizin içinde hakiki ulema, ulemamız içinde milletimizin bihakkın iftihar edebileceği âlimlerimiz vardır. Fakat bunlara mukabil kisve-i ilmiye altında hakikat-i ilimden uzak, lüzumu kadar taallüm edememiş, tarik-i ilimde layıkı kadar ilerleyememiş hoca kıyafetli cahiller de vardır. Bunların ikisini birbirine karıştırmamalıyız.

Seyahatlerimde birçok hakikî münevver ulemamızla temas ettim. Onları en yeni terbiye-i ilmiye almış, sanki Avrupa'da tahsil etmiş bir seviyede gördüm. Ruh ve hakikat-ı İslamiyeye vakıf olan ulemamızın hepsi bu mertebe-i kemaldedir. Şüphesiz ki, bu gibi ulemamızın karşısında imansız ve hain ulema da vardır, lakin bunları onlara karıştırmak musib olmaz.

Efendiler, hakikî ulema ile dine muzir ulemanın yekdiğerine karıştırılması Emeviler zamanında başlamıştır. Hazret-i Peygamberin zaman-ı saadetlerinde, Peygamberimizin irtihâlinden sonra Hulefa-yı Raşidin hazeratının zamanlarında, hep doğrudan doğruya Hazret-i Peygamberin irşadiyle İslam olan Hulefa-yı Raşidinin tenviriyle selamette bulunan kitle-i ümmet arasında hakiki nezahat, kalb-i hürmet, ulvî bir irtibat vardı. Vaktaki Muaviye ile Hazreti Ali karşı karşıya geldiler, Siffin

vakasında Muaviye'nin askerleri Kur'an-ı Kerim'i mızraklarına diktiler ve Hazret-i Ali'nin ordusunda bu suretle, tereddüt ve zaaf husule getirdiler. İşte o zaman dine mefsedet, İslamlar arasına münaferet girdi ve o zaman hak olan Kur'an, haksızlığı kabule vasıta yapıldı. En mütehakkim hükümdarlardan olan Muaviye'nin nasıl bir hiyle neticesinde sıfat-ı hilafeti de takındığını biliyorsunuz. Ondan sonra bütün müstebit hükümdarlar hep dini alet edindiler; ihtiras ve istibdatlarını terviç için hep sınıf-ı ulemaya müracaat eylediler. Hakikî ulema, dini bütün âlimler hiçbir vakit bu müstebit tacidarlara inkiyad etmediler. Onların emirlerini dinlemediler, tehditlerinden korkmadılar. Bu gibi ulema kamçılar altında döğüldü, memleketlerinden sürüldü, zindanlarda çürütüldü, darağaçlarında asıldı. Lakin onlar yine o hükümdarların keyfine dini alet yapmadılar. Fakat hakikat-i hâlde âlim olmamakla beraber, sırf o kisvede bulundukları için âlim sanılan, menfaatine düşkün haris ve imansız birtakım hocalar da vardı. Hükümdarlar işte bunları ele aldılar ve işte bunlar, muvafık-ı dindir diye fetvalar verdiler. İcabettikçe yanlış hadisler bile uydurmaktan çekinmediler. İşte o tarihten beri saltanat tahtında oturan, saraylarda yaşayan, kendilerine halife namı veren müstebit hükümdarlar bu gibi hoca kıyafetli cerrahlara iltifat ve onları himaye ettiler. Hakiki ve imanlı ulema her vakit ve her devirde onların mebguzu oldu.

Üç buçuk dört sene evveline kadar, berhayat olan Osmanlı hükümdarları da aynı şeyleri yapmışlar, aynı hüd'alardan istifade etmişlerdi. Osmanlı tarihinden bu hususta uzun misaller iradına lüzum yok, son Osmanlı hükümdarı Vahdettin'in harekatı gözünüzün önündedir. Onun emriyledir ki bile bile ölüme götürülen milleti kurtarmak isteyenler asi ilan edildi. Onun emriyle millet ve vatanı kurtarmak için kan döken aziz ordumuzun bağiler sürüsü olduğuna dair fetvalar veren ulema kıyafetli kimseler çıktı. Onlar bu fetvaları Yunan tayyarecileriyle ordumuzun içine atıyorlardı. İşte bu noktada suali soran arkadaşlarımıza yerden göğe kadar hak veririm. Ulema içinde böyle hainleri himaye, şeni' hareketlerini şer'a tatbik, din kisvesi ve şeriat sözleriyle milleti izlal ve iğfal eden âlimlerin -onlar için bu tabiri kullanmak istemem- böyle şerre alet olan insanların yüzündendir ki dört hâlifeden sonra din daima vasıta-i siyaset, vasıta-i menfaat, vasıta-i istibdat yapıldı. Bu hâl Osmanlı tarihinde böyle idi. Abbasiler, Ermeniler zamanında böyle idi. Fakat şuray-ı enzar-ı tefekkürünüze arzederim ki böyle adi ve sefil hilelerle hükümdarlık yapan hâlifeler

ve onlara dini alet yapmağa tenezzül eden sahte ve imansız âlimler tarihte daima rezil olmuşlar, terzil edilmişler ve daima cezalarını görmüşlerdir. Hulefa-yı Abbasiye'nin sonuncusu biliyorsunuz ki bir Türk tarafından parçalanmıştı. Dini kendi ihtiraslarına alet yapan hükümdarlar ve onlara delalet eden hoca namı hainler hep bu akıbete duçar olmuşlardır. Böyle yapan hulefa ve ulemanın arzularına muvaffak olamadıklarını tarih bize layetenahi misallerde izah ve ispat etmektedir. Artık bu milletin ne öyle hükümdarlar ne öyle âlimler görmeğe tahammülü ve imkanı yoktur. Artık kimse öyle hoca kıyafetli sahte âlimlerin tezvirine ehemmiyet verecek değildir. En cahil olanlar bile o gibi adamların mahiyetini pek ala anlamaktadır. Fakat bu hususta tam bir emniyet sahibi olmaklığımız için bu intibahı, bu teyakkuzu, onlara karşı, bu nefreti, halası hakiki anına kadar bütün kuvvetiyle hatta mütezayit bir azimle muhafaza ve idame etmeliyiz. Eğer onlara karşı benim şahsımdan bir şey anlamak isterseniz, derim ki ben şahsen onların düşmanıyım. Onların menfi istikamette atacakları bir hatve, yalnız benim şahsî imanına değil, yalnız benim gayeme değil, o adım benim milletimin hayatıyla alakadar, o adım milletimin kalbine havale edilmiş zehirli bir hançerdir. Benim ve benimle hemfikir arkadaşlarımla yapacağı şey mutlaka ve mutlaka o adımı atanı tepelemektir.

Şüphe yok ki arkadaşlar millet birçok fedakarlık birçok kan bahasına, en nihayet elde ettiği umde-i hayatiyesine kimseyi tecavüz ettirmeyecektir. Bugünkü hükümetin, meclisin, kanunların, Teşkilat-ı Esasiyenin mahiyet ve hikmeti hep bundan ibarettir.

Sizlere bunun da fevkinde bir söz söyleyeyim. Farz-ı mahal eğer bunu temin edecek kanunlar olmasa, bunu temin edecek meclis olmasa, öyle menfi adım atanlar karşısında herkes çekilse ve ben kendi başıma yalnız kalsam, yine tepeler ve yine öldürürüm.” (Hakimiyet-i Millîye: 26 Mart 1923)⁹⁸

Bu arada Büyük Millet Meclisi Başkanı Gazi Mustafa Kemal, Konya Türk Ocağı fahrî başkanlığını kabul etmiş, 21 Mart 1923'te Konya Türk Ocağı'nı ziyaretle

⁹⁸ **İnan**, *Düşünceleriyle Atatürk.*, s. 145-146; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, s. 141-150; **Önder**, *Atatürk Bildirileri*, s. 87-93; **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 330; **Tanyu**, *a.g.e.*, s. 110-112; **Aytaç**, *a.g.e.*, s. 15-16, 111-117; **İnan**, *a.g.e.*, s. 83-84; **Turhan Feyzioğlu**, “Atatürk ve Milliyetçilik”, *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998, s. 36-37; **Çankaya**, *a.g.e.*, s. 214.

matbaa kurulması, gazete ve dergi çıkarılması için Ocağa üç bin lira sağlanmasına söz vermiştir.⁹⁹

Daha sonra da Atatürk, **Konya Türk Ocağı**'nın şeref defterine şunları yazmıştır:

“Konya, muhtelif Türk Devletleri yaşamış öz Türk vatanıdır. Konya, asırlardan beri tüten büyük bir Türk Ocağı'dır. Türk kültürünün esaslı kaynaklarından biridir. Konya Türk Ocağı, Konya Türklüğünün hakikî bir timsali olmalıdır. Bu Ocak'tan milletin hissini, ülküsünü daima ısıtacak, nurlandıracak parlak alevler semalara yükselmelidir; çok yükselmelidir! O kadar ki bu alev, vatanın bütün ufuklarında aydınlıklar vücuda getirebilsin. Konya'nın genç dimağları, müteşebbis, cesur, sebatkar çocukları! Ocağınıza sahip olunuz. Bütün engeller, Ocağınızın ateşi karşısında derhâl yanıp karaduman olmağa mahkumdur.”

Gazi Mustafa Kemal¹⁰⁰

Bu cümlelerin altına, eşi Latife Hanım şu satırları ekleyerek altını imza etmiştir:

“Konya'nın güzide gençlerine! Çalışmalarınızla, gücünüzle, her biriniz vatanın ufuklarında birer parlak güneş olunuz. Ancak elinizi hırs ve menfaatten çok dikkatle esirgeyiniz.”

Latife Mustafa Kemal¹⁰¹

Atatürk, **21 Mart 1923** günü, **İzmir**'de teşkil ve ihya olmakta olan Türk Ocağı'na kullanılmak üzere, Saruhan Mebusu Necati Bey'e iki bin lira göndermiştir.¹⁰²

Atatürk ve beraberindeki heyet, Konya'dan Afyon'a geçerek burada da bir dizi ziyaretlerde bulunmuştur. Bu ziyaretler sırasında **23 Mart 1923'te Afyon Türk Ocağı'nı** ziyaret ederek üyelerine ve orada bulunan konuklara Afyon'un ve dolayısıyla Anadolu'nun harap kalmasının en önemli sebebinin eski idare olduğunu belirterek, yeni idarenin buna müsaade etmeyeceğini beyanla, asıl önemli olanın,

⁹⁹ Karaer, a.g.e., s.122.

¹⁰⁰ Önder, *Atatürk Konya'da...*, s. 32; Avanas, a.g.e., s. 265; Kökütürk, a.g.e., s. 166; Tevetoğlu, a.g.m., s. 536; Çankaya, a.g.e., s. 214-215; Kocatürk, *Atatürk'ün Hatıra...*, s. 7.

¹⁰¹ Önder, *Atatürk'ün Yurt Gez...*, s. 247; Kocatürk, *Doğumundan...*, s. 330.

¹⁰² Tuncer vd., a.g.e., s. 94.

yeni idare şeklinin muhafazasında gösterilecek samimîyet olduğuna dair bir konuşma yapmıştır.

“Muhterem genç arkadaşlarım:

Afyonkarahisar’ın Türk Ocağı’nda geçen bu kıymetli zamanlar pek çok inşirahımı ve bahtiyarlığımı mucip oldu. Genç arkadaşlarımızın memleketin ehemmiyet ve ahâlisinin kabiliyet ve faaliyeti hakkındaki izahatından fevkalade memnun kaldım. Hakikaten Karahisar üç şimendifer hattının nokta-i telakisinde bulunmakla beraber mevkiinin bu ehemmiyetiyle mütenasip bir manzara-i umran göstermiyorsa kabahat halkta, kabiliyet ve faaliyeti pek bariz olan halkta değil; bütün kabahat, bütün Anadolu’yu baştan başa harabe hâlinde bırakan idare-i sabıkadadır.

O idare yüzündendir ki, Anadolu bu hâlde kaldı. Sarayların terfihi içindir ki, Anadolu böyle bakımsız bırakıldı. O idareyi kökünden atıp koparan milletin intibah ve teyakkuzu, artık bundan sonra Anadolu’nun az zamanda bu harabazar hâlinen kurtarılacağına beraat-ı istihlaldir.

Ocağınızın henüz bir buçuk aylık ömrü olmasına rağmen ibraz ettiği mesai ve iktifa eylediği semeratı cidden şayan-ı takdir görürüm. Memleketin âlimleri, muallimleri, münevverleri tarafından kıymetli mesai neticesinde iktifat edilen bu semerat daha ilk hatvede el ile hissedilecek bir şekilde tecelli etmektedir. Bize serbesti-i hareketimizi, serbesti-i tefekküratımızı, serbesti-i faaliyetimizi bahşeden millî idaremizin sayesinde kusurlarımızı, noksanlarımızı, zararlarımızı, mahrumiyetlerimizi az zamanda telafiye muvaffak olacağımıza eminim.

Arkadaşlarımızın şahsım hakkında gerek ocak namına gerek halkın hissiyatı namına okuduğu destandan ayrıca mütehassisim. Milletin her vesile ve her vasıta ile böyle emniyet ve itimadını gördükçe kuvvetim artıyor, vaktim olmadığı için görülen zarurete binaen kıymetli beldenizden bu gece harekete mecbur olduğum için, sizlerle uzun müddet hasbîhâlde bulunamayacağıma müteessirim.¹⁰³ Yalnız bu teessürümü şununla tadil etmekteyim ki memleketiniz güzergah üstündedir. Buraya sühuletle gelmek her vakit mümkündür. İnşallah ileride daha etraflı ve mufassal görüşmek mümkün olur.”

¹⁰³ Çankaya, *a.g.e.*, s. 216.

Mustafa Kemal'in bu nutkundan ve büyük Gazilerinin kendileriyle teklifsizce, arkadaşça hasbıhâllerde bulunmasından mütehassis olan bir genç ayağa kalkarak dedi ki:

“Büyük Gazimiz, siz bütün bir tarihsiniz ve bizler de böyle canlı bir tarihin karşısında bulunmakla tarihi kimseler olduk. İleride bizim bir bu nasibimizi ve sizin büyüklüğünüzü düşünen ahfadımız, sizin için diyecekler ki; o da bizim gibi bir insan mı idi, bizim gibi yürür, bizim gibi konuşur mu idi, acaba onun gözleri de bizim gibi mi görür, kulakları bizim gibi mi işitirdi?”

Mustafa Kemal Paşa bunun üzerine, sözlerini şu şekilde devam etmiştir:

Arkadaşlarım;

Ben zannediyorum ki efrad-ı umumîye-i milletin hiçbirinden fazla yüksekliğe malik değilim. Bende fazla teşebbüs görüldiyse bu benden değil, milletin muhassalasından çıkan bir teşebbüstür. Sizler olmasaydınız, sizlerin vicdani temayülâtınız bana nokta-i istinat teşkil etmemiş olsaydı; bende ki teşebbüsâtın hiçbirisi olamazdı.¹⁰⁴ Millete ait meziyetleri yalnız eşhasa atfeden zihniyet, eski idarelerin sistem ve usul meselesinden neşet ediyordu. Vaktiyle mevcut devlet ve devletlerin mahiyeti teşekkülü sırf bir şahsın menafiini ve arzularını tatmine matuf idi. Eşhasın bu arzu ve emellerine hadim olan millet, gösterilen büyüklüklerin şerefinden kat'iyen nasibedar olamaz, ancak hata ve beceriksizlik olursa onlar millete atfolunurdu. Bugün bu hâl mevcut değilse, millet kendi büyüklüğünü olduğu gibi cihana göstermişse, fazlalık bende değil, şekl-i hazrın mahiyetindedir. Bu şekil mevcut oldukça, bu mevkie çıkacak herkesin yapacağı şey bundan başka türlü olamaz. Arkadaşımızın hakkımdaki sözleri beni mütehassis etti. Fakat bana karşı söylediğiniz sözlerin asıl samimîyeti, bana karşı gösterdiğiniz hareketin asıl ciddiyeti, ancak bugünkü şekl-i idarenin muhafazasında göstereceğiniz celadetle sabit olacaktır (Hakimiyet-i Millîye: 2 Nisan 1923).¹⁰⁵

Atatürk, bu konuşmanın ardından **Afyon Türk Ocağı** şeref defterine şunları yazmıştır:

¹⁰⁴ Palazoğlu, *Başöğretmen ...*, s. 130.

¹⁰⁵ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri II*, s. 161-163; Kocatürk, *Doğumundan...*, s. 331.

“Afyonkarahisar Türk Ocağı azasıyla bugün müşerref oldum; Ocakta geçen dakikalar birbirimizi anlamak ve dinlemek için güzel vesileler bahsetti. Çok memnunum. Bilhassa Karahisar halkının, gençliğinin, aydınlarının kıymetli duygularını, millî egemenliğin korunmasındaki kesin kararlılıklarını kendi heyecanlı dillerinden işitmek benim için pek çok gönül ferahlığı ve güvene sebep olmuştur. Afyon halkı cidden memleketlerine, millî ülküye sahiptirler. Karahisar, mevki-i mühiminin icap ettirdiği bütün inkişaflara mazhar olacaktır. Çünkü burada yanan ocak Türk’ün en temiz kalbinden feyz alıyor.”¹⁰⁶

Atatürk, Afyon’da gerçekleştirdiği ziyaretlerin ardından Kütahya’da ziyaretlerde bulunmuş, **Kütahya Türk Ocağı**’nı **24 Mart 1923’te** ziyaret etmiştir.

Türk Ocaklarının faaliyetlerini sürdürebilmeleri için Atatürk, maddî ve manevî olarak sürekli yardımlarda bulunmuştur. İstanbul’un işgali sırasında kapatılan İstanbul Türk Ocağı’nın 1 Haziran 1923’te yeniden faaliyetlerine başlaması dolayısıyla düzenlenen törende Ocak mensubu dönemin önemli aydınları ve TBMM hükümeti üyeleri büyük bir coşku içerisinde konuşmalar yapmışlardır. Bu törene Atatürk’ü temsilen Refet (Bele) Paşa ile birlikte Adnan Adıvar, Mazhar Müfit (Kansu), Tunalı Hilmi Bey katılmıştır.¹⁰⁷

İstanbul Türk Ocağı’nın yeniden açılışı için düzenlenen törene Atatürk de davet edilmiştir. Atatürk bu davete o günkü koşullar gereği katılamamış ancak gönderdiği telgrafla Türk Ocaklıların coşkusuna ortak olmuştur.

5 Mayıs 1923’te İstanbul Türk Ocağı’na Atatürk’ün çektiği telgraf şu şekildedir:¹⁰⁸

“Memnuniyetle aldığım telgrafnamenizi Meclis’in küşadında heyet-i umumîyede kıraati için Divan Riyasetine tevdi ettim.

İstanbul Türk Ocağı’nın yeniden küşadı münasebetiyle aza-yı muhteremenin hakkımda izhar buyurdıkları teveccühkar hissiyata teşekkür ederim.

Sinesinde Türklüğün sayısız ve ölmez eserlerini taşıyan büyük şehrin münevver ve milliyet aşkıyla mütehassis evladına mecma olan Ocak’ın millî ve bedii inkişafımıza pek feyyaz hizmetler ifa edeceğine kani bulunuyorum.

¹⁰⁶ Atilla, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁰⁷ Tuncer vd., *a.g.e.*, s. 86.

¹⁰⁸ Kandemir, *a.g.m.*, s. 4106.

Tebrik ve muvaffakiyetler temenni ederim efendim.”

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal¹⁰⁹

Atatürk, özellikle Ankara’da Türk Ocağı binasının özel törenler, gösteriler, kültürel faaliyetler için kullanılmasını istemiş ve bu amaçla da Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara’da kültürel faaliyetler Ankara Türk Ocağı’nda gerçekleştirilmiştir.

13 Ağustos 1923’te Atatürk, **Ankara Türk Ocağı**’nda bu faaliyetlerden biri olan İstanbul İzcilerinin gösterilerini izlemiştir.¹¹⁰

Ardından **14 Ağustos 1923’te** Atatürk, Heyet-i İlmiye üyeleri şerefine **Ankara Türk Ocağı**’nda verilen çaya katılmış, Ali Sami Yen’le spor hakkında önemli bir görüşme gerçekleştirmiştir. Cumhuriyet dönemi spor politikası hakkındaki bu görüşmede Milletvekilleri ve bütün Heyet-i İlmiye üyeleri, davetliler, Atatürk’ün etrafında toplanmışlardır. Atatürk, Ali Sami (Yen)’den spor teşkilatımız hakkında bilgi vermesini istemiştir. Ali Sami Bey’in, Avrupalılarca sporun en kuvvetli bir propaganda vasıtası olduğunu söylemesi üzerine Atatürk:

“Biz henüz o dereceye gelmedik. Sporda tek ve sarıh bir gaye gözetmedik. Sporu ya propaganda için yapacağız yahut da bedenî tekamülümüzü temin için yapacağız.” demiştir.¹¹¹

Bunun üzerine Ali Sami Bey, spordaki yüksek gayeleri uzun uzadıya anlatmıştır. Bundan sonra Atatürk, Heyet-i İlmiye üyeleriyle o günün güncel konularıyla ilgili olarak özellikle eğitim konusunda uzun bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmeler sırasında İlmiye Heyeti yaptıkları toplantının sonunda belirledikleri yeni Türk Eğitim hedeflerini içeren bir program kitapçığını Atatürk’e sunmuşlardır.

Görüşmelerin ardından Türk Ocağı Başkanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Atatürk’e ve Heyet-i İlmiye üyelerine bir teşekkür konuşması yapmıştır. Bu konuşma şu şekildedir:

“Aziz Arkadaşlar;

¹⁰⁹ *Atatürk’ün Tamim...*, s. 532; *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, haz. Sadi Borak, Utkan Kocatürk, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1972, s. 142.

¹¹⁰ **Palazoğlu**, *Başöğretmen...*, s. 139.

¹¹¹ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II*, s. 86; **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 340.

Bir iki gün sonra buradan ayrılacaksınız, aramızda mahzun bir boşluk bırakacağınıza emin olunuz. Siz buraya bir hareket getirmiştiniz. Maarif hakkındaki meseleler hepimizi pek yakından alakadar ediyordu. Bir kısım mesut kimseler, müzakerelerinizi doğrudan doğruya takip fırsatını buldular. Memlekette şimdiye kadar sarfettiğimiz bir çok emeklerimiz, hedefimizi tayin etmediğimiz birçok emeklerimiz, hedefimizi tayin etmediğimizden boşa gitmiştir. Ve bu tuttuğumuz yoldan maarif, müstakbel hayatı için müstefid olacaktır.

Türk Ocağı ve Ankara, bu yolda sizi görmekten pek memnundur ve sizleri kendi harimi içinde görüyor ve yeni doğan Türk milleti ve yeni açılan Ocak, sizlerin Türk harsını meydana çıkarmak için sarf ettiğiniz mesaiden dolayı Ocak size çok teşekkür eder. Siz bir meci'nur hamlesi olarak İstanbul'dan Ankara'ya geldiniz. Biz ümit ederiz ki hayırhah işler için gelenlerin birincisi olacaksınız. Bundan sonra sizi misafir olarak değil, burası için müfid olarak gelmenizi temenni ederim. Hizmetleriniz, ileride takip edilecek mesaiye istikamet ve sarıh bir hedef vermiştir. Diyemem ki koyduğunuz esaslar tamamille tatbik edilecek, aldığınız karar baştan başa nafiz olacak, belki bunların bir kısmı yazılar içinde terk edilebilir. Fakat eminim ki mühim bir kısmı memleket için müfid olacaktır. Türk Ocağı, teessüs ettiği zamandan beri, millet ve milliyet fikrini neşre çalıştığı gibi ilim ve sanat etrafında hürmet uyandıрмаğa çalışan bir mürur bir kısım âlimlerini ve sanatkarlarını kendi harimi içinde toplanmış görmekten dolayı bugün ne kadar mesuttur. Ben, bu saadet hissiyledir ki şimdi Ocağımız namına hürmetle ve muhabbetle selamlıyorum.

Bundan birbuçuk sene evvel İstanbul'dan buraya mütehassıslarımızın gelmesini düşündüğümüz vakit, ellerimizi ne kadar dolambaçlı yollardan uzatmağa mecburduk. Şimdi ortada ne kadar manialar varsa zail oldu. Bize İstanbul'dan bir nur dalgası olarak geliyorsunuz ve dileriz ki bu ilk ziyaretinizin faideli bir başlangıcı olsun. Ve bu, yalnız Ankara'ya münhasır kalmasın. Bu defa sizinle beraber gelemeyen diğer âlimlerimiz, sanatkarlarımız da var. Gelecek sene de onları bekleyeceğiz, yalnız biz beklemeyeceğiz, Konya, Sivas ve diğer merkezler de sizin nurunuzdan istifade etmek isterler. Oralara da gidiniz. Onlar da güzide âlimlerimizin feyzini ta yakından alsınlar.

Aziz Arkadaşlar; Türk Ocağı, benim lisanımla size hiss-i teşekkürlerini söylemiştir, emin olabilirsiniz. Çünkü siz, burada yalnız ilmin ışıǒı altında

maarifimizin yarınki mesaisini tanzim etmediniz, aynı zamanda bütün maarif teşkilatımızın Türk harsını araması, meydana çıkarması ve tesbit etmesi için lazım gelen esasatı da kurdunuz. Bu, yalnız Ocak ve Ocaklılar için değil, bütün milliyetperverler için hakiki bir minnet ve şükran sebebi olmuştur ve hatıranızı daima takip edecektir. Bunu size temin ederiz, aziz arkadaşlarımız.”

Hamdullah Suphi (Tanrıöver)’nin konuşmasına cevap olarak Müderris İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) Bey’in konuşmasından sonra Atatürk, Kur’an-ı Kerim’in tefsiri ve tercümesi meselesine geçmiş, beş buçuk saat, geç vakte kadar bu samimî sohbet devam etmiştir. Atatürk, saat 21.30’da Ocak’tan ayrılışında Heyet-i İlmiye’ye hitaben şu konuşmayı yaparak heyet üyeleri ile vedalaşmıştır:

“Efendiler;

Sizinle müşerref olmak ve bu içtimamızı daha devam ettirmek benim için büyük bir saadet teşkil ederdi. Görüyorsunuz ki vakit ilerlemiştir. Sizin kıymetli zamanlarınızı daha ziyade almak istemem.

Sizinle müşerref olmak, benim için mucib-i memnuniyet olmuştur. İnşallah yakında, yakından temas etmeğe nail olurum.

Şimdiye kadar askerlik ve siyaset alanında kazanılan zaferin, kültür ve bilim alanında da temin edileceğini ümit ederim. Allahısmarladık.”¹¹²

Atatürk’ün Türk Ocaklarının açılması ve düzenli olarak faaliyetlerini sürdürebilmesi için destek sağladığı Tekirdağ Türk Ocağı’na gönderdiği telgrafta da görülmektedir. Türk Ocağı üyelerine dönemin en önemli saygı ifadesi olan resim göndermesi de ilgi çekicidir. Bu vesileyle **10 Eylül 1923’te** Atatürk, açılışı nedeniyle saygı ve bağlılık dileklerini ileterek bir fotoğraf isteyen **Tekirdağ Türk Ocağı** Başkanlığı’na başarı telgrafı çekmiştir:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Ankara, 10.9.1923 6/1312

“Tekirdağ Türk Ocağı Riyasetine,

Ocağınızın küşad edildiğine dair olan mektubunuzu aldım. Hakkımda gösterilen asar-ı muhabbet ve samimîyete teşekkür ederim. Arzunuz vechile bir kıta fotoğraf irsal olunmuştur. Millet ve memleket tealisine matuf mesainizde muvaffakiyetinizi dilerim efendim.”

¹¹² Palazoğlu, *Başöğretmen...*, s. 139-142; Özakman, *a.g.e.*, s. 197-198.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal¹¹³

Türk Ocaklarına Atatürk'ün ilgisinin yanısıra Latife Hanım'ın da büyük bir ilgi gösterdiği görülmektedir. Bu yakın ilgiye Ocaklıların da son derece hassasiyetle karşılık verdikleri Kars Türk Ocağı'nın fahrî başkanlığına istemelerinden anlaşılmaktadır. Şöyle ki:

15 Eylül 1923'te Kars'ta Türk Ocağı kurulmuştur. Türk Ocağını temsilen murahhaslar arasında Latife Gazi Mustafa Kemal Hanımefendi de bulunmuş ve kurultayın son toplantısında, **Kars Türk Ocağı** murahhası sıfatıyla bir konuşma yapmıştır.¹¹⁴ Atatürk ve Latife Hanım'ın Türk Ocaklarının sosyal faaliyetlerine katıldığını gösteren bir başka örnek de **21 Eylül 1923'te** Atatürk ve eşi Latife Hanım'ın **Ankara Türk Ocağı** salonunda toplanan Himaye-i Etfal (Çocuk Esirgeme Kurumu) Kongresi'nin açılışını izlemeleri, **23 Ekim 1923'te** burada açılan resim sergisine katılıp bazı tabloları satın almalarıdır.¹¹⁵

1923 yılı Kasım ayının ilk haftasında Türk Ocakları şubeleri Cumhuriyet'in ilanını kutlamak için, Atatürk'e telgraf çekmişlerdir. Bunlardan bazıları şöyledir: Edirne Türk Ocağı İdare Heyeti, Susurluk Türk Ocağı Başkanı, İzmir Türk Ocağı Murahhas Mesulü Behçet, Edremit Türk Ocağı Başkanı Muzaffer Süreyya, Mudanya Türk Ocağı Başkanı Ahmet Ziya, Bandırma Türk Ocağı Başkanı Haşim, Silifke Türk Ocağı, İstanbul Türk Ocağı, Akhisar Türk Ocağı Başkanı Dr. Şemseddin, Tekirdağ Türk Ocağı Başkanı Nuri, Mersin Türk Ocağı Başkanı Dr. Reşit Galip, Kadınhanı Türk Ocağı Başkanı İhsan, Gördes Türk Ocağı Başkanı Hüseyin Ekrem, Salihli Türk Ocağı Başkanı Mehmet Emin.

Daha sonra da Cumhuriyet'i ve Atatürk'ü kutlamak için iller adına oluşturulan heyetler, bizzat Ankara'ya gelerek tebriklerini sunmuşlardır. Bu kutlama heyetlerinde, Türk Ocağı adına temsilciler de yer almıştır.¹¹⁶

29 Aralık 1923 günü Ankara Türk Ocağı Riyasetine seçilen Hamdullah Suphi Bey'in, Ocağın maddî açıdan sıkıntıda olduğunu söylemesi üzerine, Mustafa

¹¹³ **Aydın Oy**, *Tekirdağ'da Atatürk (Anılar, Belgeler, Fotoğraflar)*, İstanbul: Ekin Basımevi, 1965, s. 16; **Tuncer vd.**, *a.g.e.*, s. 101; **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 341.

¹¹⁴ **Tuncer vd.**, *a.g.e.*, s. 101.

¹¹⁵ **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 341.

¹¹⁶ **Gündüz Artan**, "Mersin'de İlk Türk Ocağı", *Türk Yurdu*, C. 20, S. 158, 1999, s. 40.

Kemal, Ocağa bin lira maddî yardımda bulunmuş, Ocağın çalışmalarını sürdürebileceği odalar ve salonların döşenmesi de yine Atatürk'ün tâlimatıyla Müdafaa-i Millîye Vekili Kazım Paşa'nın çabalarıyla sağlanmıştır.¹¹⁷

Atatürk, eşiyle birlikte Ege bölgesine yaptığı geziler sırasında bölgedeki bazı Türk Ocağı şubelerine ziyaretlerde bulunmuştur.¹¹⁸

Atatürk, 4 Şubat 1924'te Kale Kapısı üzerindeki **Kuşadası Türk Ocağı**'nda ve **Söke Türk Ocağı**'nda incelemelerde bulunmuş, Sökelilerle devrimler hakkında konuşmalar yapmıştır.¹¹⁹ 7 Şubat 1924'te Latife Hanım'la beraber **İzmir'de Türk Ocağı** ve içinde bulunan Altay İdman Yurdu'nu ziyaret eden¹²⁰ Atatürk, eşiyle beraber 9 Şubat 1924'te **Söke'de Türk Ocağı**'nın (Söke'de kurulmuş olan "Fikir ve İdman Yurdu" 27 Kasım 1923'te Türk Ocağı'na katılmıştır) açılış törenine katılmıştır.¹²¹

Bu ziyaretlerin ardından 24 Nisan 1924'te Atatürk, Türk Ocakları I. Kurultayı'nda delegelerden oluşan heyeti kabul etmiş, "**Yeni Türk Devletinin kuruluşunda en çok Türk Ocaklarına güvendiklerini**" belirtmiştir.¹²²

Atatürk, 1924 yılında, 29 Ağustos'tan 18 Ekim'e kadar 51 gün süren uzun yeni bir Anadolu gezisi daha yapmıştır. Atatürk'ün en uzun süreli bu yurt gezisi "Gazi'nin Sonbahar Seyahatleri" adıyla tanımlanmış, birçok şehre Atatürk, ilk olarak bu gezisi sırasında gitmiştir. Gezi esnasında Atatürk'ün yanında eşi Latife (Uşaklıgil), Bozok Milletvekili Salih (Bozok), İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Gaziantep Milletvekili Ali (Kılıç), Rize Milletvekili Rauf (Benli), Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik (Bıyıklıoğlu), Muhafız Birliği Komutanı İsmail Hakkı (Tekçe), Başyaver Rusuhi ve daha birkaç kişi de vardır. Gezi, 29 Ağustos 1924 günü, özel trenle Ankara'dan Afyon'a hareketle başlamış ve 30 Ağustos 1924 günü Büyük Zafer'in ikinci yıldönümü dolayısıyla Dumlupınar'da

¹¹⁷ Tuncer vd., *a.g.e.*, s. 106-107.

¹¹⁸ Yücel Özkaya-Mehmet Saray, Mustafa Balcıoğlu, Cezmi Eraslan, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2003, s. 373-374.

¹¹⁹ *Aydın İl Yıllığı*, "Atatürk Aydın İlinde", 1931, s. 23-26.

¹²⁰ Kocatürk, *Doğumundan...*, s. 348.

¹²¹ Karaer, *a.g.e.*, s. 20; Tuncer vd., *a.g.e.*, s. 104.

¹²² Karaer, *a.g.e.*, s. 21.

düzenlenen törende Dumlupınar Şehitler Anıtı'nın açılışını da yapan Atatürk, akşama doğru Bursa'ya hareket etmiştir.

Atatürk, üçüncü defa geldiği Bursa'da 31 Ağustos 1924'ten 11 Eylül 1924 tarihine kadar 12 gün kalmış ve Çekirge'de Bursalıların kendisine hediye ettiği ve bugün Atatürk Müzesi olan Köşk'te dinlenmiştir. 11 Eylül 1924 günü Bursa'dan Mudanya'ya gelen Atatürk ve beraberindekiler, buradan Hamidiye Kruvazörü ile İstanbul Boğazını geçerek Karadeniz'e açılmış, 15 Eylül 1924 sabahı Trabzon'a gelmiştir. Atatürk bu gezisi sırasında 19 Eylül 1924 günü Giresun ve Ordu'da, 20 Eylül 1924 günü de Samsun'dadır. 24 Eylül 1924 akşamı karayolu ile Samsun'dan Amasya'ya geçen Atatürk, geceyi Amasya'da geçirdikten sonra ertesi günü 25 Eylül'de Tokat'a, 27 Eylül'de Sivas'a gelmiş, Sivas'tan Erzincan'a geçmiştir. Erzincan'da bir gün kalan Atatürk, 30 Eylül 1924 sabahı saat 8.00'de Erzincan'dan Erzurum'a hareket etmiştir. Erzurum'dan sonra Kayseri, Yozgat, Kırşehir yoluyla Ankara'ya dönmüştür.¹²³

Bu arada **1 Eylül 1924** günü **Ankara Türk Ocağı** salonunda İstanbul Saray Orkestrası Atatürk'ün huzurunda ilk konserini vermiştir.¹²⁴

Bu gezileri sırasında Atatürk, ziyaret ettiği şehirlerde bulunan Türk Ocağı şubelerine de gitmiş, konuşmalar yaparak ve tavsiyelerde bulunarak halkla bütünleşmeye devam etmiştir.

Örneğin, **19 Eylül 1924** günü Atatürk, **Giresun'da** Jandarma Okulunu ve Askerlik şubesini ziyarete giderken **“Bilgi Yurdu”** adındaki gençlik kuruluşuna uğramış ve adının Türk Ocağı olarak değiştirilmesini tavsiye etmiştir.¹²⁵ Burada, gençlik adına Necdet Bey, şu konuşmayı yapmıştır:

“...Cumhuriyet bir taht ise biz gençler onun sehпасıyız. Biz kırılmadıktan sonra o, düşmeyecektir. Ve üzerinde her zaman layık olan oturacaktır. Türk tarihinde artık kimse tufeyli yaşayamaz. Sizin büyük huzurunuzda bütün gençler yemin ederiz ki:

Vatanın aleyhine, Hakimiyet-i Millîye ve Cumhuriyetin zararına, herhangi baş kalkarsa, onu koparacağız.”

¹²³ Önder, *Atatürk Bildirileri*, s. 141-150.

¹²⁴ Palazoğlu, *Başöğretmen...*, s. 169-170; Banoğlu, *a.g.e.*, s. 76-77.

¹²⁵ Karaer, *a.g.e.*, s. 20; <http://www.ataturk.net/bizimle/yurtgezileri/?sayfa=geziler&yurtid=24>, 2005.

Bu sözler üzerine **Atatürk** de, memleketin gençlerinin hissettiklerinden mutlu olduğunu ifade eden şu sözleri söylemiştir:

“Ey genç! Bütün memleketin gençliğine tercüman olan kıymetdar sözlerinden fevkalade memnun oldum... Hakikatın ifadesi olan Giresun gençliğini tebrik ederim.

Afyonkarahisar, Dumlupınar’da sizin uşaklar da vardı. Bundan dolayı müsterih ve memnun olabilirsiniz. Memleket bu sözleri söyleyen gençlikle iftihar edecektir. Bu memleketin gençliği, hakkımda pek büyük teveccüh gösterdi. Bu kadar layık olduğumu bilmiyordum. (Layiksınız Paşa... sedaları)

Arkadaşlar! Bu memleketi ve bu milleti asırlardan beri berbat edenler çoktan ölmüştür. Bütün gençlik buna iman etmelidirler. Bizim kanımız akmadıkça bunlar bir daha avdet etmeyecektir.”

“Bu sözlerinizle bütün memleket gençliğine tercüman olmaktadır. Muharebe meydanlarında kanlarını akıtan şehitlerin ruhları bu sözleri işitmekte ve müsterih olmaktadır. Memleketin şuurlu ve zinde gençliği karşısında hissettiğim bahtiyarlık büyüktür.”¹²⁶

Aynı gün Ordu’ya geçen Atatürk, “Ordu Gençler Kulübü”nün, Türk Ocağına çevrilmesini ve Türk Ocağı etrafında toplanmalarının daha faydalı olacağını” belirterek birleşme önerisinde bulunmuştur.¹²⁷

Sonbahar gezilerinin devamında **5 Ekim 1924’te** Atatürk, **Sarıkamış’ta Türk Ocağı**’nda öğle yemeğini yemiş, Hükümet Binası’nı ve Belediye’yi ziyaret etmiş, heyetleri kabulden sonra, akşam Latife Hanım’la beraber Kurtuluş Savaşı ile ilgili bir piyesi izlemiştir. Ertesi gün, **6 Ekim 1924’te** Atatürk, Latife Hanım’la beraber Sarıkamış’tan Kars’a gelmiş, şehirde sürdürdüğü ziyaret ve incelemelerden sonra, Türk Ocağı’nda onuruna düzenlenen halk oyunlarını izlemiştir.¹²⁸

Atatürk, burada geçirdiği mutlu ve coşkulu törenleri **7 Ekim 1924** günü İsmet İnönü’ye çektiği telgrafta anlatmış, özellikle Türk Ocağı’nın kendisine gösterdiği ilgiden bahsetmiştir:

¹²⁶ **Palazoğlu**, *Başöğretmen...*, s. 177; **Tunaya**, *Devrim Hareketleri...*, s. 1-2; *Cumhurbaşkanı Gazi...*, s. 86- 88.

¹²⁷ **Karaer**, *a.g.e.*, s. 21.

¹²⁸ **Önder**, *Atatürk’ün Yurt Gez...*, s. 209-210; **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 361; **Palazoğlu**, *Başöğretmen...*, s. 190-191; **Çankaya**, *a.g.e.*, s. 238; *Cumhurbaşkanı Gazi...*, s. 132.

“Başvekil İsmet Paşa Hazretleri’ne,

6/10/340 sabahı, trenle Sarıkamış’tan Kars’a gittik. Kars’ta bütün halk, köylerden arabaları ile gelen çiftçiler ve Garnizon Aileleri tarafından pek samimî tezahüratta bulunuldu.

Kars Vilayeti Kazaları ve Ardahan Vilayeti, davet ve arz-ı tazimat için Kars’a, hususî heyetler göndermişlerdi. Bütün serhat vilayetlerimizi görmeğe vaktim müsait olmadığına pek müteessirim.

Kars’ta Hükümet, Ticaret Odası, Belediye, Halk Fırkası, Türk Ocağı ve Kız Mektebi’ni ziyaret ettim. Suret-i umumîyede gördüklerimden memnunum. Bilhassa Türk Ocağı’nda kesif bir gençlik, pek ziyade hassasiyet gösterdi.

Anavatan’a yeni iltihak etmiş olmalarından ve vaziyet-i hususiyeleri dolayısı ile Hükümetçe, bu havaliye fazla alaka göstermek icab etmektedir. Buralarda müdrik, hassas, müteşebbis ve mahallin ihtiyaç ve icabatını takdir ve tatmine muktedir bir idare makinesi tesisine lüzum vardır. Şimdiye kadar Kars’ta, ekserisi vekil olmak üzere on dokuz Vali gelip geçmiş.

Kars’ta yaptığım tedkikata göre, on üç hane münhedim olmuş ve (85) insan açıkta kalmıştır. Kısmen zedelenmiş haneler de vardır. Hükümetçe tahsis olunan iki bin liranın sarfından sonra, icab ederse, Erzurum Hareketi arz felaketzedeganı Komisyonu’na yardım takviye edeceğim.

Bugün (7/10/340) Sarıkamış’ta kalarak, kereste kat ve nakli ve kıtaların hakkında bir daha Kumandanlarla görüşeceğim ve yarın 8/10/340 Erzurum’a hareket edeceğim, efendim.”

7/10/340

Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal¹²⁹

Anadolu’nun kuzey şehirlerine yaptığı sonbahar gezilerinin devamında **11 Ekim 1924’te Şebinkarahisar Türk Ocağı’nı** ziyaret eden Atatürk, Şebinkarahisarlı gençlere hitaben şunları söylemiştir:

“Ben, bu şehri çok beğendim. Bu sevgimin bir nişanesi olarak Karahisar-ı Şarkî olan şehrin adının Şebinkarahisar olarak tashihini teklif ediyorum. Şabı başta olmak üzere fatihlerin otağ kurduğu bu toprakların içinde daha neler varsa ele alınmalı ve tarihen olduğu kadar iktisaden de bu şehri ileri götürmek vazifemiz

¹²⁹ Palazoğlu, *Başöğretmen...*, s. 191-192.

olmalıdır. Sürekli yangınlar görmüşsünüz, memleketiniz bir harabeye dönmüş, fakat esef etmeyin. Şu tek gözlü mütevazî ocağınızda derin bir samimiyet, geniş ve anlayışlı bir kültür buldum. Kalkınacaksınız, mesut olacaksınız. Türk Ocakları modern dekolarla ölçülmez. Türk'ün bu şan ocakları sönmez alevlerle ilelebet tütecektir ve bu harabeler bir gün birer mamureler haline gelecektir.” demiş ve akşam da yanında bulunan heyetle Türk Ocağı'nda misafir edilmiştir.¹³⁰

Atatürk, geceyi günümüzde müze olan Tüfekçizade Mustafa (Ertem) Efendi'nin evinde geçirmiştir. Yemek yenilen sofrada hazır bulunan ve Belediye Reisi olan Rıza Bey'e Atatürk:

“Reis Bey, Türk Ocağı şöyledir, Türk Ocağı böyledir der dururuz, Türk Ocağı nedir” diye sorar. Rıza Bey cevaben şöyle der:

“Gazi Paşa oğlumuz Türk Ocağı denilen Ocak, muazzam bir mabettir. O'nun Ocağında yanan ateşin alevi yükselir yükselir ondan hasıl olan kıvılcım dünyayı şakar”. Atatürk, Rıza Bey'in bu cevabını çok beğenir ve tebrik eder.¹³¹

Ertesi gün **12 Ekim 1924'te** Atatürk, **Şebinkarahisar Türk Ocağı** defterine şunları yazmıştır:

“Türk Ocağı, Türk'ün has ocağı, varlık ve birlik ocağı, yüksek alevlerle tütsün, muhitinde nurlar saçsın, yaşasın ve yaşatsın.” cümlelerini yazarak Şebinkarahisar'dan ayrılmıştır.¹³²

Bu yurt gezilerinin sonrasında hükümet tarafından Türk Ocaklarını kapsayan bir karar alınmıştır. **2 Aralık 1924'te** Bakanlar Kurulu'nda başta Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal olmak üzere 12 vekil tarafından 1117 numaralı kararname ile, Türk Ocakları'nın kamu yararına çalıştığı kabul edilmiş ve vilayetlere bir tebliğ gönderilmiştir (Ek: 2).¹³³

Atatürk yine 1925 yılı başlarında yurt gezilerine devam etmiş, geziler sırasında Türk Ocaklarına uğramış, törenlere katılmış, konuşmalar yapmış, şeref defterlerine yazılar yazarak yakın ilişkilerini sürdürmüştür.

¹³⁰ **Önder**, *Atatürk'ün Yurt Gez...*, s.324; **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 363; *Cumhurbaşkanı Gazi...*, s. 137-138; **Mustafa Balcıoğlu**, “Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Şebinkarahisar'ı Ziyaretleri”, *Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu*, 30 Haziran-1 Temmuz 2000, s. 78-79.

¹³¹ <http://www.sebinkarahisar.com/tarihs.asp?altid=8-5>, 2005.

¹³² **Çankaya**, *a.g.e.*, s. 238.

¹³³ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Sayı:1186, Dosya no: 79-8, Fon: 30..18.1.1., Yer No: 12.58.16.

13 Ocak 1925'te Atatürk, Latife Hanım'la beraber Konya'dan hareketle Adana'ya gelmiş, Belediye'yi, Vilayet Konağı'nı, Türk Ocağı ve Cumhuriyet Halk Partisi Merkezi'ni ziyaret etmiş, akşam Dört Yol'a gitmiştir.¹³⁴

Atatürk, **17 Ocak 1925'te**, akşam Adana Türk Ocağı'nda düzenlenen Adana'nın kurtuluş gününe ait "Yarım Türkler" adlı müsamereyi izlemiş, Ardından da, **20 Ocak 1925'te** Tarsus Türk Ocağı'nı, **22 Ocak 1925'te** Mersin Türk Ocağı'nı ziyaret etmiş ve Mersin'in kurtuluş bayramı şerefine düzenlenen müsamereyi izlemiştir.¹³⁵

Daha sonra **28 Ocak 1925'te** Atatürk, Silifke Türk Ocağı'nı ve Sultanî Mektebi (Lise)'ni ziyaret etmiş, Silifke Türk Ocağı'nın hatıra defterine şunları yazmıştır:

"Silifke Türk Ocakları'nı, bu muhit için kıymetli bir feyiz ocağı olarak gördüm. Mensuplarını tebrik ederim.

Silifke'ye geldiğimden çok memnunum. Beni unutmayacağınızı bilirim. Sizi kalbimden çıkaramam."¹³⁶

28.1.1925 Gazi Mustafa Kemal¹³⁷

Bu arada ülkede bazı iç karışıklıklar başgöstermiş ve Şeyh Said isyanıyla genç Cumhuriyet büyük bir siyasî ve askerî mücadeleye girişmiştir. Devletin bu mücadelesinde de Türk Ocakları üzerlerindeki sorumluluk bilinciyle Atatürk'e bağlılıklarını bildiren telgraflar çekmişlerdir.

Bunlardan birisi de **1 Mart 1925'te** Şeyh Said İsyanını tel'in eden ve kendisine bağlılıklarını ifade eden Trabzon Türk Ocağı Başkanındır. Atatürk, bu telgraflara cevaplar yazmıştır:

"Trabzon Türk Ocağı Reisi Reşit Beye

Cumhuriyet ve inkılabımıza vaki olan suikast teşebbüsâtı karşısındaki vatanperverane hissiyatınıza ve hakkımdaki hissiyat ve itimada teşekkür ederim, efendim."

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal¹³⁸

¹³⁴ Kocatürk, *Doğumundan...*, s. 369; Palazoğlu, *Başöğretmen...*, s. 203; Toros, *a.g.e.*, s. 26.

¹³⁵ Palazoğlu, *Başöğretmen...*, s. 204-205; Tuncer vd., *a.g.e.*, s. 172.

¹³⁶ Önder, *Atatürk'ün Yurt Gez...*, s. 280; Kocatürk, *Doğumundan...*, s. 370; Karaer, *a.g.e.*, s. 21; Çankaya, *a.g.e.*, s. 242; Kocatürk, *Atatürk'ün Hatıra...*, s. 10.

¹³⁷ Kökütürk, *a.g.e.*, s. 169.

¹³⁸ *Atatürk'ün Tamim ...*, s. 561; Kökütürk, *a.g.e.*, s. 125.

Türk Ocaklarının 27 Nisan 1925'te toplanan İkinci Kurultayı'nda Atatürk, Türk inkılabının temellerinin ocaklara dayandığı, Türk Ocağı gibi sosyal ve aktif kuruluşlara ihtiyaç duyulduğuna dair bir konuşma yapmıştır:

“Bu gibi içtimaî ocaklar hep Garp memleketlerinde tekasüf etmiştir. Şimdi Şark, bu boşluğun cezasını çekmektedir. Türk Cumhuriyeti'nin inkılabı, ocaklara istinad etmektedir. Şarktaki hareket çok mesut bir netice vererek bitmiştir. Bu seferki cidal bir mefkure harbi olarak tanınacaktır. Türk tarihinde askerlerimiz, ilk defa olarak mefkureleri uğrunda asil bir maksatla harp etmiş bulunuyorlar. Askerlerimiz, ayakları altında bir metre irtifaında kar; çamur bulunmasına rağmen hasımlarına karşı koşa koşa, sevine sevine gidip harp etmişlerdir. Bunu mefkure kuvvetine borçluyuz. Bu bakımdan ocakların feyizli hizmetlerini şükranla yad etmek lazımdır.” (Vakit: 28.4.1925. s.1).¹³⁹

Ardından da **3 Mayıs 1925'te** Bakanlar Kurulu'nda Atatürk ve 12 vekilin imzası ile Türk Ocakları'na yardım edilmesi kararlaştırılmıştır (Ek: 3).¹⁴⁰

Bu arada **17 Mayıs 1925'te** toplanan **Türk Ocakları Merkez Heyeti** azaları, Latife Gazi Mustafa Kemal Hanımefendi'nin Türk Ocakları fahrî başkanlığına getirilmesine karar vermişler, son derece kibar ifadelerle bunu dile getirmişler, Latife Hanım da duyduğu memnuniyete dair bir telgraf çekmiştir.¹⁴¹

Atatürk'ün, modern Türkiye'nin oluşumu için amaçladığı gelişmeler arasında milletin uygar, çağdaş kıyafetler içinde olması da yer alıyordu ve bunlardan biri de şapka idi. 1925 yılının yaz aylarında o döneme kadar gitmediği Kastamonu'da halka şapkayı tanıtacaktı. Kastamonu-İnebolu, iç isyanlara katılmamış Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'ya geçmek isteyen savaşçılar açısından, özellikle silah ve cephane sevinde çok yararlı olmuş bir bölge idi. Yine Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk'ü destekleyen fetvaya da Kastamonu Müftüsü Hafız Osman Nuri imza atmıştı. Aynı belgede toplanan 45 imzanın 24'ünü, yine Kastamonulu hocalar oluşturuyordu. Oraya hiç gitmemiş olmasını da kendisi Kastamonu'ya gitmek için bir başka neden olarak gösteriyordu. Başka bölgelerde, kendisini halkın kalpaklı ve fesli

¹³⁹ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri II*, s. 215; **Kandemir**, *a.g.m.*, s. 4106; **Tuncer vd.**, *a.g.e.*, s. 156; **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 373.

¹⁴⁰ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Sayı: 1850, Dosya No: 79-10, Fon Kodu: 30...18.1.1., Yer No: 13.26.4.

¹⁴¹ *Türk Ocakları Belgeseli*, s. 44; **Tuncer vd.**, *a.g.e.*, s. 158.

de gördüğünü, hiç görülmediği Kastamonu'daysa ilk nasıl görülürse, öyle kabullenileceğini düşünüyordu. Atatürk, 23 Ağustos Pazartesi sabahı, yanında Nuri (Conker) ve Fuat (Bulca) Beyler de olmak üzere Kastamonu'ya hareket etmiştir.¹⁴²

Atatürk'ün **23 Ağustos 1925'te Kalecik Türk Ocağı**'nı ziyareti esnasında bütün halkın katılımıyla hararetli bir karşılama yapılmış, kurbanlar kesilmiş, Halk Fırkası'ndan bir aza "Kasabamızı hoş geldiniz, uğur getirdiniz." diye başlayan kısa bir konuşma yapmış, "Kalecikliilerin her türlü fedakarlıklara amade olduklarını" belirtmiştir. Kalecik Türk Ocağı'nda bir süre dinlenen Atatürk, halkın önüne başı açık olarak gelmiş, Türk Ocağı'nda halk dahi ilk defa başında herhangi bir kalpak, sarık olmaksızın Atatürk tarafından kabul olunmuştur.¹⁴³

Kalecik gezisinden sonra Atatürk, **24 Ağustos 1925'te**, Kastamonu Belediyesi'nde Halk Fırkası heyeti, Belediye heyetleri ve Türk Ocağı temsilcilerini kabul etmiş, Küre'ye hareket etmiştir. Küre'den sonra İstiklal Savaşı'nda milliyetçilerin malzeme limanı olan Karadeniz kıyısındaki küçük İnebolu kasabasına geçmiş¹⁴⁴, Pontusçu Rumlara karşı mücadele etmek üzere 1918 yılı sonlarında "Gençler Mahfeli" adıyla kurulan, Türk Ocaklarının kurulması ile Türk Ocaklarına dahil olan İnebolu Türk Ocağı Atatürk'ün tarihi konuşmalarından birine daha sahne olmuştur.¹⁴⁵

Atatürk'ün **28 Ağustos 1925'te İnebolu Türk Ocağı** ziyaretinde Ocaklı bir genç olan Hukuk Fakültesi Öğrencisi Mustafa Selim (İmece), Atatürk'ün büyüklüklerini ve halkın şükran ve minnetini ifade eden nutukta;

"...Ey Sevgili Gazimiz, bizden ne isterseniz isteyiniz, ona hazırız. Eğer gösterdiğiniz yolda bir lahza tereddüt eder ve geri gidersek, milletimizin vebali

¹⁴² **Seçil Akgün**, "Şapka Kanunu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü, C. 14, S. 25, 1982, s. 72-74; **Önder**, *Atatürk'ün Yurt Gezi...*, s. 216.

¹⁴³ **Ahmet Bekir Palazoğlu**, *Atatürk İnkılapları (Milletin Çağdaşlaşması)*, Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi, 1999, s. 28; **Palazoğlu**, *Başöğretmen...*, s. 210.

¹⁴⁴ **Palazoğlu**, *Başöğretmen...*, s. 211-212; **Andrew Mango**, *Atatürk*, çev. Füsun Doruker, İstanbul: Sabah Kitapları, 2000, s. 418-419; **Mustafa Eski**, *Atatürk'ün Kastamonu Gezisi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2002, s. 25.

¹⁴⁵ **İmece**, *a.g.e.*, s. 41-42; **Özakman**, *a.g.e.*, s. 212.

üzerimize olsun. Siz bizim örneğimize, Reisimize, kahraman, asil ve çalışkan milletimizin, kurtarıcısı ve yol göstericisisiniz.” demiştir.¹⁴⁶

Atatürk’ün, o güne kadar “gavur” damgası yiyeceği korkusuyla adı söylenmemiş “şapka’yı halka tanıttığı, halka kısa zamanda gerçekleştirilmiş devrim hareketleriyle ilgili bilgi verdiği, bunların yapılmaması hâlinde, kurtuluşun da tehlikeye düşeceğine dair son derece önemli açıklamalarda bulunduğu şapka nutku,¹⁴⁷ şöyledir:

“Hanım ve Bey arkadaşlarım:

Bana huzur-ı nezihanezinde söz söylemek fırsatını bahşettiniz diye çok bahtıyım. Bunun için size suret-i mahsusada teşekkür ederim. Derakap ilave etmeliyim ki İnebolu’nun muhterem halkı beni çok samimî kabul etti; hakkımda kalbî tezahüratta bulundu. Bunun bende tevlit ettiği memnuniyet hislerini Belediye dairesinde ve hükümet konağında bilvesile söylemiştim. Fakat burada, huzurunuzda bir defa daha bu memnuniyetimi ve samimî teşekküratımı ifade etmek benim için çok zevkli bir vazifedir. Müsaadenizle onu izah edeyim:

Arkadaşlar, ben sevgili memleketimizin hemen her yerini gezdim, gördüm. Vatandaşlarımızın büyük kitleleriyle yakından temas ettim. Bütün bu candan temaslarımın bende bıraktığı silinmez hatıratı yad ve tezkâr ederken, beyan etmeliyim ki bu havalide, Çankırı ve Kastamonu havalisinde ilk defa olarak seyahat ediyorum. Samimî arkadaşlar, bu havaliyi yakından görmek benim için mukaddes bir emel hâlinde idi. Bu emel şüphesiz memleket ve millet vezâifini vukufla ifa nokta-i nazarından aynı zamanda bir vazife idi. Onun için vilayet namına Ankara’ya gelen heyet-i muhteremenin vukubulan davetine memnuniyetle ve derhâl icabet ettim. Bu noktada güzel ve yüksek bir tecelliye ifade etmek, benim için çok medar-ı iftihar olacaktır. Mühim bir vazifenin ifasında benden evvel müteşebbis, millet olmuştur. Benim şu veya bu sebeple tehir ettiğim mühim vazifeyi millet bana ihtar etmiş ve yaptırmıştır. Bunu milletin ruh-ı müşterekindeki ulviyet ve rüşde parlak bir misal olarak zikretmeliyim.

¹⁴⁶ İnce, *a.g.e.*, s. 58-60; Eski, *a.g.e.*, s. 30-36; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk’ten Hatıralar*, Ankara: Yapı Kredi Bankası Yayınları, 1981, s. 262-263.

¹⁴⁷ Akgün, *a.g.m.*, s. 74.

Efendiler; bu hitap münasebetiyle ufak bir noktayı tekrar edeyim. “Efendiler” dediğim zaman başka yerde olduğu gibi burada da bunun medlulu Hanımefendiler ve Beyefendilerdir. Efendiler! Bu seyahatim ne isabet oldu, vasi ormanlariyle, müteaddit ve mütenevvi madenleriyle Türkiye Cumhuriyeti’nin en mühim servet menbalarını ihtiva eden bu mıntıkayı yakından görmek benim için ne kadar istifadeli oldu. Fakat çok yüksek sada ile ifade etmeliyim ki bundan daha çok ve daha kıymetli istifade bahş olan şey, bu mıntika halkıyla yakından temas etmek oldu. Bütün meşhudatım her nokta-i nazardan beni çok bahtiyar etmiştir. Çankırı’da, Kastamonu’da Ankara’dan İnebolu’ya kadar bütün bu üçyüz elli kilometrelik güzergahta, bugün burada samimî huzurlariyle şerefyab olduğum muhterem İnebolulularda gördüğüm tenevvür, yüksek zihniyet ve inkişaf derecesi cidden iftihara şayestedir. Cidden ehemmiyetle zikre şayandır. Güzel kalpli kardeşler! Bu bariz hakikatin aksini iddia edenlerin de mevcudiyetini düşündükçe müteallim oluyorum. Bu gibiler millete, milletin istidadına, milletin yüksek amaline ne kadar biganedirler. Bu gibiler kendi gafletlerini umumî zannetmek gafleti amikasındadırlar. Kendi dar zihniyetlerini vahid-i kıyasi tutarak milleti her türlü yüksek teceddütten mahrum etmeğe kalkışıyorlar. Milletin medeniyet ve insanlık yolundaki uzun hatvelerini durdurmak için adeta çırpınıyorlar. Fakat o gibiler niçin düşünmüyor ki buna artık imkan kalmamıştır.

Ey memleketini seven ve memleketi, milleti için hayatını fedadan çekinmemiş bulunan kıymetli vatandaşlar! Hep beraber bütün cihana sarıh ifade edelim ki bunca inkılabatın şuurlu kahramanı olan bu millet, medeniyet güneşinin bütün hararetini almıştır. Şüphe etmeğe mahâl var mıdır ki, bu hararetin füyuzatı elbette emrivaki hâlinde feyizli olarak fışkırmaktadır. Muhterem arkadaşlar, gerçi çok kısa zamanda seri ve kesif denilecek kadar siyasî, idari, içtimaî inkılaplar yaptık. Bu yaptıklarımızın sür’at ve kesafetinden ancak memnuniyetle ve bahtiyarlıkla bahsolunabilir. Çünkü bu böyle olmasaydı, kurtuluş ihtimali tehlikeye düşebilirdi. Emniyet etmek muvafıktır ki ve böyle yapmak zarureti olduğu içindir ki böyle yaptık. Artık bugün her şeyi anladığına kani olduğum muhterem vatandaşlar size sual tarzında bazı hitaplarda bulunacağım. Hakimiyetine sahip olan bu milletin başında bir dakika bile olsun bir sultanı bırakmak caiz olabilir miydi? Bunu sizden soruyorum (Asla, katiyen sesleri).

Sevgili kardeşlerim! Fikir ve idrak sahibi olduğunu büyük hadisat ile ispat etmiş olan bu millet, Allah'ın gölgesi, peygamberin vekili olduğunu iddia küstahlığında bulunan hâlife unvanındaki gafillere, cahillere, riyakarlara vatanında, vicdanında yer verebilir miydi? Bunu sizden soruyorum (haşa, katiyen sesleri).

Büyük millet, cihan aile-i medeniyetinde mevki-i ihtiram sahibi olmaya elyak Türk milleti, evlatlarına vereceği terbiyeyi mektep ve medrese namında birbirinden büsbütün başka iki nev-i müesseseye taksim etmeğe hâlâ katlanabilir miydi? Terbiye ve tedrisatını tevhit etmedikçe aynı fikirde, aynı zihniyette fertlerden mürekkep bir millet yapmağa imkan aramak, abesle iştigal olmaz mıydı?

Efendiler, Türkiye Cumhuriyetini tesis eden Türk halkı medenîdir. Tarihte medenîdir, hakikatte medenîdir. Fakat ben sizin öz kardeşiniz, arkadaşınız, babanız gibi medenîyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı; fikriyle, zihniyetiyle medenî olduğunu ispat ve izhar etmek mecburiyetindedir. Medenîyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı aile hayatiyle, yaşayış tarzıyla medenî olduğunu göstermek mecburiyetindedir. Velhasıl medenîyim diyen, Türkiye'nin, hakikaten medenî olan halkı başından aşağıya vaz'ı haricisiyle dahi medenî ve mütekamil insanlar olduğunu fiilen göstermeğe mecburdurlar. Bu son sözlerimi vazih ifade etmeliyim ki bütün memleket ve cihan ne demek istediğimi suhuletle anlasın. Bu izahatımı heyet-i aliyenize, heyet-i umumîyeye bir sualle tevcih etmek istiyorum, soruyorum:

Bizim kıyafetimiz millî midir? (Hayır sadaları).

Bizim kıyafetimiz medenî ve beynelmilel midir? (Hayır hayır sadaları).

Size iştirak ediyorum. Tabirimi mazur görünüz. Altı kaval üstü şişhane diye ifade olunabilecek bir kıyafet, ne millîdir ve ne de beynelmileldir. O hâlde kıyafetsiz bir millet olur mu arkadaşlar? Böyle tavsif olunmağa razı mısınız arkadaşlar? (Hayır hayır kat'iyen sesleri). Çok kıymetli bir cevheri çamurla sıvayarak enzar-ı âleme göstermekte mana var mıdır? Ve bu çamurun içinde cevher gizlidir; fakat anlamıyorsunuz demek musip midir? Cevheri gösterebilmek için çamuru atmak elzendir; tabiidir. Cevherin muhafazası için bir mahfaza yapmak lazımsa onu altından veya platinden yapmak icab etmez mi? Bu kadar açık hakikat karşısında tereddüt caiz midir? Bizi tereddüde sevkedenler varsa onların humk ve belahatine hükmetmekte hâlâ mı tereddüt edeceğiz? Arkadaşlar, Turan kıyafetini araştırıp ihya eylemeğe mahal yoktur. Medenî ve beynelmilel kıyafet bizim için çok cevherli,

milletimiz için layık bir kıyafettir. Onu iktisa edeceğiz. Ayakta iskarpin veya fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kırvat, yakalık, ceket ve bittabi bunların mütemmimi olmak üzere başta siper-i şemsi serpuş, bunu açık söylemek isterim. Bu serpuşun ismine şapka denir. Redingot gibi, bonjur gibi, smokin gibi, frak gibi.... İşte şapkamız diyenler vardır. Onlara diyeyim ki çok gafilsiniz ve çok cahilsiniz ve onlara sormak isterim:

Yunan serpuşu olan fesi giymek caiz olur da şapkayı giymek neden olmaz ve yine onlara, bütün millete hatırlatmak isterim ki Bizans papaslarının ve Yahudi hahamlarının kisve-i mahsusası olan cüppeyi ne vakit, ne için ve nasıl giydiler? Bu nokta-i nazara ait beyanatımı bitirmeden evvel birkaç kelime daha söylemek isterim.

Efendiler, içtimaî hayatın mebdei, aile hayatıdır. Aile izaha hacet yoktur ki kadın ve erkekten mürekkeptir. Kadınlarımız hakkında erkekler hakkında söz söylediğim kadar fazla izahatta bulunmıyacağım. Bu mevcudiyet-i ulviyeyi bilhassa huzurlarında müsamaha ile geçemem. Müsaade buyurulursa bir iki kelime söyleyeceğim ve siz söylemek istediğimi suhuletle anlayacaksınız. Esna-yı seyahatimde köylerde değil bilhassa kasaba ve şehirlerde kadın arkadaşlarımızın yüzlerini ve gözlerini çok kesif ve itina ile kapatmakta olduklarını gördüm. Bilhassa bu sıcak mevsimde bu tarz kendileri için mutlaka mucib-i azap ve ıstırap olduğunu tahmin ediyorum. Erkek arkadaşlar bu biraz bizim hodbinliğimiz eseridir. Çok afif ve dikkatli olduğumuzun icabıdır. Fakat muhterem arkadaşlar, kadınlarımız da bizim gibi müdrik ve mütefekkir insanlardır. Onlara mukaddesat-ı ahlakiyeyi telkin etmek, millî ahlakımızı anlatmak ve onların dimağını nur ile, nezahetle techiz etmek esası üzerinde bulunduktan sonra fazla hodbinliğe lüzum kalmaz. Onlar yüzlerini cihana gösterebilirler. Ve gözleriyle cihanı dikkatle görebilirler. Bunda korkulacak bir şey yoktur.

Arkadaşlar, suret-i mütehakkıkada telaffuz ediyorum. Korkmayınız, bu gidiş zarurîdir. Bu zaruret bizi yüksek ve mühim bir neticeye isal ediyor. İsterseniz bildireyim ki bu kadar yüksek ve mühim bir neticeye vusul için lazım gelirse, bazı kurbanlar da verelim. Bunun ehemmiyeti yoktur. Mühim olarak şunu ihtar ederim ki bu hâlin muhafazasında taannüt ve taassup, hepimizi her an kurban koyun olmak istidadından kurtaramaz. Hanım ve Bey arkadaşlarım! Size malumunuz olan bir hakikatı kısa bir cümle ile tekrar arzedeceğim; beni mazur görünüz. Medeniyetin

coşkun seli karşısında mukavemet beyhudedir ve o, gafil ve itaatsizler hakkında çok biamandır. Dağları delen, semalarda pervaz eden, göze görünmeyen zerrattan yıldızlara kadar her şeyi gören, tenvir eden, tetkik eden medeniyetin muvacehe-i kudret ve ulviyetinde kurun-ı vusta-i zihniyetlerle, iptidaî hurafelerle yürümeğe çalışan milletler mahvolmağa veya hiç olmazsa esir ve zelil olmağa mahkumdurlar. Hâlbuki Türkiye Cumhuriyeti halkı müteceddit ve mütekamil bir kitle olarak ilelebet yaşamağa karar vermiş, esaret zincirlerini ise tarihte emsali namesbuk kahramanlıklara parça parça etmiştir.”¹⁴⁸

Bu tarihi konuşma, Türk Ocaklı aydın gençlerden Şükrü Tekant, İsa Tüzer, Naim Tıgılı, Cemal Kayaalp, Şükrü Ustaoglu ve Maliyeci Şevket tarafından kayıt altına alınmış, Atatürk’ün Türk Ocağı Salonunda bu konuşmayı yaptığı köşenin üst kısmına imzalı fotoğrafları asılmıştır.¹⁴⁹

28 Ağustos 1925 gecesi Kastamonu Türk Ocağı tarafından büyük fener alayı düzenlenmiş; Atatürk, 29 Ağustos 1925 günü Türk Ocağı’ndan Yusuf Ziya Birkan, Cemal ve Muallimler Birliği, Halk Fırkası ile Açıksöz Müdürü’nü, Taşköprü’de Belediye Başkanı ve üyelerini, Belediye’de kabul etmiştir.¹⁵⁰

30 Ağustos 1925 akşamı Atatürk, saat 18.00 sularında Daday’dan Kastamonu’ya dönmüştür. Kadın, erkek ve çocuklardan oluşan büyük bir kalabalık karşılamada hazır bulunmuştur. Türk Ocağı binasının önüne gelince arabasından inmiş ve 200 dolayında Ocaklı tarafından karşılanmıştır. Burada bir kahve içmiş, kısa bir süre dinlenmiş ve Ocak heyetinden bina hakkında bilgi almıştır. Verilen bilgi üzerine Atatürk şunları söylemiştir:

“Bütün Ocaklı kardeşleri bir arada görmek fırsatını bana bahsettiğinizden naşı sizlere teşekkür ederim. Ocaklılar Türk halkının pişvası olacaklardır”.¹⁵¹

¹⁴⁸ Atatürk’ün *Söylev ve Demeçleri II*, s. 218-222; **İmece**, a.g.e., s. 60-66; **Palazoğlu**, *Atatürk İnkılapları (Milletin Çağdaşlaşması)*, s. 42-48; **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 377; **Niyazi Ahmet Banoğlu**, *Yayınlanmamış Belgelerle Atatürk: Siyasi ve Özel Hayatı İlkeleri*, İstanbul: Gözen Yayınları, 1981, s. 256-261; **Bernard Lewis**, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Ankara: TTK, 1984, s. 267-268; **Aytaç**, a.g.e., s. 93-94, 143; **İnan**, a.g.e., s. 259-260; **Palazoğlu**, *Başöğretmen...*, s. 213; **Çankaya**, a.g.e., s. 145-146; **Herbert Melzig**, *Atatürk’ün Başlıca Nutukları (1920-1938)*, İstanbul: Ülkü Matbaası, 1942, s. 86-91; **Özkaya vd.**, a.g.e., s. 440; **Kinross**, a.g.e., s. 483-484.

¹⁴⁹ **İmece**, a.g.e., s. 66.

¹⁵⁰ **Palazoğlu**, *Başöğretmen...*, s. 214; **Çankaya**, a.g.e., s. 246.

¹⁵¹ **İmece**, a.g.e., s. 79; **Eski**, a.g.e., s. 49.

Kastamonu Türk Ocağı'nı ziyaretinden sonra Atatürk, Halk Fırkası merkezine gelmiştir.¹⁵²

Atatürk, Kastamonu'daki ziyaretlerinden yaklaşık 1 ay sonra Bursa ve çevre illere bir yurt gezisi daha düzenlemiş ve buralarda da Türk Ocaklarına uğrayarak çeşitli temaslarda bulunmuştur.

23 Eylül 1925'te Atatürk, **Bursa Türk Ocağı**'ni ziyaret etmiş, kısaca şapka konusuna değindikten sonra, değişimi en iyi anlayan yerin Ocaklar olduğunu söyleyerek bir konuşma yapmıştır.

“Güzel bir serpuş olan şapkadan pek az bir zamanda dervişler, mürit ve hocalar da memnun kalacaklardır! Zeki insanlar, uygar olmayan bir kılık altında kişisel ve bilimsel kıymetlerini kaybetmektedir. Bu sebeple şerefli yerlerini korumak için uygar kılığa bürünmek lazımdır.

Başımızda ayrı bir alametle kendimizi cihan-ı medeniyetten ayrı addetmişiz. Bugün şapkayı giydik. Bundan birçok ecnebiler memnun olmuşlardır. Çünkü onlar başlarındaki şapka ile bizden fazla birçok imtiyaza malik olmuşlardır.

Atatürk, bir hanımın sorusuna da şu karşılığı vermiştir:

Hanımlar da erkekler gibi şapka giymelidirler. Başka türlü hareket etmemize imkan yoktur. İşte size bir misal: Bu başla medenî bir hanım Avrupa'ya gidip insan içine çıkamaz.

Ocak Başkanının söylevine de şu karşılıktaki bulunmuştur:

“Milletin hayatını daima hassas ve yüksek bir hâlde bulundurmak, zihinlerdeki eski pasları atmak için en kuvvetli istinatgah ocaklardır. Ben de böyle bir ocakta bulunduğumdan dolayı çok memnunum. Tarz-ı mesainizde muvaffakiyetinizi de gördüm. Tebrik ve teşekkür ederim.” (Vakit: 23 Eylül 1925, s.1).¹⁵³

Atatürk, **28 Eylül 1925'te Bursa**'da köşkün önünde **Türk Ocağı** temsilcileri adına Dr. Nazifî Şerif'in konuşması üzerine Şapka İnkılabı konusunda izlenilen yolun doğru olduğunu belirten bir konuşma yapmıştır:

“Muhterem arkadaşlar!

¹⁵² Özkaya vd., a.g.e., s. 441; Kocatürk, Doğumundan..., s. 378; Palazoğlu, Başöğretmen..., s. 215.

¹⁵³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s. 229. Kocatürk, Doğumundan..., s. 380, Aytaç, a.g.e., s. 89; Çankaya, a.g.e., s. 249.

Sizi yekpare bir vicdan hâlinde, bir kalb hâlinde karşımda görüyorum. Bu kalbe bir hazz-ı vicdanla temas ediyorum. Bu temas bana çok yüksek saadetler bahşediyor. Arkadaşlar, ben ötedenberi muhterem Bursalıların bu yüksek kabiliyette olduğuna çok kaniydim. Fakat maatteessüf üç beş ahmak bu kitlenin önüne çıkmak, bu zeka ve kabiliyeti örtmek istediler. Hâlbuki hakikatin örtülmek imkanı olmadığı bugünkü tezahüratınızla mütecellidir. Cümlenize tercüman olarak beyefendi biraderimizin söylediği sözlerden çok mütehassis ve minnettarım. Bu samimiyete takdim-i teşekkürat eylerim. Bu çok coşkun hissiyata, hâl-i galeyanda bulunan tezahürata layık olduğu vechile mukabelede görüyorsunuz ki fart-ı heyecanınıza manidir. Yalnız sözlerime daha birkaç kelime ilave edeyim.

Arkadaşlar! Bir zamanlar bu milletin başına fes giydirebilmek için şeyhülislamı tebdil olundu. Fetvalar çıkarıldı. Şayan-ı mahmedettir ki bugün milletimiz böyle hissiz, bimana, bımantık vasıtaların hiç birine arz-ı iftikar etmiyor. Bu gibi delaletlere ihtiyaç göstermiyor. Bizim delaletimiz ise milletimizden aldığımız ilhamdan başka bir şey değildir ve olamaz.¹⁵⁴ Muhterem Bursalılar samimiyetle, katiyetle ifade etmek isterim ki hep beraber takip ettiğimiz yol doğrudur. Bu yol bizi saadete isal edecektir. Tereddüte mahâl yoktur. Takip ettiğimiz yolun cidden musip olduğu yine sizin hâl ve şanınızdan ve alî hareketinizden bellidir. Müteessirsiniz. Arkadaşlar, takip ettiğiniz yol demek içimizden hangi birimizin çizdiği herhangi hat değildir. Bütün efkarın muhassalasının çizdiği şehrah demektir. Onun için doğrudur, musiptir. Arkadaşlar, memleketimizin her yerinde aynı hissiyat mütecellidir. Fakat bu hissiyatın fiilen izharı bugün ilk defa Bursa'da oluyor. Bunu yapan sizlere ve heyet-i tertibiye kemal-i samimiyetle takdim-i tebrikat ve teşekkür eylerim. (Hakimiyet-i Millîye: 30 Eylül 1925).¹⁵⁵

Buradan sonra **10 Ekim 1925'te** Atatürk, **Balıkesir Türk Ocağı**'nı ziyaret etmiş¹⁵⁶ ve ocağın hatıra defterine şunları yazmıştır:

¹⁵⁴ Çankaya, a.g.e., s. 249.

¹⁵⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s. 230; Kocatürk, Doğumundan..., s. 380; Palazoğlu, Başöğretmen..., s. 221; Soyak, a.g.e., s. 272-273.

¹⁵⁶ Palazoğlu, Başöğretmen..., s. 224; Çankaya, a.g.e., s. 250.

“Millele yüzyılın uygarlığının bugünkü ve yarınki gereklerini iyi aşlamaya Balıkesir Türk Ocağı’nın verimli bir kaynak, başarılı bir kurum olmasını temenni ederim”.¹⁵⁷

Aynı gün Atatürk, Balıkesir’den **Akhisar**’a gelmiş, **Türk Ocağı**nı ziyaret etmiş, Ocak Başkanı Şemsettin Bey tarafından yapılan karşılama konuşması üzerine daima daha ileriye hedeflemek ve çalışmak gerektiğini vurgulayarak Şapka İnkılabının önemine değinen şu konuşmayı yapmıştır:

“İnkılabın temellerini her gün derinleştirmek, takviye etmek lazımdır.

Muhterem ahâli, birbirimizi aldatmıyalım. Medenî cihan çok ilerdedir. Buna yetişmek, o daire-i medeniyete dâhil olmak mecburiyetindeyiz. Bütün safsataları bertaraf etmek lazımdır. Şapka giyelim mi, giymeyelim mi gibi sözler manasızdır. Şapka da giyeceğiz, garbın her türlü asar-ı medenîyesini de alacağız. Efendiler, medenî olmıyan insanlar medenî olanların ayakları altında kalmağa maruzdurlar.”

Belediye Başkanı Emin Bey’in konuşmasına cevap olarak:

“Muhterem arkadaşlar, bu defa vuku bulan davetinizle bendenizi bundan evvel mazhar kıldığınız şeref ve saadete tekrar kavuşdurduğunuzdan teşekkür ederim. Çok mütehasıs oldum. Söylediklerinizde bana karşı çok lütfekar sözler var. Ne yolda mukabele edeceğimi bilemem. Yalnız şurasını bilhassa kaydetmek isterim ki, gösterilen yol benim gösterdiğim yol değildir. Gidilmesi zarurî olan yoldur, malumu ilam kabilindedir. Ve malumualinizdir ki büyük, kutsi hedefler vasıl olunamıyacak hedeflerdir. Binaenaleyh herhangi bir hedefe muvasalatla kanaat etmiyeceğiz. Daima daha ilerisine varmak için sarf-ı mesai edeceğiz”.¹⁵⁸

Bu konuşmasının ardından da Halk Fırkası’nın uyguladığı politikaları eleştirenlere cevap vermiştir:

“Muhterem arkadaşlar, bu sakf altındaki sözler beni mesut ve bahtiyar etmiştir. Muhterem arkadaşlarımla alicenab rüfekamın vuku bulan beyanatı şahsımı taltiftten ibarettir. Bir millet, bir heyet-i içtimaîye, bir ferdin gayret ve mesaisiyle bir hatve bile atamaz. Riyasetini taşımakla iftihar ettiğim Cumhuriyet Halk Fırkası, diğer memleketlerde olduğu gibi alelade sokak politikası yapan bir fırka değildir. Hürmetle

¹⁵⁷ Kocatürk, *Doğumundan...*, s. 381.

¹⁵⁸ Mango, *a.g.e.*, s. 423; Palazoğlu, *Başöğretmen...*, s. 224-225; Çankaya, *a.g.e.*, s. 250.

tekrar edeceğim ki Halk Fırkası Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gibi bütün milleti tenvir ve bütün millete delalet vazifesiyle mükelleftir. Fırkamıza adi politikacılık atfedenler nankör insanlardır. Memleket mütesanit bir vahdete muhtaçtır. Alelade politikacılıkla milleti parçalamak hiyanettir. Fırkamız temiz yürüyüşleriyle nezih maksadını her gün yeni vesaitle dünyaya tanıtacaktır. Bundan çok memnun ve bahtiyarım”.

Akhisar Türk Ocağı Başkanı Dr. Şemsettin Bey, Atatürk’e hitaben:

“Sen yalnız bir şahıs değil bütün bir milletsin, senin şahsın, fırkan bütün milletin şahsı ve fırkasıdır. Yaşa varol.” demiştir. Bunun üzerine Atatürk de şu sözleri söylemiştir :

“Genç arkadaşımızın söylediklerine yalnız bir şey ilave edeceğim. Halk Fırkası’nın kadrosu bütün efrad-ı millettir. Bu hakikati düşünemiyenler henüz dimağlarını düşündürmeğe alıştırmıyan bedbahtlardır”. (Hakimiyet-i Millîye: 12 Ekim 1925).¹⁵⁹

Bu ziyaretlerin ve gelişmelerin ardından Atatürk, **10 Ekim 1925’te** Manisa’ya gelmiş, oradan **11 Ekim 1925’te** İzmir’e geçmiş, **İzmir Türk Ocağı**’nı ziyaret ederek Ocak’ta Türk kadınlarının gelişmesi ve ilerlemesi hakkında ocak mensupları ve katılan konuklarla sohbet etmiştir.¹⁶⁰

İzmir Türk Ocağı’nı ziyaretinden sonra **12 Ekim 1925’te** Atatürk, **Kemalpaşa Türk Ocağı**’na¹⁶¹ gitmiş, Ocak başkanının konuşması üzerine Kemalpaşa ile ilgili anısını anlatarak bir konuşma yapmıştır:

“Muhterem kaza ahâlisinin hissiyatını tercüme eden bu sözlerden çok memnunum.

Arkadaşlar, bütün hayatımda sevinçle geçirdiğim bir gece vardır. O gece, ordumuzun İzmir’e girdiği günün burada geçirdiğim gecesidir. O vakit buradan geçerken bu muhterem halkın gördüğü zulüm ve tecavüze rağmen resmî mi koyunlarından çıkararak beni tanıdıklarını ve otomobilime atılarak kucakladıklarını unutmam. Bugün o hatırayı yaşıyorum, bahtiyarım!”¹⁶²

¹⁵⁹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, s. 234-235; Tuncer vd., a.g.e., s. 162; Kocatürk, Doğumundan..., s. 381.

¹⁶⁰ Palazoğlu, Başöğretmen..., s. 225-226.

¹⁶¹ Kocatürk, Doğumundan..., s. 382.

¹⁶² Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, s. 239; Çankaya, a.g.e., s. 251.

Buradan da Atatürk, **12 Ekim 1925'te Bornova Türk Ocağı**'nda onuruna düzenlenen törene katılmıştır. Ertesi gün **13 Ekim 1925'te** yanında Başvekil İsmet Paşa, Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşa, Ordu Müfettişi Fahrettin Paşa, Rize Mebusu Fuad, Kütahya Mebusu Nurettin, Başkatip Tevfik ve Seryaver Resuhi ile **İzmir Türk Ocağı**'nı ziyaret etmiş, bazı heyetleri kabulden sonra Musiki Yurdu gençlerinin verdiği konseri izlemiş, tarihî Altay Spor Kulübünün Kordonboyu'ndaki Türk Ocağı binası içinde bulunan lokalini ziyaret etmiş, faaliyetlerinden dolayı tebrik etmiştir. Atatürk, **16 Ekim 1925'te Kasaba Türk Ocağı**'nı ziyaret etmiş, Uşak'ta Belediye binası önünde Türk Ocağı ve diğer derneklerin temsilcileri kendisine tanıtılmıştır.¹⁶³ Ardından **17 Ekim 1925'te** Uşak ve Afyon Türk Ocaklarını ziyaret etmiştir.¹⁶⁴

18 Ekim 1925'te Konya'ya gelen Atatürk, Vilayet'i, Belediye'yi, Türk Ocağı'nı ve Öğretmenler Birliği'ni ziyaret etmiş¹⁶⁵; **19 Ekim 1925'te** Konya Türk Ocağı'nın çalışmalarından memnuniyetini dile getiren bir konuşma yapmıştır:

“Ocaklı Arkadaşlar!

Bir dakika misafiriniz olmaktan, verimli ve parlak alınlarnızda çok büyük ümitler görmekten duyduğum zevk ve mutluluk büyüktür! Gördüm ki ocağınızın yanışı, parlamışı değişmiştir. Ocak'ın alevi çok yükselmiştir. Bu alevin Türk afakını ne kadar nurlandırmakta olduğunu düşünerek bahtiyar olabiliriz. Mesainizi, azim ve ciddiyetinizi mütezayit görmekle memnun olurum. Sizi tebrik ederim arkadaşlar.”¹⁶⁶

Atatürk, **21 Ekim 1925'te Afyonkarahisar**'da Belediye Salonunda **Türk Ocağı** temsilcisi İsmail Kemal (Aşkar) Bey'in söylevine cevap olarak Afyonkarahisar'ın Kurtuluş Savaşı'ndaki önemi ve buradaki hatıralarına dair bir konuşma yapmıştır:

“Efendiler;

Afyonkarahisar'ın muhterem ahâlisi tarafından hakkımda izhar olunan samimî hissiyat, yapılan bu coşkun tezahürata karşı arz-ı minnet ve şükran eylerim.

¹⁶³ Çankaya, *a.g.e.*, s. 253; Palazoğlu, *Başöğretmen...*, s. 226-233; Kocatürk, *Doğumundan...*, s. 382.

¹⁶⁴ Tuncer vd., *a.g.e.*, s. 163.

¹⁶⁵ Önder, *Atatürk'ün Yurt Gez...*, s. 249; Kocatürk, *Doğumundan...*, s. 384; Palazoğlu, *Başöğretmen...*, s. 235.

¹⁶⁶ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri II*, s. 246; Önder, *Atatürk Konya'da*, s. 57; Kocatürk, *Doğumundan...*, s. 384; Çankaya, *a.g.e.*, s. 253.

Halkın hissiyatını tercüme eden genç arkadaşımızın sözlerinden çok mütehassis oldum. Bilhassa kendilerine bir noktadan dolayı teşekkür edeceğim. O da, bana vazifemin henüz bitmemiş olduğunu ihtar etmeleridir. Vazifemin bitmediğini, deruhte ettiğim mesuliyetin yüksek ve çetin olduğunu müdrikim.

Arkadaşlar, bu vazife bitmeyecektir. Ben toprak olduktan sonra dahi devam edecektir. Ben seve seve, sevine sevine bütün mevcudiyetimi bu kutsî vazifeye hasredeceğim ve onun yüksek mesuliyetini deruhte etmekle mesut olacağım. Vazifeme muvaffakiyetle devam edebileceğim. Çünkü büyük milletimizin kalb ve vicdanında, bana karşı sarsılmaz bir emniyet ve itimat taşımakta olduğunu görüyorum. Bu benim için büyük kuvvettir, büyük salahiyyettir.

Efendiler, bu binanın sakfı altında ne mesut, ne tatlı hatıralarımı ihya ediyorum. Bir gece ben şu odada, Fevzi Paşa bu odada İsmet Paşa da bu odada yatıyorduk. Erkan-ı Harbiyemiz şu odada çalışıyordu. Düşman ordusunu tamamen sarsmak ve imha etmek kararı şu odada çıktı. Afyonkarahisar, son büyük zaferin kilidi oldu. Esası oldu. Afyonkarahisar, tarihi mücadelemizde unutulmaz bir parlak sahifeye maliktir. Burada; buranın aziz halkıyla beraber bulunmaktan duyduğum zevk ve saadet büyüktür. Bana bu saadeti bahşeden sizlere muhabbet ve teşekkür”. (Hakimiyet-i Millîye: 22 Ekim 1925)¹⁶⁷

Bu arada Ekim 1925 tarihli Türk Yurdu’nda, Atatürk’ün 23 Eylül’deki **Bursa Türk Ocağı**’nı ziyaretine yer verilmiş ve şunlar yazılmıştır:

Bursa: 27 (A.A)- Reis-i Cumhur Hazretleri Bursa Türk Ocağı’nı ziyaretleri esnasında Reis’in daima ocakların kendilerinden ayrılmayacağını ve Gazi’nin yürüdüğü yolda yolcu olduklarını ifade eden nutkuna mukabil Reis-i Cumhur Hazretleri:

“Milletin hayatını daima hassas ve yüksek bulundurmak ve zihinlerindeki eski pasları atmak için en kuvvetli istinatgah Ocaklardır. Ben de böyle bir Ocak’ta bulunduğumdan dolayı çok memnunum. Tarz-ı mesainizde muvaffakiyetinizi gördüm. Tebrik ve teşekkür ederim” buyurmuşlardır.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Atatürk’ün *Söylev ve Demeçleri II*, s. 247; Kocatürk, *Doğumundan...*, s. 385; Çankaya, *a.g.e.*, s. 254; Atilla, *a.g.e.*, s. 57-58.

¹⁶⁸ Tuncer vd., *a.g.e.*, s. 154.

Bu gelişmeler sırasında Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı 25 Nisan 1926 Pazar günü toplanmış; Mustafa Kemal Paşa, Kurultaya katılan delegeleri Meclis Başkanlığı odasında kabul etmiştir.

Ardından da **26 Nisan 1926'da** Atatürk, **Ankara'da Türk Ocakları delegelerine** Türk Ocakları ve taşıdıkları misyona yönelik bir demeç yayınlanmıştır:

“Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz; Cumhuriyetimizin dayanağı Türk topluluğudur. Bu topluluğun efradı ne kadar Türk harsiyle meşbu olursa o topluluğa istinat eden cumhuriyet de kuvvetli olur. Türk Ocakları teessüsleri tarihinden itibaren çok yüksek hizmetler ifa etmişlerdir. Bu mesaide devam ediniz ve avdetinizde benim tarafımdan arkadaşlarınıza selamlar söyleyiniz” (Vakit: 27 Nisan 1926, s. 2).¹⁶⁹

Cumhurbaşkanı Atatürk'ten sonra da 27 Nisan 1926 tarihinde Başbakan İsmet Paşa, 1926 yılında toplanan Türk Ocakları Kurultayına katılan delegeleri kabul etmiş ve bu kabulde “Ocaklar millî heyecanın menbaı olmalı, millî cereyanlarda çok hassas bulunmalıdır”¹⁷⁰ diyerek eski bir Türk Ocaklı olarak büyük bir manevî destek vermiştir.

Atatürk, bu defa da güneydeki kentlere bir yurt gezisine çıkmış ve Türk Ocaklarına ziyaretlerde bulunmuştur ki bunlardan ilki **14 Mayıs 1926'da** Silifke'den **Mersin**'e gelişidir. Atatürk burada Cumhuriyet Halk Partisi Merkezi'ni, Belediye'yi, Vilayet'i ve **Türk Ocağı**'ni ziyaret etmiştir.¹⁷¹

16 Mayıs 1926'da Atatürk, Mersin'den Adana'ya gelmiş; Vilayet'i, Belediye'yi, Cumhuriyet Halk Partisi Merkezi'ni, Türk Ocağı'ni ziyaret etmiş; ocak hakkında Başkan Fahri Bey'den bilgilendirilmeyi talep etmiş; bu arada yine yurdun ziraî durumu ile ilgili konulara değinmiştir.¹⁷²

Atatürk, güney gezilerinden sonra yurdun batı kesimindeki şehirleri kapsayan bir geziye başlamıştır. **14 Haziran 1926'da** Atatürk, **Balıkesir**'de Cumhuriyet Halk Partisi'ni, Öğretmenler Birliği'ni, Belediye'yi, **Türk Ocağı**'ni ziyaretten sonra, akşam Belediye'de onuruna verilen baloda bulunmuş; **16 Haziran**

¹⁶⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III, s. 118; Üstel, a.g.e., s. 191; Kocatürk, Doğumundan..., s. 389; Kocatürk, Atatürk ve..., s. 453; Palazoğlu, Başöğretmen..., s. 246; Çankaya, a.g.e., s. 256.

¹⁷⁰ Tuncer vd., a.g.e., s. 178.

¹⁷¹ Kocatürk, Doğumundan..., s. 390.

¹⁷² Palazoğlu, Başöğretmen..., s. 248; Toros, a.g.e., s. 31.

1926'da, Manisa'ya gelmiş; Türk Ocağı heyetini kabul etmiş; öğle yemeğini Vilayet'te yedikten sonra İnşaat Malzemesi Fabrikası sergisini, Belediye'yi ve Cumhuriyet Halk Partisi'ni ziyaret etmiştir. 18 Haziran 1926'da da İzmir'de Bornova Ziraat Mektebi'ni ve Türk Ocağı'nı ziyaret etmiştir.¹⁷³

Bu arada İzmir'deki suikast teşebbüsüne Türk Ocağı da diğer kurumlar gibi (CHF, Darülfünun) tepki göstermiştir. Bunun üzerine Atatürk, bir bildiri yayınlarak protesto eylemlerine katılan kurumlara teşekkür etmiştir.

Atatürk'ün, İzmir'deki suikast teşebbüsüne dair **22 Haziran 1926'da** yayınladığı bildiri şöyledir:

“Menfur suikastı tel'in maksadıyla CHF Teşkilatı, Darülfünun, belediyeler ve **Türk Ocakları** marifetiyle yurdun her tarafında hararetle ve coşkun mitingler düzenlendiğine dair birbiri ardı sıra haberler almaktayım. Şahsımdan ziyade ulusun mevcudiyeti aleyhine yönelik olduğu anlaşılan gizli siyasî tertipler karşısında bütün ulusun duyduğu, pek vakur ve asil bir surette gösterdiği yüce hisler beni pek büyük teselli etmektedir. Bu tezahürler inkılap mefkurelerimizi bütün ulus efradınca korunduğuna en parlak ve kuvvetli bir delil teşkil etmektedir. Bu itibarla, istikbal için ulusun saadet ve refahı namına hissetmekte olduğum emniyet ve itimadı ulusun önünde açıklamakla büyük bir sevinç ve gurur duymaktayım.

Bu tezahürler esnasında muhterem ve yüce ulusumuz tarafından şahsım hakkında gösterilen samimî ve kalbî muhabbet eserinden dolayı şükran borcumu açık olarak ifaya müzaheret eylerim.”¹⁷⁴ Atatürk, aldığı destek telgraflarına bu anlamlı bildiri ile teşekkürlerini beyan etmiştir.

Diğer yandan Atatürk, **Türk Ocağı Ankara şubesinin 19 Mart 1927'de** yıllık toplantısı nedeniyle kendisine gönderilen saygı telgrafına karşılık bir teşekkür mektubu göndermiştir.¹⁷⁵

Ardından da **23 Nisan 1927'de** Ankara'da **Türk Ocakları Kurultayı** toplanmış, 28 Nisan 1927 Perşembe günü Kurultay'da seçilen bir heyet, Atatürk'e Ocaklıların saygı ve bağlılıklarını sunmuştur. Atatürk, Büyük Millet Meclisi'ndeki bu kabülde, Kurultay'ın çalışmaları hakkında heyet üyeleri ile görüşmüş; aldığı

¹⁷³ Kocatürk, *Doğumundan...*, s. 393.

¹⁷⁴ Çankaya, *a.g.e.*, s. 259-260.

¹⁷⁵ Kocatürk, *Doğumundan...*, s. 399.

bilgiden memnun olduğunu söyleyerek teşekkür etmiş¹⁷⁶ ve dinî ve millî laik eğitim içerikli bir konuşma yapmıştır:

“Arkadaşlar!.. Türk Ocaklarının başlıca iştiğal mevzularından biri, inkılaplarımızdır; bu, şu şekilde prensiplendirilmiştir: Terbiye ya millî olur, ya dinî olur. Biz, dini terbiyeyi aileye bıraktık. Millî terbiyeyi de devlete aldık.

Mekteplerimizde ve bütün kültür müesseselerimizde millî terbiye esas kabul edilmiştir. Tuttuğumuz yol budur: Çocuk dinî terbiyesini ailesinden alacaktır. Bu arada, İlahiyat Fakültesi gibi, dini terbiyeyi takviye edecek müesseseler de kurmak üzereyiz. Fakat, bu zaman meselesidir”.¹⁷⁷

Ankara’da **29 Ekim 1927’de** Cumhuriyet’in 4. yıldönümü nedeniyle büyük geçit töreni düzenlenmiştir. Atatürk de bu törene katılmış, akşam da Türk Ocakları tarafından tertiplenen baloda Cumhuriyet bayramının coşkun kutlamalarını onurlandırmıştır.¹⁷⁸

Türk Ocakları diğer inkılaplarda olduğu gibi Harf İnkılabının yapılmasında üzerine düşen sorumluluğu son derece özenle yerine getirmiştir. Bu nedenle Harf devrimi günlerinde Atatürk, 14 Eylül 1928’de İstanbul’dan başlattığı yurt gezisinde, deniz yoluyla Sinop’a, 16 Eylül’de Samsun’a gelmiş, buradan Amasya, Sivas, Kayseri yoluyla 21 Eylül 1928 günü Ankara’ya dönmüştür.¹⁷⁹ Buralarda uğradığı Türk Ocağı şubelerinden bu inkılap konusunda yoğun ilgi görmüştür. Örneğin:

22 Ağustos 1928’de Ereğli Türk Ocağı’nın Harf İnkılabı münasebetiyle Atatürk’e gönderdiği saygı telgrafi şöyledir:

“İstanbul’da Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’ne

Harflerimiz hakkında Komisyonun neşredeceği kitabı sabırsızlıkla bekliyoruz. Şu layemut eserinizi de pek hararetli ve derin bir alaka ile karşıladık. İnkılabımızın her türlü tekamülünü hahişle kabul ile gösterdiğiniz nuru saadet bilen Ocağımızın ezeli nihayetsiz tazimatlarını arz eyleriz, efendimiz hazretleri.”

Ereğli Türk Ocağı Reisi¹⁸⁰

¹⁷⁶ Kocatürk, *Atatürk ve...*, s. 465.

¹⁷⁷ Ahmet Bekir Palazoğlu, *Atatürk İnkılapları (Devletin Laikleşmesi)*, s. 490; Tanyu, *a.g.e.*, s. 145; Palazoğlu, *Başöğretmen...*, s. 264.

¹⁷⁸ Kocatürk, *Doğumundan...*, s. 407.

¹⁷⁹ Önder, *Atatürk’ün Yurt Gez...*, s. 239.

¹⁸⁰ Palazoğlu, *Başöğretmen...*, s. 292.

Bunun üzerine Atatürk, Ereğli Türk Ocağı'nın telgrafına -yeni Türk Harfleri ile- cevabî bir telgraf çeker:

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti

Dolmabahçe, 27 Ağustos 1928

Ereğli Türk Ocağı'na Cevaptır.

“Teşekkür ve muvaffakiyet.”

Gazi Mustafa Kemal¹⁸¹

Harf İnkılabının vatandaşa anlatılması sürecinde Atatürk yurt gezisinde bulunuyordu. 20 Eylül 1928'de Yerköy tren istasyonunda Kırşehir ve Yozgat Türk Ocağı üyeleriyle görüşüp istasyonda yeni harflerle Türk Ocağını yücelten şu sözleri yazdırmıştır: “Türk Ocakları, milleti tenvir için çok kıymetli bir fırsata malik bulunuyorlar.”¹⁸²

Atatürk, Ankara'da yapılmakta olan Türk Ocağı Merkez Binası'nda 24 Kasım 1929'da incelemelerde bulunmuş¹⁸³, Türk Ocağı merkez binasının bütün dairelerini gezmiş ve ilgililerden bilgi almıştır. Hamdullah Suphi Bey'e noksanların tamamlanarak binanın halkın hizmetine açılması, kütüphanenin yalnız Türkiyat'a ait eserlerle donatılması gerektiğini bildiren Atatürk, Türk Ocağı salonuna konulmak üzere, büyük bir yağlı boya resmini hediye etmiştir.¹⁸⁴

Bu incelemelerinin ardından da 5 Şubat 1930'da Atatürk, yeni açılan Ankara Türk Ocakları Merkez Binası'nı ziyaret etmiştir.¹⁸⁵

Bu arada Anadolu'da yaptığı ziyaret sırasında 6-7 Mart 1930'da Antalya Türk Ocağı'ndaki bir toplantıya katılan Atatürk, gençlerle yurt sorunları hakkında görüşmüştür.¹⁸⁶

Ardından 12 Mart 1930'da Atatürk, Dinar Türk Ocağı'nı ziyaret edip Afyon'a hareket etmiştir.¹⁸⁷

¹⁸¹ Palazoğlu, *Atatürk İnkılapları(Milletin Çağdaşlaşması)...*, s. 286-287; Palazoğlu, *Başöğretmen...*, s. 302.

¹⁸² Palazoğlu, *Başöğretmen...*, s. 319.

¹⁸³ Özakman, *a.g.e.*, s. 226; Çankaya, *a.g.e.*, s. 275.

¹⁸⁴ *Türk Ocakları Belgeseli*, s. 75; Tuncer vd., *a.g.e.*, s. 304; Kocatürk, *Doğumundan...*, s. 423. <http://www.kulturturizm.gov.tr/gsanatlar/rhmuze.asp?belgeno=2706>, 2005.

¹⁸⁵ Palazoğlu, *Başöğretmen...*, s. 641.

¹⁸⁶ Çankaya, *a.g.e.*, s. 277.

¹⁸⁷ Palazoğlu, *Başöğretmen...*, s. 645; Tuncer vd., *a.g.e.*, s. 325.

Atatürk, **3 Nisan 1930'da** Ankara'da Türk Ocakları Merkezi'nde Afetinan Hanım'a "Kadınların İntihap Haklarına Dair" bir konferans verdirerek Türk Ocaklarının Ankara'daki salonlarını yine önemli bir kültürel faaliyet için seçmiştir. Kendisi ve entelektüel bir grup bu semineri ilgiyle izlemiştir. Benzer bir semineri 1 yıl sonra da Afetinan'a verdirecektir.¹⁸⁸ Böylece Atatürk, kadınların siyasal haklarını kazanmaları için kamuoyunun dikkatlerini çekmiş, bu hususta öncülük etmiştir. Ankara'da yine bu salonlarda Atatürk'ün arzusuyla Türk tiyatrosunun Muhsin Ertuğrul yönetiminde Nisan 1930'da düzenlenen gösterileri başta Atatürk olmak üzere büyük bir kitlenin olağanüstü ilgisine yol açmış, Atatürk şunları söylemiştir:

"Efendiler!..Hepiniz mebus olabilirsiniz!..Vekil olabilirsiniz!..Hatta Reisicumhur olabilirsiniz!..Fakat sanatkar olamazsınız!.. Hayatlarını büyük bir sanata vakfeden bu çocukları sevelim!.." ¹⁸⁹

23 Nisan Çocuk Bayramı dolayısıyla bir haftalığına **İstanbul Türk Ocağı** Başkanı olan öğrenci Necdet, günün anısına şu telgrafi göndermiştir:

"Sevgili Reisicumhur Gazi Hazretleri'ne

Bugün çocukların bayramı olmak münasebeti ile sevgili Reisicumhurumuza İstanbul çocuklarının nihayetsiz şükran ve minnetlerini arz ederim, efendim.

İstanbul Türk Ocağı'nın Bir Haftalık Reisi Necdet" ¹⁹⁰

Yine bu günlerde **27 Nisan 1930'da** Atatürk, 23 Nisan 1930'da Ankara'da Türk Ocakları Merkez Heyetinin yeni binasında çalışmaya başlayan Türk Ocaklarının VI. Kurultayı'nda bilimsel tartışmaları büyük bir ilgiyle izlemiştir. ¹⁹¹

Ardın da **28 Nisan 1930** Pazartesi günü Türk Ocakları Kurultayı'nın dördüncü toplantısında Atatürk'ün direktifleriyle "Türk tarih ve medeniyetini ilmî bir surette incelemek ve araştırmak"la görevli bir **Türk Tarihi Tetkik Heyeti**'nin kurulması kabul edilmiştir. ¹⁹² Kurultay'a Aksaray delegesi olarak katılan Musiki Muallim Mektebi öğretmeni Afetinan o günleri şöyle anlatmaktadır:

¹⁸⁸ **Afetinan**, *Atatürk'ten Mektuplar...*, s. 11; **Kocatürk**, *Atatürk ve...*, s. 500; **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 426; **A.**, **Afetinan**, *Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıkları*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971. s. 25; **A.**, **Afetinan**, *Atatürk'ten Hatıralar*, Ankara: TTK, 1950, s. 139.

¹⁸⁹ **Palazoğlu**, *Başöğretmen...*, s. 646-647.

¹⁹⁰ **Palazoğlu**, *Başöğretmen...*, s. 647.

¹⁹¹ **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 427; **Kocatürk**, *Atatürk ve...*, s. 500.

¹⁹² **Azmi Süslü**, "Atatürk ve Tarih", *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998, s. 146-147; **Afetinan**, *Atatürk Hakkında ...*, s. 193; **Afetinan**, *Atatürk'ten Mektuplar...*, s. 13;

“...Bir gün toplantıdan çıkınca Orman Çiftliğinde, Marmara Köşküne gittim. Gazi de orada idi. Elimde Türk Ocaklarına ait kitaplar ve kağıtlar vardı. Gazi, Kurultayda ne yapıldığını sordu: “Sen bir faaliyet göstermeyecek misin? deyince, düşüncemi şu suretle açıkladım: “Türk Ocaklarında, kadın üyelerin daha ziyade çoğalması ve faaliyeti için teşebbüste bulunmak ve kadın hakları meselesini, bu muhitte yaymak” istediğimi söyledim.

Gazi, bu fikrime müsbet veya menfi bir cevap vermeden önce, benden Türk Ocaklarının yasasını istedi. İkinci ve üçüncü maddeleri bana da göstererek bunlardan ne anladığımı ve Türk Ocağı’nda bunun tahakkuku için ne yapmak icap ettiğini sordu. Yasanın esas kısmındaki iki maddeyi not ettim:

“Madde 2: Türk Ocağı’nın maksadı, millî şuurun kuvvetlenmesi, medenî ve sıhî tekamül ve millî iktisadın inkişafıdır.

Madde 3: Cumhuriyet, milliyet, muasır medeniyet ve halkçılık mefkurelerini takip eden Türk Ocağı bu mefkureleri tahakkuk ettirmekte olan Cumhuriyet Halk Fırkası ile Devlet siyasetinde beraberdir. Türk Ocağı, bu mefkureleri neşir ve telkin için ilim, hars ve içtimaiyat sahasında mücadele ve mücahede eder.”

Gazi: “Bunları tahlil edecek ve tatbikatını Kurultay’dan isteyeceksin.” dedi.

Fiilen tedris hayatına başladığımın ilk senesi idi. Tarih derslerinde muayyen basılmış bir kitaptan okutmuyordum. Her ders için yeni yeni kitaplar okuyarak onlardan çıkan notları Hakimiyet-i Millîye (Ulus) matbaasında bastırıyor ve derse o basılmış notları götürüyordum.

Gazi, bu notların bana bu mesele için esas olabileceğini izah etmeğe başladı. Zamanın azlığı ve Kurultay’ın bitmek üzere olduğunu, hatırlatarak, “Hiçbir şey söylememeyi tercih ederim.” demem üzerine, Gazi’nin kesin emri ile karşılaştım: “Bu mesele üzerinde çalışacak ve Türk tarihinden bahsedeceksin.” dedi.

Vereceğim nutkun esaslarını kaleme aldıktan sonra Kurultayda bulunan bazı kimseleri o akşam Gazi, Çankaya Köşkü’ne davet etti. Eski köşkün yemek salonu Kurultayın bir komisyonu hâline gelmişti. Nutkumu okudum. Dinleyenler mütalaalarını bildirdiler, tasvip ettiler. Benden sonra aynı konuda söz söyleyecek olan Prof. Sadri Maksudi ve Dr. Reşit Galip Beyler vazife aldılar. Teklif edilecek takrir de hazırlanmıştı.

28 Nisan 1930'da Kurultay'ın dördüncü ve son toplantısında söz aldım ve nutkumu okudum.

Yasanın ikinci ve üçüncü maddelerini şöyle izah ediyordum:

“Türk Ocağının maksadı: millî şuurun kuvvetlenmesi”, benim, hata etmiyorsam, bundan anladığım şudur: Türk'ün, Türklüğün ne olduğunu anlamak ve bu anlayışı kuvvetlendirmeğe çalışmaktır. Bence bu gayenin aydınlatılması için en nurlu güneş Türk'ün menşei, medeniyetini, azametini tanıtan tarihtir. Bunu biliş ve cihana bildirir. Dünden gafil olan bir insan bugününü bilmez ve yarına intikal eyleyemez. Aslını bilmeyen bir mevcudiyet, içinde yaşadığı cihana yeniden kendini tanıtabilecek hayat eserleri gösterinceye kadar meçhul varlık hâlinde kalmağa mahkumdur. Tarih hocalığı yaptığım için hissediyorum ki Türk Milleti'nin yüksek tarihi hakkındaki bilgi noksanıdır. Bize, hepimize geçmişin mekteplerinde bu hususta öğretilmiş şeyler hem noksanıdır, hem de yanlış. Yazık ki bu yanlış yol, bugüne kadar önümüzdeki nesli yetiştiren bilgi ocaklarında da takip olunmuştur. Geçmişten miras kalan bu sisli yolu aydınlatmak Türk Milleti'ni, Türk çocuklarını yeni bir nurlu tarih yolundan yürüterek, atının parlak ufuklarına erişmek mühimdir. İlim ve Sanat Heyeti'nin raporunda bu maksadı temine matuf üçüncü ve altıncı maddelerindeki düşünüş teşekküle şayandır. Ancak, yüksek Kurultay'ın buna daha çok ehemmiyet vermesi muvafık olur. Bunun için Prof. Sadri Maksudi Bey'in dünkü teklifine iştirak ederim. Hakikaten Türk tarihini bilmek ve bildirmek için Kurultayca, mahsus surette radikal tedbirler bulunmasını ve tesbit edilmesini teklif ederim.

Üçüncü maddede, Türk Ocağı'nın, “Cumhuriyet, milliyet, muasır medeniyet ve halkçılık mefkurelerini” takip ettiği yazılıdır. Aynı maddede “Türk Ocağı bu mefkureleri neşir ve telkin için ilim, hars ve içtimaîyat sahasında mücadele ve mücahede eder.” sözleri de vardır.

Bu maksadın temini için Türk'ün doğru tarihini bilmek şarttır.

Bu bilgiden uzak kaldıkça kime ve ne esasa dayanarak mücadele edilebilir ki? Şunu da arz etmeliyim ki maddede yazılı olan “Muasır medeniyet”i anlayabilmek, kavrayabilmek; kadim medeniyeti dünya yüzünde, bütün beşeriyette, ilk medeniyetleri doğru tanıyabilmekle mümkündür. Nutkun ikinci kısmının özeti ise

şudur: “Beşeriyetin en yüksek ve ilk medenî kavmi, vatanı Altaylar ve Orta Asya olan Türklerdir. Türk medeniyettir. Türk tarihtir.”¹⁹³

“Bizim milletimiz derin bir maziye maliktir. Bu düşünce bizi elbette altı, yedi yüz yıllık Osmanlı Türklüğünden, Selçuklu Türklerine ve ondan evvel bu devirlerin her birine müsavi olan büyük Türk devletlerine kavuşturur.”

“Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır. Eğer bir millet büyükse kendini tanımakla daha büyük olur.”¹⁹⁴ Şeklindeki sözleriyle tarihimizi bilmenin ne denli önem taşıdığına işaret eden Atatürk, Türk tarihinin iyi incelenmesi ve iyi bilinmesi için gereken her şeyin yapılması üzerinde durmuştur. Aynı günkü toplantıda, Yasa encümeninden gelen bir raporla yasaya 84. madde olarak eklenen metin şudur:

“Merkez Heyeti, Türk tarih ve medeniyetini ilmî bir surette tetkik ve tettebbu eylemek vazifesiyle mükellef olmak üzere bir “Türk Tarih Heyeti” teşkil eder.”¹⁹⁵

29 Mart 1931’e dek Türk Ocaklarına bağlı olarak sekiz toplantı yapan Türk Ocaklarının Türk Tarih Heyeti çalışmaları Atatürk’ün de yakın ilgisi ile aralıksız devam etmiştir. Türk Ocaklarının kapatılması üzerine 15 Nisan 1931’de bağımsız olarak kurulan ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti adını alan bu kurumun başkanı Tevfik Bıyıklıoğlu, ikinci Başkanı Yusuf Akçura’dır.¹⁹⁶

Atatürk, **29 Ekim 1930**’da **Ankara Türk Ocağı**’nda Cumhuriyet’in ilanı yıldönümü balosunda Amerikalı Associated Press muhabiri Miss Ring’e demeç vermiştir. İlerici, akılcı atılımlar ve çağdaş medeniyeti benimsetici davranışlar, ilim ve tekniği geliştirme çabaları yanında kendine, öz varlığına, millî kültürüne dönüş ve millî benliğini tanıyış hakkında söylediği sözler çok dikkat çekicidir: “Türkiye bir maymun değildir. Hiçbir milleti taklid etmeyecektir. Türkiye ne Amerikanlaşacak, ne batılaşacaktır. O sadece özleşecektir.” diyerek Atatürk, “Millî benlik, millî şuur, millî tarih ve kısaca millî kültürü benimseyişi içtenlikle hatırlatmış oluyor. Bu sözler onun 1921 yılındaki sözleriyle aynı yakınlıktadır: “Biz Türküz, tam manasıyla Türküz..

¹⁹³ **Afetinan**, *Atatürk Hakkında...*, s. 197; **Afetinan**, *Atatürk’ten Hatıralar...*, s. 140-143; **Palazoğlu**, *Başöğretmen...*, s. 648-649.

¹⁹⁴ **Orhan Seyfi Yüçetürk**, “Atatürk’ün Kişisel Özellikleri ve Çeşitli Yönleri”, *Millî Kültür*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, S. 53, Mayıs 1986, s. 30.

¹⁹⁵ **Afetinan**, *Atatürk Hakkında...*, s. 198.

¹⁹⁶ **Afetinan**, *Atatürk’ten Mektuplar...*, s. 13; **Toktamış Ateş**, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul: Der Yayınları, 2001, s. 372.

İşte o kadar. Bize iyi Müslüman olmak kafidir. Asya için ve Avrupa için bizim kanunumuz aynıdır. Dostlara sahip bulunmak; istiklal-i tamımızı muhafaza etmek, her şeyi Türk cephesinde mütalaa etmek.” (1921)¹⁹⁷

Ankara Türk Ocağı’nda **30 Ekim 1930**’da tertiplenen Cumhuriyet balosunda Atatürk, misafir Yunan gazetecilerinin ricası üzerine iki ülke arasındaki dostluğu geliştirici şu demeci vermiştir:

“Yunan gazetecilerini burada görmekle bahtiyarım. Matbuat hükümetlerin siyaseti üzerinde vasi mikyasta icra-yı tesir eden büyük bir kuvvettir. Atina’da Balkan Konferansına giden Türk murahhasları avdetlerinde Yunan ahâlisi ve matbuatı tarafından ne kadar hararetle bir istikbale mazhar olduklarını bana söylediler. Memleketinize avdet ettiğiniz zaman burada gördüğünüz Türk milletinin hissiyatı ve Türk milleti tarafından Yunan murahhaslarına yapılan hüsn-i kabul ve hüsn-i istikbal hakkındaki intibalarınızı yazmanızı rica ederim.

İki millet arasında vasi bir teşriki mesai sahası vardır. Ben şahsen bu iki millet arasında teşrik-i mesaiye tamamen taraftarım. Nasıl ki siz de bizzat buna şahit oldunuz. Türk milleti de aynı arzu ve telakkiye iştirak etmektedir.”¹⁹⁸

Atatürk, bu defa Karadeniz bölgesinde bir yurt gezisine çıkmış, bu ziyaretlerinde de bazı Türk Ocağı şubelerine gitmiştir. **24 Kasım 1930**’da Samsun’dan **Çarşamba**’ya geçmiş; Hükümet Konağı’nı, Belediye’yi, Cumhuriyet Halk Fırkasını, Türk Ocağı’nı ziyaret etmiş; firkada azalarla ve Türk Ocağı’nda gençlerle konuşmalarda bulunduktan sonra **Türk Ocağı** hatıra defterine şunları yazmıştır:

“Çarşamba Türk Ocağı’nda tanıdığım gençlik iftihara layıktır”.¹⁹⁹

Ardından da **26 Kasım 1930**’da Atatürk, Samsun’da Vilayet’i, Belediye’yi ve Lise’yi²⁰⁰, **Samsun Türk Ocağı**’nı ziyaret ederek gençlerle konuşmuş ve Ocağın aza adedi ve faaliyetleri hakkında bilgi almıştır. Ocakta büyük bir kalabalık teşkil eden kadın ve erkek Samsun münevverleri Atatürk’e güzel bir konser dinletmişler ve

¹⁹⁷ Tanyu, a.g.e., s. 181.

¹⁹⁸ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, s. 129; Kocatürk, Doğumundan..., s. 433; Çankaya, a.g.e., s. 281.

¹⁹⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 25 Teşrin-i Sani, 1930, Sayı: 2354, s. 1; Önder, Atatürk’ün Yurt Gez..., s. 305; Tuncer vd., a.g.e., s. 335; Kocatürk, Doğumundan..., s. 435; Kökütürk, a.g.e., s. 171-172; Palazoğlu, Başöğretmen...s. 659-660; Çankaya, a.g.e., s. 283; Kocatürk, Atatürk’ün Hatıra..., s. 12.

²⁰⁰ Tuncer vd., a.g.e., s. 335; Çankaya, a.g.e., s. 283.

şiiir okumuşlardır. Gazi, Ocak'ta gördüklerinden ve işittiklerinden memnun olmuş, Ocaktan ayrılırken şunları söylemiştir:

“Milletin kıymetli ve seçkin gençleriyle konuşmak benim için saadettir. Bu saadeti uzatmak isterdim; fakat vapuru bekletmemek lazım. Çok memnun oldum”.²⁰¹

Daha sonra **27 Kasım 1930'da Trabzon Türk Ocağı**'nı ziyaret eden Atatürk akşam, onuruna verilen partiye katılmıştır.²⁰²

Bundan sonra Atatürk, **18 Aralık 1930'da İstanbul**'da Belediye, Cumhuriyet Halk Partisi ve Türk Ocağı'nı ziyaret etmiş; **Türk Ocağı** konferans salonunda gençlere Türk Ocaklarından olan memnuniyetini dile getiren demokrasi içerikli bir konuşma yapmıştır:

“Son seyahatimde ziyaret ettiğim bütün ocaklarda beni çok memnun eden bir faaliyete, canlılığa şahit oldum. Bilhassa Türk ocaklarının bulundukları merkezlerde faydalı bir takım hizmetlerle halk üzerinde çok müsait bir tesir bıraktıklarına şahit oldum. Şimdi burada gördüğüm gibi, milletin birçok güzide münevverleri Türk ocaklarında toplanmıştır. Sizi böyle etrafımda gördüğüm bu anda, son seyahatimin diğer hatıralarını da zihnimde uyandırarak ve Türk ocaklarını faaliyetinden duyduğum derin memnuniyeti ifade etmekle çok mütehassisim.”

“Siz milliyetçi zümre, halk ile konuştuğunuz vakit yüksek sesle söylemeyi unutmayınız. Yüksek ses, imanın ifadesi olduğu vakit, tesir yapmaktan hâli kalmaz. Yolunda çalıştığımız büyük mefkureyi halkın kalbinde bir fikir hâlinden bir his hâline geçirmelisiniz. Demokrasinin ne olduğunu halka anlatmak bilhassa sizin vazifenizdir. Bir takım kelimeler vardır ki, sık sık telaffuz edildiği hâlde, hatta münevverlerimiz arasında, onu tamamiyle anlayan çok değildir. Halkçılığımızın ne olduğunu, esasların neden ibaret bulunduğunu halkçıların halka karşı ne gibi vazifeler deruhte etmek mecburiyetinde kalacaklarını madde madde izah etmek lazımdır.

Cumhuriyeti, onun icabatını yüksek sesle anlatınız. Cumhuriyet prensiplerini sevdiniz. Bunu kalplere yerleştirmek için hiçbir fırsatı ihmal etmeyiniz.

²⁰¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Teşrin-i Sani, 1930, Sayı: 2356, s. 3; **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 435.

²⁰² **Çankaya**, *a.g.e.*, s. 283.

Ayrılmadan evvel bir defa daha tekrar ediyorum: Sizin gibi bir takım ihtisas şubelerine mensup güzide münevverlerimizi karşımda görmekten ziyadesiyle memnunum. Size kalbimde bu hisle, memnuniyetle veda ediyorum.” (Hakimiyet-i Millîye: 20 Aralık 1930)²⁰³

İstanbul’dan Kırklareli’ne geçen Atatürk, **21 Aralık 1930’da Kırklareli Türk Ocağı**’nda²⁰⁴ Türk Ocakları’nın fikrî misyonu ve Türk kültürü hakkında konuşmuştur:

Cumhuriyet’in ilk yıllarında Kırklareli’nde doktor olan Nazif Karaçam’ın ifade ve görüşlerinde Atatürk’ün Kırklareli Türk Ocağı’nda bulunduğu anlar şu şekildedir:

“Türk Ocağı’na gelen ana yollar, halk tarafından hınca hınç doldurulmuştu. Ocağa otomobili ile gelen Mustafa Kemal, yol boyunca, kendilerine sevgi gösterisinde bulunan halkı selamladı. Türk Ocağı’na geldikleri zaman kendilerini bine yakın insanın beklediğini gördüler. Kadın erkek bir arada Türk Ocağı’nın çatısı altında Gazi’yi dinlemek için sabırsızlık gösteriyorlardı. Gazi’yi kapıda Vali Mustafa Arif Bey, Belediye Başkanı Şevket Ödül, Türk Ocağı Başkanı Kara Hafız’ın Mehmet, Yönetim Kurulunda Ragıp Özer, Necmettin, Av. Alaeddin, Av. Kemal, Baytar Süreyya, Dış Doktoru Hâlit ve eşraftan insanlar karşıladı. Bu arada Reşid Altay, Haşim Peksöz, Gazeteci Ali Rıza Dursunkaya, Öğretmen Kazım Konuralp, Yakup Gürel ve daha başkaları göze çarpıyordu. Mustafa Kemal karşılayıcıların ellerini sıktı ve içeriye girdi, yöneticilerin yanına değil de halkın arasına girip oturdu.

Mustafa Kemal’in Türk Ocağı’nı ziyareti sıralarında Gençler Birliği Kulübü, Türk Ocağı’na iltihak kararı almıştı.²⁰⁵ O zamanlar Gençler Birliği Başkanı eşraftan Karahafız’ın Mehmet idi. Bu sırada Türk Ocağı’nın yazı işlerini eski milletvekillerinden Fikret Filiz yönetiyordu. Bu birleşme Türk Ocağı’na güç katmış, sevinç vesilesi olmuş, Mustafa Kemal’e birlik ve beraberlik mesajı vermiştir. Böylece Kırklarelililer ulusal günlerde ve olaylarda beraberliği sağlayacak sebepleri yaratmada büyük beceri sahibi olduklarını bu olayla bir kez daha kanıtlamışlardır.

²⁰³ Atatürk’ün *Söylev ve Demeçleri II*, s. 290-291; **Kocatürk**, *Doğumundan ...*, s. 437; **Tuncer**, *a.g.e.*, s. 108-109; **Karaer**, *a.g.e.*, s. 22; **Çankaya**, *a.g.e.*, s. 284.

²⁰⁴ **Tuncer vd.**, *a.g.e.*, s. 336; **Çankaya**, *a.g.e.*, s. 285.

²⁰⁵ **Karaçam**, *a.g.e.*, s. 70.

Mustafa Kemal bu toplantıda, özellikle Türk Ocaklarının fikri misyonu üzerinde durdu. Bu misyonun yeni Türk toplumunun ulusal siyaset sınırları içinde yeni fikirler ve görüşlerle donatmak olduğunu söyledi. Ocaklılara birçok konular üzerinde sorular yöneltti. Bu soruların karşılıklarını Türk Tarihi açısından yine kendileri yanıtladılar.” Bu konuda Mustafa Kemal şöyle konuştu:

“Osmanlı siyaseti asırlarca pek yüksek ve parlak yaşamakla beraber yine de parçalanmaktan kendini kurtaramadı. İmparatorluğun bu sukutu karşısında pek yalnız ve mustarip kalan Türk ulusu, kendisini kurtarabilmek için Osmanlı siyasetine tamamen zıt bir siyaset takip etti. Bu siyaset bir millî siyaset idi. Türk Ocakları bu ulusal siyaseti anlamak, halk kitlelerini bu siyaset etrafında bilinçlendirmek için kurulmuşlardır. Görevlerini de başarı ile yapmışlardır. Türkçülüğün temiz kaynaklarını ortaya çıkarmışlardır. Kendilerine düşen görevleri hakkıyla yerine getirmişlerdir.”

Mustafa Kemal’in Kırklareli Türk Ocağı’nda Türk Ocaklarının görevlerini “Hakkıyla yerine getirdiklerini” söylemesinin altında Türk Ocakları’nın Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın katıldığı yerel seçimlerde yer yer siyasetin içinde görünmeleri şeklinde açıklanabilir. Bazı ocaklılar seçimlerde yer yer siyasetin içinde görünmüşlerdir. Bazı ocaklılar ise Halk Fırkası karşısında yer almışlardır. Türk Ocaklarının politize olması Mustafa Kemal’i bu konuda ciddî biçimde düşünmeye, yeni arayışlara sevketmiştir. Kırklareli Türk Ocağı’nda yaptığı konuşmalarda bunun ipuçlarını vermiştir.

Bu girişten sonra Mustafa Kemal hazır bulunanlara “Hars” kelimesi ve kavramının ne anlama geldiğini sordu. Gazeteci Ali Rıza Dursunkaya, Osmanlı Bankası Müdürü Asım Bey söz alıp, hars kavramını açıklamaya çalıştılar ise de Mustafa Kemal’e inandırıcı bir şey söyleyemediler. Gazi tatmin olmamıştı. Tekrar sözü kendisi aldı ve Ocaklılara şu konuşmayı yaptı:

“Biraz önce, ocakların siyasî ve millî birer kuruluş olduklarını söylemiştim. Bu, doğrudur. Türk Ocakları bir kültür etrafında teşekkül etmiştir. Kültür, bir zihniyetin eseridir. Bundan dolayı Türk Ocakları, ülküsünü gerçekleştirmek için ilim kültür ve sosyoloji alanında çalışmak ve savaşmak zorundadır.”

Bazı Ocaklıların ve bunlardan Ali Rıza Dursunkaya ile banka müdürü Asım Bey'in "hars" kelimesini "millî benlik", "millî ülkü" kelimeleri ile ifade ettiklerine değinen Mustafa Kemal:

"Benim "Kültür"den anladığım, bir devleti meydana getiren hukuki kuruluşlar ile Devletin Temel Felsefesi'ni kapsayan zihniyet ve buna dayalı çalışmaların toplamıdır. Devleti meydana getiren toplumu düşünün. Bir devlette kaç türlü hayat (faaliyet) tasavvur ediyorsunuz? Devlet hayatı, fikri hayat, ekonomik hayat, yani ticari-zirai hayat değil mi?

Her millet, devlet hayatında, fikir ve ekonomik hayatta bir şeyler yapar, bir şeyler yaratır. İşte bu üç hayatın toplamından meydana gelen değerlere, kültür ya da hars denir.

Bizim devlet hayatımızda, bilindiği gibi Osmanlı siyaseti, gayri mütecanis unsurlardan ve maddelerden meydana gelmişti. Bunlardan bir hâlita yapmak mümkün olmadığı için Osmanlı siyaseti yerine yeni bir siyaset çıktı. O siyaset, millî siyaset, Türkçülük siyaseti idi. Bu siyaseti ilan edip yaygın hâle getirmekle beraber, fikri, içtimaî ve ekonomik hayatı da ilerletmek gereklidir. Bu üç şekil hayattaki gelişme dereceleri birleştiği zaman, ortaya o milletin kültürü çıkar. Kültür ile uygarlığı birbirinden ayırmak doğru değildir dedi. Bilindiği üzere, her milletin kendine özgü bir karakteri vardır. Kültür bu özellik ve karakterle ifade edilir. Bence de en ilmi olanı kültür ile medeniyeti bir arada yürütmektir.²⁰⁶ O zaman Ocakların hars olarak ifade edecekleri vazifenin niteliği kendinden ortaya çıkacaktır." Sonra fikrî ve ekonomik faaliyetlerin ve bunların sonuçlarına değinen Mustafa Kemal, "Bunlar, ulusun kültürüdür. Bilimsel olan da budur. Ocaklıların kültürden anlamaları gereken şey, insan ve toplumu canlı tutan faaliyettir." diye eklemiş ve bu bilimsel konuşma ve açıklamalarını daha anlaşılır kılmak , toplantıda bulunan çeşitli anlayış ve düzeydeki kişilere anlatabilmek için şöyle bir örnek vererek konuşmasına devam etmiştir:

"Bizans'ı yıkan, İstanbul'u alan Türkler, Bizanslılara göre uygarlıkları üstün olan Türkler bu işi başarmışlardır." demiş başka kavram ve sözcüklere de

²⁰⁶ Tanyu, a.g.e., s. 193-194; Kocatürk, *Doğumundan...*, s. 437; *Kırklareli İl Yıllığı*, İstanbul: 1968, s. 193; Karaçam, a.g.e., s. 74.

göndermeler yapmaya özen göstermiş ve uluslara üstünlük sağlayanın kültür olduğunu ısrarla belirtmiştir. Sonra sözü “Turan” kelimesi ve kavramına getirmiş bundan ne anladıklarını sormuşlardır. Ulusal siyaset açısından “Turan”ı açıklamış konuşmasını genç cumhuriyetin izlediği iç ve dış siyasete getirmiş ve bunun öğelerini şöyle ifade etmiştir: “Türk ulusu hayal peşinde koşmaktan bıkmış usanmıştır. Artık akılcı ve gerçekçi bir politika izlemek zorundayız. Temel prensip budur. Ulusal sınırlar içerisinde Türk zekasını işlemek, Türk’ün uygarlık yaratmak kabiliyetini geliştirmek, maddî ve manevî kaynakları işletmek, geliştirmek Cumhuriyetin temel politikasıdır. Türk Ocakları, Türk tarihinin kutsallığını, Türk milletinin asaletini, dünyaya ilk tarihi kuranın kendi soyları olduğunu anlatmayı başardıkları gün vazifelerini yapmış olacaklardır. Türklerden, âlim, dahi, düşünür yetişmez iddiaları, gerçek ile taban tabana zıttır. Gerçeklerle tutarlı değildir. Çünkü batıya ilk uygarlığı götüren Türklerdir.”²⁰⁷

Banka müdürü Asım Bey’in Ocakta iş başına gelenlerin yeterli derecede çalışmadıklarını söylemesi üzerine Mustafa Kemal:

“İnsanlarda kusur olur. Kusurlarımızı söylemek iyidir, yararlıdır. Geçmişte yapılmış çok kusur ve noksanlar olmuştur. Öyle olmasaydı, zor durumlara düşmezdik. Biz gerektiği oranda az kusurlu olmaya ve çok gayretli olmaya ve fedakar olmaya çalışmalıyız. Türk Ocaklarının bulundukları yerde, ulusa milliyet, bilimsel fikirler ve diğer konularda gerekli bilgileri vermeye çalıştıklarını memnuniyetle gördüm.” ve son olarak da:

“Kırklareli’nde halkın çok hassas ve millet ve memleket işlerinde çok alakalı ve heyecanlı olduğunu gördüm. Faaliyetlerinizi de işittim. Burada geçirdiğim iki gün zarfında edindiğim hislerle, unutulmaz hatıralarla sizden ayrılıyorum.” diyerek konuşmasını tamamlamıştır.

Ardından da **21 Aralık 1930’da** Atatürk, **Kırklareli Türk Ocağı** hatıra defterine şunları yazmıştır:

“Kırklareli Türk Ocağı’nda çok kıymetli arkadaşlarla geçirdiğim zamanın hatırasını ölmez hislerle saklayacağım.”²⁰⁸

²⁰⁷ **Karaçam**, a.g.e., s. 79; *Kırklareli İl Yıllığı*, İstanbul: 1968, s. 193-194.

²⁰⁸ *Kırklareli İl Yıllığı*, s. 194; **Karaçam**, a.g.e., s. 80; **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 438; **Çankaya**, a.g.e., s. 285.

Buradan **25 Aralık 1930'da** Edirne'ye geçmiş ve **Edirne Türk Ocağı**'nı ziyaret etmiş, gençlerle ve Türk Ocağı Başkanı Mehmet Edip (Ağaoğulları) ile ocağın çalışmaları hakkında görüşmüştür. Atatürk, Edirne halkının ve gençliğinin gösterdikleri içten duygu ve gösterilerden çok duygulandığını, ocağın değerli üyeleri ile bir arada bulunmaktan büyük kıvanç duyduğunu söylemiş, gösterdikleri içten sevgi gösterileri nedeniyle Edirnelilere teşekkür etmiştir.²⁰⁹

Atatürk, **5 Ocak 1931'de**, **Bursa Türk Ocağı**'nda Darülfunun Emini Muammer Raşit ve Müderris Yusuf Ziya Beylerle bir görüşme yapmış; onlar aracılığıyla “Ocak gençliğine ve arkadaşlara selam söyleyin” diyerek duyduğu güveni ve sevgiyi dile getirmiş; Bursa Türk Ocağı'nı ziyaretinde, ocaklılarla sohbet etmiştir.²¹⁰ Bu görüşmelerden sonra Hamdullah Suphi ile Atatürk arasında Ocaklıların ortam ve koşullardan memnuniyetsizliğine dair bir görüşme yapılarak Türk Ocaklarının varlığı ilk defa sorgulanmaya başlanmıştır.²¹¹

Ankara'da **19 Ocak 1931'de** Atatürk, İsmet ve Kazım (Özalp) Paşalarla beraber akşam, Ankara Türk Ocağı salonunda Fransız tiyatro sanatçılarının temsilini izlemiştir.²¹²

27/28 Ocak 1931 Salı/Çarşamba günlerinde Atatürk, gece saat 21.15'de **İzmir**'de Gazi Konağından Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet Kongresinin **Türk Ocağı**'ndaki toplantısına katılmış; Kongrede Bergama, Kemalpaşa, Tire, Bayındır İlçe Kongrelerine ait raporlar görüşülmüş; gece saat bir buçuğa kadar Kongreyi ilgi ile takip etmiş ve bu münasebetle daha çok fırka ile ilgili bir de konuşma yapmıştır. Cumhuriyet Gazetesinin “Mükemmel Eserler Zamana Muhtaçtır”, “Gazi'nin Vaadi”, “Halkı Aldatıp Havale Sevketmemelidir”, “Gaye Millete Eser Vermektir”, “Türkler, Ekseriyete Mürebbilik Etmiş Bir Millettir”, “Çalışmağa Borçluyuz ve Bu Borca Sadıkız” şeklinde başlıklarla verdiği konuşma tamamen CHF kongresi ile ilgilidir, Türk Ocakları binası ev sahipliği yapmıştır.

²⁰⁹ **Latif Bağman - Oral Onur**, *Atatürk'ün Yaşamında Edirne*, İstanbul: Günlük Ticaret Gazetesi Tesisleri, 1982, s. 74-75.

²¹⁰ **Özkaya vd.**, *a.g.e.*, s. 394; **Önder**, *Atatürk'ün Yurt Gez...*, s. 99; **Tuncer vd.**, *a.g.e.*, s. 359; **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 439; **Palazoğlu**, *Başöğretmen...*, s. 678; **Çankaya**, *a.g.e.*, s. 286.

²¹¹ **Baydar**, *a.g.e.*, s. 75.

²¹² **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 440.

“Burada okunan raporları ve söylenen sözleri fevkalade alaka ile dinledim. Fevkalade istifadeli buldum. Görülüyor ki halkın her türlü dertlerini düşünen ve tedbirler arıyan kıymetli azaya malikiz. Her şeyden bahsettiniz. Ziraatten, sanattan, ticaretten, maariften bahsettiniz. İktisadiyatın bütün şubeleri hakkında çok güzel mülahazaları samimî buldum. Ve bütün bunlar halkın efkar ve hissiyatına yakından alakadar olan, ona layık olduğu ehemmiyeti atfeden Hükümet-i Cumhuriye tarafından tamamile nazar-ı itibara alınacak ve icabatına tamamı ile tevessül olunacaktır. Şüphesiz hükümetin istinad ettiği fırkamızın, müdürleri de bunların tahakkuku için her türlü takibat ve teşebbüsatta bulunacaklardır...”²¹³

Ardından **2 Şubat 1931’de** Atatürk, **İzmir Türk Ocağı**’nı ziyaretinde, şerefine verilen çay partisine katılmıştır.²¹⁴

Atatürk, **3 Şubat 1931’de** **Aydın**’a gelmiş; **Türk Ocağı**’nda Ocak yönetim kurullarının çalışmalarıyla ilgilenmiş; Cumhuriyet ilke ve erdemleriyle devrimlerinin topluma ulaştırılma yöntemleri üzerinde düşüncelerini ilgililerden sorup, sonra da kendi görüşlerini açıklamış;²¹⁵ Cumhuriyet Halk Fırkasıyla ocakların beraber çalışması gerektiğini vurgulamıştır.

“Türk Ocakları, Cumhuriyet Halk Partisi’nin hars şubesidir. Fırka, millete mürebbilik yapacak; ilim, iktisat, siyaset ve güzel sanatlar gibi bütün hars sahâlarında vatandaşları yetiştirmek için pişvalık edecektir. Ocaklılar, Cumhuriyet Halk Partisi’nin programını vatandaşlara izah etmekle asıl görevlerini yapmış, ülkülerine en büyük hizmeti yerine getirmiş olurlar. Yasanızın üçüncü maddesinde bu cihet sarahaten ifade edilmiştir. Bu yol üzerinde milleti hemahenk olarak beraber yürütmekten ibarettir.” (Hakimiyet-i Millîye: 5 Şubat 1931)²¹⁶

Bundan sonra Atatürk, **4 Şubat 1931’de** **Nazilli Türk Ocağı**’nı ziyaret ederek Cumhuriyet Halk Fırkası heyetleri yanısıra çiftçi, tüccar, öğretmen ve

²¹³ *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Ocak 1931, Sayı: 2419, s. 1-3; *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II*, s. 292-298; **Palazoğlu, Başöğretmen...**, s. 682.

²¹⁴ **Çankaya, a.g.e.**, s. 288.

²¹⁵ *Aydın İl Yıllığı*, s. 23-29, s. 26.

²¹⁶ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II*, s. 300; **Önder, Atatürk’ün Yurt Gez...**, s. 59; **Kocatürk, Doğumundan...**, s. 441; **Tuncer, a.g.e.**, s. 361; **Palazoğlu, Başöğretmen...**, s. 685; **Çankaya, a.g.e.**, s. 289.

memurları kabul ederek memleket işleri hakkında konuşmuş; istasyon ve civarını dolduran halk da Atatürk'ü heyecanla izlemişlerdir.²¹⁷

Daha sonra **7 Şubat 1931'de** Atatürk, **Balıkesir**'e gelmiş; şehirdeki ziyaret ve incelemeleri tamamladıktan sonra **Türk Ocağı**'nda gericilik olayları hakkında, Cumhuriyet Halk Fırkasının prensipleri üzerine yürüyen ocakların fikrî, siyasî ve iktisadî hayatta nasıl çalışmalar yapmaları gerektiği hususlarında konuşmuştur.

Ocaklılardan birisi Balıkesir'de tarikatleri temsil etmiş kimselerin bir takım cahiller olduğunu, tekkeler kapandıktan sonra bunların da izi kalmadığını, münevver ve akıllı başında hiçbir ferdin bunların arkasından gitmediğini söylemiştir. Bunun üzerine Atatürk de şu konuşmayı yapmıştır:

“Halkın saflığından faydalananak milletin maneviyatına saldıran kimselerle onların ardından gidenler, elbetteki birtakım cahillerden ibarettir. Bunlar, Türk milleti için yüzkarası oluşturacak vaziyetlerin meydana gelmesinde daima etken olmuşlardır. Milletimizin önünde açılan kurtuluş ufuklarında aralıksız yol almasına mani olmaya çalışanlar, hep bu müesseseler (tekkeler) ve bu müesseselerin mensupları olmuştur. Millete anlatmalıdır ki, bunların millet bünyesine yaptıkları tahribatı hissetmek lazımdır. Bu gibilerin mevcudiyetini müsamaha ile karşılayanlar, Menemen'de Kubilay'ın başı kesilirken kayıtsızca seyretmeye tahammül ve hatta alkışlamaya cesaret edenlerle birdir.”²¹⁸

Bu konuşmasından sonra da akşam, askerî mahfelde Balıkesir muallimleri namına bir heyeti kabul etmiş; heyet, muallimlerin hürmet ve saygılarını Atatürk'e arz etmiş; Atatürk de, öğretmenlerle konuşmuş; yeni nesil yetiştirmek ve halkı aydınlatmak hususunda öğretmenlere düşen görevlerden bahsetmiştir. Öğretmenler bir birlik yapmakta olduklarını ve konferanslara başlamak üzere bina kiraladıklarını söylemişlerdir. Atatürk de öğretmenlere, “ayrı bir teşkilat yapmaktan vazgeçerek aynı maksatlar için çalışan Türk Ocağı ile birleşmeleri ve mektep haricindeki bütün faaliyetlerini Ocak'ta tefsif etmeleri” tavsiyesinde bulunmuştur.²¹⁹

²¹⁷ Palazoğlu, *Başöğretmen...*, s. 685.

²¹⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Şubat 1931, Sayı: 2430, s. 3; **Önder**, *Atatürk'ün Yurt Gez...*, s. 68; **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 442; **Soyak**, *a.g.e.*, s. 463; **İsmail Arar**, *Atatürk'ün Günümüz Olaylarına da Işık Tutan Bazı Konuşmaları*, Ankara: TTK, 1981, s. 22-23.

²¹⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Şubat 1931, Sayı: 2430, s. 3; **Palazoğlu**, *Başöğretmen...*, s. 687.

Atatürk, güneydeki kentlere çıktığı seyahatinde Türk Ocakları şubelerini ziyaretlerine devam etmiş; **11 Şubat 1931’de** Silifke Türk Ocağı’nı ziyaret etmiş ve ardından **12 Şubat 1931’de Mersin’e** gitmiştir.²²⁰ Atatürk, Mersin Hükümet Konağında vali ile mahallî işlere dair bir müddet konuştuğundan sonra Cumhuriyet Halk Fırkasını, Gençler Birliğini, Türk Ocağı’nı ziyaret etmiştir. Atatürk, Belediye ve CHF’de şehir işleri, iktisadî vaziyet ve ihtiyacat ile Fırka teşkilatının faaliyeti konusunda bilgi almıştır. Gençler Birliği ve Türk Ocağı’nda da azalarla görüşmüş ve Türk Ocakları arasında Ocağın esas programını ifade eden üçüncü maddeyi hatırlatarak aynı maksat için çalışan gençlerin ayrı bir teşekkül hâlinde kalmalarının doğru olmadığını, bütün bilgi ve çalışma vasıtalarının bir noktada yoğunlaştırılması için Gençler Birliği’nin Ocağa iltihakının uygun olacağını beyan ettikten sonra Malatya’ya hareket etmiştir (Ek: 6).²²¹

Atatürk, **13 Şubat 1931’de Malatya’ya** gelmiş, şehirdeki ziyaretlerinden sonra **Türk Ocağı’nda** önce şu kısa konuşmayı yapmıştır:

“Malatya’yı görmek, Malatya ahâlisi ile daha çok görüşmek için bu kadar zaman kafi değildir. İleride daha müsait bir mevsimde belki Başvekil İsmet Paşa ile gelir görmek ve görüşmek fırsatını bulurum.”²²²

Belediye Başkanının daha fazla kalmasını ricası üzerine demiryollarının önemine dair şu konuşmayı yapmıştır:

“Mühim bir vilayetimizin merkezine bizi getiren demiryolu olmuştur. Bugüne kadar bu mühim ve çok feyizli Malatya’ya gelmek isteyenler, bu medenî vasitanın bulunmamasından dolayı arzularına kolaylıkla muvaffak olamamışlardır. Bu arzular bu memlekete çok feyiz getirecek ve bu memletin tabii kıymetlerinden dünyayı müstefid edecek mahiyettedir. Yeni eser bu umumî arzuyu tatmin edecektir, ümidindeyim.

Türkiye hükümetinin tesbit ettiği projeler dahilinde muayyen zamanlar zarfında vatanın bütün mıntıkları çelik raylarla birbirine bağlanacaktır. Bütün vatan bir demir kitle hâline gelecektir. Demiryolları memleketin tüfekten, toptan daha önemli bir güvenlik silahıdır. Demiryollarını kullanacak olan Türk milleti

²²⁰ Çankaya, a.g.e., s. 289.

²²¹ Cumhuriyet Gazetesi, 13 Şubat 1931, Sayı: 2434, s. 1.

²²² Palazoglu, Başöğretmen..., s. 688.

menşesindeki ilk sanatkarlığının, demirciliğinin eserini tekrar göstermiş olmakla müftechir olacaktır. Demiryolları, Türk milletinin refah ve medeniyet yollarıdır.

Türkiye’de iktisat hayatının yüksek inkişafı ancak demiryollarla olacaktır. Milletin saadeti, istiklali bu yollardan geçecektir. Cumhuriyet hükümetinin bu vadideki çok verimli gayreti ve çok idealist hareketi takdire şayandır. Burada mühim olan nokta, Tür milletinin bu hakikati bütün müşküllerine rağmen takdir etmesi ve ona sahip olması keyfiyetidir. Demir sanatının naşiri bulunan Türk, o vatanında ikmal edilmiş olan bu lazımeyle elbette muasır medeniyetin bütün dünyada yükselttiği dereceye isal edecektir.” (Hakimiyet-i Millîye: 15 Şubat 1931)²²³

Bu yurt gezileri çerçevesinde **17 Şubat 1931’de** Atatürk, **Adana**’da Valiliği, Cumhuriyet Halk Partisi Merkezi’ni ve Belediye’yi ziyaret etmiş²²⁴; ardından da **Türk Ocağı**’na geçmiştir. Salonu Adanalı aydınlar ve gençler doldurmuşlardı. Atatürk; öğretmen, aydın bütün Adanalıların toplandığı Türk Ocağı’nda kalabalığın arasına girdikten sonra günün meseleleri hakkında samimî sohbetler başlamıştır. Atatürk, kadınların askerliğini büyük bir topluluk içinde ilk defa burada konuşmuş ve bazı kadınlara sorular sormuştur. Ocak başkanı çalışmalar konusunda bilgi vermiştir. Ocağın başardığı işler arasında Kürkçüler Köyünde açılan okulla dispanser vardır. Bu bilgiyi dinledikten sonra Atatürk şunları söylemiştir:

“-Ocak, mektep ve hastahane ile meşgul olmuş! Siz iki Vekaletе ait vazifeden başka bir şey yapmış olmuyorsunuz. Mektep ve dispanser bunlar Maarif ve Sıhhat Vekaletine ait iki iştir.”²²⁵

Adana’nın 70 bin küsur nüfus olduğu hâlde maatteessüf büyük bir vatandaş kitlesi tarafından güzel Türkçemiz konuşulmuyor. İster ihmal ve isterse lakaydî yüzünden olsun, bu hâl memleketin selameti nokta-i nazarından asla tecviz edilemeyecek bir harekettir. Bu vatandaşların behemehâl Türkçe konuşmalarının temini lazımdır. Bu vazifeyi Türk Ocağı resmî ve gayri resmî diğer alakadar teşkilat yapmalıdır.”

²²³ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, s. 301; Önder, Atatürk’ün Yurt Gezi..., s. 262; Kocatürk, Doğumundan..., s. 442.

²²⁴ Palazoğlu, Başöğretmen..., s. 690; Çankaya, a.g.e., s. 290.

²²⁵ Palazoğlu, Başöğretmen..., s. 690; Toros, a.g.e., s. 32-34.

Atatürk, sözleriyle Adana Türk Ocağı çalışmalarının daha çok bu noktaya yönelmesini istiyordu. Ardından konuşmasına devam etti:

“Arkadaşlar,

Birkaç günden beri mıntikanızda bulunuyoruz. Dünden beri de muhitinizde, içinizde temasınızdayız. Bu muhitte mevzubahis olması varid-i hatır olan muhtelif meseleler üzerinde mümkün olabilen tetkikatta bulundum. Zirai mevzulara temas ettim. Bütün bu tetkikat ve meşhudatımızda bende hasıl olan kanaati birkaç kelime ile huzurunuzda ifade etmek isterim.

Bu memleket halkı umumîyetle büyük, ciddî, hakikî bir ıztırap ve sıkıntı karşısında değildir. Fakat bazı sıkıntılara maruz kimselerin mevcudiyeti de gayr-i kabil-i inkardır. Yalnız üzerinde tevekkuf olunacak nokta şudur ki asıl sıkıntıya düşar olan, halkın umumîyeti olmaktan ziyade büyük arazi ve çiftlik sahibi olanlardır. Umumîyetle zengin tanınmış zevattan bazılarıdır. Bunlar arasında öteden beri az zamanda fazla servet iddihar etmek arzusu ile kuvve-i maliyelerinin haricine fevkine çıkanlar vardır.

Bunların tabii muhtelif bankalara, şuraya buraya yaptıkları borçları teraküm etmiş, nihayet bunları sıkıntı ve ızdırap verecek, nevmidi verecek vaziyetlere kadar sürüklemiştir. Asıl halk tabakaları, çiftçiler, emeği ile geçinenler halkın ızdırap ile alaka derecesini tayin eden bir misal söyleyeyim:

Dört mıntıkada köylüler kooperatif vücuda getirmişler; çalışmışlar ve meşru borçlarını az zamanda tediye etmişlerdir.

Sıkıntıya sebep olarak işitilen diğer bir seda da vergi tazyikidir. Hakikaten bu memlekette diğer mıntikalardan fazla bir vergi sıkıntısı vardır. Bunun sebebi de; senelerden beri bu mıntıkada vergi vermek istidadının daima müsamahaya uğramasıdır.

Bir taraftan vergi vermek vazifesiyle mükellef olan vatandaşlar daima vermemek tarafını iltizam etmişler, diğer taraftan vergiyi almak vaziyetinde olan Maliye memurları müsamaha etmişlerdir. Bu iki tarafın tarz-ı hareketi vatandaşları vermekle mükellef oldukları vergileri tediye de tekasüle ve müsamahaya alıştırmıştır, bu suretle vergiler teraküm etmiştir. Bu Maliye memuru bertaraf edilmiş, çalışkan bir defterdar işe başlamış ve en nihayet kanun belki biraz fazla ciddi bir suretle tatbik

edilince müsamahakarlığa alışmış vaziyette bulunanlarda sıkıntı ve ızdırap tevliid etmiştir.

Bu sebeple dahi sıkıntı içinde kalmış olanlar halkın umumiyeti değildir. Gene en zenginlerindendir. Vergi vermek istemeyenler içinde tahsil görmemiş olanlar için tasavvur edilebilecek bazı sebepler olabilir. Fakat anlıyan ve düşünen insanların vergilerini vermemelerine hiçbir makul sebep düşünülemez. Maliye memurlarının da suistimal ve tekasül göstermemeleri icap eder. Bankalara olan borçlar da aynı sebeplerle teraküm etmiş olabilir. Bundan başka birçok köylülerin birçok mesai erbabının muhtaç oldukları parayı şundan bundan hatta yüzde yüz elli faizle tedarik etmiş oldukları anlaşılıyor. Bunları ödemek bir vatandaşa nasip olmuyor.

Mesai erbabı murabahacıları memnun edemediği zaman derakep feryat başlıyor. Izdırap sesleri işitiliyor. Sebep ne olursa olsun vatandaşın derdine çaresaz olmak muavenette müzaherette bulunmak Cumhuriyet hükümetinin şıtap edeceği bir vazifedir.

Fakat hükümetin müzaheretini talep ederken ona karşı hakiki ahlak sahibi olarak çıkmak yegane çaredir. Yoksa birtakım hasis adi menfaatlarını gizlemeğe çalışmak, bu ferdî ıztırapları bütün millete şamil ıztırap gibi göstermek ve bu suretle Cumhuriyet hükümetini iğfal etmek isteyenler bilsinler ki, daima aldanacaklardır.

Arkadaşlar,

Vatandaşları, milleti iğfal etmek ve kendi nameşru ve menfi hedeflerine sevk edebilmek için bu hususta müteşebbis olanların kullanmadıkları vasıta kalmamıştır. Her nevi hileye, sahtekarlığa tevessül etmişlerdir.

Bilhassa bu muhitte meşhut olan bazı faaliyetler ve bu faaliyetleri vücuda getirmek için ileriye atılanlar sizlerce benden fazla malumdur.

Bu gibiler suret-i umumîyede vergilerin çokluğundan bahsetmişlerdir. Bu gibiler hâl-i hazırdaki rejimin dini kaldırdığından ve şeriatın iade olunacağından bahsetmişlerdir. Vatandaş olan bir insanın devlet kurmuş bir heyet-i içtimaiyeye mensup bir ferdin verginin kalkabileceği hakkında fikir edinmesi ve buna sevk edilmesi, bu heyet-i içtimaiyenin izmihlalilini ve devletin inkırazını talep etmekle müsavidir. Askerlik nasıl vatani bir vazife ise vergi de vatandaşın behemehâl ifaya mecbur olduğu bir borçtur.

Vatandaş millete karşı, milletin kemal ve kıyamını temin edecek tedbirlere karşı koymak en büyük bir ihaneti irtikap etmektir.

Arkadaşlar,

Bu gibi insanlardır ki, derhâl hüküm edebiliriz, vatanla milletle vicdanî ve hissi bir alakaları yoktur. Kendi muzmeratını setretmek için daima ortaya attıkları mukaddes bir kelime vardır: Hürriyet!

Vatandaşlar bilmelidir ki, vicdanî ve fikrî hürriyet vardır. Fakat nihayet bunlar namahdut değildir.

Ferdî hürriyet karşısında fertlerin heyet-i umumiyesinin kurduğu dayandığı bir devlet, devletin de idaresi, hakimiyeti vardır. Fertlerin hürriyetini mahfuz tutmakla mükellef olan insanların diğer taraftan devletin de irade ve hakimiyetinin mefluç bir hâle gelmemesine çok dikkat etmeleri lazımdır. Fertlerin hürriyeti, devletin hakimiyeti ve iradesinin mahfuziyetine vabestedir. Devlet iradesi mefluç olursa fertlerin hürriyetini muhafaza edecek hiçbir kuvvet ve vasıta kalmaz. Binaenaleyh hürriyeti yalnız bir taraflı değil her iki taraflı düşünmek lazımdır.

Arkadaşlar,

Ferdî hürriyetler mukaddestir. Bunların mahfuziyeti için daima çalışılır. Fakat bu mesaide devletin kuvveti, otoritesi hiçe sayılırsa -farz-ı mahâl olarak belki hiçe indirilebilir- ancak bu takdirde bu gibi insanların nihayet behemehâl başka devletin otoritesi altına girmek zilletine düşeceklerini, yabancı bir devlet otoritesinin esaret zincirlerini kendi elleriyle boyunlarına takmağa mecbur olacaklarını hatırdan çıkarmamak lazımdır.

Arkadaşlar,

Vatandaş olan fertler kendi hürriyetlerinin bir kısmını seve seve lüzumlu görerek devlete zaten devretmişlerdir. Devlet kendine has olan irade ile ferdi hürriyetlerin bir kısmına gene o hürriyetlerin temini için sahip olur. Yeter ki devlet hakimiyeti milletin refah ve saadet-i umumîyesine ve vatandaş hürriyetlerinin teminine masruf olsun.²²⁶

Bugünkü Cumhuriyet hükümetimizin ve fırkamızın takip ettiği mefkure bu gayeye matuftur. Bu kadar alidir bu kadar mukaddestir. Başka türlü düşünmeğe

²²⁶ Soyak, *a.g.e.*, s. 463; Toros, *a.g.e.*, s. 32-38.

imkan yoktur. Vatandaşlarda bu emniyet hasıl olduktan sonra fertlerin kurdukları devletin kuvvet ve otoritesini masun bulundurmak için vatandaşlara terettüp eder vazifeler vardır. Bu meyanda memurlara ve bilhassa hakimlere teveccüh eden vazife büyüktür. Hakimler vatandaşların hürriyetini mahfuz tutmayı düşünürken devlet otoritesinin hakikaten masun kalmasına dikkat ve riayet etmelidir. Aksi takdirde kendilerine tevdi edilmiş olan yüksek vazifeyi ifada kusur etmiş olurlar.”

Daha sonra uzun bir konuşma yaptı:

"Arkadaşlar,

Memleketin gençliği ile muallimleri ile karşı karşıya bulunuyoruz. Muallimler bir nokta-i nazardan memur mütalaa edildikleri için siyasetle işgal edemezler, diye bir prensip ifade olunur. Bu itibarla bütün devlet memurları siyasetle iştigal etmez. Yani memur ve muallimlerin vazifeleri o kadar çok ve mühimdir ki, bütün hayat ve zamanlarını buna hasretseler ancak resmî vazifelerini hüsnü ile ifa etmiş olurlar.²²⁷ Fakat açık söylemeliyim. İntihapta reyleri kullanırken, şüphesiz onlar da bir fikre bir programa bir ideale rey vereceklerdir. Bugünkü hükümet ve fırkamız arzu eder ki bütün muallimler, bütün memurlar, bütün vatandaşlar reylerini kendi lehine istimal etsin. Muallimler ve memurların hükümetin istinat ettiği Fırkanın bundan memnun olacağını zannetmek doğru olmaz. Rey veren muallimin ve memurun reyinde vicdanen müsterih olması için her hâlde Cumhuriyet Halk Fırkasının takip ettiği programın isabetine fikren kani olması lazımdır. Binaenaleyh bütün vatandaşlar, programı iyi tetkik etmeli, diğer karşı çıkacak programlarla mukayese etmeli, nihayet görülecektir ki bu millet için en doğru ve faydalı olan program Fırkamızın takip ettiği programdır. Biz bu kanattayız. Bizimle alakadar olan ve bizim fikirlerimizi neşir ve teşmil etmesini arzu ettiğimiz insanların bizimle hemfikir olmasını istemek hakkımızdır. Bunu ifa etmek istemiyenler olabilir; fakat bizim de buna karşı düşündüğümüz vaziyetler vardır, biz de bunda müsamaha göstermeyiz. Muhterem arkadaşlar, Muallimler ve bütün gençler Ocak azası olarak da ifa etmeğe mecbur oldukları vazifenin çok yüksek olduğunu takdir ederler. Bir arkadaşımız "Biz milliyet fikirlerini dağıtıyoruz" dedi. Tabî bu yolda öteden beri sarf edilen gayretlerin devam edeceğine şüphe yoktur. Yalnız milliyetin en bariz

²²⁷ Tanyu, *a.g.e.*, s. 190.

vasıflarından biri dildir. Türk Milletindenim diyen insan her şeyden evvel behamahâl Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk harsına, camiasına mensubiyetini iddia ederse buna inanmak doğru olmaz". Hâlbuki Adana'da Türkçe konuşmayan 20 binden fazla vatandaş vardır. Eğer Türk Ocağı buna müsamaha gösterirse gençler ve siyasî içtimaî bütün Türk kuruluşları bu durum karşısında duygusuz kalırlarsa en aşağı yüzyıldan beri devam edegelen bu durum daha yüzlerce yıl devam edebilir! Bunun neticesi ne olur? Herhangi bir felakette günümüzde bu insanlar başka dille konuşan insanlarla elele vererek aleyhimize hareket edebilirler.

Türk Ocaklarımızın başlıca vazifesi bu gibi unsurları ki bunlar Türk vatandaşlarıdır; hâlde ve atide tali'i ve mukadderatımız birdir. Bizim dilimizi konuşan hakiki Türk yapmağa çalışmaktır. Gençlerimizin de bu yüksek vazifede az zamanda muvaffak olacaklarını ümit ederek sözlerime nihayet veriyorum.”²²⁸

Atatürk, **28 Şubat 1931'de Konya**'da bulunduğu sırada Cumhuriyet Halk Fırkası Merkezini ziyaret etmiş, Fırkanın ve Türk Ocaklarının çalışmaları hakkında konuşma yapmıştır:

“Biz bütün vatandaşları fırkamızın kadrosu haricinde tasavvur etmiyoruz. Aralarında maksadı anlamamış olanlar bulunabilir. En nihayet bunlara millî ve siyasî vazifelerini anlatmak fırka teşkilatımıza, fırkamızın bir şubesi olan **Türk Ocaklarına** ve her yerde behamahâl Türk Ocaklarının içinde memleket gençleriyle beraber çalışmaları icabeden muallimlere teveccüh eder. 18 yaşında ve daha yüksek yaşta rey sahibi bütün gençleri fiilen azamız görmek isteriz. Henüz bu yaşa gelmeyenleri aza namzeti telakki etmek ve onları buna göre hazırlamak lazımdır. Fırkamızın yüksek mefkuresini ve programının esaslarını bütün vatandaşlara anlatmaktır.” (Hakimiyet-i Millîye: 2 Mart 1931)²²⁹

Atatürk, daha sonra da **Türk Ocağı'nı** ziyaret etmiş, Ocağın çalışmaları hakkında bilgi almış ve ayrılırken yaptığı konuşmada:

²²⁸ **Toros**, a.g.e., s. 32-40; **Tanyu**, a.g.e., s. 192; **Önder**, *Atatürk'ün Yurt Gez...*, s. 19; **Palazoğlu**, *Başöğretmen...*, s. 690-691; **Arar**, a.g.e., s. 23-24.

²²⁹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, s. 303; **Önder**, *Atatürk'ün Yurt Gez...*, s. 250; **Kocatürk**, *Doğumundan...*, s. 444.

“Konya’nın kıymetli ve güzide gençleriyle karşı karşıya bulunduğumdan ve kendilerini her vakit olduğu gibi şen ve şatır bulduğumdan çok memnun ve müteşekkirim.” demiştir.²³⁰

Atatürk, artık Türk Ocaklarının taşıdığı misyonun sona erdiğine inanmış ve ülkedeki bütün benzer amaçları taşıyan kurumları tek çatı altında birleştirmeyi uygun görmüş ve o günün koşulları gereği alınan bu kararı da bir demeç yayınlarak kamuoyuna duyurmuştur.

Atatürk’ün 24 Mart 1931’de Türk Ocaklarını Cumhuriyet Halk Fırkası ile birleştirme kararı hakkındaki demeci şöyledir:

“Milletlerin tarihinde bazı devirler vardır ki muayyen maksatlara erebilmek için maddî ve manevî ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lazımgelir. Yakın senelerde milletimiz böyle bir toplanma ve birleşme hareketinin mühim neticelerini idrak etmiştir.

Memleketin ve inkılabın içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için, bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lazımdır. Teessüs tarihinden beri ilmî sahada halkçılık ve milliyetçilik akidelerini neşir ve tamime sadakatle ve imanla çalışan ve bu yolda memnuniyeti mucib hizmetleri sebk etmiş olan Türk ocaklarının, aynı esasları siyasî ve tatbiki sahada tahakkuk ettiren fırkamla bütün manasıyla yek vücut olarak çalışmalarını münasip gördüm. Bu kararım ise, millî müessese hakkında duyduğum itimat ve emniyetin ifadesidir!”

Aynı cinsten olan kuvvetler müşterek gaye yolunda birleşmelidir.²³¹

Atatürk’ün açıklamasından sonra 10 Nisan 1931’de Türk Ocakları Olağanüstü Kurultayı toplanmış, kurultayda Ocakların CHF’ye katılması ve bütün malların devredilmesi hakkındaki komisyon kararı oybirliğiyle kabul edilmiştir.²³²

²³⁰ Palazoğlu, *Başöğretmen...*, s. 693; Çankaya, *a.g.e.*, s. 291.

²³¹ Atatürk’ün *Söylev ve Demeçleri II*, s. 130; Kocatürk, *Atatürk ve...*, s. 520; Tuncer vd., *a.g.e.*, s. 382-383; Kocatürk, *Doğumundan...*, s. 444; Çankaya, *a.g.e.*, s. 291-292.

²³² Tuncer vd., *a.g.e.*, s. 362; Kocatürk, *Atatürk ve...*, s. 521.

BÖLÜM III

TÜRK OCAKLARININ KAPATILMASI

3.1. Türk Ocaklarının Kapatılmasına Giden Süreç

Türkiye’de, 1930 yılında yaşanan olaylar özellikle Dünyayı ve Türkiye’yi sarsan ekonomik buhran, Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulup kısa sürede kapatılmak zorunda kalınması ve Menemen olayının meydana gelmesi yapılan inkılapların halk arasında tam manasıyla benimsenip yerleşmediğini ortaya çıkartmıştır. Bu durum CHF yöneticilerini inkılapların ve rejimin yerleşmesi, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasal sorunları çözmek için yeni bir politik yapılanma arayışlarına sevk etmiştir. CHF’nin siyasî ve ideolojik açıdan yeniden yapılanması ve ülkede tek parti yönetiminin oluşturulması ile sonuçlanacak olan bu yeni politik arayış, Türk Ocaklarının statüsünü de tartışılır hâle getirmiştir.

Aslında bu süreç Türk Ocaklarının kapatılmasından yaklaşık 4 yıl önce CHF’nin tüzüğünde yapılan değişikliklerle ortaya çıkmıştır. Türk Ocaklarının çok yönlü kültürel faaliyetleri, halkla ilişki kurmadaki başarıları Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından, kendi siyasî varlığına karşı tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır. CHF’nin 1927 büyük kongresinde Türk Ocakları Genel Başkanı Hamdullah Suphi’nin karşı çıkmasına rağmen kabul edilen yeni parti tüzüğünün 40. maddesiyle Türk Ocakları da partinin denetimi altında bir kuruluş sayılmıştır.¹ Yani, "Cumhuriyet, milliyet, muasır medeniyet ve halkçılık mefkurelerini takip eden Türk Ocağı, mefkureleri tahakkuk ettirmekte olan Cumhuriyet Halk Fırkası ile devlet siyasetinde beraber olacaktır" maddesiyle, kuruluştaki "asla siyasetle uğraşmama" ilkesinden uzaklaştırılmış, CHF’nin kontrolü altına girilmiştir.² Bu değişikliklere paralel olarak aynı zamanda Türk Ocağı Tüzüğü’nün 2. maddesi de değiştirilerek Ocakların faaliyet alanı, sadece Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırlarının içinde

¹ **Mete Tunçay**, *T.C.’inde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1992, s. 296.

² **Fusun Üstel**, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 226-227; **Yusuf Sarııay**, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1994, s. 296-299.

yaşayan Türklere yönelik olarak belirlenmiş ve sınırlandırılmıştır.³ Böylece, Türk Ocağı yasasında yapılan değişikliklerle CHF ile amaç ve işlev birliği sağlanınca ocakların CHF bünyesi içine alınması ve yeni bir örgütlenmeye gidilmesi daha uygun görülmüştür.

Atatürk, çıktığı yurt gezilerinde daima Türk Ocaklarını bir eğitim kurumu gibi olması gerektiğini savuna gelmiştir. Örneğin, 3 Şubat 1931'de Aydın ve Nazilli Türk Ocaklarında,⁴ 17 Şubat'ta Adana Türk Ocağı'nda,⁵ 28 Şubat'ta Konya Türk Ocağı'nda yaptığı konuşmalarda, Türk Ocakları'nın CHF'nin kültür dairesi olduğunu belirtmiş ve bu gerçeğin Ocak Yasası'nın 3. maddesinde açıkça belirtildiğini hatırlatarak, "Ocakların asıl vazifelerinin CHF'nin Parti programını vatandaşlara anlatmak olduğunu, hatta kuruluş amaçlarının en büyük gayesinin bu olduğunu"⁶ ifade etmiştir. Ocakların Parti ile olan ilişkilerinin bu iç içe geçmişliğine sadece siyasal bütünlük olarak bakmamak gerekir. Mevcut bütün örgütlü kurumların halkın eğitilmesi için kullanılacak bir araç olarak görülmesi olgusunun bir açılımı şeklinde değerlendirmek daha anlamlı olacaktır.⁷ Atatürk'ün Adana'da Türk Ocaklarının Türkçe konuşulmasına öncülük etmesini, Türk kültürünün yaygınlaştırılması için faaliyetlerde bulunmasını istemesi bunun en belirgin örneklerindendir.⁸

1927'den itibaren görülen gelişmeler, 1928 ve sonrasında halkın yeni harfleri hemen öğrenebilmesi için millet mekteplerinin açılması, Halk Mektepleri ya da Halk Dershaneleri'nin kurulması, gece okulları gibi halkın daha kolay ulaşabileceği okulların kurulması düşünceleri⁹ ve ülke içindeki siyasî ve sosyal

³ **Tunçay**, *a.g.e.*, s. 300.

⁴ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1997, s. 300; **Mehmet Önder**, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, s. 59; **Utkan Kocatürk**, *Doğumundan Ölümüne Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999, s. 441; **Hüseyin Tuncer**, *Türk Yurdu Üzerine Bir İnceleme(1911-1931)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990 s. 361.

⁵ **Taha Toros**, *Atatürk'ün Adana Seyahatleri*, Adana: Seyhan Basımevi, 1939, s. 32-40; **Önder**, *Atatürk'ün Yurt Gezi...*, s. 19.

⁶ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, s. 303; **Üstel**, *a.g.e.*, s. 364-365.

⁷ **Andrew Mango**, *Atatürk*, çev. Füsün Doruker, İstanbul: Sabah Kitapları, 2000, s. 461.

⁸ **Niyazi Ahmet Banoğlu**, *Yayınlanmamış Belgelerle Atatürk: Siyasi ve Özel Hayatı İlkeleri*, İstanbul: Gözen Yayınları, 1981, s. 241; **Ahmet Bekir Palazoğlu**, *Başöğretmen Atatürk I (1919-1928) ve II (1928-1938)*, Ankara: MEB, s. 690; **Toros**, *a.g.e.*, s. 32-34.

⁹ **Yücel Özkaya-Mehmet Saray, Mustafa Balcıoğlu, Cezmi Eraslan**, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2003, s. 428.

gelişmeler, Türk Ocaklarına dair memnuniyetsizlikleri beraberinde getirmiştir. Bu durum, Atatürk'ün Bursa Türk Ocağı ziyaretinde Hamdullah Suphi ile Atatürk arasında geçen bir konuşmaya:

“-Hamdullah, hangi Türk Ocağı'na gitsem, hepsi memnun olmayanlarla dolmuş. Bana neler sormadılar, neler söylemediler.

-Tabii Paşam, onlar başlarında bir sultan değil, bir Cumhurbaşkanı olduğunu biliyorlar ve onun için çekinmeden içlerini döküyorlar. Onları böyle konuşmaya sizin getirdiğiniz rejim alıştırdı.”¹⁰ şeklinde yansımaktadır.

Ancak aynı zamanda Bursa'da Atatürk'e Ocaklı gençlerin çeşitli memleket meseleleri üzerinde birtakım sorular sormaları onu çok memnun etmiştir. Bunun üzerine kendi partisinin mensuplarına hitaben;

“Nedir bu durumunuz? Herkes ellerini kavuşturmuş, elpençe divan duruyor. Siz de Ocaklı gençler gibi uyanık olun.” demiştir.

Fakat ilerleyen günlerde Bandırma Türk Ocağı'nın, belediye seçimleri için aday göstermeye kalkması, kendi adamlarını yazarak Halk Fırkası'na karşı liste yapması ile bu kültür kuruluşları asıl gayelerinden uzaklaşmış oluyordu.¹¹

1931 yılının ilk günlerinden itibaren basında yer alan “Yurdun her yerinde, halkı ve gençliği bir araya getirecek bir kuruluşa ihtiyaç bulunduğu, Atatürk'ün bu konuda direktif verdiği ve yeni oluşturulacak halk evlerinde kitaplık, sinema, konferans salonu gibi halkın ilgisini çekecek her türlü imkanlara yer verileceği ve buna da CHF'nin önyak olacağı, partinin genel kongresine bu konuda teklif götürüleceği”, “Türk Ocaklarının kapanacağı, CHF'ye bağlanacakları, tarihî fonksiyonlarını tamamladıkları, Hamdullah Suphi'nin de bu görüşte olduğu, yapılacak kurultayda kapanma kararı alınabileceği” “millî bünye ve vazifeleri bakımından hiçbir rolü kalmamış olan bu kuruluşun hizmet ve mesai tarzları değiştirilerek başka bir vaziyete dönüştürülmesi gerektiği”¹² haberleri gelineen noktayı göstermektedir.

¹⁰ **Mustafa Baydar**, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, İstanbul: Menteş Kitabevi, 1968, s. 75.

¹¹ **Baydar**, *a.g.e.*, s. 73.

¹² **Kenan Akyüz**, “Türk Ocakları”, *Belleten*, C. 1, S. 196 (Nisan 1986), s. 208-209.

Ülkenin siyasî, ekonomik durumundaki olumsuzluklar ve yurdun birçok bölgesinden aldığı izlenimler Atatürk'ün daha önceden düşündüğü bazı değişikliklere dair kararlarını vermesini ve uygulamaya koymasını hızlandırmıştır.

20 Mart 1931 tarihinde yapılan gayri resmî açıklamalardan (Ek: 7)¹³ sonra, 24 Mart 1931'de konu, Çankaya Köşkü'nde görüşülmüş ve "Ocakların CHF'ye devrine dair" bir rapor hazırlanmıştır. Atatürk'ün huzurunda yapılan bu toplantıya Celal (Bayar), Sadri Maksudi (Arsal), Siirt Mebusu Mahmut (Soydan), Dr. Reşit Galip, Vasıf (Çınar) ve Hamdullah Suphi katılmışlardır. Toplantıda daha çok Hâmdullah Suphi'nin ikna edilmesi üzerine yoğunlaşmıştır.¹⁴ Aynı gün Atatürk, Türk Ocaklarını Cumhuriyet Halk Partisi ile birleştirme kararı hakkında "Milletlerin tarihinde bazı devirler vardır ki muayyen maksatlara erebilmek için maddî ve manevî ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lazımgelir..." şeklinde başlayan ve "Aynı cinsten olan kuvvetler müşterek gaye yolunda birleşmelidir." şeklinde biten bir demec vermiştir. Bu kararını da Türk Ocakları Genel Merkezi İlim ve Sanat Kolu üyelerinden Ruşen Eşref (Ünaydın) aracılığıyla bütün kamuoyuna duyurmuştur.¹⁵

3.2. Türk Ocaklarının Cumhuriyet Halk Fırkası'na Devri ve Kapatılması

Atatürk'ün bu demecinde ifade ettiği gibi, bir devletin tarihindeki güç dönemlerde, aynı amaçları güden kuvvetler birleşmelidir. Medenî alanda çağdaş seviyeye erişmeyi ana hedeflerinden biri sayan yeni devletin güçlükleri aşabilmesi, girişilen inkılapların bir an önce yapılabilmesi için milliyetçi-cumhuriyetçi güçler birlikte hareket etmelidir. Kuruluşlarından bu yana milliyetçilikle halkçılığı gaye edinmiş ve bu konuda teorik olarak iyi hizmetlerde bulunmuş olan Türk Ocaklarının aynı görevleri siyasî ve pratik olarak gerçekleştirmekte olan CHF ile güç birliği yapma zamanı gelmiştir. Türk Ocakları bu bakımdan güvenilecek kuruluşlardır.¹⁶

¹³ *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Mart 1931, Sayı: 2469, s. 1.

¹⁴ Akyüz, a.g.m., s. 209.

¹⁵ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, s. 130; Hüseyin Tuncer – Yücel Hacaloğlu, Ragıp Memişoğlu, *Türk Ocakları Tarihi (Açıklamalı Kronoloji, 1912-1997)*, Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1998, s. 382-383; Kocatürk, a.g.e., s. 444-445.

¹⁶ Akyüz, a.g.m., s. 209-210.

Atatürk'ün 24 Mart tarihli açıklamasından sonra kanunî formaliteler tamamlanarak Türk Ocaklarının son ve olağanüstü kurultayı 10 Nisan 1931'de Ankara'da genel merkez binasında başta CHF Genel Sekreteri (Recep Peker) olmak üzere fırka ileri gelenlerinin ve mebusların da katılımıyla toplanmıştır.

Hamdullah Suphi kurultayı açmış, Türk Ocaklarının son çalışma raporunu okumuş ve Türk Ocakları'nın CHF ile birleşmelerinin yerinde bir hareket olacağı düşüncesinde olduğunu açıklamıştır. Daha sonra katılma kararının metnini hazırlamak, Türk Ocaklarının hesaplarını incelemek üzere iki komisyon kurulmuş; "Türk Ocaklarının CHF'ye katılması ve bütün mallarının CHF'ye devredilmesi" kararı oy birliği ile kabul edilmiştir. Türk Ocakları Fevkalade Kurultayı'na sunulan Merkez Heyeti Murakıp Raporlarında:

"Gazi Hazretleri son zamanlarda, tesis buyurdıkları İnkılap Fırkasının safları içinde milliyetperver ve cumhuriyetçi gençliğe yer, vazife ve mesuliyet vermiştir. Reisimizin matbuatta neşrolunan beyanatları, bu emeli serahaten bize göstermiştir. Bu maruzatımızla Kurultay'ın Fevkalade içtimainın hangi emelden mülhem olduğunu izah etmiş oluyoruz. Müessesemize ve onun mensuplarına, kalplerini senelerden beri çarptıran millî murat yolunda vazife ve mesuliyetleri artarken dün olduğu gibi yarın da İnkılap Fırkası'ndaki kardeşleriyle beraber, daima muvaffak olmalarını temenni ederiz."¹⁷ şeklindeki ifade ve gerekçeleriyle yurt çapında büyük bir yaygınlık kazanmasının ardından Türk Ocakları kapatılmıştır.

11 Nisan 1931 tarihli Cumhuriyet Gazetesinin manşeti, "Türk Ocakları Halk Fırkası'na İltihak Etti" şeklindedir (Ek: 8).¹⁸

Türk Ocaklarının kapatılması ile ilgili olarak çeşitli sebepler ileri sürülmektedir. Öncelikle Türk Ocaklarının siyasî bir güç olarak CHF'nin karşısına çıkabileceği endişesi bu sebeplerden biridir. Çünkü 1927'den itibaren CHF'nin bir kültür şubesi statüsündeki Ocaklar açıkça siyasetle ilgilenmekte ve Halk Fırkası'nın bazı müfettişleri, "Ocakların teşkilat yaptıkları yerlerde Halk Fırkası teşkilat yapamıyor..." gibi iddialarda bulunmaktadırlar.¹⁹ Bu arada Serbest Cumhuriyet

¹⁷ *Türk Ocakları Belgeseli (Belgeler/Resimler 1912-1994)*, haz. Mehmet Uzun-Yücel Hacaloğlu, Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı, 1994, s. 3-4.

¹⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Nisan 1931, Sayı: 2489, s. 1.

¹⁹ **Baydar**, a.g.e., s. 70-71.

Fırkası'nın kurulmasıyla birlikte Türk Ocaklarından bazı üyelerin burada yer alması, Belediye seçimlerine bazı Ocak şubelerinin karışması Ocaklılara duyulan tepkiyi arttırmış; SCF'nin kapatılmasından sonra, CHF'den başka bağımsız teşkilatlı bir aydın grubunun varlığına imkan vermemek üzere Türk Ocakları kapatılma yoluna gidilmiştir.²⁰ Cumhuriyet ve inkılapların korunması ancak tek parti düzeninin devamı ile sağlanabilir.

Diğer öne sürülen bir sebep de 1929 dünya ekonomik krizinin ülkemizde yarattığı buhran ve ekonomide devletçiliğin öne çıkmasıyla siyasî, sosyal ve kültürel her şeye sahip olma düşüncesinin hakim olması ve Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi ve Menemen olayı üzerine, ülkede inkılapları yerleştirmek ve rejimi güçlendirmek zarureti doğmuş; bu durum CHF yönetiminin daha otoriter davranmasına sebep olmuş ve bütün güçlerin tek elde toplanması politikası gereğince Türk Ocakları kapatılmıştır. İşte bu düşünce kapsamında sadece Türk Ocakları değil, diğer dernekler de kapatılacaktır.²¹

Başka bir sebep de devletin Misak-ı Millî ile değişmez sınırlarının dışında hiçbir toprak isteğinde bulunmadığı ve politikasını “içeride ve dışarıda barış” olarak çizdiği belirtilmek suretiyle “Türk Ocaklarının gençlere hâlâ cihangirlik duyguları aşıladıkları; Rusya'dan kaçan Türklerin uğrak yeri oldukları; cihangirlik kışkırtmalarının bilhassa Rusya'daki Türk toprakları ile ilgili bulunduğu ve böyle bir tutumun Türk-Sovyet dostluğu ile bağdaştırılamayacağı” yolunda Ankara'daki Rus Elçiliğince Türk hükümeti nezdinde yapılmış diplomatik teşebbüsün de Türk Ocakları'nın kapatılmasında tesiri olduğudur. Bu söylentiye kanıtlayan yayınlanmış bir belge bulunmadığı gibi, Türk Ocaklarında her zaman kültür, fikir planlarında kalan dış Türklerle ilginin bu hususta ciddi gerekçe olması düşünülemez.²²

Öte yandan Türkiye Cumhuriyeti, her yönüyle ulusal bir devlet olarak kurulduğuna ve ulusçuluğu temel ilke olarak kabul ettiğine göre, böylesi bir Türkiye'de “Türk Ocağı” adını taşıyan bir kuruluş başka türlü yorumlara neden olabilirdi. Atatürk çevresindekilere, “Bu isim öteki topluluklara, sürekli olarak kendi

²⁰ **Tunçay**, *a.g.e.*, s. 297-298.

²¹ **Feridun Kandemir**, “Türk Ocakları”, *Resimli Tarih Mecmuası*, Ekim 1955, s. 4107.

²² **Akyüz**, *a.g.m.*, s. 216-217; **Baydar**, *a.g.e.*, s. 70-74.

öz benliklerini hatırlatmaz mı? Ve onlarda buna benzer ocaklar kurmak hevesini yaşatmaz mı?” sorusunu yöneltmiştir.²³

Tüm bunların dışında Ocakların demokrat yapısı ve demokrasi özlemleri, şahsî kaprisler ve kırgınlıklar da kapatılmaya sebep olarak gösterilebilir.

Sonuçta 1912’den itibaren ulusalcı fikirlerin ana kaynağı olan Türk Ocakları Nisan 1931’de kapatılmıştır.²⁴ Atatürk’ün parti kadrolarını vatansever, halkçı ve cumhuriyetçi gençlerle güçlendirmek istediği gerekçesiyle, derneğin bütün mal varlığının CHF’ye devredilmesi ve Ocak çalışmalarının parti bünyesi içinde yürütülmesine karar verilmiştir.²⁵ Bu katılımı CHF hem maddî ve hem de manevî açıdan güçlenmiş oluyordu. Kısa bir zaman sonra başka dernek ve kuruluşlar da (Türk Matbuat Cemiyeti, Türk İhtiyat Zabitleri Cemiyeti, Türk Kadınlar Birliği, Mason Derneği, Mallimler Birliği... vs.) ani bir kararla hükümetçe kapatılmıştır. Bu uygulama ile ülkenin manevî potansiyeli CHF saflarında toplanmış oluyordu.²⁶

26 Eylül 1931 tarihinde Türk Ocakları’nın tasfiye işlemleri tamamlanmış²⁷, 30 Aralık 1931 günü, tasfiyeyle ilgili tâlimatnamede 6 konu başlığı altında (1. Kısım, Maksat; 2. Kısım, Satılacak Olanlar; 3. Kısım, Satılmayacaklar; 4. Kısım, Satış aideleri; 5. Kısım, Fazla ve Hurda Eşyanın Satışı; 6. Kısım, Son Hükümler) Riyaset Divanı Kararıyla birlikte açıklanmıştır.(Ek: 9)²⁸

²³ **Şerafettin Turan**, *Türk Devrim Tarihi (Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938))*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1996, s. 84.

²⁴ *Cumhuriyet’in 75 Yılı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999; s. 111; **Feroz Ahmad**, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999, s. 80-81; **Feroz Ahmad**, *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Berktaş (Baltalı), İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999, s. 171.

²⁵ **Abdurrahman Çaycı**, *Atatürk /Millî Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi/ Hayatı ve Eseri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000, s. 220.

²⁶ **Kandemir**, a.g.m., s. 4107; **Tunçay**, a.g.e., s. 297; **Çaycı**, a.g.e., s. 204.

²⁷ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Dosya: 1.Büro, Fon Kodu: 490.1.0.0., Yer No: 2.7.33.

²⁸ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Dosya: 1. Büro, Fon Kodu: 490.1.0.0., Yer No: 80.298.2.

SONUÇ

Atatürk'ün Türk Ocaklarındaki Konuşmalarını kapsayan bu çalışmada Türk Ocaklarının kuruluş amaçları, faaliyetleri, düşünce yapısı ve Türk milletinin kültür hayatına etkileri İmparatorluktan ulus-devlete geçiş süreci içinde ele alınmıştır. Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet döneminde toplumda Türklük bilincinin artırılması amacıyla eğitim ve kültür alanlarında faaliyetlerde bulunmak üzere 1912 yılında İstanbul'da Türk Ocağı derneği kurulmuştur. Mehmet Emin (Yurdakul), Ahmet Ağaoğlu, Ziya Gökalp, Ahmet Ferit (Tek), Rıza Tevfik, Fuat Sabit, Yusuf Akçura tarafından kurulan derneğin başkanlığını uzun yıllar Hamdullah Suphi (Tanrıöver) yapmıştır. II. Meşrutiyet dönemi ve sonrasında toplumsal hayatta önemli etkileri görülen Türkçülük düşüncesinin savunucularının buluştukları yer olan Türk Ocakları, daima "Türk'ün Ocağı" olmuş, Türk milletinin geleceğine ışık tutmuştur.

Türk Ocaklarında, aynı devlete mensup, aynı sınırlar içinde yaşayan, Türk insanına Türk milleti ve Türk milliyetinin anlamını ve değerini öğretmek, hissettirmek, millî ahlak, millî birlik ve toplumsal uyumun sağlamlaştırılması gibi konularda Türklüğün yükseltilmesi için kültürel çalışmalar yapılmıştır. Daha çok fikir ve düşüncelere hitap eden bu çalışmalar, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'de işgalci kuvvetlere karşı birlik ve beraberlik şeklinde fiiliyata dönüşmüştür. Atatürk'ün Samsun'a çıktığı sırada sahip olduğu fikir ve aldığı ilhamın kaynağı, ardından kurulan millî devletin fikrî temelleri ve Cumhuriyet dönemi inkılap ve yeniliklerinin özü; Türk Ocaklarının kuruluş felsefesi ile paralellik gösterir. Türk Ocağının düşünce temelleri, vatan bilincine sahip olmayı, sevinçte ve kederde ortak duygularla hareket etmeyi amaçlayan ulusal birliğe dayanmaktadır.

Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasından sonra başta Atatürk olmak üzere onun en yakın mesai arkadaşları ve Meclis'in destekleriyle Türk Ocaklarının yeni şubeleri açılmış, her geçen gün gelişen fikir topluluğu ile yurdun her tarafında her kesimden insana ulaşılmıştır. Kuruluşundan itibaren aktif ve güncel siyasetin dışında kalan ve bünyesinde farklı siyasî tercihlere sahip şahsiyetleri barındıran Türk Ocaklarını her fırsatta ziyaret eden Atatürk orada halkla sohbetler etmiş, yurdun her türlü sorunu hakkında açıklamalarda bulunmuştur. TBMM'nin açılması öncesinde ilk

olarak görüştüğü Kırşehir Gençler Derneğinde Atatürk, bağımsız bir vatanın temininin şart olduğuna ve bunun için de millî iradenin hakim kılınması gerektiğine dair çok önemli bir konuşma yapmıştır. Atatürk'ün birlik ve beraberlik çağrısı sonrasında kurtuluş mücadelesinin kıvılcımları yayılmaya başlamış, onun direktifleri ile milli mücadelenin yönü çizilmiş ve millî kuvvetler oluşmaya başlamıştır.

İstanbul'un İngilizlerce işgali ve Türk Ocaklarının kapatılmak istenmesi üzerine Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi, ilk olarak Mustafa Kemal'i haberdar etmiştir. Mustafa Kemal'in tavsiyesi doğrultusunda Türk Ocakları işgalleri protesto mitingleri düzenlemişler, Milli Mücadele döneminde Ocaklar kapatılmış olsa da başta Hamdullah Suphi, Halide Edip olmak üzere bütün üyeleri, Mustafa Kemal'in yanında aktif roller üstlenmişlerdir.

Cumhuriyetin ilanı öncesi çıktığı yurt gezilerinde ziyaret ettiği Türk Ocaklarında Atatürk; Lozan Barışının sağlanacağını, Türk milletinin ulusal değerlere bağlı bağımsız bir devlet olarak yaşayacağını ifade etmiştir. Adana Türk Ocağı'nda bir Halk Fırkası teşkili emelinde olduğunu, bunun için "...içinizde memleketi ve milleti en çok seven, aklına, ferasetine, vicdanına en çok güvendiğiniz insanları seçiniz..." şeklinde devam eden konuşmasında milletvekili seçiminin yanı sıra kuracağı parti hakkındaki çok özel düşüncelerini halkla paylaşmıştır. Yine Adana, Konya, Afyon, Uşak, Bursa ve diğer illerdeki Türk Ocaklarında Atatürk, gerçek zaferin ekonomi alanındaki başarılarından geçtiği, Anadolu topraklarının son derece verimli olduğu, çiftçinin milletin efendisi olduğu, sanatın insan hayatındaki önemi, gerçek dinin doğru öğrenilmesi ve siyasete alet edilmemesi gerektiği gibi toplumu çok yakından ilgilendiren konularda konuşmuştur. Yine Ocaklarda Atatürk, Türk milletinin ferdi olmaktan gurur duyduğunu, hayatı boyunca milletin hizmetçisi olacağını, millî benliğini bulmayanların başka milletlerin avı olacağını, geri kalmışlığımızın en büyük sebebinin eski idare olduğunu ve bu yüzden yeni idarenin mutlaka korunması gerektiğini ifade etmiştir. Atatürk'ün bu konuşmaları, yapmak istediği inkılaplara sadece taraftar bulmamış, Türk insanının tüm benliğiyle inkılapların en büyük destekçisi, yayıcısı olmalarını sağlamıştır.

Türk Ocaklarında devletin devamlılığı, ülkenin bölünmezliği, milletin barış ve huzur içinde yaşaması uğruna verilen hizmetlerle millî bir ruh, esaslı ve sağlam bir düşünce yaratılıp yaşatılmış ve yaygınlaştırılmıştır. İşte bu ruh ve düşünce

Türkiye Cumhuriyeti'nin malzeme ve harcı olmuş, Atatürk tarafından Türk Ocaklarından alınmış, son derece ustalıkla kullanılmıştır.

Cumhuriyet'in ilanından sonraki ziyaretlerinde Atatürk, başta Cumhuriyet olmak üzere inkılapların benimsetilmesi, kökleşmesini sağlamak amacını gütmenin yanı sıra yurt gezilerine katılan eşi Latife Hanımla da Türk kadınına modern bir model sunmuştur. Ziyaret ettiği Türk Ocaklarının çalışmalarından memnun kaldığını belirterek, benzer amaçlar için kurulan diğer derneklerin de Türk Ocaklarıyla birleşmelerini sağlamıştır. Atatürk, 1925 yılının Ağustos ayı sonlarında İnebolu Türk Ocağı'ndaki Şapka Nutkuyla, kılık-kıyafet alanında büyük bir devrimi başlatmıştır. İnkılapların halka benimsetilmesi, yayılması gibi çalışmaları için Türk Ocakları aracı olarak kullanılmıştır. Bu nedenle Türk Ocakları dönemin en çok benimsenen ve aranılan kuruluşu haline gelmiştir. Atatürk, 1926'da Cumhuriyetin temel dayanağının Ocaklar olduğunu ifade etmiş; aynı yıl meydana gelen İzmir'deki suikast teşebbüsü hakkında ulusa bir beyanname yayınlamış; Türk Ocaklarının CHF'nin ve diğer kurumların suikasti kınamak amacıyla düzenledikleri mitinglerden haberinin olduğunu beyanla asil ve yüce hisleri için teşekkür etmiştir.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1927 Kongresinde parti tüzüğü'nün 40. maddesiyle ("Cumhuriyet, milliyet, muasır medeniyet ve halkçılık mefkurelerini takip eden Türk Ocağı, mefkureleri tahakkuk ettirmekte olan Cumhuriyet Halk Fırkası ile devlet siyasetinde beraber" olacaktır.) kararı alınmıştır. Böylece Türk Ocaklarının amaçları milliyetçilik, halkçılık, medeniyetçilik ve laik Cumhuriyetçilik esaslarını ülkede korumak ve yaymak olarak belirlenmiştir.

1928'lere gelindiğinde şube sayıları 260'lara ulaşan Türk Ocakları'nın Genel Merkezi İstanbul'dan Ankara'ya taşınmıştır. Burada da diğer Ocaklarda olduğu gibi birçok bilimsel, sosyal, kültürel faaliyetler yapılmış ve kitaplar yayınlanmıştır. Türk tarihinin, dilinin, sanatının incelenmesi, geleneksel değerlere önem verilmesi gibi faaliyetlere öncülük eden Türk Ocakları; Millî Edebiyat akımının oluşması, Türkçe'nin konuşulması konularında da halkı yönlendirmiştir. Türk Ocakları, 1928'deki harf inkılabına destek vermek için halka yönelik eğitim kursları açmış ve yeni harflerin öğretilmesi için çeşitli yayınlarda bulunmuştur. Bu amaçla Türk Ocaklarının yayın organı olan Türk Yurdu dergisi ilk olarak Yeni Türk Alfabesiyle yayınlanmıştır.

1931’de Atatürk’ün direktifleriyle Türk Ocaklarının nizamnamesine eklenen Türk Tarihi Tetkik Heyeti’nin kurulması maddesi ile Türk tarih ve uygarlığının ilk defa bilimsel yöntemlerle araştırılmasına başlanmış, tarih çalışmaları devlet denetimi altına alınmıştır. Daha sonra Türk Ocağına mensup aydınlar Türk Tarihini inceleyerek, “Türk Tarihinin Ana Hatları” ve 4 ciltlik “Tarih” kitabı olmak üzere yeni tarih kitaplarını yazmışlardır.

Atatürk, ulusal politikaları genellikle halka duyurmada ocak merkezlerini tercih etmiştir. Örneğin Malatya Türk Ocağı’ndaki konuşmasında yurdun her tarafının demiryollarıyla örüleceğini belirterek dönemin yol ve ulaşım anlayışını kamuoyuna aktarmıştır. Atatürk, yine Adana Türk Ocağındaki konuşmasında öğretmenlerin çalışma ilkeleri, vergiler, vatandaşın oy kullanmasının gerekliliği gibi toplumsal gelişmeyi ilgilendiren her konuda fikirlerini açıklamıştır. Ayrıca yine burada Türk Ocaklarının en önemli vazifesinin halkı Türkçe konuşmaya teşvik etmek, yardımda bulunmak olduğunu da belirtmiştir.

Konuşmaların bütününde görüldüğü gibi Atatürk, toplumun her kesiminin kolayca anlayabileceği bir ifade kullanmıştır. Türk olmaktan duyduğu gururu her fırsatta dile getiren Atatürk, ulusun çağdaşlaşmasına yönelik duygu ve düşüncelerini Türk milletinin ocağında halkıyla paylaşmış, Türk milletinin geleceğine yön vermiştir.

Türk milleti, millî birlik ve beraberlik duygusuyla aşılamayacak hiçbir engel olmadığını bütün dünyaya kanıtlamıştır. Türkçülük düşüncesine inanan aydınlarının öncülüğünde yurdun her köşesinde açılan ocaklar Cumhuriyet dönemindeki inkılaplara daima sahip çıkmıştır. Ayrıca Ocaklar devrimlerin yaygınlaşması ve benimsenmesi için birçok alanda faaliyetlerde bulunmuştur. Bu nedenle Türk Ocakları başta Atatürk olmak herkesin güvenini sağlayarak millet yararına çalışan dernek statüsünü elde etmiştir.

Atatürk, Konya Türk Ocağı’ndaki konuşmasında CHF ile Türk Ocaklarının birlikte çalışmaları gerektiğinden bahsetmiş, 24 Mart 1931’de, içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı aynı amacı benimseyen kuvvetlerin ortak gayeye ulaşabilmek için CHF ile Türk Ocaklarının birleşmesi gerektiği hususunda bir demeç vermiştir. Böylece Türk Ocakları’nın 10 Nisan 1931’de yapılan son (olağanüstü) kurultayında, derneğin bütün şubelerinin feshine ve mal varlıklarıyla birlikte CHF’ye

devrine karar verilmiştir. Dönemin şartları gereği Türk Ocakları kapatılmıştır ancak, ocak mensuplarının çalışmalarının devamının sağlanması için Cumhuriyet Halk Partisinin içine dahil edilmiştir. Ocaklara Atatürk tarafından yeni bir görev verilmiş, Ocak mensupları bu yeni oluşumdan sonra da ulusal amaçlar için yine Atatürk'ün yanında yer almaya devam etmiştir.

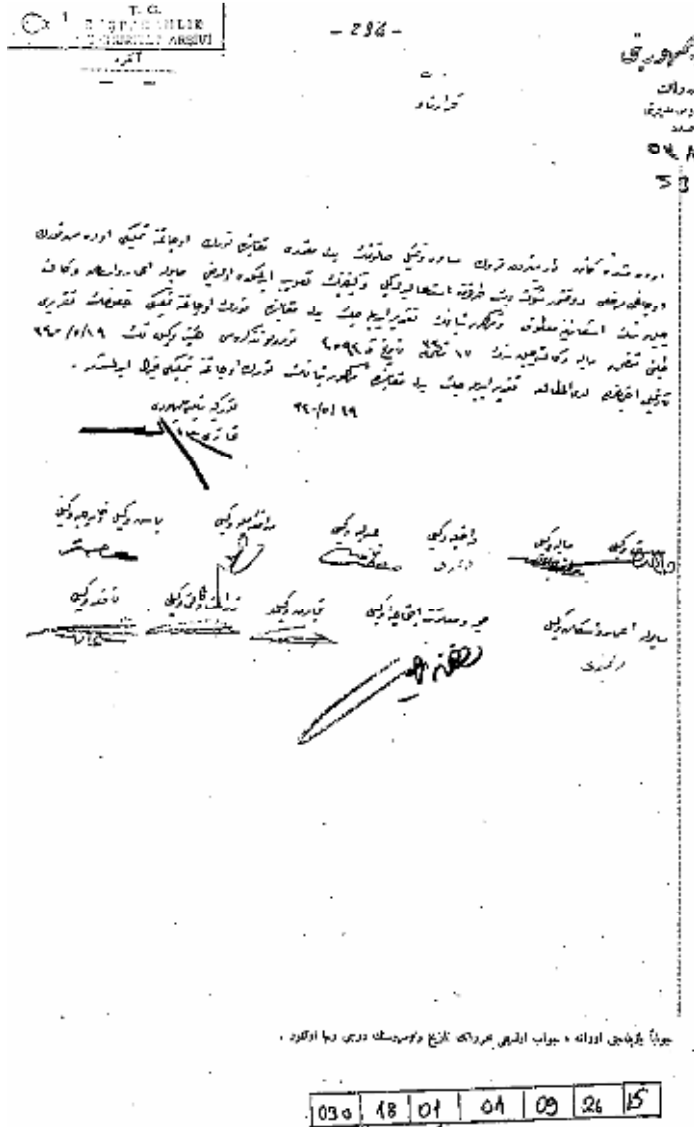
“Atatürk'ün Türk Ocaklarındaki Konuşmaları” adlı bu çalışma esnasında Türk toplumunun modernleşme yolundaki adımlarının birçoğunun ilk olarak Türk Ocaklarında atıldığı görülmüştür. Yukarıda bahsi geçen faaliyetlerin yanı sıra, İzmir’de Hukuk Mektebi açılması girişimleri, Türkiye’de ilk defa çocuk kütüphanesi açılması, yerli malları kullanılmasının teşviki için bildiriler yayınlanması, çocuk yuvaları ve Türk Ocakları yararına piyangolar düzenlenmesi, resim sergilerinin açılması, Soyadı Kanunundan evvel ocaklıların birer soyadı almaları, “Türkçe Konuşturma ve Yayma Cemiyeti” kurularak halkın Türkçe konuşması için çalışmalarda bulunulması, Köylüyü aydınlatmak için “İrşat Heyetleri”nin kurulmasıyla toplumdaki ekonomik ve sosyal eşitsizlikler, yetersizliklere çözümler aranması, dünyaca ünlü bilimsel ve kültürel eserlerin Türkçe’ye çevrilerek yayınlanmasıyla Türk kültürünün yanı sıra batı kültürünün de tanıtılmasının amaçlanması, resmî nikah törenleri yapılması tiyatro oyunları sahnelenmesi, kadınların erkeklerle birlikte ilk olarak burada sahneye çıkması, Cumhurbaşkanlığı Orkestrasının konserler vermesi ve konferanslar düzenlenmesi ve geniş kitlelere duyurulabilmek üzere radyodan halka yayınlanması bunlardan bazılarıdır.

Araştırma sırasında Türk Ocaklarının İstiklal Savaşı’ndaki katkılarının bir araştırma konusu şeklinde ele alınmadığı, Müdafaa-i Hukukçuların “Türk Ocaklı” olarak faaliyetleri üzerinde yeterince durulmadığı dikkati çeken noktalardan biri olmuştur. Bu çalışmada da görüldüğü gibi Türk Ocakları Millî Mücadele döneminde özellikle İstanbul ve İzmir’de düzenledikleri protesto mitingleri ve kongrelerle Mustafa Kemal’in tavsiyelerine uymuşlar, işgallerin haksızlığını duyurmada etkili olmuşlar ve halkın birliğinin, beraberliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalarda bulunmuşlardır. Dikkati çeken bir diğer önemli konu da Türk Ocaklarının resmî yayın organı olan Türk Yurdu Dergisi’nin Milli Mücadele ve Cumhuriyet Tarihi açısından önemini irdeleyen bir araştırmanın henüz yapılmış olmamasıdır. Dergi, Türk Ocaklarının Millî Mücadele’de millî birlik ve beraberlik çağrılarını, çabalarını

Türk insanına duyurmada önemli bir misyon üstlenmiştir. Ayrıca Cumhuriyet döneminde de inkılapların halka tanıtılması, anlatılması ve Atatürk'ün görüşlerinin yansıtılmasında önemli bir yayın aracı olmuştur.

Sonuç olarak, Türk tarihinde II. Meşrutiyet'le başlayan İmparatorluktan millî devlete geçiş sürecinde Türk Ocakları, Türk toplumunun millî duygularının, kültürünün benimsenmesi ve yayılması yönünde faaliyetlerde bulunmuştur. Türkçülük ve Milliyetçilik düşüncesinin merkezini oluşturmuş, Türk toplumunun millet haline dönüşmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Başkalarının milliyet duygularına karşı hiçbir zaman düşman hisleriyle hareket etmemiş, Türk toplumunun kendi öz benliğine kavuşabilmesi ve ilerlemesi uğruna çalışmıştır. TBMM'nin açılması, Cumhuriyet'in ilanı ve sonrasındaki ilk sekiz yıllık dönemde bu çalışmaları yanında yönetim ile halk arasında bir aracı, bağlantı noktası olmuş, vatanın savunulması, inkılapların yerleştirilmesi konularında aktif çaba sarfeden sosyal ve kültürel bir seçkinler topluluğu olmuştur. Kurulduğu günden kapatıldığı 1931 yılına kadar aralıksız çalışmalarda bulunan Türk Ocakları, 264 şubesi, otuz iki bin üyesi ve merkezdeki kırk bin ciltlik kütüphanesi ile büyük bir kültür hazinesi hâline gelmiştir. Başta Atatürk olmak üzere İsmet İnönü, Celal Bayar, Kazım Karabekir gibi devlet büyüklerinin Türk Ocaklarına, üye olup maddî ve manevî destek sağlamaları, ziyaretlerde bulunup konuşmalar yapmaları, inkılapları burada başlatmaları, kapatılması sonrasında da Cumhuriyet Halk Partisi bünyesine dahil ederek yeni sorumluluklar yüklemeleri, Türk Ocaklarına duyulan güvenin ve verilen değer açık bir göstergesidir.

EK-1: 10.05.1924, Ödemiş'te Ermeniler'den kalan müsamere salonunun, bedeli karşılığında Türk Ocağı'na satılması. (*Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 538, Fon Kodu: 30.18.1.1. Yer No: 9.26.15.*)

EK-4: 30.12.1928, Konya Türk Ocağında yapılan toplantı sonucu Konya Türk Ocağı Başkanının, Meclis-i Umumî Azasının, Halk Fırkası ve Belediye Başkanının Tayyare Cemiyeti Başkanının, Hilal-i Ahmer Başkanının Latin harfleriyle yazdıkları “Millet Mekteplerinin 1/1/1929’da açılması ve devamı” dileklerini içeren telgrafları. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 98-25, Fon Kodu: 30.10. 0.0, Yer No: 117.816.20.)

[illegible][illegible]

EK-5: 27.04.1930, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, Ankara Türk Ocağında Altıncı Kurultay Delegeleri ile. (*Türk Ocakları Belgeseli*, (*Belgeler/Resimler 1912-1994*), haz. Mehmet Uzun-Yücel Hacaloğlu, Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı, 1994, s. 19.)

EK-6: Atatürk'ün Mersin Türk Ocağı'ndaki konuşması. (Cumhuriyet Gazetesi, 13 Şubat 1931, sayı: 2434, s.1.)

EK-7: Türk Ocaklarının kapatılacağına dair haber. (Cumhuriyet Gazetesi, 20 Mart 1931, sayı: 2469, s. 1.)

**Ocakların bütün tesisat ve teşkilâtı
Halk Fırkasına intikal edecektir**

Fırkası Merkezi Umumisi ittihaz edilecek olan Ankara'da Türk Ocakları Merkez binası ile Ocaklar reisi Hamdulla Suphi B.

Ankara'dan verilen bir habere göre Türkocaklarının H. Fırkasına ilhakı fikri tahakkuk etmiştir. Ocaklar kurultayı 23 nisanı fevkalâde bir ictima aktecektir. Hamdullah Suphi Beyin, Ocakların tarihî varîyetini ifa ettiği fikrinde olduğu söyleniyor.

Türkocaklarının inkılâp müvacehesinde varîyetini tamamen ifa etmiş addedilemeyecektir, bundan sonra millî bünye ve varîyetler itibarıyla hiç bir rolü kalmayacaktır.

10 lar heyetinden ayrılan hars heyeti'nin bir proqram hazırlaması, bu işlere misinin Ocaklar merkez heyeti binasına mukaddeme olarak Fırka Merkezi umumisinin Ocaklar merkez heyeti binasına taşınması, Ocak matbaasının Fırka neşriyat encümeni emrine verilmesi muhtemeldir.

Bu suretle Fırka matbaasıyla bir çok kitap basarak halka tevzi etmek imkânı bulacak, neşriyat encümeni ile Hars

EK-9: 29.12.1931 Gazi Mustafa Kemal ve İsmet İnönü ve CHF umumi katibinin imzalarıyla Türk Ocaklarının borçları, alacakları, menkul ve gayri menkul emlak ve eşyasının tasfiyesi ile ilgili talimatname eki. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 1, Fon Kodu: 490.1.0.0., Yer No: 80.298.2.)

CUMHURİYET HALK FIRKASI
KATİBİUMUMİ

DEVLET A
MİLLÎ MÂL

Kıyasat divanı kararı sureti

6/12/31 tarihli mef'suh Türk ocaklarının borçlarının alacakları ve menkul ve gayri menkul emlak ve eşyasının tasfiyesine ait talimatnameye zeyildir:

1- Mef'suh Türk ocaklarından fırkaya intikal eden gayri menkul mallar satıldığı zaman kanunen icabeden takrirleri fırka namına fırka Kâtibiumumisi ve yahut tevkil edeceği zat tarafından verilir.

2- Mef'suh ocaklardan intikal eden veya fırkanın mali olan gayri menkul malların mahallî fırka idare heyetlerince tensip olunacak değer pahalaları mukabilinde hususî idare ve belediyelere ve hayır cemiyetlerine ve hükûmete müzayadesiz satılması caizdir. Ancak mahallinden yazılacak iycaplar üzerine bu bapta fırka idare heyeti karar vermek lazımdır.

29/12/31

Umumî reis

Gazi M. Kemal

Umumî reis vekili

İsmet

Kâtibiumumî

Recep

Ashim aymolir

Atatürk

İsmet İnönü

2

KAYNAKÇA

- AFETİNAN, A.**, *Atatürk Hakkında Hatıralar, Belgeler*, İstanbul: İş Bankası Yayını, 1981.
- , **A.**, *Atatürk'ten Mektuplar*, Ankara: TTK, 1981.
- , **A.**, *Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971.
- , **A.**, *Atatürk'ten Hatıralar*, Ankara: TTK, 1950.
- AĞAOĞLU, Ahmet**, "Milliyetçilik Cereyanının Esasları", *Atatürk Devri Fikir Hayatı I*, haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Zeynep Kerman, Necat Birinci, Abdullah Uçman, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s.115-122.
- , **Ahmet**, "Tarihi Devirler Arasında Milliyet", *Atatürk Devri Fikir Hayatı I*, haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Zeynep Kerman, Necat Birinci, Abdullah Uçman, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 154-160.
- AHMAD, Feroz**, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, çev. Mete Tunçay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- , **Feroz**, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999.
- , **Feroz**, *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Berktaş (Baltalı), İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999.
- AKÇURA, Yusuf**, "Üç Tarz-ı Siyaset", *Türkiye Günlüğü*, Ankara: Cedit Yayınları, Kasım-Aralık 1994, s. 9-18.
- , **Yusuf**, *Yeni Türk Devleti'nin Öncüleri 1928 Yılı Yazıları*, haz. Nejat Sefercioğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1981.
- AKGÜN, Seçil**, "Şapka Kanunu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü, C. 14, S. 24, 1982, s. 69-79.
- AKŞİN, Sina (yay. yön.)**, *Türkiye Tarihi 4 (Çağdaş Türkiye 1908-1980)*, İstanbul: Cem Yayınevi, 2000.
- AKŞİN, Sina**, "İttihat Terakki Üzerine", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XXVI, Mart 1971, No: 1, s. 153-181.

- , **Sina**, “İttihat ve Terakki”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 1422-1436.
- AKYÜZ, Kenan**, “Türk Ocakları”, *Belleten*, C.1, S. 196 (Nisan 1986), Ankara: TTK, 1986, s. 201-208.
- AKYÜZ, Yahya**, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985’e)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1985.
- ALP, İlker**, “Atatürk ve Türk Gençliği”, *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998, s. 223-239.
- ARABACI, H. Murat**, *Millî Mücadele Döneminde Hâlîde Edip Adivar*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/tezozet/>, 2005.
- ARAR, İsmail**, *Atatürk’ün Günümüz Olaylarına da Işık Tutan Bazı Konuşmaları*, Ankara: TTK, 1981.
- ARTAN, Gündüz**, “Mersin’de İlk Türk Ocağı”, *Türk Yurdu*, C. 20, S. 158, 1999, s. 38-40.
- ATATÜRK, Kemal**, *Nutuk(1919-1927)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III*, yay. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: TTK, 1997.
- Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*, yay. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: TTK, 1991.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, haz. Sadi Borak, Utkan Kocatürk, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1972.
- ATAY, Falih Rıfkı**, *Çankaya*, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2004.
- ATEŞ, Toktamış**, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul: Der Yayınları, 2001.
- ATİLLA, Osman**, *Atatürk ve Büyük Zafer*, Ankara: Güven Matbaası, 1972.
- AVANAS, Ahmet**, *Millî Mücadele’de Konya*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998.
- AYDA, Adile**, *Böyle İdiler Yaşarken*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1984.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya**, *Tek Adam Mustafa Kemal (1919-1922) C. II*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.
- Aydın İl Yıllığı*, “Atatürk Aydın İlinde”, 1931.
- AYTAÇ, Kemal**, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk (Din Politikası Üzerine*

Konuşmalar), Ankara: Türk İnkılap Tarihi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1986.

BAĞMAN, Latif -ONUR, Oral, *Atatürk'ün Yaşamında Edirne*, İstanbul: Günlük Ticaret Gazetesi Tesisleri, 1982.

BALCIOĞLU, Mustafa, “Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Şebinkarahisar’ı Ziyaretleri”, *Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu*, 30 Haziran-1 Temmuz 2000, s. 77-79.

BANOĞLU, Niyazi Ahmet, *Yayınlanmamış Belgelerle Atatürk, Siyasî ve Özel Hayatı, İlkeleri*, İstanbul: Gözen Yayınları, 1981.

-----, **Niyazi Ahmet**, *Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk*, İstanbul: Yeni Tarih Dünyası, 1955.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi:

19.05.1924, Sayı: 538, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 9.26.15.

11.10.1924, Dosya: 1. Büro, Fon Kodu: 30.01, Yer No: 40.237.13.

02.12.1924, Sayı: 1186, Dosya: 79-8, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 12.58.16.

03.05.1925, Sayı: 1850, Dosya: 79-10, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 13.26.4.

30.12.1928, Dosya: 98-25, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 117.816.20.

26.09.1931, Dosya: 1.Büro, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No: 2.7.33.

30.12.1931, Dosya: 1.Büro, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No: 80.298.2.

BAYDAR, Mustafa, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, İstanbul: Menteş Kitabevi, 1968.

BAYRAKTUTAN, Yusuf, *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları: 1912-1931*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1996.

BİLGİ, Nejdet, “Millî Mücadele Döneminde Turancılık Kavramı Üzerine Küçük Bir Tartışma” *Türk Yurdu*, C. 19, S. 139-140-141, 1999, s. 299-302.

BİRİNCİ, Ali, “Doktor Fuat Sabit”, *Türk Yurdu*, C. 19, S. 139-140-141, Mart-Nisan –Mayıs 1999, s. 45-58.

-----, **Ali**, “Türk Yılı-1928”, *Türk Ocakları Yıllığı (1996)*, Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1997, s. 1-12.

CANSEVER, Hasan Ferit, “Türk Ocağı’nın Doğuşundaki Sebep ve Saikler”, *Türk Yurdu*, S. 276-291, Eylül 1959-Ekim 1961, s. 8-59. Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı, 1993.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri (Günümüz Diline ve Yeni Harflere çev. Nuri Onat), İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1984.

Cumhuriyet Gazetesi, 25 Teşrin-i Sani, 1930, Sayı: 2354.

-----, 27 Teşrin-i Sani, 1930, Sayı: 2356.

-----, 29 Ocak 1931, Sayı:2419.

-----, 9 Şubat 1931, Sayı: 2430.

-----, 13 Şubat 1931, Sayı: 2434.

-----, 20 Mart 1931, Sayı: 2469.

-----, 11 Nisan 1931, Sayı: 2489.

Cumhuriyet'in 75 Yılı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

ÇANKAYA, Necati, *Atatürk'ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri*, İstanbul: Tifdruk Matbaacılık, 1985.

ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İstanbul: İmge Yayınları, 2004.

ÇAYCI, Abdurrahman, *Atatürk /Millî Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi/ Hayatı ve Eseri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000.

ÇERMELİ, Ahmet, "Tarihimiz ve Atatürk", *Millî Kültürümüz ve Atatürk (Sempozyum)*, K.K.K. Fakülte ve Yüksek Okullar Askeri Öğrenci Komutanlığı Atatürkçülük Çalışma Merkezi Yayınları, Ankara, Mayıs 1986, s. 33-39.

DEVLET, Nadir, *İsmail Bey (Gaspıralı 1851-1914)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.

-----, **Nadir**, "Yusuf Akçura'nın Hayatı (1876-1935)", *Ölümünün 50. Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu Tebliğleri (11-12 Mart 1885)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1987, s. 17-33.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, "Yusuf Akçura ve Türk Fikir Tarihindeki Yeri", *Ölümünün 50. Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu Tebliğleri (11-12 Mart 1885)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1987, s. 109-112.

-----, **Ahmet Bican**, "Türk Ocaklarının Türk Kültürü ve Sanat Hayatındaki Yeri", *Türk Yurdu*, C. 8, Şubat 1987, s. 19-20.

ERDOĞAN, Mustafa, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, Ankara: Liberte Yayınları, 1999.

ESKİ, Mustafa, *Atatürk'ün Kastamonu Gezisi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2002.

- EVSİLE, Mehmet**, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'nin Konular İndeksi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.
- FEYZİOĞLU, Turhan**, “Atatürk ve Milliyetçilik”, *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998, s. 35-54.
- GEORGEON, François**, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura(1876-1935)*, çev.Alev Er, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- GÖKALP, Ziya**, “Ocaklar Ne Yapmıştır, Vazifesi ve Gayesi Nedir?”, *Atatürk Devri Fikir Hayatı II*, haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Zeynep Kerman, Nejat Birinci, Abdullah Uçman, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 636-646.
- , **Ziya**, *Türkçülüğün Esasları*, haz. Mehmet Kaplan, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1976.
- , **Ziya**, *Şaki İbrahim Destanı ve Bir Kitapta Toplanmamış Şiirler*, haz. Şevket Beysanoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1976.
- , **Ziya**, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, haz. İbrahim Kutluk, Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.
- , **Ziya**, *Kızıl Elma*, haz. Hikmet Tanyu, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1976.
- GÜNEŞ, İhsan**, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.
- GÜNEŞ, Günver**, “Meşrutiyet'ten Cumhuriyete İzmir'de Türkçü Örgütlenme: İzmir Türk Ocağı ve Faaliyetleri (1912-1931)”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yıl 1, S.1, Bahar 2005, s. 53-73.
- GÜVENÇ, Bozkurt**, “Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Kültürel Yapı”, *Uluslararası Atatürk ve Çağdaş Toplum Sempozyumu (DEGEV)*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, Eylül 2002, s. 223-243.
- HANİOĞLU, Şükrü**, “Osmanlıcılık”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 1389-1393.
- , **Şükrü**, “Türkçülük”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 1394-1399.
- , **Şükrü**, “Baticılık”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.

- 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 1382-1388.
- HİSAR, Abdülhak Şinasi**, “Türk Ocağı Hatıraları”, *Türk Yurdu*, S. 234-247, Temmuz 1954-Temmuz 1955, Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı, 1993, s. 61-103.
<http://www.ataturk.net/bizimle/yurtgezileri/?sayfa=geziler&yurtid=24>, 2005.
<http://www.kirsehirturkocagi.org/ataturk.html>. 2005.
<http://www.kulturturizm.gov.tr/gsanatlar/rhmuze.asp?belgeno=2706>, 2005.
<http://www.mersin.gov.tr/contents.php?cid=50>.2005.
<http://www.sebinkarahisar.com/tarihs.asp?altid=8-5>, 2005.
- IRMAK, Sadi**, *Atatürk (Bir Çağ'ın Açılışı)*, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 1984.
- İĞDEMİR, Uluğ**, *Atatürk'ün Yaşamı(1881-1918)*, Ankara: TTK, 1998.
- İMECE, Mustafa Selim**, *Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1975.
- İmla Kılavuzu*, Ankara: TDK, 2000.
- İNAN, Arı**, *Düşünceleriyle Atatürk*, Ankara: TTK, 1983.
- İslam Ansiklopedisi*, C. 12/2, İstanbul: MEB, 1974.
- KAFALI, Mustafa**, “Türk Ocakları'nın Yakın Tarihimizdeki Yeri”, *Türk Yurdu*, C. 8, S.1, Şubat 1987, s. 9.
- KANDEMİR, Feridun**, “Türk Ocakları”, *Resimli Tarih Mecmuası*, No: 70, Ekim 1955, s. 4104-4108.
- KANSU, Mazhar Müfit**, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. 1-2, Ankara: TTK, 1988.
- KARA, İsmail**, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İslâmcılık Tartışmaları”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 1405-1420.
- KARAÇAM, Nazif**, *Atatürk Kırklareli'nde*, Edirne: Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Üniversite Matbaası, 1998.
- KARAER İbrahim**, *Türk Ocakları ve İnkılaplar (1912-1931)*, Ankara:Türk Yurdu Neşriyatı, Sistem Ofset, 1992.
- KARAKOYUNLUOĞLU, Mithat Ömer**, “Mustafa Kemal'i İdrak”, *Türk Yurdu*, C. 3-23, Şubat 1929, s. 21-22.
- KARAL, Enver Ziya**, *Atatürk'ten Düşünceler*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1986.

- , **Enver Ziya**, *Osmanlı Tarihi*, C. V, VIII, Ankara: TTK, 1983.
- KARPAT, Mehmet Kemal Hasim**, *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)*, İstanbul: Afa Yayınları, 1996.
- Kırklareli İl Yıllığı*, İstanbul: 1968.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin**, *Gazi'nin Kuzeydoğu Gezileri (Eylül-Ekim 1924)*, 1974.
- KİLİ, Suna**, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2002.
- KİROSS, Lord**, *Atatürk (Bir Milletin Yeniden Doğuşu)*, çev. Necdet Sander, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1994.
- KOCATÜRK, Utkan**, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.
- , **Utkan**, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.
- , **Utkan**, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)*, Ankara: TTK, 1988.
- , **Utkan**, *Atatürk'ün Hatıra Defterlerine Yazdıkları*, der. Utkan Kocatürk, Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1971.
- KONAR, Fahrettin Savaş**, “Bozkurtlu Türk Bayrağı”, http://www.orkun.com.tr/inc/dokum.asp?Makale_Nu=!PR/.../!&sayi=8, 2005.
- KÖKÜTÜRK, Yalın İstenc**, *Atatürk'ü Anlamak*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1999.
- KUTAY, Cemal**, *Türk Ocakları ve Türk Milliyetçiliği*, Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1995.
- KÜÇÜK Cevdet**, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi ve Tanzimat”, *Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri*, Ankara: TTK, 13-14 Mart 1985, s.14-23.
- LEWİS, Bernard**, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kırıatlı, Ankara: TTK, 1984.
- MANGO, Andrew**, *Atatürk*, çev. Füsun Doruker, İstanbul: Sabah Kitapları, 2000.
- MARDİN, Şerif**, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri (1895-1908)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1989.
- , **Şerif**, “İslamcılık”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 1400-1404.

MELZİĞ, Herbert, *Atatürk'ün Başlıca Nutukları (1920-1938)*, İstanbul: Ülkü Matbaası, 1942.

MERİÇ, Cemil, *Ziya Gökalp'in Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: Sebil Yayınları, 1980.
Millî Mücadele Dönemi Beyânnâmeleri ve Basını, haz. Zekâi Güner, Orhan Kabataş, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1990.

MUHAMMETDİN, Rafael, *Türkçülüğün Doğuşu ve Gelişimi*, Bilimsel Redaktör: Reşat Emirhanov, İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 1998.

ORKUN, Hüseyin Namık, *Türkçülüğün Tarihi*, B. y. y: Kömen Yayınları, 1944.

OY, Aydın, *Tekirdağ'da Atatürk (Anılar, Belgeler, Fotoğraflar)*, İstanbul: Ekin Basımevi, 1965.

ÖNDER, Mehmet, *Atatürk Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

-----, **Mehmet**, *Atatürk Konya'da*, Selçuk Üniversitesi Yayını, 1986.

-----, **Mehmet**, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1975.

ÖZAKMAN, Turgut, *Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi (Açıklamalar, kaynaklar, temel bilgiler ve devrim yasaları)*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999.

ÖZKAYA, Yücel-SARAY, Mehmet, BALCIOĞLU, Mustafa, ERASLAN, Cezmi, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2003.

PALAZOĞLU, Ahmet Bekir, *Atatürk İnkılapları (Milletin Çağdaşlaşması)*, Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi, 1999.

-----, **Ahmet Bekir**, *Atatürk İnkılapları (Devletin Laikleşmesi)*, Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi, 1998.

-----, **Ahmet Bekir**, *Başöğretmen Atatürk I(1919-1928) ve II (1928-1938)*, Ankara: MEB, 1991.

PARLA, Taha, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

SADIK (SADAK), Necmeddin, "Türk Ocakları", *Atatürk Devri Fikir Hayatı II*, haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Zeynep Kerman, Nejat Birinci, Abdullah Uçman, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 607-609.

SAFA, Peyami, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi

- Yayınları, 1996.
- SARINAY, Yusuf**, “Milli Mücadele’de Türk Ocakları”, *Türk Yurdu*, C. 17, S.122, 1997, s. 18-21.
- , **Yusuf**, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1994.
- , **Yusuf**, *Atatürk’ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1990.
- SARP, Hüseyin Enver**, “Türk Ocağı Nasıl Kurulmuştu?”, I, *Türk Yurdu*, S. 242, (Mart 1955), s. 665-670.
- SEFERCİOĞLU, Necmeddin**, “Doksanıncı Yıllarında Türk Ocağı ve Türk Yurdu II”, http://www.orkun.com.tr/asp/yazi.asp?Makale_nu=898, 2005.
- SOYAK, Hasan Rıza**, *Atatürk’ten Hatıralar I-II*, Ankara:Yapı Kredi Bankası Yayınları, 1981.
- SÖZEN, Metin**, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1996.
- SÜSLÜ, Azmi**, “Atatürk ve Tarih”, *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1998, s. 133-154.
- ŞAHİNGÖZ, Mehmet**, “Millî Mücadele’de Protesto ve Mitingler”, *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 726-744.
- ŞAKİROĞLU, Mahmut H.**, “Atatürk Döneminde Başlatılan Tarih Çalışmaları ve Halk Bilgisi Alanındaki Gelişmeler”, *Erdem (Atatürk Kültür Merkezi Dergisi)*, C. 4, S. 12, Eylül 1988, s. 813-865.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan**, “Atatürk ve Halkevleri”, *Halkevleri Dergisi*, S.6, Ankara: 1972, s. 4-5.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan**, “Milli Mücadele’de Hamdullah Suphi”, *Türk Kültürü*, C. IV, S. 45, Temmuz 1966, s. 799-801.
- TANERİ, Aydın**, *Türk Kavramının Gelişmesi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1983.
- TANRIÖVER, Hamdullah Suphi**, “Türk Ocağı”, *Atatürk Devri Fikir Hayatı II*, haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Zeynep Kerman, Nejat Birinci, Abdullah Uçman, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 610-620.
- , **Hamdullah Suphi**, “Merkez Heyeti Binası”, *Atatürk Devri Fikir Hayatı II*,

- haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Zeynep Kerman, Necat Birinci, Abdullah Uçman, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 628-631.
- , **Hamdullah Suphi**, “Köycülük”, *Atatürk Devri Fikir Hayatı I*, haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Zeynep Kerman, Nejat Birinci, Abdullah Uçman, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 224-227.
- , **Hamdullah Suphi**, “Türk Ocağı’nın Tarihçesi ve İftiralar Karşı Cevaplarımız”, *Türk Yurdu*, S. 36-230, Birinci Kanun, 1930, C. 5-25, s. 1-23.
- , **Hamdullah Suphi**, “Gazi’nin En Büyük Eseri”, *Türk Yurdu*, C. 3-23, Ağustos 1929, s. 49-53.
- TANYU, Hikmet**, *Atatürk ve Türk Milliyetçiliği*, Ankara: Töre Devlet Yayınları, 1981.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 7, Ankara: TBMM Basımevi, 1980.
- TEKİN, Mehmet**, “Antakya’da Türk Ocağı’nın Kuruluşu ve Etkileri”, *Türk Yurdu*, C.19, S. 139-140-141, 1999, s. 241-242.
- TEMİR, Ahmet**, *Yusuf Akçura*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- TEVETOĞLU, Fethi**, “Atatürk’ün Toplanmamış Yazıları”, *Belleten*, C.1, S. 197, Ağustos 1986, s. 531-546.
- TOROS, Taha**, *Atatürk’ün Adana Seyahatleri*, Adana: Seyhan Basımevi, 1939.
- TÖKİN, F. Hüsrev**, *Türk Tarihinde Siyasî Partiler ve Siyasî Düşüncenin Gelişmesi (1939-1965)*, İstanbul: Ekin Basımevi, 1965.
- TUNAYA, Tarık Zafer**, *Türkiye’de Siyasal Partiler I (İkinci Meşrutiyet Dönemi)*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988.
- , **Tarık Zafer**, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul: Turhan Kitabevi, 1981.
- TUNCER, Hüseyin**, *Türk Yurdu Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1990.
- TUNCER, Hüseyin-HACALOĞLU, Yücel, MEMİŞOĞLU Ragıp**, *Türk Ocakları Tarihi (1912-1997) I-II*, Ankara: Türk Yurdu Yayınları, Gökçe Ofset, 1998.
- TUNÇAY, Mete**, *T.C.’inde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1992.
- TURAN, Şerafettin**, *Türk Devrim Tarihi (Yeni Türkiye’nin Oluşumu 1923-1938)*,

Ankara: Bilgi Yayınevi, 1996.

TÜNAY, Bekir, “Atatürk ve Millî Birlik”, *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998, s. 203-213.

Türk Ocağı'nın Nizamname-i Esas ve Dahilîsi, İstanbul: Tanin Matbaası, 1328.

Türk Ocakları Belgeseli (Belgeler/Resimler 1912-1994), haz. Mehmet Uzun-Yücel Hacaloğlu, Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı, 1994.

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1983.

UÇAROL, Rıfat, *Siyasî Tarih (1789-1994)*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1994.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları, 1979.

ÜSTEL, Füsün, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları(1912-1931)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

-----, **Füsün**, “Türk Ocakları”, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce (Milliyetçilik)*, C. 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 263-274.

YAZMAN, Aslan Tufan, *Atatürk'le Beraber (Devrimler, Olaylar, Anılar 1922-1938)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1969.

YUVALI, Abdülkadir “Millî Mücadele ve Türk Ocakları”, *Türk Yurdu*, C. 17, S. 122, 1997, s. 14-17.

YÜCETÜRK, Orhan Seyfi, “Atatürk'ün Kişisel Özellikleri ve Çeşitli Yönleri”, *Millî Kültür*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, S. 53, Mayıs 1986, s. 21-31.

ZOBU, Vasfi Rıza, “Mürşidim Tanrıöver” *Türk Yurdu*, C. 4-2, Hamdullah Suphi Özel Sayısı, 1967, s. 30-31.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

-----, **Erik Jan**, *Millî Mücadelede İttihatçılık*, çev. Nüzhet Salihoğlu, Ankara: Bağlam Yayıncılık, 1987.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Nermin Kılıç

Sürekli Adresi : AİBÜ Lojmanları, Çiğdem Blok, No: 3 Gölköy/BOLU

Doğum Yeri ve Yılı : Kaşıkçı (Tekirdağ), 1967

Yabancı Dili : İngilizce

İlköğretim : Kaşıkçı İlkokulu (Tekirdağ)(1979)

Ortaöğretim : Zübeyde Hanım Kız Meslek Lisesi (Tekirdağ)(1985)

Lisans : AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (1989)

Çalışma Hayatı : 1- 12 sene, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda arşivist olarak çalışmıştır.

2- 1 yıldır, AİBÜ Rektörlük'te Uzman olarak çalışmaktadır.